

TĚŠÍNSKO

ročník 60 • 2017 • číslo 1

ČLÁNKY A STUDIE

- 1 **Kauza obležení paskovské tvrze v roce 1484**
Beneš a Dobeš Černohorští z Boskovic v zápase o lenní statek Paskov
Jan Saheb
- 15 **Ženy a sociální demokracie na Ostravsku a Karvinsku před rokem 1907**
Hana Prymusová
- 31 **K perzekuci českých důlních úředníků na Těšínsku za první světové války**
Ondřej Kolář – Tomáš Rusek
- 45 **Reálné gymnázium v Místku a jeho studenti v letech 1918–1938**
Lukáš Lisník
- 61 **Pomíjivé dny Piotra Horzyka**
Libor Martinek

MATERIÁLY

- 67 **Využití migračních koridorů v okolí Jablunkova velkými savci v letech 2011–2014**
Tomáš Krajča

ROZMANITOSTI

- 85 Muzeum Těšínska v roce 2016 | Výroční zpráva | *Zbyšek Ondřeka*
- 96 Masarykovy pomníky v Bohumíně | *Petra Blažejová*
- 103 Čtyři roky změn v areálu paskovského zámku | *Miroslav Lysek*
- 110 Ohlédnutí za pěti sezonami Svatojánské věže ve Frýdku (2011–2015) | *Dagmar Čaplyginová – David Pindur*
- 116 Patnáct let Dětského folklorního souboru Ondrášek | *Monika Kupková*
- 118 Za prof. PhDr. Mečislavem Borákem, CSc. | *Rudolf Žáček*

Z NOVÉ LITERATURY (NEJEN) O TĚŠÍNSKU

- 129 *Acrocephalus* (Ostrava). Zpravodaj Slezské ornitologické společnosti, pobočky České společnosti ornitologické v Ostravě. Bulletin of the Silesian Ornithological Society the branch of the Czech Society for Ornithology in Ostrava 30/2015
- 130 Filipová, Kamila a kol.: Příroda a krajina Moravskoslezského kraje
- 131 Novák, David W.: Příběh sebeobnovy: Revitalizace brownfieldů v Třanovicích
- 132 Baránek, Daniel: Židé na Frýdecku a Místecku. Židovské společenství a jeho tvůrci
- 133 Larisch, Jan: Mons. ThDr. P. Ludwik Wrzoł. Kněz, vysokoškolský pedagog a mučedník
- 135 Mezihoráková, Klára: Kostel sv. Alberta v Třinci
- 137 Ondřeka, Zbyšek – Pindur, David (red.): Ivančena. Kamenné svědectví hrdinství a odvahy
- 138 Cinciała, Andrzej: Dziennik 1846–1853 (ed. Marzena Bogus)
- 141 Martinek, Libor: Henryk Jasiczek. Monografie

Kauza obležení paskovské tvrze v roce 1484

Beneš a Dobeš Černohorští z Boskovic
v zápase o lenní statek Paskov

Jan Saheb

V hierarchii moravské stavovské obce náleželo v období pozdního středověku přední místo příslušníkům rozvětveného starožitného šlechtického rodu pánů z Boskovic, jehož rodinné statky byly roztroušeny takřka po celé zemi. V 15. století se početné příbuzenstvo dělilo již na čtyři rodové větve, a to boskovickou, černohorskou, svojanovskou a trnavsko-bučovickou, z nichž se v tomto období těšili nejvýznamnějšímu společenskému postavení jednoznačně příslušníci odnože honosící se přídomkem „z Černé Hory“. Zakladatelem této větve rodu byl moravský zemský sudí Vaněk, jehož jméno figurovalo mezi 452 šlechtici na stížném listu poslaném do Kostnice na protest proti upálení Jana Husa. Jeho syn Beneš († 1473), zastávající od roku 1442 úřad podkomořího Markrabství moravského, po polovině 15. století konvertoval zpět ke katolictví, čímž položil pevné základy vzestupu rodu v další generaci. Úzké sepětí s katolickou církví umožnilo ve druhé polovině 15. století zejména třem z jeho pěti synů, totiž Tasovi, Benešovi a Dobešovi,¹ zastávat podstatnou úlohu v mocenskopolitických zápasech přívrženců kalicha a katolíků, i v otevřeném boji králů Jiřího z Poděbrad a Matyáše Korvína.² Zatímco Tas nakonec vystoupal až na sám vrchol moravské církevní hierarchie a usedl na olomoucký biskupský stolec (eps. 1457–1482),³ Beneš a Dobeš se uplatnili v diplomatických a vojenských službách uherského krále Matyáše Korvína a po roce 1469 se stali Korvínovou pravou rukou ve složitých mocenských poměrech na Moravě.⁴ Genealog Bartoloměj Paprocký z Hlohol se o uvedených osobnostech rodu Černohorských z Boskovic později vyjadřoval jako o [...] *milovnících vlasti své a obecně[h]o dobré[h]o [...]*.⁵

Bratři Tas, Beneš i Dobeš Černohorští z Boskovic zanechali hlubokou stopu rovněž na severovýchodě Moravy. Cílem našeho příspěvku je analýza jedné z mnoha epizod, které byly součástí reality v tomto prostoru, bezprostředně sousedícím s historickým územím Těšínska, ve zjitřených podmínkách poslední třetiny 15. století. Pozornost Černohorských z Boskovic k této části země poutal mohutný hrad Hukvaldy, který byl nejen správním centrem jednoho z tzv. menších panství olomouckého biskupství,⁶ nýbrž ve sledovaném období nadále i střediskem lenního obvodu *districtus Hewkenwaldensis*.⁷

Důsledkem husitských válek a následného rozvratu pozemkové základny olomouckého biskupství se hrad opakovaně ocitl v zástavním držení. Teprve v polovině 60. let 15. století se za přispění krále

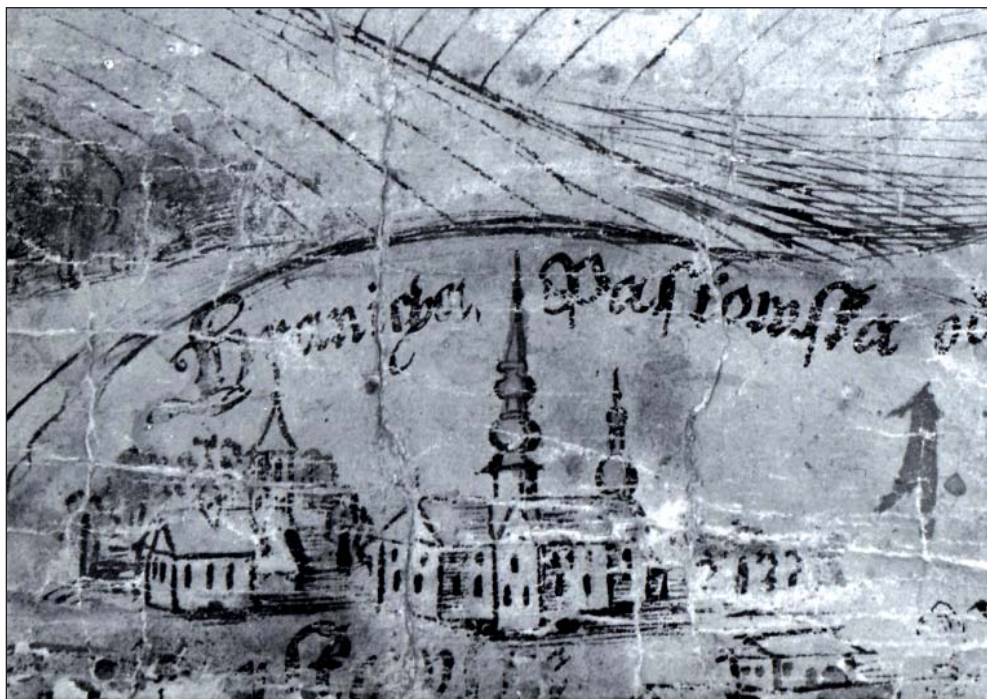
Znak rodu Černohorských z Boskovic, rytina v díle Bartoloměje Paprockého z Hlohol: *Zrcadlo slavného Markrabství moravského*. Olomouc 1593

Jiřího z Poděbrad podařilo Hukvaldy vyplatit a navrátit olomouckému biskupství, v jehož čele tehdy stál Tas Černohorský z Boskovic.⁸ Bezesporu právě tato okolnost rozhodla o angažovanosti příslušníků rodu v této jinak odlehle části Moravy. Zástavní sumu v řádech několika tisíc zlatých totiž spolu s biskupem Tasem splatili rovněž jeho bratři Jindřich, Beneš a Dobeš. Po předčasné Tasově smrti († 25. srpna 1482) přešla držba Hukvald do rukou jeho bratrů a severovýchod Moravy se rázem stal prostorem možné expanze jejich rodových zájmů, reprezentovaných zde především Benešem. Administrátor olomouckého biskupství Jan Filipec z Prostějova (v úřadu v letech 1483–1490)⁹ usiloval o opětovné získání zastaveného panství, ovšem situace biskupské pokladny mu nedovolila v tomto směru podniknout žádné razantnější kroky.¹⁰

S ohledem na konexe Černohorských z Boskovic u královského dvora v Budíně naopak Filipec, značně závislý na přízni krále Matyáše Korvína, nebránil Benešovi ve snaze rozšířit v této oblasti jeho pozemkovou základnu a na přelomu let 1483/1484 mu udělil odumřelou část paskovského lenního statku, ležícího v bezprostředním sousedství hukvaldského panství. Tento zcela legální krok však záhy zavdal příčinu k eskalaci sporu s držitelkou dalšího dílu léna, Machnou z Wolfenberku. O rozsahu nastalého konfliktu hovoří nejlépe fakt, že do zápasu byli kromě sporných stran postupně zataženi moravský zemský hejtman Ctibor Tovačovský z Cimburka, a dokonce i král Matyáš Korvín. Pro pochopení podstaty sporu je nezbytný retrospektivní vhled do spleťtých nuancí držebnostních poměrů paskovského lenního statku, a to alespoň od 30. let 15. století. Zařazení této pasáže do textu navíc považujeme za oprávněné i vzhledem k nutnosti korekce mnohých zavádějících údajů dosavadní starší, ale i novější odborné literatury.¹¹

V poslední fázi husitských válek držel paskovské léno, tvořené vesnicemi Paskovem, Novou Bělou, Hrabovou a Hrabůvkou, Mikuláš z Wolfenberku. Koncem roku 1433 se připomíná jako *Mikuláš z Paskova* v opavských zemských deskách.¹² V následujícím roce pak se stejným přídomkem figuroval mezi svědky v listině těšínského knížete Boleslava I. Lenní přísahu do rukou olomouckého biskupa Pavla z Miličína (eps. 1434–1450) však Mikuláš složil v Kroměříži teprve v roce 1437.¹³ Jméno jeho první manželky není známo, ale víme, že pocházela z významného slezského rodu pánů z Fulštejna, kteří rovněž náleželi do okruhu biskupských manů.¹⁴ Nicméně dne 25. září 1444 byl Mikuláš již prokazatelně ženatý podruhé, neboť své manželce Barboře z Jemelna (z Krmelína) nechal s povolením biskupa Pavla z Miličína zapsat (pojistit v případě své smrti) obvěnění ve výši 300 kop grošů.¹⁵ Mikuláš se v následujících letech postaral o rozšíření majetkové základny. V roce 1447 připojil k paskovskému lénu ves Krmelín a v témže roce navíc obdržel za své věrné služby bývalému husitskému hejtmanovi Janu Čapkovi ze Sán ves Václavovice v Těšínském knížectví.¹⁶ Během života však Mikuláš postupně zabředl do spirály dluhů, což mohlo souviset s neúměrně vysokými náklady spojenými s jeho veřejným působením jak v rámci lenních struktur, tak po boku válečníka Jana Čapka ze Sán.

Když krátce před rokem 1454 Mikuláš opustil tento svět, zanechal po sobě značné dluhy – [...] *ji* [tj. svou manželku Barboru], *její i své děti v[e] velikých po sobě jest dluzích zóstavil [...]*.¹⁷ Poručníkem jeho nezletilých potomků z prvního manželství (přinejmenším víme o synu Janovi a dceři Machně) se stal jejich strýc Čeněk z Wolfenberku, který se podobně jako jeho bratr Mikuláš aktivně angažoval ve službách husitských válečníků v Uhrách. Poznamenejme, že k roku 1446 je zmiňován jakožto hejtman proslulého kondotiéra Jana Jiskry z Brandýsa v Prešově.¹⁸ S ohledem na hmotné zajištění svých vlastních potomků z předchozího manželství se vdova Barbora z Jemelna rozhodla krátce po Mikulášově smrti k odkoupení části paskovského lenního statku. S vědomím tehdejšího olomouckého biskupa Jana Háze (eps. 1450–1454) tedy od Čenka z Wolfenberku, poručníka Mikulášových dětí z jeho předešlého manželství, získala pro sebe a své nezletilé děti z dřívějšího manželského

Jedno z nejstarších vyobrazení Paskova na mapě hukvaldského panství z konce 17. století, vlevo farní kostel sv. Vavřince, vpravo zámek, archiv Milana Borise

svazku za 300 hřiven pražských grošů ves Paskov s tvrzí, dvorem a panským mlýnem (*municionem Paczkow cum curia allocali, molendino et villa ipsiusque ville pertinentiis*).¹⁹ Držebnostní poměry paskovského léna se dramaticky nezměnily ani v únoru 1460, kdy dospěl Mikulášův syn Jan z Wolfenberku. Záhy poté, co z rukou tehdejšího biskupa Tase Černohorského z Boskovic přijal svou část paskovského léna, uznal nároky macechy a svých nevlastních sourozenců na ten díl manství, které pro sebe a své děti Barbora z Jemelna dříve odkoupila a přijala od biskupa v léno [...] ihned tu díl zboží toho a manství skrz nadepsanú paní Barboru, jeho [tj. Janovu] macechu, kúpené v naše [tj. biskupovy] jest ruce vzdal, i potvrdili jsme a mocí tohoto listu jí ten trh [tj. předchozí kup] potvrzujeme a povolujeme z[e] zvláščí milosti tak, aby ona, paní Barbora ten díl toho zboží a manství i s[e] svými dítkami a erby držela a požívala [...].²⁰

Barbora z Jemelna tedy po roce 1460 hospodařila na paskovské tvrzí, k níž náležel rovněž dvůr, panský mlýn a patrně centrální část vsi Paskova, zatímco její nevlastní syn Jan z Wolfenberku měl disponovat společně s macechou tvrzí, dále zbylým dílem Paskova, Novou Bělou, Hrabovou, Hrabůvkou, Krmelínem a Žabní. Z kusých písemných zpráv se jeví, že část Janova dílu paskovského lenního statku byla v 60. letech v rukou věřitelů jeho zesnulého otce.²¹ Dne 23. listopadu 1475 již nebyl Jan mezi živými, neboť před manským soudem vznesla nárok na část paskovského lenního statku jeho mladší sestra Machna z Wolfenberku, manželka Hereše z Melic a z Prus, [...] pravíc, že by k tomu právo jměla po otcí [tj. Mikuláši] a bratru [tj. Janovi] svých, jakožto nedílná [tj. v nedílném vlastnictví se zemřelým bratrem], i k tomu ke všemu, což k té tvrzí a k tomu zboží přísluší [...].²² Podotkneme, že již v tomto okamžiku byl Machnin nárok na část paskovského lenního statku poněkud sporný, neboť jako nedílná měla být po smrti svého bezdětného bratra vyplacena a zboží se mělo vrátit zpět do rukou biskupství. Lze tedy pouze spekulovat, že k vyplacení nedošlo

Jan Filipec z Prostějova, administrátor olomouckého biskupství v letech 1483–1490, rytina v díle Bartoloměje Paprockého z Hlohov: Zrcadlo slavného Markrabství moravského. Olomouc 1593

kému biskupství, spravovanému dočasně administrátorem Janem Filipcem z Prostějova.

Je velmi pravděpodobné, že Machna z Wolfenberku se v této situaci pokusila odumřelý díl statku získat pro sebe, přičemž před manským soudem deklarovala, [...] že jí paní Barbora [tj. její nevlastní matka] vše[h]o statku zmocnila [...]. Situaci měla vyřešit vzájemná dohoda s tím, že Jan Filipec vyplatil Machnu částkou 500 uherských zlatých výměnou za odevzdání blíže nespecifikovaných dispozičních listů. Ty snad kromě nároku na držbu části léna souvisely s původním obvěněním Machniny nevlastní matky, neboť jen stěží lze připustit alternativu, že nároky na legálně odumřelý statek by byl administrátor olomouckého biskupství ochoten komukoliv finančně kompenzovat.²⁵ Vyloučit ovšem nemůžeme ani alternativu, že Filipec se po smrti Barbory z Jemelna pokusil vyplacením uvedené sumy Machně narovnat již v roce 1475 vzniklý stav věci s tím, že poté považoval celé paskovské léno za osvobozené ode všech předchozích závazků a v celistvosti navrácené do rukou biskupství. Ať již byly nároky Machny z Wolfenberku na paskovské léno po jejím bratrovi a nevlastní matce oprávněné, či nikoliv, je zřejmé, že administrátor olomouckého biskupství v tomto okamžiku považoval věc za vyřešenou a léno za uvolněné. Svou roli přitom mohl sehrát rovněž tlak okolností, neboť na udělení Paskova v léno nedočkávě naléhal muž, jehož bezohledná ctižádost nakonec vtáhla Machnu z Wolfenberku do nerovného střetu.

Zájemcem o odumřelé léno totiž nebyl nikdo jiný, než bratr zemřelého olomouckého biskupa Tase, Beneš Černohorský z Boskovic, o jehož motivaci k tomuto kroku jsme se již zmínili výše. Zřejmě na přelomu let 1483/1484 Beneš skutečně z rukou administrátora Jana Filipce z Prostějova přijal v léno odumřelou část paskovského manství. S jeho tichým souhlasem však záhy usiloval o získání celé državy v jejím původním rozsahu, což znamenalo nevyhnutelně střet se zájmy Machny z Wolfenberku. Ta se právem cítila být ohrožena, a tak snad ještě v roce 1483, každopádně však *když stolice biskupská prázdná byla*, tedy v době administratury Jana Filipce, přijala *na spolek na všecek [t]o p[rá]vo, kteréž jmá a [jí] přísluší*

jen s ohledem na finanční situaci biskupské pokladny a Machna se tak mohla s tichým souhlasem všech zúčastněných ujmout svého, z právního hlediska přinejmenším problematického, dědictví. Písemné prameny nepodávají zprávy, zda držela Machna paskovské léno podobně jako její zemřelý bratr Jan, tedy společně se svou macechou Barborou z Jemelna, případně s některým ze svých nevlastních sourozenců. Každopádně v listině olomouckého biskupa Stanislava Thurza z 12. září 1499 je *Barbora Paskovská z Krmelína* zmiňována jako *nebožka*,²³ avšak vzhledem k dalším okolnostem a retrospektivě uvedené listiny lze vyvodit, že Barbora i její potomci z prvního manželství zemřeli patrně již před rokem 1483. Mezi živými nebyla Barbora a její děti zcela jistě v polovině následujícího roku, kdy o ní byla řeč před manským soudem, přičemž [...] *přebyla* [tj. přežila] *všechny děti své* [...] a *již smrti sešla* [...].²⁴ Její část paskovského léna tedy měla tzv. *odúmrtí* připadnout olomouc-

na Paczkově s je[h]o příslušenstvím svého syna Znatu z Melic a z Prus, dceru Kateřinu ze Zástřizl a jejího manžela Arkleba Prusinovského z Víckova.²⁶ Jak se později ukázalo, ani tato okolnost nezměnila nic na faktu, že Wolfenberkové nakonec po dlouhém zápase paskovské léno ztratili.

Beneš Černohorský z Boskovic hodlal dokonale využít rozháraných poměrů na Moravě i svého značného vlivu a počátkem roku 1484 se s pomocí bratra Dobeše, někdejšího polního hejtmana žoldnéřského vojska krále Matyáše Korvína, rozhodl oblehnout paskovskou tvrz.²⁷ Dne 10. ledna 1484, ještě než k Paskovu směrem od Brušperku a Staré Vsi dorazily první oddíly obláhatelů, vyhlásili v souladu s platnými právními normami v Markrabství moravském (prostřednictvím institutu tzv. opovědi)²⁸ Machně z Wolfenberku nepřátelství služebníci obou pánů z Boskovic, zemané Jan Pinkava a Štěpán Sova s jejich rotou. Krátce nato se k nim připojil rovněž Laurin z Křenovic, hejtman na Hukvaldech, a dne 17. ledna 1484 pak také zemané Mikuláš z Budišova, Matěj Sičen, Jiřík ze Staré Vsi, Boček z Hrabové s jistým panem Skálou, Mikuláš Zábřežský a Petr Nohavka z Kopců, držitel svobodného dvora ve Skotnici, s Pavlem Máslem, všichni se svými služebníky a rotami. Obléhání měl na starosti hukvaldský hejtman Laurin z Křenovic.²⁹

Machna z Wolfenberku nemohla očekávat zastání u administrátora olomouckého biskupství, a tak hledala v zoufalé snaze o záchranu svého majetku pomoc u moravského zemského hejtmana Ctibora Tovačovského z Cimburka.³⁰ V listu ze 17. ledna 1484, zaslaného spěšně tomuto zástupci královské moci v zemi z dosud neoblehnuté paskovské tvrze, Machna krom jiného psala: [...] v[aši] mi[los]ti věřím, že mně neopustíte a mně retovati budete, za to v[aši] mi[los]ti velmi p[ro]sím, jakožto pána své[h]o milostivé[h]o [...]. Než se její list dostal do rukou adresáta, byla paskovská tvrz obležena. Jelikož se obláhatelé, snad v obavách před zbytečnými ztrátami a s respektem k alespoň formálnímu zachování zemského míru (tzv. landfrýdu), nepokusili o přímý útok, došlo mezi nimi a obránci spíše než k boji pouze ke vzájemným

Moravský zemský hejtman Ctibor Tovačovský z Cimburka, dřevoryt v právní Knize hádání pravdy a lži (Praha 1539), převzato z Mähren und Schlesien in Wort und Bild. Wien 1897

urážkám. Terčem se stal zejména velitel paskovské posádky Viktorin. Jemu Laurin z Křenovic adresoval do obležené tvrže výhrůžný list [...] *jako vyjebanému zrádci, ježto [...] i s těmi vyjebanými chlapy* [tj. nešlechtici] a *zrádci ze zboží* [tj. panství] *paskovské[h]o, kteří se s tebou na Paskově zavřeli a tobě zradu tvé pomáhají [...]*.³¹ Mezi obránci figuroval rovněž držitel statku Vratimov v sousedním Těšínském knížectví Jiří Mníšek z Kunčic se svou družinou, jehož snad s Machnou z Wolfenberku pojil příbuzenský svazek.³²

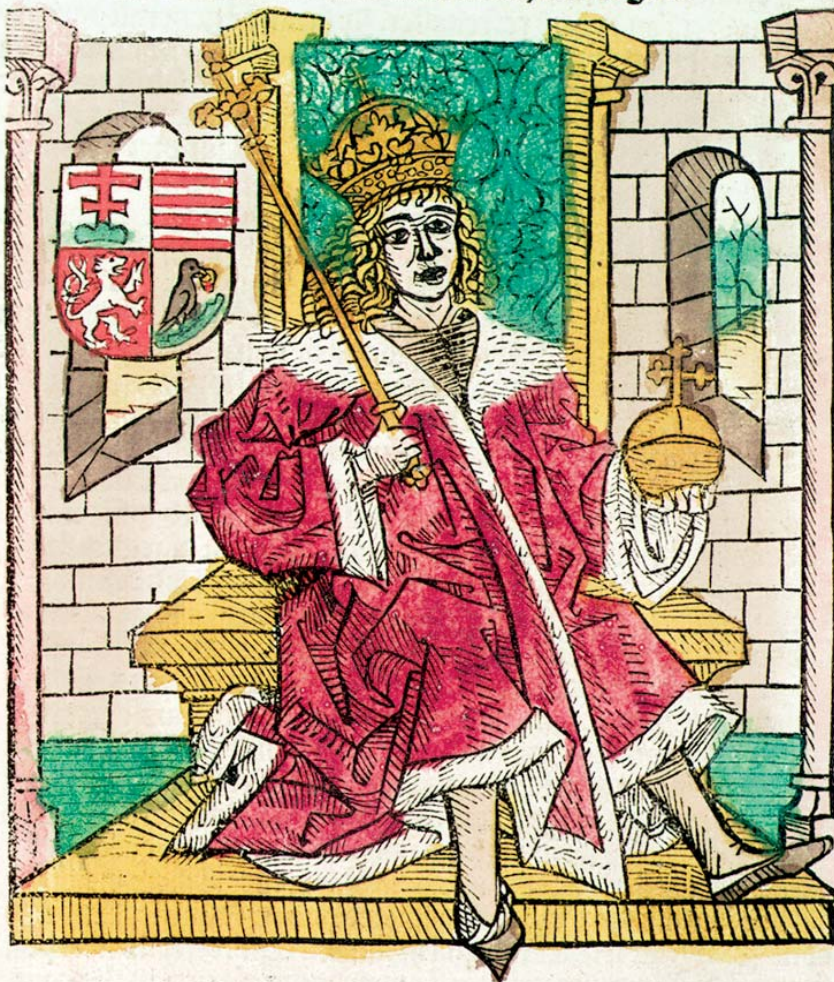
Posádka paskovské tvrže by přesile obléhatelů zřejmě jen stěží dlouhodobě odolala, nebýt včasného a rozhodného zásahu zemského hejtmána Ctibora Tovačovského z Cimburka. Ten oportunisticky označil za rušitele zemského míru nikoliv skutečné původce celé kauzy, tedy bratry Beneše a Dobeše Černohorské z Boskovic, nýbrž hukvaldského hejtmána Laurina z Křenovic, proti němuž se nyní chystal vytáhnout do pole.³³ Spor o paskovské léno se tak rázem stal celozemskou záležitostí. Zřetelně se zároveň projevil symptomy rozvratu, jež zavládnu v zemi během dočasné vlády krále Matyáše Korvína, a zejména úpadek autority manského soudu, související s neobsazeným biskupským stolcem a nechutí administrátora Jana Filipce důsledně hájit zájmy lenní organizace.³⁴ Ve dnech 19. a 20. ledna 1484 již zemského hejtmána ujišťoval Heralt z Kunštátu a na Plumlově, že na trestnou výpravu hodlá okamžitě poskytnout alespoň 100 pěších ozbrojenců. Později se do služeb země ochotně přidávali další šlechtici se svými oddíly – mezi nimi Jan Mládenec z Miličína, Jan Lemberk z Rýzmburku, Jan Císař z Hlinska, Jan z Polomě, Kryštof Sověcký, Martin z Koberic, Aleš Krčma z Koněpas, Stanislav z Rylska, ale i paskovský úředník Jan ze Sovčic. Toho snad díky blíže neznámé shodě okolností nepotkal osud obležených v paskovské tvrzi.³⁵

Jelikož se záležitost týkala jednoho z lenních statků olomouckého biskupství, snažil se zemský hejtmán na svou stranu získat rovněž zemana Jana Hýbla z Reni, hejtmána panství Kroměříž, považovaného společně s Vyškovem za tehdejší centrum biskupských držav a sídlo manského soudu. Hýbl po krátkém váhání nakonec přislíbil svou vojenskou intervenci na pomoc obleženým v paskovské tvrzi, nicméně v předstihu se snažil Laurina z Křenovic varovat: [...] *žádám na tobě, aby[s] odtáhl a zemance je[h]o* [tj. pod ochranou Ctibora Tovačovského z Cimburka] *pokoj dal [a] [...] v této mírné* [tj. mírové] *zemi rozbíjí, války ohněm nevyzdvíhal [...]*.³⁶

Laurin z Křenovic, na něhož nyní dopadala veškerá tíha neuváženého a protiprávního postupu Beneše a Dobeše Černohorských z Boskovic, se v bezvýchodné situaci snažil v listu adresovaném zemskému hejtmánovi Ctiboru Tovačovskému z Cimburka hájit tím, že [...] *nic svévolně nečiní[m], než co činí[m], činí[m] vůlí pána své[h]o* [tj. Beneše Černohorského z Boskovic] *z rozkázání je[h]o [...]*. Zároveň dodával, že obležením Paskova nehodlal tento statek zničit či škodit zdejším poddaným.³⁷ Ani tato ujištění ovšem neutišila hněv zemského hejtmána, který Laurina obratem nevybíravě obvinil z uzurpování práva rozhodovat o dispozici s lenními statky: [...] *nešlechtně a zrádně [...] než mocí činíš se biskupem [...] vyjebaný lotře [...], [z]mrde [...]*.³⁸ Za nastalé situace od Laurina z Křenovic i bratrů Beneše a Dobeše Černohorských z Boskovic začali odpadávat někteří jejich dosavadní stoupenci. Neústupné stanovisko moravského zemského hejtmána, pevně rozhodnutého hájit zemský mír, nakonec donutilo bratry Beneše a Dobeše Černohorské z Boskovic k přehodnocení jejich původního sebevědomého záměru ujmout se paskovského léna násilím. Pod tlakem okolností nyní souhlasili s urovnáním záležitosti před zemským soudem, přičemž celá vina měla padnout na jejich služebníka, hukvaldského hejtmána Laurina z Křenovic.³⁹ Ten z Benešova rozkazu snad ještě na konci ledna, nejpozději však počátkem února 1484 odtáhl s nepořízenou od paskovské tvrže a 4. února informoval zemského hejtmána, že je připraven se dostavit před zemský soud do Brna a zodpovídat se ze všeho, z čeho má být obviněn.⁴⁰

Jednání zemského soudu v Brně bylo zahájeno za přítomnosti hejtmána i Laurina z Křenovic a snad i dalších protagonistů paskovské kauzy 14. března 1484. V souvislosti

De electione dñi comitis mathie in regem.

Cum aut peregrinis ex relatib⁹ fama obit⁹ ipsi⁹ regis la-
 dissai in regnū hūgarie venit: multos p̄tristauit. maxi-
 me aut illos qui eidē regi comitis ladissai p̄suaserāt ne-
 cē: cū vltiores effusi sanguinis ipsi⁹ comitis ladissai eo
 laudi⁹ eo aīosius insurgere: ac inceptā finē ad optatū
 p̄ducere vindictā desiderare videbāt. Qd ⁊ factū fuisset: si, p̄ cō-
 ponēdis regni reb⁹: p̄qz eligēdo rege: indicta per totū regnū hū-

Král Matyáš Korvín, rytina v Uherské kronice (Chronica Hungarorum) Jana z Turce (Johannes de Thurocz), <https://commons.wikimedia.org>

s ní bylo projednáno několik urážek na cti a celá záležitost byla označena za projev svévole a bezpráví: [...] *což se obehnání Paskova dotýče, pánóm [tj. zemským soudcům] se zdá, že toho nemělo býti, by kdo sobě spravedlivosti své mocí sám dovoditi měl v této zemi, nevznese na pana hajtmána prve a nežádaje slyšení spravedlivosti a co jest pan hajtman učinil a bránil toho, aby se v zemi výtržky takové nedály, že jest učinil spravedlivě i s těmi dobrými lidmi, kteréž jest k tomu byl poslal [...].* Zemští soudci se rovněž usnesli, že o dispozičním právu k Paskovu má rozhodnout biskup, neboť nešlo o svobodný zemskodeskový (tzv. alodní) statek, nýbrž jedno z mnoha lén olomouckého biskupství, které nepodléhaly jurisdikci zemských orgánů.⁴¹ Situaci ovšem komplikoval fakt, že biskupský stolec nebyl obsazen a o nechuti administrátora Jana Filipce z Prostějova se v záležitosti výrazněji angažovat proti zájmům bratrů Černohorských z Boskovic již byla řeč.

Bezvýhodná situace nakonec přiměla v polovině dubna 1484 Ctibora Tovačovského z Cimburka ujmout se dočasně správy paskovského léna, resp. mocenskými prostředky garantovat až do vyřešení kauzy dosavadní status quo, tedy zejména držbu části paskovského léna Machnou z Wolfenberku. Ta se tedy mohla právem v tomto okamžiku cítit jako vítěz, avšak záhy se měl ukázat jepičí život tohoto dílčího úspěchu v celém sporu. S rozhodnutím zemského hejtmána totiž zásadně nesouhlasil Beneš Černohorský z Boskovic, který mu 18. dubna 1484 rozhořčeně napsal: [...] *s vámi nic činiti nemám, abycht' já to byl věděl, že protiv nám Paskov osaditi ráčís a na naše služebníky poslati, byl bych tu věc jináče opatřil, ještě by nám sobě stran nebylo potřebí takové práci a starosti míti [...].*⁴² Navzdory krajně nepříznivému vývoji situace se Beneš společně s bratrem Dobešem nemínili vzdát naděje na získání celého paskovského statku. Ve hře byla totiž ještě nejvyšší karta, na níž si oba v příštích týdnech vsadili. Černohorští z Boskovic neváhali využít svého vlivu a dlouhodobě budovaných konexí u královského dvora v Budíně. Úspěch jejich diplomatické hry nakonec skutečně rozhodl o vítězství, neboť na svou stranu získali panovníka. Král Matyáš Korvín pak intervenoval listem adresovaným zemskému hejtmanovi Ctiboru Tovačovskému z Cimburka, totiž [...] *aby Paskov s jeho příslušenstvím, v který se [Ctibor Tovačovský z Cimburka] uvázal, postúpil panu Dobešovi [Černohorskému z Boskovic] a bratřím jeho [tj. Benešovi a Janovi] a když voni to[h]o v držení vejdu, bude-li je kdo z to[h]o chtíti viniti, že je[m]u právě odpovídati jmají [...].*⁴³

Zemskému hejtmanovi tedy nakonec nezbylo, než se podvolit. Aby však nebyly porušeny zvyklosti zemského i manského práva, potvrdili počátkem června 1484 v Brně zasedající zemští soudci své původní rozhodnutí a věc delegovali ke konečnému rozhodnutí administrátorovi olomouckého biskupství a manskému soudu.⁴⁴ Manský soud, jenž se sešel v následujících týdnech v Kroměříži, rozhodl, že Paskov má být zemským hejtmanem odevzdán administrátorovi Janu Filipcovi z Prostějova [...] *a jakož se paní Machna [z Wolfenberku] dědictvím na Paskov táhne a list z prodaje ukazuje, že podle toho listu paní Machna k Paskovu žádné[h]o práva nemá [...].* Tento verdikt, o němž mohl dopředu pochybovat snad jen člověk neznalý stávajících mocenských poměrů v zemi, s konečnou platností znamenal konec nadějí Machny na udržení Paskova. Ačkoliv písemné zprávy o tom mlčí, je pravděpodobné, že v následujících týdnech udělil Jan Filipec z Prostějova tentokrát již celé paskovské léno Benešovi a Dobešovi Černohorským z Boskovic a Machna, pokud se nechtěla protivit vůli krále Matyáše Korvína, musela nedobrovolně paskovskou tvrz opustit a přesunout se na své jiné statky. V souladu s královým rozhodnutím mohla teprve nyní, tedy po předání Paskova do rukou Černohorských z Boskovic, pokračovat v beznadějném zápase. Ačkoliv už sama patrně nevěřila, že by se věci mohly zásadně obrátit v její prospěch, využila svého práva a dne 12. června 1490 pohnala před zemským soudem v Brně k zodpovědnosti Dobeše Černohorského z Boskovic. Žádala po něm finanční náhradu ve výši 100 uherských zlatých, [...] *že mi [tj. Machně] jeho úředníci a služebníci sáhli na grunty a na lesy mé, ježto k tomu žádného práva pan Dobeš nemá [...].*⁴⁵ K žalobě se bezesporu odhodlala teprve v okamžiku,

kdy se žalovaná strana již nemohla spoléhat na podporu krále Matyáše Korvína, který zemřel ve Vídni nedlouho před tím (6. dubna 1490).⁴⁶

Dochované písemnosti o výsledku žaloby i o dalších osudech Machny z Wolfenberku mlčí. Lze se pouze domnívat, že v únoru 1499 již Machna nebyla mezi živými. Před manským soudem totiž tehdy pohnali [...] *pana Beneše z Boskovic o Paskov* [...] v záležitosti blíže nespecifikovaných přestupků tamních poddaných Znata z Melic a z Prus a jeho sestra Kateřina ze Zástřizl, které kdysi Machna jakožto své potomky přijala v držbě Paskova na spolek.⁴⁷ Skutečným epilogem sporu o držbu paskovského léna se pak stal výrok manského soudu, vynesený o několik dnů později. Nároky Machny a jejich potomků byly definitivně zamítnuty s poukazem na platné zvyklosti lenního práva [...] *kdež tol[i]ko v těch knihách* [manského soudu] *dopouští se léno pacholíkům a dívkám nic* [...] *kdež [se] vypisuje v tom listu, že Paskov na je[h]o milost* [tj. Jana Filipce z Prostějova] *spadl po paní Barboře z Jemelna se všem příslušens[tví]m a to p[rá]vo* [Jan Filipec z Prostějova] *dává panu Dobešovi a pa[n]ju Benešovi bratřím z Boskovic* [...] *Páni manové našli, poněvadž paní Barbora z Jemelna po smrti muže své[h]o* [Mikuláše z Wolfenberku] *Paskov koupila sobě a dětem svým a paní Machna z Wolfenberka dcera její nebyla, že Znata [z Melic a z Prus] k to[m]ju žádně[h]o práva nejmá* [...].⁴⁸ Závěrečnou tečku za kauzou napsal olomoucký biskup Stanislav Thurzo (eps. 1497–1540). Ten 12. září 1499 udělil celé paskovské léno – městečko Paskov s tvrzí, dvorem, panským mlýnem, rybníkem, velkým paskovským lesem a dále vsi Žabeň, Krmelín, Novou Bělou, Hrabůvku a Hrabovou se dvorem a panským mlýnem – Benešovi Černohorskému z Boskovic, a to za jeho služby prokázané biskupství v době sedisvakance.⁴⁹

Závěrem lze konstatovat, že zdánlivě izolovaný zápas o paskovský lenní statek překročením platných právních norem bratry Benešem a Dobešem Černohorskými z Boskovic rázem eskaloval a stal se celozemskou záležitostí. V kauze se zároveň zřetelně projevil symptomy rozvratu, jenž zavládl v zemi během dočasné vlády krále Matyáše Korvína. Kritickým se jeví především úpadek autority manského soudu, jehož představitelé se ve sledovaném období podvolili bez zjevných známek aktivního odporu svrchovanosti zemských stavovských orgánů. Příčiny tohoto jevu nutno spatřovat zejména v rozvrácené majetkové základně olomouckého biskupství po husitských válkách a v průběhu následných konfliktů. Tento stav přirozeně vyústil v pokles mocenské autority olomouckých biskupů, umocněné v tomto případě navíc obdobím sedisvakance a nechutí administrátora Jana Filipce z Prostějova důsledně hájit zájmy lenní organizace.

RESUMÉ

The Siege of the Paskov Fortress in 1484

Beneš and Dobeš Černohorský of Boskovice struggling to gain the Fief of Paskov Manor

The article analyses the dispute over the control of the fief manor in Paskov. It was one of numerous episodes that shaped the reality of the last third of the 15th century in the north-eastern corner of Moravia, adjacent to the historic province of Těšín. A seemingly isolated event, the fight for the fief of Paskov turned into a country-wide affair as the brothers Beneš and Dobeš Černohorský of Boskovice escalated the issue in breach of the law of the time. The case was also symptomatic of the disintegration that affected the country during the short reign of King Matthias Corvinus. A particularly conspicuous aspect is the decline in respect for the feoffee court of justice, whose members yielded over the reference period, with no apparent signs of resistance on the part of the Estates of the country. The cause of this must be attributed particularly to the damage done to the assets of the Olomouc bishopric following the Hussite wars and the ensuing conflicts. Naturally, this resulted in a decline in respect for the bishops of Olomouc, further accentuated by both the vacant see and the unwillingness on the part of Jan Filipec of Prostějov, the Estates administrator, to stand up for feoffee interests.

KEYWORDS

Paskov; Černohorský of Boskovice; late Middle Ages; Olomouc Bishopric; feoffee manors; 15th century

AUTOR STUDIE

- PhDr. Jan Saheb, Ph.D.; Zemský archiv v Opavě; j.saheb@zao.archives.cz

POZNÁMKY

- Základním genealogickým přehledem zůstávají klasická díla ŠEMBERA, Alois Vojtěch: *Páni z Boskovic a potomní držitelé hradu boskovického. Přidáno popsání hradu, města a okresu boskovického*. Vídeň 1870², s. 15–18, 60–82; PILNÁČEK, Josef: *Staromoravští rodové*. Vídeň 1930, s. 32; Týž: *Paměti městyse Černé Hory*. Monografie měst, městeček a obcí 53. Brno 2010, s. 57–66 (reprint vydání z roku 1926). Přehled rodové genealogie shrnuje nejnověji DUFGOVÁ, Kateřina: *Jan Šembera Černohorský z Boskovic. Moravský Petr Vok*. Velké postavy českých dějin, sv. 16. Praha 2014, s. 22–26.
- Biografii krále Matyáše Korvína zpracoval nejnověji KALOUS, Antonín: *Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král*. Koruna, sv. 2. České Budějovice 2009.
- Nejnověji k jeho osobnosti viz KOUŘIL, Miloš: *Diplomat a humanista. Tas Černohorský z Boskovic*. In: Jan, L. – Drahoš, Z. – Malaták, D. – Pumpr, P. (edd.): *Osobnosti moravských dějin 1*. Brno 2006, s. 155–162.
- K působení Tase, Dobeše, Beneše i dalších členů rodu ve službách krále Matyáše Korvína viz KALOUS, Antonín: *Služba Boskovických u Matyáše Korvína*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Historica 33, 2007, s. 83–98.
- PAPROCKÝ z GLOGOL, Bartoloměj: *Zrcadlo slavného Markrabství moravského*. Olomouc 1593, fol. 99.
- K definici pojmu a územní genezi konglomerátu mensálních panství se zřetelem na vývoj ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století viz AL SAHEB, Jan: *K formování mensálních statků olomouckého biskupství před Bílou horou*. Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy 1, 2010, č. 1, s. 11–22; Týž: *Hukvaldské panství před Bílou horou (1553–1619). V kontextu mensy olomouckého biskupství*. Ostrava 2011, s. 39 a násl.; Týž: *Územní vývoj přímé majetkové držby olomouckých biskupů v letech 1553–1619*. Sborník archivních prací (dále jen SAP) 62, 2012, č. 1, s. 3–40.
- Ke genezi lenní organizace olomouckého biskupství viz KYASOVÁ, Věra: *Příspěvek k problematice lenního zřízení biskupství olomouckého*. Věstník musea v Kroměříži 10, 1960, s. 148–155; JANIŠ, Dalibor: *Lenní systém olomouckého biskupství za episkopátu Dětricha z Hradce (1281–1302)*. Časopis Matice moravské 116, 1997, č. 2, s. 325–343; LAPČÍK, Stanislav: *Nástin vývoje lenní organizace olomouckých biskupů a arcibiskupů*. Olomoucký archivní sborník 3, 2005, s. 38–55.
- HOSÁK, Ladislav: *Ostrava a její okolí v husitském revolučním hnutí a za jeho doznívání do počátku 16. století*. Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 3, 1966, s. 61–62; ŽÁČEK, Rudolf: *Pobeskydí od husitství do Bílé Hory*. Frýdek-Místek 1986, s. 54; DOHNAL, Miloň: *Hukvaldské panství a severovýchodní Morava v období husitského*

- revolučního hnutí. Sborník prací Pedagogické fakulty v Ostravě 125, 1991, s. 54–59; Týž: *Hukvaldské panství a olomoučtí biskupové v době předbělohorské*. Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity 1, 1993, s. 15–16.
- 9 Pozice Jana Filipce z Prostějova byla v průběhu let značně komplikovaná a vratká a závisela na podpoře panovníka. K tomu podrobně viz KALOUS, Antonín: *Spor o biskupství olomoucké v letech 1482–1497*. Český časopis historický 105, 2007, č. 1, s. 1–39.
 - 10 ADAMUS, Alois (ed.): *Codex diplomaticus civitatis Ostraviae. Sběrka listin k dějinám města Mor. Ostravy*. Moravská Ostrava 1929, s. 37–39, č. 26–27; BALETKA, Tomáš: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497–1540), jeho kancelář a správa biskupských statků*. SAP 54, 2004, č. 1, s. 138–139; GRŮŽA, Antonín – DĚDKOVÁ, Libuše: *Stará Ves nad Ondřejnicí – dějiny obce a její dominy*. Ostrava 2013, s. 32.
 - 11 LINHART, František: *Dějiny Paskova*. 14. zpráva gymnasia v Místku, 1909, s. 11–12; Týž: *Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy. Díl III. místopisu. Jičínský kraj. Městský okres*. Brno 1915, s. 73; ROSOVÁ, Romana: *Historie záměckého areálu v Paskově*. Práce a studie Muzea Beskyd – Společenské vědy 21, 2009, s. 3 a násl.; AL SAHEB, Jan – MÜLLER, Karel: *Galerie držitelů Paskova*. Paskov 2015, s. 10–11.
 - 12 Vzhledem k velmi kusým pramenům informací jsou možnosti historické vědy sestavit věrohodnou rekonstrukci rodokmenu Wolfenberků značně omezené. Historik Jiří Stibor kupříkladu zastává názor, že Mikuláš z Wolfenberku byl synem Jošta staršího. Své tvrzení opírá o zápis v opavských zemských deskách ze 16. prosince 1433, v němž figuruje jistá Kateřina z Paskova, jejímž poručníky byli její bratr Mikuláš z Paskova, její strýc a Janův bratr Čeněk z Wolfenberku, což ovšem samo o sobě nemění nic na námi předestřenému obrazu. Viz STIBOR, Jiří: *Dějiny Krmelína 1447–1848*. In: Stibor, J. a kol.: *Dějiny Krmelína*. Brušperk 1997, s. 13.
 - 13 [...] Nicolaus de Passkow s[usceptio] a[lcipit] de illa villa Passkow integraliter et de villa Bilow Nowa integraliter et de Hrabuowka Parva integraliter et de Magna Hrabowa per medium [...]. Viz Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále jen ZA Opava, Olomouc), fond Lenní dvůr Kroměříž (dále jen LDK), inv. č. 418, sign. 5, fol. 26; LECHNER, Karl (ed.): *Die ältesten Belehungs und Lehengerichtsbücher des Bistums Olmütz I. Brünn* 1902, s. 43; NĚMEC, Emerich (ed.): *Listinář Těšínska II (1401–1459)*. Codex diplomaticus ducatus Tessenensis. Sběrka listinného materiálu k dějinám Těšínského Pobeskydí. Český Těšín 1958, č. 168.
 - 14 STIBOR, J.: *Dějiny*, s. 14.
 - 15 [...] tři sta kop gr[oší] dobrých stříbrných rázu pražského a čísla za každú kopu šedesáte gr[oší] počítajíce, slovutnej a poctivej paní Barboře z Giemena, manželce svéj právem věnným a lebdink na vsech, na Novej Bělej sedmnácte kop a triadvacet gr[oší], na Hrabůvce jedenácte kop a osmadvacet gr[oší], v[e] Velikej Hrabovej na Urbanu puól drugej kopy, na Hrabuůvce puól druhého maldru ovsu a z každěj měrice slepci, i s řekú a na Novej Bělej z každých čtvera koní čtvrtni ovsu a kuře na lidech platných [...] Prve jmenovaná paní Barbora po Mikulášově smrti, může svého požívati, prodati, dáti zastaviti v penězích a v tom právě věnném svuój lepdink, jakožto ona sama paní Barbora drží. Ale právóm a službám našim a kostelu našemu olomúcké[m] u i našim potomkóm, biskupóm olomúckým bez pohoršení a v tom umenšení [...]. Viz ZA Opava, Olomouc, fond LDK, inv. č. 418, sign. 5, fol. 53; německý regest v LECHNER, K. (ed.): *Die ältesten Belehungs und Lehengerichtsbücher*, s. 100; v literatuře LINHART, F.: *Dějiny*, s. 12; VLAŠ, Vladimír, s. 73; HOSÁK, L.: *Ostrava*, s. 68; STIBOR, J.: *Dějiny*, s. 14.
 - 16 PAPAJÍK, David: *Jan Čapek ze Sán. Jezdec na konec světa. Vojevůdce, kondotiér a zbohatlík 15. století*. Osobnosti českých a moravských dějin, sv. 10. České Budějovice 2011, s. 177. Autor zde zároveň v poznámce č. 689 uvádí na pravou míru nepřesnosti starší literatury.
 - 17 ZA Opava, Olomouc, fond LDK, inv. č. 419, sign. 7, fol. 88; německý regest viz LECHNER, K. (ed.): *Die ältesten Belehungs und Lehengerichtsbücher*, s. 111–112.
 - 18 VACH, Miloslav: *Jan Jiskra z Brandýsa a jeho předkové*. Časopis Společnosti přátel starožitností českých 57, 1949, s. 183; HOSÁK, L.: *Ostrava*, s. 69. K vojenské činnosti tzv. bratříků v Uhrách viz JUROK, Jiří: *Čeští husitští a katoličtí kondotiéři z Moravy na Slovensku v 15. století (období bratříků)*. Vojenská historie 9, 2005, č. 4, s. 3–15.
 - 19 Kupní smlouvu později (11. února 1460) potvrdil děkan metropolitní kapituly v Olomouci Jan Pauswangel (v úřadu v letech 1456–1493) a o dva dny později rovněž olomoucký biskup Tas Černoorský z Boskovic (eps. 1457–1482). Kromě jiného je v ní kodifikována skutečnost, že zbytek paskovského léna již do vlastního užívání převzal Mikulášův syn z prvního manželství Jan z Wolfenberku: [...] Mortuo Nicolao de Paczkow, qui pueros impuberes relinquit, quos ex 2 uxoris genuerat, qui quidem pupilli maximis erant involuti debitis, quare tutores predictorum pupillorum accesserunt rev[erendissimam] p[atrem], d[ominum] Johannem [tj. Jan Ház], ep[iscopalem] consultum fuit, ut pars illorum bonorum venderetur per dictos tutores, ut debita prefata exsolventur, partem igitur prefatorum bonorum illius homagii emit relicta ipsius Nicolai de Paczkow d[omina] Barbara de Gemelna et de Paczkow sibi et filiis suis dumtaxat ex Nicolao prefato genitis. Unde adolescens iam pubere Johannes de Paczkow, non tamen ex eadem Barbara enitus, presito fidelitatis s[usceptio] i[llorum] s[uper] a rev[erendissimam] p[atrem] et d[ominum], d[ominum] Prothasio omnia bona h[omagii] illius, scilicet municionem Paczkow, villas Novam Biella, Hrabowam, Hrabowki, Krmelin et Zzaben c[um] omnibus s[uis] p[artibus] demum mox post suscepcionem predicti homagii predictus Johannes adolescens, partem predictorum bonorum per tutores d[ominas] Barbarae venditotum, scilicet municionem Paczkow cum curia allodiali, molendino et villa ipsiusque ville pertinenciis

- in manus prenotati rev[erendissimi] p[atrem] resignavit, ipseque rev[erendissimus] p[ater] dictam resignacionem suscepit, vendicionique ac empcioni prius sic uti premititur factis gracie consensit easdemque approbavit, ratificavit et confirmavit [...]. Viz ZA Opava, Olomouc, fond LDK, inv. č. 419, sign. 7, fol. 2; LECHNER, K. (ed.): *Die ältesten Belehungs und Lehengerichtsbücher*, s. 72–73.*
- 20 ZA Opava, Olomouc, fond LDK, inv. č. 419, sign. 7, fol. 88; německý regist viz LECHNER, K. (ed.): *Die ältesten Belehungs und Lehengerichtsbücher*, s. 111–112.
- 21 K roku 1462 se kupříkladu jakožto držitel vsi Hrabůvka připomíná před manským soudem Pavlík z Trnávky. Je více než pravděpodobné, že tato okolnost má souvislost s umoráním dluhů po Mikuláši z Wolfenberku, přičemž ves uvedl do zástavního držení Pavlíka z Trnávky nepochybně již poručník Mikulášových sirotků Čeněk z Wolfenberku. Zástavní forma držby zároveň neměla vliv na právní definici rozsahu dílu paskovského léna ve výše zmíněných listinách z 11., resp. 13. února 1460. Viz ZA Opava, Olomouc, fond LDK, inv. č. 419, sign. 7, fol. 88; LECHNER, K. (ed.): *Die ältesten Belehungs und Lehengerichtsbücher*, s. 113; HOŠÁK, L.: *Ostrava*, s. 69.
- 22 ZA Opava, Olomouc, fond LDK, inv. č. 419, sign. 7, fol. 138; LECHNER, K. (ed.): *Die ältesten Belehungs und Lehengerichtsbücher*, s. 118.
- 23 ZEMEK, Metoděj – TUREK, Adolf (edd.): *Regesta listin z Lichtenštejnského archivu ve Vaduzu z let 1173–1526*. SAP 33, 1983, č. 2, s. 494, č. 495.
- 24 Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA Brno), fond G 2 – Nová sbírka, sign. 392.
- 25 O zisku odumřelé části paskovského léna Janem Filipcem z Prostějova bylo později před manským soudem svědky uvedeno, [...] že jest tak, že je[m]u [tj. administrátoru Janu Filipcovi z Prostějova] Paskov přisouzen. A potom paní Machně na Vyškově jdal 500 zlatých] uherských a vona je[m]u jdala listy, kteréž na to zboží jměla a kněz Jan sám je spálil a do vohně vrhl [...]. Viz ZA Opava, Olomouc, fond LDK, inv. č. 364, sign. 9, fol. 16; BALETKA, Tomáš: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497–1540), jeho kancelář a správa biskupských statků*. SAP 54, 2004, č. 1, s. 3–236, zde s. 193.
- 26 Rodinné vazby Machny z Wolfenberku a jejich dětí dokládá několik pramenů. V zemských knihách půhonných a nálezových je Znata z Melic a z Prus opakovaně označován jakožto syn Machny a ona jeho matěří. V manských knihách půhonných a nálezových pak figuruje Kateřina ze Zástřizl jakožto Znatova sestra a manželka Arkleba Prusinovského z Víckova. Viz ZA Opava, Olomouc, fond LDK, inv. č. 364, sign. 9, fol. 14; BRANDL, Vincenc (ed.): *Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové. Tomus VI. Půhony Olomoucké od r. 1483–1493*. Brunae 1895, s. 249, č. 1497–1499.
- 27 K vojenské kariéře Dobeše Černoohorského z Boskovic a jeho dalším osudům viz KALOUS, A.: *Služba*, s. 94–95.
- 28 Institut tzv. opovědi představoval specifický právní institut, který umožnil použití svépomoci, resp. kontrolovaného násilí, a to dle obecně uznávaných pravidel, které respektovalo i platné zemské právo (např. kniha Tovačovská). Opovědi bylo v průběhu 15. století užíváno běžně při regulaci právních sporů mezi stranami v okamžiku, kdy nebylo možné do řešení sporu zapojit příslušnou právní instituci, tj. zemský, případně manský soud. K tomu viz JANIŠOVÁ, Jana – JANIŠ, Dalibor (edd.): *Zemské zřízení Markrabství moravského z roku 1516*. Olomouc 2013, s. 69–70.
- 29 MZA Brno, fond G 2 – Nová sbírka, sign. 392.
- 30 K jeho úloze při správě země viz VÁLKA, Josef: *Ctibor Tovačovský a Morava jako model stavovské země*. In: Morava na prahu nové doby. Sborník příspěvků k konferenci, konané 22.–23. června 1994 u příležitosti 500. výročí úmrtí Ctibora Tovačovského z Cimburka. Přerov 1995, s. 22–36.
- 31 TAMTÉŽ.
- 32 [...] svědomí od Jiříka Mníška, kdež vyznává, že přijev na Paskov při to[m] byl, kterak paní Machna, když ji Paskov postúpen byl [tj. Barborou z Jemelna (z Krmelína)], obehnána byla od úředníka páně Dobešova [Černoohorského z Boskovic] a von s ní Mníšek ta[m] zuostal, až jich pan hajt[ma] n mor[avský] [Ctibor Tovačovský z Cimburka] retoval, a že jemu paní Machna pověděla, že jí paní Barboru vše[h]o statku zmocnila [...]. Viz ZA Opava, Olomouc, fond LDK, inv. č. 364, sign. 9, fol. 14, 16. K Mníškově držbě Vratimova viz PILNÁČEK, Josef: *Rody starého Slezska 2*. K vydání připravil Karel Müller. Brno [1993?], s. 334–335; viz také rukopis DOBEŠ, Albín: *Kniha o Vratimově*. Vratimov 1947, s. 4–5.
- 33 Zemský hejtman při obvinění Laurina a dalších zemanů z jím vedených oddílů využil faktu, že vypověděli Machně z Wolfenberku nepřátelství jménem Beneše a Dobeše Černoohorských z Boskovic, přičemž oni sami se, nepochybně vědomi si případných právních důsledků tohoto kroku, k témuž alibisticky neodhodlali. Hejtman tedy sděloval Laurinovi z Křenovic [...] ačkoli nebylo by mi to[h]o potřebí, jako hajtma[n]u země této proti tobě, jakožto proti tomu, kterýž nové věci v zemi této mírné [tj. mírové] proti zřízení její[mu] a sjednání pokoje počínáš, odpovídati [...] než k žádosti puojčený na čas, nepřítí ani podání mé[h]o spravedlivé[h]o, k němuž jsem zemanu svú [tj. Machnu z Wolfenberku] podával, obehns ji a dobýváš jí, zapomenuv se sám nad sebu a svú ctí. Však proto já lépe pamatuji na čest svú a svých služebníkův a pomocníkův, nežli ty, když se o takovou všetečnost a nešlechtnost pokusiti směl, proti tobě i tvým všem pomocníkům, kteříž k té nešlechtnosti pomáhají, i těm, kterýchž ty v držení kdekoli, aneb pod tvým vládním jsi, čest svú i všech služebníkův svých a pomocníkův ohrazuji a cožkoli proti tobě a tvým pomocníkům, služebníkům i poslušným počínati budu, že tím ničímž vinen býti nechci, ani služebníci a pomocníci moji, budú. A protoť tú odpovědi landfrýdu já neruším, než ja přinucen tvú všetečností a listy tvými odpovědný[m]i toto učiniti musím a divím se to[m]u všetečensství tvé[m]u, že

- podle těch pánův a jménem jich [tj. Beneše a Dobeše Černohorských z Boskovic] odpovídáš zemance mej. I ta zemanka má ani já o jich odpovědi nic nevím, ani to[m]u [ne]věřím, by se ti páni v landfrýdu o to pokusili, oč jsi ty se pod jich jmény pokusil [...]. Viz MZA Brno, fond G 2 – Nová sbírka, sign. 392.
- 34 Pokles politického vlivu olomouckého biskupství v průběhu druhé poloviny 15. století předestřel v přehledu ROUBIC, Antonín: *Olomoucké biskupství ve druhé polovině 15. století*. In: Morava na prahu nové doby, s. 94–103.
- 35 MZA Brno, fond G 2 – Nová sbírka, sign. 392.
- 36 TAMTÉŽ.
- 37 Laurin psal v tomto směru zemskému hejtmanovi [...] Také v[aše] m[ilos]t píšete mi, že sem proto oblehl paní Machnu, přikázanú služebníci v[aší] m[ilos]t[ti], abyh jí škodu učinil. Pane milostivý ještě sem jí žádné škody neučinil, ani lide[m] škoditi dopustil, leč co od sama kázala přede mnú spáliti a j[es]tli že to[m]u nic učiniti moci nebudu, což mi pán můj rozkázal, jak sem přitáhl, tak odtáhnú [...]. Viz TAMTÉŽ.
- 38 TAMTÉŽ.
- 39 Ctibor Tovačovský z Cimburka psal v tomto duchu Benešovi Černohorskému z Boskovic, přičemž žádal, aby přiměl Laurina k zodpovědnosti před zemským soudem [...] úředník váš, pane bratře [tj. běžné oslovení mezi panskými rody bez ohledu na faktické příbuzenství], nechtěv to[h]o rozuměti, mimo landfrýd vám i [s] jinými vašimi v této zemi bez zavazání j[es]t sáhl na ni [tj. na Machnu z Wolfenberku] i moci a pychem válečným, ježto z nás žádný jeden na druhé[h]o tím požitkem sahati nemá [...] že což j[es]t úředník ten počal k to[m]u vuôle vaše nebyla, ráčiz tak ještě učiniti a úředníku své[m]u ještě přikázati odtud odtáhnúti bez škody a nám v nic nesahati, ačkolvěk já znám je[h]o svú vuůli, k témuž se je[m]u se okázal a budete-li ráčiti, buď přede pány neb před biskupem olomúckým [...] a s vůlí pána naše[h]o musíť od sebe bez odtahuová spravedlivě učiniti [...] leč to[h]o ukážeš úředníku své[m]u přijíti a to též pošleš, ať se u mně staví, pošlit s nímž své[h]o, ať by také můj rozkázání mé[h]o pozanechali [...]. Viz TAMTÉŽ.
- 40 HOSÁK, L.: Ostrava, s. 70.
- 41 BRANDL, V. (ed.): *Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové. Tomus V. Pars prior. Qua continentur. Půhony Olomúcké 1475–1494*. Brunae 1888, s. 90, č. 408–414; HOSÁK, L.: Ostrava, s. 70.
- 42 MZA Brno, fond G 2 – Nová sbírka, sign. 392.
- 43 ZA Opava, Olomouc, fond LDK, inv. č. 364, sign. 9, fol. 16.
- 44 MZA Brno, fond G 2 – Nová sbírka, sign. 392.
- 45 BRANDL, V. (ed.): *Libri citationum et sententiarum*, VI, s. 249, č. 1498.
- 46 Vztahy mezi Benešem a Dobešem Černohorskými z Boskovic a králem Matyášem Korvínem značně pošramotila králem nařízená poprava jejich bratrance Jaroslava v roce 1485, avšak na vývoj sporu o Paskov nemělo toto přechodné ochlazení vzájemných vztahů vliv. Viz ŠEMBERA, Alois Vojtěch: *Historie pánů z Bozkowic a hradu Bozkowa w Morawě s popsánjm panstw j města*. Brno 1836, s. 48–49; Týž: *Páni z Boskovic*, s. 38–39.
- 47 ZA Opava, Olomouc, fond LDK, inv. č. 364, sign. 9, fol. 7.
- 48 TAMTÉŽ, fol. 16.
- 49 HOSÁK, L.: Ostrava, s. 70; ZEMEK, M. – TUREK, A. (edd.): *Regesta*, s. 494, č. 495.

Ženy a sociální demokracie na Ostravsku a Karvinsku před rokem 1907

Hana Prymusová

Předkládaná studie se zabývá budováním ženských zájmových organizací sociální demokracie na Ostravsku a Karvinsku od 90. let 19. století do přelomu let 1906/1907. Sleduje jak samotný proces utváření ženských kroužků při místních politických organizacích, tak metody agitační práce mezi ženami, jejich ideologické ukotvení a v závěru nabídne pomoci kvalitativní analýzy nastínění základních aspektů konstruktů feminity v socialistickém prostředí. Přelom let 1906/1907 byl stanoven jako mezník tohoto článku nejen pro množství archivního materiálu, ale také jako přechodový milník k masové fázi, vyznačující se dotvářením českých i polských stranických buněk.

Z pramenného hlediska tvoří východisko článku analýza tří desítek relací fondu Policejní ředitelství Moravská Ostrava Zemského archivu v Opavě a deseti relací fondu B 13 – Moravské místopředsedství Moravského zemského archivu. Přestože se jedná o cenný materiál, práce s ním skýtá značné úskalí v tom, že se jedná o útržkovité informace často bez vzájemných souvislostí. Agitační práci mezi dělnickými ženami proto dokresluje analýza socialistického tisku, ovšem i u něj narážíme na jistá omezení. Pro místní *Duch času* a *Robotník Šlaski* je typické, že tematika žen pro ně představovala marginální předmět zájmu. Sociálně demokratický *Ženský list*, vycházející postupně v Brně a v Praze, se však Ostravsku a Karvinsku věnoval spíše výjimečně, vídeňské *Arbeiterinnen-Zeitung* více referovaly o německém prostředí Opavska, Krnovska a Oderska.

Zatímco česká historiografie ve výzkumu politické participace žen v socialistickém táboru prozatím přeshlupuje za německými a rakouskými výzkumy,¹ polští badatelé jsou na tom o něco lépe.² Budováním dělnických ženských spolků se s ohledem na pražské realie zabývaly v poslední době především Jana Malínská a Blanka Soukupová, ze starších prací lze vyzdvihnout studii Renaty Wolgemuthové.³ Z regionálních prací lze využít řadu studií, rámujících základní ukotvení tématu z hlediska výstavby sociální demokracie, tak obecněji z hlediska problematiky dělnictva a dělnických kolonií.⁴

Úvodem

Sociální demokracie byla jednou z prvních politických stran, deklarujících hospodářská, sociální a politická práva žen. Přestože tato tendence měla svá úskalí a omezení, strana přes zákaz sdružování žen v politických spolcích je přijímala do svých řad.⁵ Počátky sociálně demokraticky orientovaných ženských organizací na Moravě jsou spojeny především až s 90. lety 19. století, přičemž významnými středisky ženských aktivit na Moravě byly Brno a Prostějov.⁶ Ženské skupiny vznikaly zpravidla jako jedny z posledních zájmových sdružení a jejich organizační ukotvení zastávalo druhořadou pozici za četnými odborovými a mládežnickými organizacemi. Bylo proto spojeno více až s milníky 1905 a 1907 v přímé souvislosti s přeměnou sociální demokracie v moderní masovou politickou stranu. Přestože se tedy hlavní časová osa článku věnuje předcházejícímu období, považujeme postižení počátků politických námluv socialistů mezi ženami za odrazový a nezbytný můstek k dalším výzkumům.

Agitační práce mezi ženami neměla obecně příliš dobré výsledky. Využijeme-li sondy do moravských poměrů, moravský zemský důvěrník shledával v roce 1907 organizování žen v rámci strany za neúspěšné. V celkových sumářích z roku 1905 bylo uvedeno za okres Moravská Ostrava celkem 17 organizací se 2 ženami a 535 muži. O dva roky později bylo na Moravě 304 organizací s 11 940 členy, z toho bylo pouhých 253 žen, což činí 2,11 %.⁷ V odborových organizacích na Moravě bylo v roce 1907 z celkového součtu 26 852 osob 2 122 žen, tj. necelých 8 %. Největší procento z nich tvořily textilní dělnice, dále dělnice v tabákovém a dřevozpracujícím průmyslu. Mezi horníky, slévači a strojníky nebyla žádná žena, zanedbatelných 27 žen, tj. 0,7 % z celkových 3 970 osob, se nacházelo mezi kovodělníky.⁸

Období zvýšené organizační aktivity žen při sociální demokracii bylo podpořeno usnesením vídeňského a pražského sjezdu v letech 1891 a 1896. Deklarování rovných práv mužů a žen stálo v programu strany, ale např. Blanka Soukupová i Hanno Rebhan ho považují za formální záležitost.⁹ Se vzrůstem emancipačních tendencí ve společnosti se dostala otázka politizace ženského dělnického hnutí jako lákavého rezervoáru členské základny na pořad jednání stranických sjezdů. Českobudějovický sjezd v roce 1900 stanovil, že se stávající ženské dělnické spolky stanou součástí stranické organizace. Na Moravě byl zásadním organizačním předělem rok 1897, kdy došlo v Brně jako přirozeném centru ženských dělnických aktivit k vytvoření ženského výkonného výboru strany. Lépe se dařilo německým socialistkám, jejichž organizace byly sdruženy v rámci celého Předlitavska v tzv. Volných politických organizacích žen s napojením na říšskou zemskou komisi.¹⁰

K počátečním aktivitám

Na Ostravsku a Karvinsku nenavazovaly stranické aktivity na samostatné ženské dělnické spolky. Domníváme se, že jejich absence byla zapříčiněna hospodářským profilem oblasti s důrazem na těžký průmysl. Specifické pracovní podmínky neumožnily větší uplatnění žen v přímém pracovním procesu (výjimku představovaly povrchové dělnice, ohrabovačky),¹¹ většina žen z něj byla zcela vyloučena.¹² Co se týká pracujících dělnic, ty ani s postupným zkracováním pracovní doby obvykle nedisponovaly volným časem, který vesměs věnovaly rodině. Vdané ženy horníků, hutníků, kovodělníků či případně dělníků chemického průmyslu byly odkázány na sociální kontakty v rámci kolonií a v rodinách zastávaly nižší sociální statut, což ve výsledném součtu dávalo jen omezený prostor k ženské emancipaci, vázané tudíž na podporu mužů či politických stran.¹³ U provdaných žen byla přítomnost na schůzích podmíněna svolením manželů a ženy zde figurovaly pouze jako hosté.

Řada dobových zpráv naznačuje obecně obtížnou agitační práci sociální demokracie na Ostravsku (mezi příčinami se objevuje indiferentismus, „klerikalismus“ a alkoholismus).¹⁴ První vlašťovky agitační práce mezi ženami lze zaznamenat v polovině 90. let, kdy docházelo k aktivizaci dělnického hnutí v oblasti.¹⁵ Schůze byly uspořádány často spoluprací českých a polských socialistických spolků. Shromáždění zaměřené čistě s genderovým podtextem lze sledovat v policejních relacích od konce roku 1895. Jejich hlavním motivem bylo ekonomické postavení žen v souvislosti s jejich neplnoprávným postavením ve společnosti. Nezbytnou součástí každé takové schůze byl nábor žen. Strana se prezentovala jako jediná, která jim poskytne sociální a hospodářskou záštitu, progres v pracovně-právních vztazích a další výhody. První ze zachycených schůzí se uskutečnila 8. prosince 1895 v Michálkovicích z podnětu petřvaldského horníka Jozefa Pšcůlky. Hlavní referentkou schůze s programem *Ženy a snahy dělnické* byla vítkovická dělnice Marie Holečková. Shromáždění se účastnila z celkových 500 osob asi desetina žen. Mimořádně zajímavé je sledovat argumentační linku Holečkové. Hovořila o ženském vzdělávání, povinnostech při výchově dětí, hospodářských a ochranných opatřeních. Část jejich argumentů nahrávala „specifikům“ žen jako skupiny.

Pohled ze Záměstí v Polské Ostravě na Moravskou Ostravu, kolem r. 1900, Muzeum Těšínska

Socialisté v tomto nebyli výjimeční, jádrem ženských programů většiny politických stran byl koncept mateřství. Marie Holečková však musela být veřejně aktivní nejpозději od roku 1892.¹⁶

Na počátku roku 1896 vypíchl *Arbeiterinnen-Zeitung* zprávu o podílu žen na stávkě. V rámci ní se měla v březnu uskutečnit schůze v Novákově hostinci v Moravské Ostravě na téma *Horníci a jejich ženy*, jejímž svolavatelem byl Anton Šupík z Mariánských Hor, ovšem kvůli zachování veřejného klidu a snad i politickému podtextu byla zakázána.¹⁷

O zvýšené míře agitace polských sociálních demokratů svědčí řada schůzí z přelomu let 1895/1896. O přednášku na téma postavení dělnických žen žádala v závěru roku 1895 dvakrát skupina v Lazích ve spolupráci s Porubou u Orlové, ani jedna z akcí však nebyla povolena. V lednu následovala žádost o uspořádání schůze na téma *Postavení žen a dělnic pracujících v dolech* v Hockově hostinci v Lazích, o plakátování bylo žádáno také v Orlové, Porubě, Suché aj. Totožné téma bylo ohlášeno publicistou Tadeuszem Regerem na polovinu února 1896 do Dombrové (dnes Doubrava).¹⁸

Léta 1897–1898

Ukotvování krajské organizace sociální demokracie ve druhé polovině 90. let přispělo k systematictějšímu budování stranického aparátu, což se projevilo v několika pokusech o podchycení pracujících dělnic a hornických žen. Řada schůzí s častým názvem *Postavení žen dělnických v minulosti a budoucnosti* koncem roku 1897 dává tušit o systematické agitační práci, jejíž hlavní tváří se s podporou agitátorů Karla Mareše a Mateusza Szostka stala Marie Holečková. Její kritické výroky se brzy staly trnem v oku státních úřadů. Řešily zejména schůzi z 28. listopadu 1897 ve Wintrově hostinci v Michálkovicích, které předsedali oba jmenovaní, jako přísedící a zapisovatelka jsou uvedeny Marie Matušková,¹⁹ žena dělníka a socialistického agitátora z Radvanic, a Pauline Grabowska, žena dělníka z Michálkovic. Holečková zde kritizovala mzdové podmínky ohrabovaček, špatné vzdělání dělnic a jejich

Dělnický dům v Prostřední Suché, r. 1915, Muzeum Těšínska

životní podmínky či cenové poměry. Obdobně promluvila 14. listopadu v Polské Ostravě, kde prohlásila, že by se žena neměla emancipovat od muže, ale především od velkokapitálu. Podřízení ženských požadavků stranickým bylo obvyklé. Svolavatel schůze Mareš zde dával za příklad brněnské, vídeňské a pražské ženské stranické organizace a mluvil o dostupné literatuře. Schůze se účastnilo na 700 osob, z toho počtu bylo podle oficiálních údajů asi 400 žen. Holečková byla za své výroky obviněna z narušování veřejného pořádku, rozsudek však pro ni vyzněl příznivě.²⁰ Ve Vítkovicích byla schůze s podobným programem zakázána.²¹

Agitace však zřejmě doznala jistých úspěchů, protože v průběhu roku 1897 se začala objevovat mezi aktivistkami řada dalších jmen. Ve vedení prosincové schůze roku 1897 v hostinci U Lípy v Moravské Ostravě se vedle Mareše objevily manželky horníků Adéla Peřinová z Moravské Ostravy, Kanonie Splak a dělnice Šefčíková z Polské Ostravy. Hlavní slovo však měla opět Holečková. Argumentačně vyzbrojena dílem Augusta Bebel²² referovala o počátečním „blaženém stavu“ žen a postupném zhoršování jejich postavení v souvislosti s růstem kapitalismu. Při obhajobě ženských předností zdůrazňovala, že jsou daleko skromnější a spolehlivější než muži, což při jejich pracovním nasazení způsobuje nechtěnou konkurenci na trhu práce. Kritizovala nedostatečné vzdělání dělnic v rozporu s rostoucími možnostmi vzdělání měšťanek a také absenci politických práv žen. Na ty mají ženy nárok, protože vychovávají své děti pro „vojsko a kapitál“.²³ Předmětem její kritiky bylo rovněž katolické duchovenstvo. Mareš vyzýval k podpoře mužů a bratrů v boji, následovala jeho obhajoba renomé sociální demokracie jako strany, která se angažuje v potírání prostituce. Současně mluvil o snahách strany vstříc hornickým rodinám, penzionovaným vdovám, o zvyšování mezd apod. Z policejních relací je patrné, že do roku 1897 byly podmínky pro vznik ženských kroužků příznivé v Moravské a Polské Ostravě, Michálkovicích, Vítkovicích a Lazích.²⁴ Méně úspěšné byly např. agitace v Hrabové, kde se 25. července 1897 zúčastnily schůze pouze dvě ženy.²⁵

O napojení na vznikající brněnskou ženskou stranickou centrálu vypovídá účast ostravských představitelky na ženském sjezdu v Brně o Vánocích roku 1897. Jsou mezi nimi

jmenovány Marie Holečková za Moravskou a Polskou Ostravu, Eleonora Kurfiřtová za Vítkovice a Marie Matušková za Michálkovice.²⁶ Účelem konference bylo vytvoření ženského výkonného výboru, jenž měl zajišťovat účinnější propagaci mezi ženami, a vymezení programových zásad.²⁷ O jejích výsledcích referovaly Holečková a Kurfiřtová na schůzi Volebního spolku dělnického v Moravské Ostravě²⁸ 23. ledna 1898 v hostinci U Lípy. Schůze se zúčastnilo 400 osob, převážnou většinou žen.²⁹

Zvýšená agitační práce se rozvinula v souvislosti s 50. výročí revoluce z roku 1848. Jednotlivé místní politické organizace při té příležitosti uspořádaly několik shromáždění s ženskou tematikou. Důležitou agitační schůzí mělo být shromáždění 2. února 1898 v hostinci U Lípy v Moravské Ostravě s hlavní referentkou Barborou Krapkovou.³⁰ Vídeňskou agitátorku z důvodu její nepřítomnosti zastoupila Holečková. Svolavatelkou schůze byla Julie Prokešová společně s Kašparem Ošutem, Kazimírem Wolakem, Marií Šefčíkovou a Marií Čertovskou. Na schůzi vystoupila Julie Jarošová z Polské Ostravy s námitkou k dlouhé pracovní době a nedostatečné stravě služebných, dělnice Marie Kartelka ze Salmu a dělník Matiašek z Hulvák protestovali proti zdražování potravin. Hlavní referentka Holečková zde zopakovala svá prohlášení včetně potřeby politické rovnosti žen a vyzvala k ustavení moravskoostravského ústředí ženské organizace. Přestože se schůze účastnilo asi 300 žen, volba do ústředí nebyla provedena. Mezi kandidátkami navrženými Holečkovou byly včetně ní Jarošová, Peřinová, Prokešová, Romanowská, Ščerbovská a Šefčíková. Kandidátky ostatních žen nebyly v relaci uvedeny.³¹ Další schůze se uskutečnila v březnu ve Wintrově hostinci v Michálkovicích. Svolavatelé Mareš a Szostek pozvali jako hlavní referentku Paulinu Grabowskou. V roli zapisovatelky vidíme opět Matuškovou. Mareš okomentoval špatné postavení dělnic v návaznosti na malé výdělky mužů, zatížení žen v důsledku rostoucího alkoholismu, nutnost žen přispívat nepřímými výdělky k domácímu rozpočtu, postupné zhoršování zdraví a deficit času na domácnost. Z relace vyplývá, že na půdě michálkovického sdružení kolem místního politického spolku v té době vznikala nová polskoostravská ženská filiálka.³² Michálkovická stranická organizace dále uspořádala společně s petrvaldským sdružením ženskou schůzi u příležitosti výročí 13. března 1848.³³

Kulaté výročí se stalo také příležitostí pro návštěvu významných vídeňských agitátorek – Charlotty Glasové³⁴ a Johanny Dvořákové. Obhajování ženských intelektuálních schopností se ujala Glasová na schůzi 10. února 1898 v Přívoze, konané pod záštitou Jana Prokeše. Ve svém projevu zmínila: *Ženy jsou lidé, lidé se stejným mozkiem a aktivitami jako muži, lidé, kteří mají stejná práva jako muži. Dříve stály ženy na stejné pozici jako zločinci a idioti, byly naprosto bezprávné. A proč? Někteří nevěří, že jsou ženy stejně chytré jako muži. Člověk zájímající se o politický život vidí, kolik hloupého bylo ze strany mužů učiněno.*³⁵ Shodně jako u Holečkové spočívaly její argumenty pro získání volebního práva žen v tzv. dani z krve. Tento koncept vyvracel tvrzení, že ženy nenasadují svůj život ve válkách a nevykonávají státní službu, a tudíž nemají nárok na volební právo. Obvyklou a napříč všemi proudy ženského hnutí rozšířená byla hypotéza, že ženy často nasazují své zdraví při porodech, což se více než vyrovná vojenské povinnosti. Nic tedy nebrání získání volebního práva. Schůze se zúčastnilo asi 300 žen. Návštěvu zkušené řečnice Glasové využilo hned několik místních politických spolků. Dne 10. března promluvila v Meiselově hostinci v Přívoze o nutném vybudování pevné organizace, přičemž mezi tématy se objevily boj dělníků proti strojní výrobě, svoboda slova a mj. také problémy s prostitucí ve Vídni.³⁶ Glasová dále vystoupila jako řečnice v rámci veřejného průvodu 13. března 1898, kterou uspořádal spolek Spravedlnost pro Moravu a Slezsko, v půli března ve Františkově údolí, kde zalitovala malého počtu žen v moravskoostravské politické organizaci, 17. března ji opětovně pozvala vítkovická Spravedlnost a koncem března promluvila v Přívoze.³⁷

V závěru března zavítala na Ostravsko i Johanna Dvořáková. Její přednáška 29. března 1898 v hostinci U Lípy v Moravské Ostravě s názvem *Žena a socialismus* se příliš nelišila od Glasové. Zmínila tíživé životné podmínky dělnic a oprávněnost jejich politických práv v návaznosti na argument, že by ženám mělo být přiznáno hlasovací právo, jelikož rodí státu budoucí vojáky. Jan Prokeš na schůzi propagoval vznik politické organizace žen. O den později, 30. března, promluvila Dvořáková v Přívoze, kde ji vyslechlo zhruba 200 osob.³⁸ Její přítomnost využil 27. března opět Volební dělnický spolek a 1. dubna michálkovická organizace. Akce byla plakátována také v Heřmanicích, Petřvaldu a Rychvaldu.³⁹

Další shromáždění se uskutečnila v druhé polovině roku 1898. Dne 6. září 1898 se v hostinci U Lípy v Moravské Ostravě uskutečnila schůze Volebního spolku dělnického s Barborou Krapkovou, kterou se Prokešovi konečně podařilo přilákat na Ostravsko. Její přednáška na téma *Žena a socialismus* byla postavena na stejných argumentech jako u vídeňských kolegyně. Policejního komisaře zaujalo především tvrzení: *Ale sociální demokracie neusiluje pouze o hospodářské postavení ženy, nýbrž také o její postavení ve společnosti. Žena nepatří jen do kuchyně a do postele [...], nýbrž ženám musí být zpřístupněna všechna povolání.*⁴⁰ Kromě zmíněných se 8. srpna 1898 uskutečnila při Volebním spolku dělnickém v hostinci U Lípy schůze s poněkud jiným scénářem. František Peřina sem přizval jako řečnici agitátorku Trotzmüllerovou na téma *§ 14 a cukerní daň*. Kriticky rozebrala hospodářskou politiku předěšlých vlád a Thunova kabinetu a v závěru požadovala všeobecné volební právo. Michálkovická organizace pak v čele se Szostkem uspořádala 4. prosince v Dělnickém domě schůzi, na níž vystoupili Karel Mareš, Adelheid Turner a Paulina Grabowska. Zúčastnilo se jí asi 80 žen.⁴¹

Období 1899–1904

Rok 1899 byl na významnější návštěvy i agitaci o poznání chudší. Z akcí vyniklo pouze Práskovo pozvání brněnské agitátorky Jindráčkové na 19. listopadu do Dělnického domu v Moravské Ostravě. Kvůli absenci řečnice promluvila na původně stanovené téma *Postavení ženy, především dělnice, v mužské společnosti* Holečková. Svědčí o její řečnické profesionalizaci. Opřela se do systému dívčího vzdělání a poukázala na možnost vzdělávání při sociálně demokratických ženských kroužcích. Na schůzi také verbalizovala problém s ustavením ženské stranické organizace v regionu. V relaci není uveden důvod, proč úřady čtyřikrát vrátily stanovy ženského spolku, ale lze se domnívat, že nesouhlasily s politickým charakterem spolku. Prášek na schůzi zmínil potřebu ženských továrních inspektorek, politických práv pro ženy a všeobecného volebního práva. Přestože akce byla plakátována v Moravské Ostravě, Mariánských Horách, Vítkovicích, Přívoze a Polské Ostravě, schůze se zúčastnilo pouze 15 žen a 30 mužů.⁴²

Přestože v oficiálním diskursu kolem generální stávky z roku 1900 dominovala více mužská hesla a témata, k účasti byly vybízeny i ženy. V tisku byly označovány jako *sestry v boji*.⁴³ Ani jim se ostatně nevyhnuly pouliční střety s policií.⁴⁴ Hornické ženy sem v nelehké situaci přijela povzbudit se svým manželem Barbora Krapková. Při demonstraci na Hornopolním náměstí v Moravské Ostravě 13. března vystoupila s dílčím referátem na téma *Význam 13. března a požadavky horníků v parlamentu*, na náměstí ji vyslechlo 12 000–15 000 osob. Zdůraznila úlohu žen při manifestacích v roce 1848, těžké postavení hornických žen a vyzývala k setrvání ve stávce. V rámci proslovů vystoupila mezi jinými také dělnice Magdalena Proskiewiczová z Mariánských Hor s požadavkem vzájemné podpory při stávce. Popisovala prostředky, jimiž chtějí podnikatelé stávku zvrátit.⁴⁵ Pro křesťansko-sociální opozici bylo vystoupení Krapkové trnem v oku.⁴⁶

Po těchto událostech byla agitační činnost mezi ženami značně utlumena. V tisku lze zaznamenat účast žen především na nejrůznějších dělnických zábavách, výletech apod.⁴⁷

Spíše okrajově se dozvídáme o účasti žen v Petřvaldu 16. srpna 1903 na shromáždění za dosažení všeobecného hlasovacího práva, kde promluvil Petr Cingr.⁴⁸ V tisku dominovala spíše socioekonomická témata, jako problémové se jevily zejména pracovní podmínky žen a skrytá prostituce.⁴⁹ V mezidobí do roku 1905 si socialistický tisk začal více všimnout vzdělávacích a charitativních aktivit měštanských ženských spolků vůči dělnicím.⁵⁰ Ze samostatných ženských akcí vynikla vánoční nadílka dělnického ženského kroužku ve Vítkovicích roku 1903, což lze označit za převzetí tradičních ženských činností spojených s charitou, typických pro měštanské vrstvy.⁵¹ Přestože se ženy účastnily celé řady akcí, stranické konference nepodávaly sumáře počtu členů rozdělené podle pohlaví.⁵² Odebíraný počet exemplářů *Ženského listu* dosahoval např. v roce 1903 pouhých 38 kusů. V této době se také z pramenů ztrácí zprávy o místních ženských agitátorkách.

Léta 1905–1906

Zvýšená míra ženských schůzí se opět projevila v roce 1905. Dne 6. ledna uspořádalo společně michálkovické a petřvaldské středisko schůzi žen v Radvanicích na téma *Postavení hornických žen a co ženy vědětí mají* za předsednictví Karla Mareše za Michálkovice a Jana Wasila za Petřvald. V čele schůze stála Anna Wasilová.⁵³ Vykořisťování ženské práce se stalo motivem protestní schůze 26. června v Radvanicích, kterou uspořádala místní skupina Hornické unie Šenov.⁵⁴

Významnější akce se uskutečnily na podzim 1905. Dne 3. září svolali Karel Mareš a Pavel Bujnok do Kochova hostince v Karviné schůzi s názvem *Postavení žen hornických a výchova jejich dětí*.⁵⁵ Mareš zdůrazňoval nezbytnost organizace žen pro zlepšení poměrů. Předpokladem je změna myšlení žen, jejich sebevzdělávání hudbou a spisy socialistického zaměření. Schůze se zúčastnilo asi 200 osob, z toho 70 žen.⁵⁶

S generální stávkou 28. listopadu 1905 gradovala agitační činnost za všeobecné, rovné a přímé hlasovací právo. Oproti roku 1898 byly ženské schůze charakteristické masovější účastí.

Dělnický dům ve Stonavě, kolem r. 1910, Muzeum Těšínska

Dorota Kłuszyńska (1876–1952), polská sociálně demokratická agitátorka na Těšínsku, commons.wikimedia.org

Dne 26. listopadu se konala v Moravské Ostravě v hostinci U Slunce protestní schůze dělnických žen při Volebním spolku dělnickém, kde vystoupila referentka Božena Toužilová⁵⁷ z Brna s tématem *O nynějším hospodářském postavení ženy* s účastí 2 000 osob, z toho na 400 žen.⁵⁸ Jmenovaná apelovala za nezbytnost organizace dělnických žen při sociální demokracii: *Bylo by škoda, kdyby žena zůstala stranou tohoto úsilí, jelikož žena cítí větší útlak než muž.*⁵⁹ O tři dny později 29. listopadu vystoupila Toužilová také v Bergerově hostinci v Radvanicích, kde ji vyslechlo 1 200 žen. *Duch času* k jejím projevům dodal, že její návštěva v regionu byla velice úspěšná a z celé řady míst docházely poptávky na pořádání ženských schůzí. Některé zůstaly z časových důvodů nenaplněny. Při generální stávce 28. listopadu Toužilová dostala slovo při manifestaci v Moravské Ostravě. Akce se účastnilo mj. 2 000 žen. Dobový tisk uvádí, že se souhrnně účastnilo demonstrací asi 10 000 žen z celkového počtu

70 000 osob. Přestože při demonstracích v dalších obcích nejsou ženy často zmíněny, je zřejmé, že se v menším či větším počtu akcí účastnily (např. Cingrův projev v Orlově).⁶⁰

Požadavek masového rozšíření volebního práva a zapojení žen do stranické organizace dostal v roce 1906 na aktuálnosti v souvislosti s úpravou volebního zákona do říšské rady. Oproti předchozímu roku pozbyly schůze radikálního náboje a celkově se vyznačovaly komornějším duchem. Dne 25. března se konala v Malých Kuncích (dnes Ostrava-Kunčičky) schůze Dělnického politického spolku, již se zúčastnilo 200 osob a kde byla diskutována předloha nové volební reformy. Referent Kaloč zde vyzýval ženy k připojení se k politické organizaci a požadoval volební právo pro ženy.⁶¹ Počátkem roku 1906 se v souvislosti s politizací tématu civilních sňatků rozeběhla protiklerikální kampaň strany zaměřená částečně na ženy. Na jejím pozadí stály obavy socialistů z křesťanských sociálů. K hojně účasti žen vybízel např. Petr Cingr na schůzi 11. března v Tomsově hostinci na Hladnově v Polské Ostravě, podobné schůze se uskutečnily 4. března v Radvanicích pro petřvaldské dělnictvo, 18. března v Heřmanicích, na Zárubku 16. dubna, ve Staré Bělé 20. dubna pod záštitou vítkovické Spravedlnosti v Dělnickém domě a na jiných místech.⁶²

V regionu se též výrazněji profilovaly samostatné snahy polské sociální demokracie. Vznik polských ženských organizací byl spojen s počátkem 20. století. Podle Andrzeje Chwalby bylo Těšínské Slezsko hlavním centrem socialistek rakouského záboru Polska.⁶³ Mezi jeho organizátorkami byly agitátorky Jadwiga Kunicka, manželka MUDr. Ryszarda Kunického, a Dorota Kłuszyńska, manželka petrovického lékaře Henryka Kłuszyňského. Obě jako partnerky polských socialistických předáků a představitelů zdejší inteligence měly zkušenosti z veřejného života. Region také čerpal z organizačního zázemí krakovského vedení strany, např. v roce 1903 krakovské vydavatelství publikovalo brožuru o emancipaci žen.⁶⁴

Průkopnické propagandistické práce se po roce 1904 ujala Kunicka.⁶⁵ V roce 1906 se pod její taktovkou uskutečnilo několik shromáždění. Jejich motivem byla politická práva

žen a zapojení žen do stranické organizace. Dne 4. března vystoupila v Třinci, 25. března v Karvině a konečně 2. dubna v Bergerově hostinci v Radvanicích na schůzi s programem *Politická situace a postavení žen*, jejímž svolavatelem byl Karel Kožušník.⁶⁶ Na radvanické schůzi zmínila, že dělnicím je bráněno v četbě novin a knih. Dělnický proletariát byl podle ní stále málo vzdělaný, a proto nedoporučovala rozšíření volebního práva na ženy, jelikož by to zapříčinilo vzrůst „klerikalismu“. Ženy se podle ní měly zapojit do sociálně demokratického boje, ale současně je to nemělo odvádět od domácích povinností – rodit děti, starat se o muže a vychovávat děti v socialistickém duchu.⁶⁷

Výraznější z obou polských agitátorek byla Kłuszyńska, jež měla zkušenosti ze spolkového života Petrovic, kde se pohybovala od roku 1902, a později z Bohumína. V pramenech se objevuje jako hlavní řečnice na schůzích zaměřených na ženy zhruba od července 1906. První programově profilovaná schůzka se konala 1. července ve Stonavě. Mluvila zde o nutnosti organizace žen a ruské revoluci.⁶⁸ Dne 15. července zopakovala stejné téma v Lazích, doplněné referátem o nedostatečcích volební reformy roku 1906.⁶⁹

Nové agitační směřování se odrazilo i v programovém článku *Robotnika Śląského* o organizaci žen v rámci strany. Jeho argumentační linkou byl koncept rovnocennosti žen a jejich specifického přínosu k budování stranických organizací. Nepřekvapí, že se autor (či autorka?) vymezil proti katolické církvi a prezentoval sociálně demokratickou stranu jako místo *volnosti* a prostor *lásky* bez *tmářství*.⁷⁰

Zprávy z *Robotnika Śląského* měly většinou formu stručných oznámení pouze s datem a místem schůze. Je však pravděpodobné, že i další schůze v Porubě 29. července, v Orlové 5. srpna a dvě schůze v Karvině 19. srpna a 2. září byly vedeny v podobném duchu. Jejich řečnicí byla Kłuszyńska.⁷¹ Jedna z policejních relací zachytila její řeč na schůzi 7. října v Dělnickém domě ve Stonavě. Na programu bylo „vykořisťování“ dělnické třídy, mzdové poměry, zdražování a potřeba ženské organizace. Schůze se zúčastnilo asi 50 žen a 600 mužů. Další shromáždění s podobným tématem se uskutečnilo 21. října v Horní Suché a 28. října v Lazích.⁷² Agitační šňůra Kłuszyńskiej pokračovala 4. listopadu v Porubě za účasti 70 žen a 80 mužů. Plakátováno bylo také v Orlové a Petřvaldě. Činorodá řečnice referovala dále 11. listopadu v Karvině a opětovně 16. prosince ve zdejším Kochově hostinci. Napodruhé si ji přišlo poslechnout 200 žen a 80 mužů.⁷³ V závěru roku 1906 vyvrcholily aktivity Kłuszyńskiej schůzemi 2. prosince v Polském domě v Moravské Ostravě a 16. prosince v Kochově hostinci v Karvině.⁷⁴

Tématu pracujících žen a jejich životních a pracovních poměrů si na podzim 1906 oproti předchozímu období více všímal i *Robotnik Śląski*.⁷⁵ Články o těžkých pracovních podmínkách ohrabovaček a špatně placených dívkách zaměstnaných v pekárnách na Třinecku cílily k rozšiřování členské základny na stavovském principu.⁷⁶ Mimořádně aktivní druhou polovinu roku 1906 bilancoval delší sumarizační článek z 28. prosince. Vyplývá z něj, že systematická agitace mezi ženami započala v červenci 1906 na výše popsané schůzi ve Stonavě, přičemž Kłuszyńska podnikla v doprovodu stranického komitétu průměrně dvě schůze za měsíc. Z míst, která doposud nebyla uvedena, to byly navíc Závada u Petrovic a Třinec. Schůzi se mělo účastnit průměrně 250–300 osob, z toho 40 % žen, a jejich nejčastějšími tématy byla ochrana pracujících žen, péče o dítě v dělnických rodinách, rovné postavení žen v řadách sociální demokracie a potřeba jejich organizace.⁷⁷ Z ideologického hlediska se příspěvek vymezil vůči slepé víře žen v katolické učení. Vyzýval k rovnosti, volnosti a bratrství a apeloval na muže, jež mají podpořit začlenění matek a žen do socialistických řad. Mezi hlavními potřebami vzájemné genderové součinnosti uvedl vliv žen na rodinný život a obavy, že by politicky dosud neangažované ženy mohli odloučit křesťanští sociálové.⁷⁸ Výše uvedené aktivity byly od roku 1907 korunovány vydáváním specializovaného ženského časopisu *Głos Kobiet* jako přílohy *Robotnika Śląského*. Vycházel v Těšíně v redakci Doroty Kłuszyńskiej jako

Odznak z 1. máje 1897, Moravské zemské muzeum

názor se např. v *Duchu času* projevoval častými články o nábožensky „zfanatizovaných“ ženách, případně posteskem nad údajně lepší situací jinde.⁸³ Zvýšená agitační aktivita byla motivována obavami ze sílícího politického katolicismu.

V diskursivní rovině je důležitý ještě jeden aspekt. Ženy byly v tisku oslovovány výhradně při společných a mimořádných vystoupeních – stávkách, oslavách 1. máje apod. Ve většině prohlášení se v titulcích článků objevují pouze muži – dělníci, tovaryši, soudruzi aj., což svědčí o tom, že se na ženy i přes zdůrazňování konceptu rovnosti nebylo díváno stejným pohledem.⁸⁴

Policejní relace hovoří obecně o ženách jako účastnicích schůzí, obvykle neposkytují údaje k jejich sociálnímu statusu. Z relací i tisku vyplývá, že ve vedení schůzí stály často manželky místních socialistických předáků a hrstka angažovaných samostatně výdělečných dělnic, zatímco pasivními účastnicemi schůzí byly spíše rodinné příslušnice dělníků. Zdá se, že ženy vydělávající si pouze nepřímou činností (např. pronájem lůžek) nebyly motivovány ke spolčování tolik jako např. textilní a tabákové dělnice, u kterých bylo sdružování

oficiální orgán polské sociální demokracie.⁷⁹ Organizačním úspěchem polských socialistek bylo uspořádání první ženské konference v Orlové 15. října 1907.⁸⁰

Ke konstruktu feminity

Zvýšené aktivity roku 1898 dávají nahlédnout do rolí, které ženám přisuzoval socialistický genderový konstrukt. Při oslavách 13. března 1898 byly v rámci zábavy v mariánskohorském hostinci U Koule prezentovány živé obrazy *ženy – dělnice – bojovnice*. Socialistický ideál byl na slavnosti symbolizován ženskou postavou držící v jedné ruce červeno-bílý prapor a ve druhé věnec a meč. Je typické, že obraz bojechtivé socialistky byl používán zejména při mimořádných událostech a stávkách, zatímco v období klidu byl nahrazován tradičnějším genderovým konstruktem – starostlivou, trpící matkou a hospodyní.⁸¹ Pilná, pracovitá a soběstačná hospodyně, přinášející finanční příspěvek do rodinného rozpočtu, byla líčena jako „poklad“ domácnosti, odvracející muže a celou rodinu od závislosti na alkoholu.⁸² Domníváme se, že většina žen se přikláněla ke druhému z konstruktů, i když žitá realita mohla být značně vzdálena oběma z nich.

V souvislosti s politizací ženského prostoru vyvstávalo na povrch dobové klišé označující ženy jako bytosti snadněji podléhající „klerikalismu“. Tento rozšířený

Záhlaví Ženského listu, 30. dubna 1908, Moravské zemské muzeum

podpořeno povoláním, pracovními podmínkami a společnými zkušenostmi.⁸⁵ Manželky dělníků či horníků představovaly indiferentní a proměnlivou skupinu bez specifických pracovních požadavků, zejména u vdaných žen se nevyskytoval po uzavření sňatku přímý zájem se stranicky organizovat. Aktivní přístup dělnických manželek byl spíše vzácností než pravidlem. Tento názor podporuje i ojedinělý nekrolog Terezie Skybové, vdovy po hlídači v Polské Ostravě, která je popisována jako vždy čilá žena, *kteřá více než deset let stála v řadách sociálně demokratických. Nebylo schůze, na níž by soudružka Skybová nebyla brala účast. V touze po poučení a vzdělání neobtěžovala sobě jíti i do vzdálených obcí, kde se schůze konala.*⁸⁶ O jejich samostatných organizačních aktivitách zde není řeč. Zapálenou, leč neproškolenou socialistku a limity jejího angažmá podle mého soudu dobře vystihuje osoba Marie Vondřichové, manželky redaktora Edvarda Boleslava Vondřicha. Jmenovaná zemřela v roce 1898. Při smutečním proslovu byly její aktivity shrnuty následovně: *Byla to proletářka, ačkoliv nevystupovala veřejně, ona však pracovala vždy s námi s námahou a byla bojovnicí horlivou pro lid proletářský, ona neuměla čísti ani psát, poněvadž jí o to jen velkokapitál tito zlodějové okradly, že se tomu naučiti nemohla [...].*⁸⁷ Obecnou neochotu žen přebírat politické funkce potvrdila i studie Milana Hlubinky k meziválečnému období.⁸⁸ Ve sledovaném období se socialisté pokoušeli oslovit zaměstnané ženy i z pozice stavovské. Občasné zdůrazňování problémů ohrabovaček, nebo např. tříneckých dívek zaměstnaných v pekařství, svědčí o sondování nového terénu.

Závěrem

Z analýzy policejních relací a tisku vyplývá, že podchycování žen do stranické organizace probíhalo komplikovaně a s nerovnoměrnými výsledky. Překážkou v budování ženských organizací byly celospolečensky rozšířené předsudky o ženách jako bytostech personifikujících rodinné prostředí, socioekonomický profil regionu a v obecné rovině také dobová legislativa vylučující působení žen v politických spolicích.⁸⁹ V 90. letech byly dělnické ženy

motivovány k účasti na schůzích nejčastěji ekonomickými tématy spojenými s rodinou a výchovou dětí. Zejména v roce 1905 se vzhledem k dobovému diskursu přidaly mezi další témata všeobecné volební právo, případně volební právo žen, které bylo obhajováno motivem tzv. daně z krve, což bylo v té době běžné také u liberálního měšťanského ženského proudu. Otázka voleb korespondovala s obecněji platnými trendy.

Z ideologického hlediska se u socialistů setkáváme při ženských agitacích se dvěma polohami. Jednou z nich byla platnost všeobecných lidských práv, ideje rovnosti bez rozdílu pohlaví. V argumentaci se tato rovina často projevovala zdůrazňováním zaměstnaností žen, jejich strastiplným životním údělem v průmyslovém regionu a v případě nároku na volební právo daní z krve. Druhá poloha argumentace souvisela s esenciální kategorií mateřství a specifického údělu žen ve společnosti. Přítomnost žen ve straně „doplnila“ doposud výhradně mužské prostředí, dokompletovala sociální skladbu zájmových a odborových organizací. Mateřství sloužilo v tomto konceptu jako hlavní motiv toho, proč by ženy měly do strany vstoupit a proč byly pro stranu zajímavé – v očích strany měly ženy z pozice své mateřské role vliv na budoucí generace. Předložená analýza svědčí o tom, že ani sociální demokracie nepřekročila v argumentaci stín „přirozené dělby“ úkolů (povinnost žen starat se o domácnost a vychovávat v socialistickém duchu děti).

První výsledky v budování ženských sociálně demokratických zájmových organizací nacházíme pod vlivem brněnského ženského ústředí především od roku 1897. Výraznější zastoupení žen lze vysledovat v roce 1898, kdy vybrané dělnice vystupovaly s podporou místních mužských předáků jako řečnice na veřejnosti. Dotvoření organizační struktury sociální demokracie v letech 1905–1906 šlo ruku v ruce s vnímáním žen jako politických akterek, v důsledku čehož docházelo k budování speciálních ženských kroužků při stávajících místních organizacích.⁹⁰ S tím souvisela také výchova a profesionalizace místních agitátorek. Zatímco v polovině 90. let 19. století byly ženské schůze zaštiťovány místními předáky a redaktory (např. Karel Mareš, Mateusz Szostek), v závěru dekády už nalézáme nové agitátorky – Marii Holečkovou, Pauline Grabowskou a další. Činnost aktivní Holečkové je z prozatím neznámých důvodů spojena pouze s 90. lety 90. století. Časté bylo rovněž angažmá manželek místních lídrů (Julie Prokešová, Jadwiga Kunicka, Dorota Kluszyńska). Přestože v regionu už probíhala „výchova“ nových řečnic, hlavní agitace let 1898 a 1905 byly svěřeny zkušenějším profesionálkám z Moravy a Vídně. V závěru sledovaného období chyběla v českém prostředí výraznější ženská postava, zatímco polská strana našla z dlouhodobého hlediska vhodnou kandidátku v osobě Kluszyňské, jež na základě známých skutečností ob stojí ve srovnání s některými agitátorkami např. z Brna.

RESUMÉ

Women and Social Democracy in the Ostrava and Karviná Regions before 1907

The study deals with the establishment of women's committees within the social democratic party in and around Ostrava and Karviná between the 1890s and the turn of 1906/1907, just before the electoral reform implemented by Beck. It covers both the establishment process of women's clubs itself, affiliated with local ethnic Czech and Polish political associations, and the methods, aims and ideological background for campaigning aimed at women, reflecting the specific traits of the group. Finally, a qualitative analysis is included to outline the notion of femininity within the socialist environment. In terms of methodology, it offers a blend of gender history and women's history. The survey into the participation of working class women in the region is anchored in the link chain Vienna – Brno – Ostrava – Karviná. The initial results in terms of women's social democratic clubs are apparent in 1897, with particular success in 1898. The completion of the internal structure of the social democrats in 1905–1906 was supplemented by the gradual rise in the perception of women as political subjects and potential voters, thus giving way to the slow development of women's clubs affiliated with existing local clubs, and some local female campaigners turning professional (such as Marie Holečková, Julie Prokešová, Jadwiga Kunicka, Dorota Kłuszyńska and Pauline Grabowska).

KEYWORDS

1895–1906; women, gender; social democracy; Ostrava region; Karviná region

AUTOR STUDIE

- Mgr. Hana Prymusová; Moravské zemské muzeum v Brně; hprymusova@mzm.cz
- Studie vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Moravské zemské muzeum (DKRVO, MK000094862).

POZNÁMKY

- 1 REBHAN, Hanno: *Entwicklung zur Demokratie in Österreich. Verfassung, Kampf um Gleichstellung und Demokratiedebatten in der Habsburgermonarchie (1867–1918)*. Wissenschaftliche Beiträge aus dem Tectum Verlag, Reihe Geschichtswissenschaft 24. Marburg 2014, zejména s. 141–150.
- 2 KARCZYŃKA, Helena (red.): *Udział kobiet w polskim ruchu narodowym na Górnym Śląsku i Śląsku Cieszyńskim w XIX i XX wieku*. Opole 1996. Srov. CHWAŁBA, Andrzej: *Kobiety w życiu politycznym Galicji na przełomie wieku XIX i XX*. In: Żarnowska, A. – Szwarc, A. (edd.): *Kobiety i świat polityki. Polska na tle porównawczym w XIX i w początkach XX wieku*. Warszawa 1994, s. 119–134.
- 3 SOUKUPOVÁ, Blanka: *Sociální demokracie a dělnické ženy*. In: Moravcová, M. (ed.): *Žena ve městě. Lidé města 4*. Praha 1993, s. 76–94; TÁŽ: *Ženská otázka a české dělnictvo (Praha 1867–1881)*. In: Pešek, J. – Ledvinka, V. (edd.): *Žena v dějinách Prahy. Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993*. Documenta Pragensia 13. Praha 1996, s. 253–261; WOHLGEMUTHOVÁ, Renata: *Účast žen v české sociální demokracii*. Československý časopis historický 13, 1965, č. 3, s. 403–418; MALÍNSKÁ, Jana: „*My byly, jsme a budeme!*“ Česká ženská hnutí 1860–1914 a idea českého národa. Knižnice Dějin a současnosti, sv. 48. Praha 2013.
- 4 Z lokálních publikací se jeví jako nejužitečnější např. JEMELKA, Martin: *Hornická žena*. In: Myška, M. – Zářický, A. (edd.): *Člověk v Ostravě v 19. století*. Ostrava 2007, s. 233–240; TÝŽ: *Na kolonii. Život v hornické kolonii dolu Šalamoun v Moravské Ostravě do začátku socialistické urbanizace*. Ostrava 2007. Doplnkové dokumentují životní podmínky dělníků v ostravsko-karvinském revíru také některé články v časopise *Zwrot*, jmenujme alespoň CHLEBOWCZYK, Józef: *Otwórz te drzwi, nędza górnicza poda ci rękę! Sytuacja mieszkaniowa w Zagłębiu Ostrawsko-karwińskim na przełomie XIX–XX wieku*. *Zwrot*. Měsíčník poświęcony sprawom społecznym, oświatowym, kulturze i sztuce 5, 1953, č. 2 (39), s. 6–8. Srov. KONEČNÝ, Zdeněk: *Dělnické politické spolky na Ostravsku před první světovou válkou. I. Volební spolek dělnický v Moravské Ostravě*. Slezský sborník (dále jen SLSb) 55, 1957, č. 1, s. 187–208; TÝŽ: *Dělnické politické spolky na Ostravsku před první světovou válkou. II. Politický spolek Spravedlnost pro Moravu a Slezsko*. SLSb 56, 1958, č. 1, s. 1–27;

- HLUBINKA, Milan: *Organizační výstavba československé sociální demokracie – největší politické strany na Ostravsku v době meziválečné*. Ostrava 16. Příspěvky k dějinám a výstavbě Ostravy a Ostravska, 1991, s. 157–192.
- 5 REBHAN, H.: *Entwicklung*, s. 145.
- 6 MALÍŘ, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848–1914*. Spisy Masarykovy univerzity v Brně. Filozofická fakulta / Opera Universitatis Masarykianae Brunensis. Facultas philosophica, č. 307. Brno 1996, s. 182–183; GROBELNÝ, Andělín – SOBOTÍK, Bohumil (edd.): *Dělnické hnutí na Ostravsku*. Publikace Slezského studijního ústavu v Opavě, sv. 16. Ostrava 1957.
- 7 *Zpráva k III. zemské konferenci českoslov. sociálně-demokratické strany dělnické na Moravě a ve Slezsku od 1. ledna 1905 do 30. listopadu 1907*. Brno 1907, s. 12.
- 8 TAMTÉŽ, s. 10.
- 9 SOUKUPOVÁ, B.: *Sociální demokracie*, s. 77; REBHAN, H.: *Entwicklung*, s. 223–224.
- 10 KOŘÁLKA, Jiří: *Československá sociálně demokratická strana dělnická*. In: Malíř, J. – Marek, P. a kol.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. 1. díl. Brno 2005, s. 224; MALÍŘ, J.: *Od spolků*, s. 183.
- 11 Koncem roku 1901 bylo ve Vítkovických železárnách zaměstnáno 11 687 osob, z toho 583 žen. V roce 1902 vstoupilo do práce 1 996 mužů a 203 žen, naproti tomu vystoupilo 3 239 mužů a 338 žen. Viz *Vítkovické poměry ve světle pravdy*. Duch času, 21. 5. 1903, s. 1.
- 12 *Slasti dělnic na uhelných závodech*. Moravsko-slezský Duch času, 10. 8. 1900, s. 3; Srov. *Poměry dělnic*. Duch času, 10. 7. 1902, s. 2–3.
- 13 JEMELKA, M.: *Život*, s. 145–149; Srov. Týž: *Hornická žena*, s. 233 a 235; SOUKUPOVÁ, B.: *Sociální demokracie*, s. 82. Ženy jsou uvedeny v názvech Odborného spolku horníků, hutníků, koksářů, jakož i žen pro Moravu se sídlem v Moravské Ostravě a Unii horníků, hutníků a koksářů a žen ve Slezsku se sídlem v Polské Ostravě. Viz *Odborný spolek*. Duch času, 15. 1. 1903, s. 2; JIRÁK, Karel: *Dělnický vůdce (na příkladu Petra Cingra)*. In: Mýška, M. – Zářícký, A. (edd.): *Člověk*, s. 203.
- 14 *Naše konference*. Duch času, 8. 6. 1905, s. 2.
- 15 Srov. JIRÁK, Karel (ed.): *Dějiny Ostravy*. Ostrava 1993, s. 234.
- 16 V *Ženském listu* se objevuje její ohrazení proti pomluvám anonymních žen z Vítkovic. Narážela zřejmě na dobové předsudky, viz *Z Vítkovic do Vítkovic!* Ženský list, 24. 10. 1892, s. 32.
- 17 *In Ostrau – Karwin*. Arbeiterinnen-Zeitung, 29. 3. 1896, s. 8; Zemský archiv v Opavě (dále jen ZA Opava), fond Policejní ředitelství Moravská Ostrava (dále jen PŘMO), sign. 9187, č. k. 84; TAMTÉŽ, sign. 892, č. k. 85.
- 18 ZA Opava, fond PŘMO, sign. 9555 a 9675, č. k. 84; TAMTÉŽ, sign. 1 a 603, č. k. 85.
- 19 V pramenech je uváděna rovněž jako Marie Matuszková.
- 20 TAMTÉŽ, sign. 4565, č. k. 90, fol. 2–4; TAMTÉŽ, sign. 4649, fol. 2–3, 8.
- 21 Podobně byla zakázána schůze pod vedením Karla Soukupa v termínu 4. srpna 1897 v hostinci Adolfa Adlera ve Vítkovicích s programem *Zdražení potravin a postavení ženy vůbec*. Viz TAMTÉŽ, sign. 5376, č. k. 97.
- 22 Četba jeho díla byla doporučována např. na schůzi v hostinci G. Glesingera v listopadu 1897 v Polské Ostravě. Viz TAMTÉŽ, sign. 4649, č. k. 90, fol. 6.
- 23 TAMTÉŽ, sign. 4464, č. k. 90, fol. 1–4. Shodné názory nalezneme také ve článcích *Ženského listu*.
- 24 JIRÁK, K.: *Dělnický vůdce*, s. 203.
- 25 Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA Brno), fond B 13 – Moravské místodržitelství (dále jen B 13), sign. 1505, č. k. 336, fol. 2.
- 26 ZA Opava, fond PŘMO, sign. 4557, č. k. 90. Srov. *Eine Konferenz der tschechischen Genossinnen*. Arbeiterinnen-Zeitung, 20. 1. 1898, s. 4–6.
- 27 UHROVÁ, Eva: *Po nevyšlapaných stezkách. Z dějin ženského hnutí a jeho žurnalistiky do roku 1921*. Hradec Králové 1984, s. 36.
- 28 Na půdě spolku se v roce 1896 projednávala otázka politických práv žen, viz KONEČNÝ, Z.: *Dělnické politické spolky*, I, s. 188.
- 29 Ženská konference v Brně se shodla na opatřeních, týkajících se minimální mzdy žen starších 18 let, omezení dětské práce, přesčasové práce žen a práce v neděli, zavádění ženských továrních inspektorůk, společného vyučování chlapců a dívek a povinnosti dívek mezi 14. a 18. rokem se dále vzdělávat na pokračovacích školách, jedním z bodů byla i otázka prostituce. Viz MZA Brno, B 13, sign. 519, č. k. 336, fol. 1–2.
- 30 Barbora Krapková, žena socialistického organizátora, novináře a politika Josefa Krapky-Náchodského, předsedkyně Jednoty žen a dívek v Brně. Viz UHROVÁ, E.: *Po nevyšlapaných stezkách*, s. 42–43, 62.
- 31 ZA Opava, fond PŘMO, sign. 581, č. k. 91, fol. 6.
- 32 TAMTÉŽ, sign. 989, č. k. 91.
- 33 Franz Pawelek, horník z Michálkovic, společně s Pauline Grabowskou na této schůzi kritizovali špatné postavení hornických rodin s odkazem na rok 1848. Viz TAMTÉŽ, sign. 1196, č. k. 91.
- 34 Charlotte Glas, zakládající členka rakouské sociální demokracie, agitátorka za ženská práva, viz MATTL, Siegfried: *Between Socialism and Feminism: Charlotte Glas (1893–1944)*. Religions 97, 2016, č. 7, s. 1–10.
- 35 ZA Opava, fond PŘMO, sign. 1395, č. k. 91, fol. 5.
- 36 MZA Brno, fond B 13, sign. 1505, č. k. 336, fol. 2–3.
- 37 TAMTÉŽ, fol. 2; TAMTÉŽ, sign. 2403, č. k. 92, fol. 40; TAMTÉŽ, sign. 1523, č. k. 91; TAMTÉŽ, sign. 1522, č. k. 336, fol. 1–3; Witkowitz. Arbeiterinnen-Zeitung, 7. 4. 1898, s. 5.
- 38 MZA Brno, fond B 13, sign. 1869, č. k. 336, fol. 2; TAMTÉŽ, sign. 1891, č. k. 336, fol. 2–3; ZA Opava, fond PŘMO, sign. 2118, č. k. 92.
- 39 ZA Opava, fond PŘMO, sign. 1482, č. k. 91, fol. 5.
- 40 MZA Brno, fond B 13, sign. 6273, č. k. 338, fol. 2.
- 41 TAMTÉŽ, sign. 4953, č. k. 341; ZA Opava, fond PŘMO, sign. 4864, č. k. 94.

- 42 MZA Brno, fond B 13, sign. 7 303, č. k. 343, fol. 1–3; ZA Opava, fond PŘMO, sign. 6573, č. k. 98; TAMTÉŽ, sign. 6069, č. k. 97.
- 43 *Bratři a sestry!* Duch času, 19. 1. 1900, s. 1.
- 44 Například dne 19. ledna 1900 měla do stávkujících hornických žen v Moravské Ostravě vjet jízdní policie, viz VYHNALÍKOVÁ, Růžena: *Generální stávka horníků na Ostravsku-Karvinsku roku 1900*. In: Grobelný, A. – Sobotík, B. (edd.): *Dělnické hnutí*, s. 90.
- 45 MZA Brno, fond B 13, sign. 2021, č. k. 344, fol. 11–12.
- 46 V brožuře Rudolfa Lukaščíka se dočteme: *Tato žena místo vařečky dělala v kavárnách ostravských politiků a na jiném místě: Co pak tu chtěla žena Krapkova? Přišla sem povzbuzovat ženy zdejší, aby se přemáhaly v hladu. Nejvýraznější tvrzení bylo: Ona ale sem přišla, aby vyrvala ženy z poroby klerikální, aby ženy nechodily na kázání do kostela a šly poslouchat „osvícenou“ občanku a její cence. [...] měla jim pomoci prát a podlahu drhnout, [...] ale ne vyzývat k výtržnosti a být za to dobře placena, to dovede každá dívka od krav, a není třeba sem z Vídně volat „osvícenou“ občanku Krapkovou*. Viz LUKAŠČÍK, Rudolf: *Ze sociálně demokratického bojiště aneb Šířitelé vzdělanosti*. Moravská Ostrava 1900, s. 72, 74.
- 47 *Skupina I. kovodělníků ve Vítkovicích*. Moravsko-slezský Duch času, 19. 10. 1900, s. 4; *Návěští*. Mezinárodní Duch času, 22. 6. 1900, s. 4.
- 48 V Petřvaldě. Duch času, 27. 8. 1903, s. 4.
- 49 *Textilní dělníci a dělnice ve Frýdku pozor*. Moravsko-slezský Duch času, 28. 9. 1900, s. 3; *Ženská obsluha*. Duch času, 11. 4. 1901, s. 3; *Jaké vychování dáme svým dětem? (Pokračování)*. Duch času, 22. 8. 1901, s. 1; *Obchod s děvčaty*. Duch času, 18. 9. 1902, s. 2.
- 50 Chudinské sbírky vstříc dělnickým rodinám, které pořádal měšťanský ženský spolek Dobromila v Moravské Ostravě, byly zprvu označovány za aktivity *znuđených paniček*. Přes počáteční despekt byly později neutrálně inzerovány jeho kurzy šití pro dělnice. Pravidelnou reklamu v *Duchu času* měla vždy s počátkem školního roku česká dívčí pokračovací škola ve Vítkovicích. Viz Dobromila. Duch času, 19. 1. 1900, s. 3; *Večerní kurs pro šití v Mor. Ostravě*. Duch času, 19. 12. 1901, s. 2; *Česká dívčí pokračovací a hospodyňská škola ve Vítkovicích*. Duch času, 7. 8. 1902, s. 2.
- 51 *Kroužek organisovaných žen ve Vítkovicích*. Duch času, 24. 12. 1903, s. 6.
- 52 *V. konference česko-slovenské soc. demokracie VI. volebního okresu na Moravě a českých organisací ve Slezsku*. Duch času, 12. 3. 1903, s. 1.
- 53 ZA Opava, fond PŘMO, sign. 10004, č. k. 117; *Schůze pro ženy*. Duch času, 29. 12. 1904, s. 6.
- 54 Předmětem schůze bylo hrubé zacházení dozorce Hradila z petřvaldského dolu Albrecht s dělnicemi s následnou hospitalizací jedné z nich. Viz ZA Opava, fond PŘMO, sign. 5663, č. k. 120.
- 55 Trnem v oku policie byl především výrok: *Když si tak vezme mladý havíř havířku, řeknou si: ty půjdeš do tavrny a ja si najdu nějakou jinou robotu a však už nám pánbíček nějak pomůže. – A tu pánbíček pomáhá. Obrátí se k nim zadkem a – žehná těm kapitalistům a o havíře se nestará*. Viz TAMTÉŽ, sign. 7619, č. k. 120, fol. 2.
- 56 TAMTÉŽ, fol. 6.
- 57 Božena Toužilová, manželka Františka Toužila, administrátora periodika *Zář*. Sociálně demokratická agitátorka. Viz SOUKUPOVÁ, B.: *Sociální demokracie*, s. 80; UHROVÁ, E.: *Po nevyšlapaných stezkách*, s. 42.
- 58 *Ostravsko*. Rovnost, 4. 12. 1905, s. 6.
- 59 ZA Opava, fond PŘMO, sign. 10 144/ 9 966, 9 967, 9 968, 9 977, č. k. 121, fol. 5.
- 60 TAMTÉŽ, sign. 10 144/ 9 871, č. k. 121, fol. 3. Srov. K uvědomění dělnických žen. Duch času, 7. 12. 1905, s. 4; Srov. *Rakouský proletariát v boji za svá práva*. Duch času, 30. 11. 1905, s. 2; GROBELNÝ, Andělín: *První ruská revoluce a dělnické hnutí na Ostravsku v letech 1905–1907*. In: Grobelný, A. – Sobotík, B. (edd.): *Dělnické hnutí*, s. 232.
- 61 ZA Opava, fond PŘMO, sign. 3507, č. k. 122.
- 62 *Politický spolek*. Duch času, 8. 3. 1906, s. 3; *Veřejná schůze lidu*. Duch času, 8. 3. 1906, s. 5; *Veřejná schůze lidu*. Duch času, č. 12, 22. 3. 1906, s. 3; *Veřejná schůze lidu*. Duch času, 21. 4. 1906, s. 4. Srov. GROBELNÝ, A.: *První ruská revoluce*, s. 239.
- 63 CHWALBA, A.: *Kobiety*, s. 122.
- 64 TAMTÉŽ, s. 126.
- 65 DEKA: *Organizacya kobiet na Śląsku*. Robotnik Śląski (dále jen RŚ), 28. 12. 1906, s. 1–2. Srov. ŚLIWA, Michał: *Działalność społeczno-narodowa Doroty Kłuszyńskiej na Śląsku Cieszyńskim w latach 1900–1921*. In: Karczyńska, H. (ed.): *Udział kobiet*, s. 152–164; CHWALBA, Andrzej: *Ruch kobiecey na Śląsku Cieszyńskim i jego związki z Górnym Śląskiem w latach 1900–1914*. In: Tamtější, s. 34–39.
- 66 NOWAK, Krzysztof: *W kwestii udziału kobiet w polskim ruchu narodowym na Śląsku Cieszyńskim*. In: Karczyńska, H. (ed.): *Udział kobiet*, s. 40.
- 67 ZA Opava, fond PŘMO, sign. 4618, č. k. 123, fol. 2, 4. Srov. *Zgromadzenie kobiet*. RŚ, 9. 3. 1906, s. 3; *Karwina*. Tamtější, s. 4.
- 68 *Stonawa*. RŚ, 29. 6. 1906, s. 4.
- 69 *Łazy*. RŚ, 20. 7. 1906, s. 2–3.
- 70 DEKA: *Kobiety, organizujcie się*. RŚ, 13. 7. 1906, s. 4.
- 71 *Poręba*. RŚ, 27. 7. 1906, s. 4; *Dalsze zgromadzenia kobiet*. RŚ, 3. 8. 1906, s. 6; *Karwina*. *Zgromadzenie kobiet*. RŚ, 31. 8. 1906, s. 4.
- 72 *Sucha Górna*. RŚ, 12. 10. 1906, s. 4; *Łazy*. Tamtější.
- 73 ZA Opava, fond PŘMO, sign. 10207, č. k. 125; TAMTÉŽ, sign. 317, č. k. 126; TAMTÉŽ, sign. 10608, č. k. 125; *Karwina*. RŚ, 9. 11. 1906, s. 3.
- 74 *Ostrawa Morawska*. RŚ, 30. 11. 1906, s. 4; *Karwina*. RŚ, 14. 12. 1906, s. 4.
- 75 Srov. např. *Dola ograbowaczek*. RŚ, 18. 3. 1904, s. 3.
- 76 *Dola ograbywaczek*. RŚ, 28. 9. 1906, s. 3; *Wyzysk pracy kobiet*. RŚ, 26. 10. 1906, s. 3.
- 77 DEKA: *Organizacya kobiet na Śląsku*. RŚ, 28. 12. 1906, s. 1–2.
- 78 TAMTÉŽ.
- 79 ŚLIWA, M.: *Działalność*, s. 153.
- 80 *Organizacya kobiet na Śląsku*. Głos Kobiet, 1907, Nr. okazowy, s. 3–4.
- 81 Tento motiv je doložitelný např. v básni o matce – dělnici, viz *Matka-Robotnica*. RŚ, 9. 12. 1904, s. 4.

- 82 ZA Opava, fond PŘMO, sign. 2403, č. k. 92, fol. 41. Srov. JEMELKA, M.: *Hornická žena*, s. 235.
- 83 *Stávka svíčkových bab v Přívoze*. Moravsko-slezský Duch času, 4. 4. 1901, s. 3; *V Čechách chystá se akce žen proti klerikalismu*. Tamtéž, 28. 11. 1901, s. 3.
- 84 Například *Towarzysze! Robotnicy i Robotnice!* RŠ, 6. 5. 1906, s. 1.
- 85 Dělnice však obecně nepatřily mezi aktivní při stávkových hnutích. Viz FASORA, Lukáš: *Dělník a měšťan. Vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870–1914*. Brno 2010, s. 60–61, 151.
- 86 *Soudružka Skybova z Pol. Ostravy mrtva*. Duch času, 2. 3. 1905, s. 4. Srov. ZA Opava, fond Sběrka matrik Severomoravského kraje, inv. č. 1838, sign. MO I 38, fol. 742. Zápis v matrice: *Terezie Skibová, 52 let, vdova po Fr. Skibovi, hlídači v Polské Ostravě*.
- 87 MZA Brno, fond B 13, sign. 1832, č. k. 336, fol. 1.
- 88 HLUBINKA, M.: *Organizační výstavba*, s. 182.
- 89 *Překážky v ženské organizaci*. Ženský list, 22. 12. 1904, s. 2–4.
- 90 BAKALA, J. – JIŘÍK, K. a kol.: *Dějiny*, s. 237.

K perzekuci českých důlních úředníků na Těšínsku za první světové války

Ondřej Kolář – Tomáš Rusek

Rakousko-uherská perzekuce odpůrců režimu v době první světové války patří k doposud nepříliš probádaným tématům.¹ V meziválečném Československu vyšla řada vzpomínkových prací, jež jsou však zpravidla poznamenány poněkud černobílými ideologizovanými interpretacemi a absencí podrobného pramenného výzkumu. Po zkušenosti české společnosti s nacistickým a komunistickým režimem jsme v polistopadové éře svědky opačného trendu, kdy jsou represivní aktivity rakousko-uherské státní moci v českých zemích nezdědka bagatelizovány.²

Náš příspěvek se zaměřuje na oblast Ostravska a Těšínska, národnostně smíšený a silně průmyslový region, jenž měl stěžejní význam pro rakousko-uherskou válečnou výrobu, zároveň však byl kvůli své poloze vážně ohrožen možným ruským útokem přes území Haliče. Již v letech před vypuknutím konfliktu rakouské úřady odhalily řadu ruských špiónů působících v Haliči a Slezsku. Například v dubnu 1914 byl v Krakově odsouzen ke třem letům těžkého žaláře za vyzvědačství český gymnazista Václav Krsek.³ Bedlivě byli sledováni také ruští emigranti pobývající v regionu.⁴ Nepřekvapí tedy, že po vyhlášení války policejní orgány (nejen) na Ostravsku usilovně pátraly po špionech a dalších osobách ohrožujících bezpečnost.

Již tak značný strategický význam oblasti posílilo přeložení generálního štábu do Těšína a krakovského vojenského velitelství v čele s generálem Ludwigem Matuschkou do Moravské Ostravy. V regionu byl nastolen tvrdý kurz.⁵ Již 23. listopadu 1914 byl v Moravské Ostravě

Propagandistická pohlednice z Těšína, sídla generálního štábu rakousko-uherské armády v letech 1914–1916, Muzeum Těšínska

popraven člen přerovského Sokola Slavomír Kratochvíl, o měsíc později následoval redaktor Josef Kotecký. Zaměstnanci důležitých podniků byli v té době podřízeni vojenské jurisdikci.⁶

Právě dělníci a horníci, zejména na Těšínsku, představovali v té době značně nesourodý celek. Na přelomu století do oblasti přicházela řada pracujících z českých zemí i Haliče a postupně rostlo národnostní napětí. Místní nacionálně smýšlející Poláci neinklinovali k panslavismu značně populárnímu v českém prostředí a Německu, v Rakousku viděli oporu proti Rusku. Na začátku války se tak řada Poláků z Těšínska hlásila do formujících se legií, jež měly po boku Centrálních mocností bojovat proti Rusům.⁷ Naopak rozvíjející se české národně-emancipační hnutí pohlíželo na rakouské válečné cíle se skepsí a naplnění svých ambicí spojovalo s carským Ruskem.⁸

V čele českých nacionálních sdružení na Těšínsku stáli mj. představitelé technické inteligence, důlní inženýři a dozorcí, z nichž někteří pocházeli z českého vnitrozemí nebo navštěvovali pražské a brněnské školy, takže oproti autochtonnímu obyvatelstvu či ekonomickým imigrantům z agrárních regionů byli více ovlivněni vlasteneckými myšlenkami šířícími se na venkov z kulturních center. Tito lidé stáli mj. u zrodu sokolských jednot a dalších spolků. Nejznámějším z nich se stal důlní dozorce Vítkovického horního a hutního těžířstva Jan Čapek, který byl v roce 1915 spolu s dalšími sokoly a českými gymnazisty zatčen kvůli kontaktům s příslušníkem České družiny Emilem Poskerem vyslaným s výzvědnými a agitačními úkoly z Ruska. Zatímco Posker skončil ve vězení, Čapek byl spolu s dalšími aktery tzv. orlovské aféry poslán na frontu, odkud se dostal do italského zajetí a později do legií, v jejichž řadách v posledním roce války padl.⁹

Čapek ovšem nebyl prvním českým vlastencem z řad důlních dozorců a úřednictva, jenž musel čelit represím. Daleko méně známý, leč poměrně podrobně dokumentovaný, případ se odehrál již koncem roku 1914. Ačkoliv jde o kauzu poměrně nevýznamnou, zasluhuje pozornost z několika důvodů. Dochování agendy umožňuje jednak sondu do myšlenkového světa hlavních aktérů a do jejich vztahů s okolím, jednak nám poskytuje vhled do činnosti vyšetřujících orgánů. Poznatky získané analýzou vyšetřovacích protokolů a výpovědí se pokusíme zobecnit k dokreslení představ české vlastenecké inteligence o vývoji války, metod práce bezpečnostních složek a celkových společenských poměrů na Těšínsku.

Nejedná se o případ zcela neznámý. Již v roce 1972 jej ve svých vzpomínkách na práci na dole Hlubina zmínil jistý Karel Procházka,¹⁰ perzekuce českých důlních úředníků je stručně připomínána i v meziválečné vzpomínkové literatuře.¹¹ Tato a podobné kauzy bývají souhrnně nazírány jako preventivní represivní opatření rakousko-uherské státní moci proti potenciálně nebezpečným představitelům české vlastenecké inteligence, nicméně Čapkův příklad dokládá, že obavy úřadů z proruské konspirace na Těšínsku nebyly vždy neodůvodněné.

Cílem předkládaného pojednání není ucelená analýza perzekuce českých důlních úředníků, naopak jde o případovou studii, která se snaží daný fenomén popsat na konkrétní kauze, a to na vyšetřování inženýrů Aloise Nováka a Otto Langhammera a jejich manželék.

Prvním písemným záznamem o předmětném případě je zpráva koncipienta Erwina Janky¹² z Policejního komisařství v Moravské Ostravě z 5. prosince 1914.¹³ Relace uvádí, že vrchní inženýři Novák a Langhammer z Horního ředitelství dolů hraběte Larisch-Mönnicha v Karvině¹⁴ jsou rusofilové a podle informací četnické stanice v Solci¹⁵ si důlní měřič Johann Schimko z karvinského dolu Jan zapsal některé Novákovy výroky do deníku. Bližší údaje přináší hlášení ze 7. prosince. Z tohoto zdroje se dozvídáme, že velitel četnické stanice v Solci Karl Brückner získal od Schimka opis části deníku, v němž je vedle Nováka zmiňován jako autor dalších rusofilských výroků i jeho kolega, Otto Langhammer, narozený 2. července 1877 v Polné v okrese Německý Brod, domovsky příslušný do Malé Skalice, okres Náchod.¹⁶ Věc byla tím závažnější, že Langhammer byl poručíkem rakousko-uherské armády v záloze, před několika týdny přiděleným jako administrativní síla 1. rezervnímu špitálu v Krakově. Jak se četnictvo

Důl Jan v Karviné, kolem r. 1910, Muzeum Těšínska

o aféře dozvěděl, z Langhammerova vyšetřovacího spisu nevyplývá. Z dochované agendy k trestnímu řízení proti Novákovi je však patrné, že případ nahlásil sám Schimko.¹⁷

Vyšetřování Langhammera následně probíhalo do značné míry nezávisle na řízení proti Novákovi. V tomto duchu také policejní komisařství 7. prosince 1914 informovalo *Kohlenkaderkommando No. 3* v Karviné, jehož byl Novák příslušníkem.¹⁸ Podle sdělení policejního rady Beutela měl být Alois Novák zatčen pro velezradu (§ 58) a dodán soudu zeměbranecké divize v Moravské Ostravě. Proti Langhammerovi se chystalo zvláštní trestní řízení, prověřen měl být také další vrchní inženýr Václav Maštalíř (*Wenzel Mastaliř*).¹⁹

Záhy se rozjela série výslechů, které prováděli zejména policejní agenti Pilsch a Janisch a velitel četnické stanice v Sovinci (součást dnešní Karviné) Franz Erker. Šetření patrně koordinoval koncipient Janka. Vyšetřovatelé se logicky zaměřili především na Langhammerovy kolegy a služebnictvo. Někdejší inženýrova služebná a kuchařka byly momentálně nepřítomny v místě bydliště (Langhammerova manželka se po povolání muže do armády koncem roku 1914 odstěhovala a služebnictvo propustila), proto nemohly být vyslechnuty okamžitě. I přesto se svědectví proti Langhammerovi brzy začala hromadit.

Agent Alois Pilsch se 10. prosince dozvěděl od kancelisty Josefa Biluta z jámy Jindřich, že Langhammer počátkem listopadu 1914 radil Heinrichu Filipakovi, jenž měl odejít jako záložník (*Ersatzreservist*) k vojsku do Ružomberku (*Rosenberg*) v Uhrách, aby v případě zajetí Rusy hlásil, že je Slovan (*Dass er Slave sei*). O pět dní později Janka sepsal protokol s inženýrem Waltherem Tenschertem, který prý v půli srpna cestou z práce hovořil s Langhammerem o válce se Srbskem, kde se postup c. k. vojska potýká s obtížným terénem a fanatickým odporem. Langhammer tehdy vyjádřil sympatie k Srbsku. Když se po vítězství u Krasníka na konci srpna 1914 zdobily domy vlajkami, Langhammer se nechal slyšet v tom smyslu, že není co slavit a Rakousko válku stejně prohraje. Bedlivě sledoval dění na frontách a často mluvil o počtech koní, děl a kulometů používaných rakouskou a ruskou armádou. Když jednou v tramvaji cestou z práce Tenschnert hovořil o popularitě válečného úsilí u obyvatelstva, Langhammer prohlásil, že s tím nechce mít nic společného.

Záběr z karvinského úseku úzkorozchodné trati spojující od r. 1909 Karvinou s Moravskou Ostravou, r. 1911, Muzeum Těšínska

Další důlní úředník, kontrolor Theodor Kaufmann, 22. prosince udal, že podle sdělení ženy důlního inspektora Kolka Langhammer při jedné příležitosti během cesty v tramvaji z Moravské Ostravy do Karviné vyjádřil sympatie k Rusku. Jako svědky Kaufmann uvedl dceru hraběcího kapelníka Irmu Kohutovou a dceru ekonomického ředitele larisch-mönnichovských dolů Gwuzda, provdanou za rytmistra Müllera. Langhammerův výrok patrně vzbudil jisté obavy a rozpaky, jelikož Kaufmann cítil potřebu věc sdělit Tenschertovi, a ten o záležitosti hovořil s Gwuzdem. Policii však případ zřejmě hlášen nebyl, dokud sama nezačala Langhammera vyšetřovat.

Zvláště závažné svědectví proti Langhammerovi přináší protokol z výpovědi Czecha, sepsaný na Štědrý den roku 1914. Z dokumentu se dozvídáme, že vyšetřovaný pobýval v květnu téhož roku na dovolené v Uhrách, patrně na dnešním Slovensku, kde se stýkal se slovanskými nacionalisty. Czechovi měl po návratu sdělit, že jeho uherští přátelé by chtěli žít pod ruským panstvím. Na námitku, že ruské panství je horší než rakouské, prý Langhammer přikře opáčil, že chce „raději pušku než rakouské panství“ (*lieber eine Puška als österr. Herrschaft*). Styky Langhammera s „uherskými“ panslavisty potvrdil také Tenschert, který se od jistého Zeha (snad totožného s výše uvedeným Czechem) dozvěděl, že vyšetřovaný asi rok před válkou strávil nějakou dobu v severních Uhrách. Tyto údaje již sváděly k hypotéze o Langhammerově možném zapojení v protirakouské konspiraci.

V poslední den roku 1914 byla zapsána výpověď Marie Guschitzké, jejíž manžel před časem narukoval k dělostřelectvu do Těšína a usiloval o vyreklamování v vojenské službě. Když Guschitzká o věci hovořila s manželovým kolegou Langhammerem, tento se nechal slyšet, že se v Karviné brzy budou kopat zákopy a že dva miliony Rusů připlují po Dunaji na pomoc Srbsku.

Langhammerova vztahu k Srbsku se dotýká také dopis K. Schwarze z Karviné nejmenovanému policejnímu komisaři z 8. ledna 1915. Není jisté, zda pisatel jednal z vlastní iniciativy, nebo pouze odpovídal na obdržení dotaz. V úvodu Schwarz zmínil, že již byl dotazován nadporučíkem – auditorem krakovského pevnostního soudu (toho času přesunutého do Moravské Ostravy).²⁰ Dále uvedl, že v létě 1914 Langhammer prohlašoval, že rakousko-uherské

ultimátum Srbsku skončí blamáží a že Srbové ho nepřijmou, jelikož mají smysl pro čest. Jinak ale Schwarz nemohl proti vyšetřovanému uvést nic závadného, naopak ho hodnotil jako slušného a loajálního občana.

Vhled do inženýrova soukromí přinesly výpovědi jeho bývalé kuchařky Theresie Matuzskové a bývalé služebné Marie Heinzové, které v samém závěru roku dodal strážmistr Erker ze Sovince. Obě ženy u Langhammera sloužily do poloviny listopadu 1914, kdy inženýr nastoupil k vojsku a jeho rodina odešla k příbuzným do Prahy. Podle dvaadvacetileté Matuzskové se Langhammer nechal slyšet, že „kdyby Rus vyhrál, bylo by dobře, že Rus jest bohatý kraj a že tam je všeho dost“. Ruští vojáci byli podle Langhammera lépe vybaveni pro boj v zimě. V domácnosti se „nadávalo na Rakousko“ a vychovatelka Hájková dětem pana domácího předčítala ruské pohádky. Ve sklepe Langhammerovi ukrývali zavařeniny a likéry, ne před Rusy, ale aby to „naši nepokradli“. Pozornost zasluhuje také údajný Langhammerův výrok, že „Češi vojny nechtěli, že jen Poláci křičeli vjo na ty peruny Rusy“.

Šestnáctiletá Heinzová doplnila, že pan domácí občas s úsměvem hovořil o postupu Rusů na frontě. Jeho řeči následně přebíraly i děti. Vychovatelka Hedvika Hájková prý tvrdila, „že Rakousko je bídné a že jinde se mají lidé lepší“.

O postupu šetření ostravské policejní komisařství průběžně informovalo vojenské velitelství v Krakově, které, jak jsme již zmínili výše, na přelomu let 1914/1915 reálně sídlilo v Moravské Ostravě. Již 29. prosince policisté předali poznatky z výsledků Tenschnerta a Kaufmanna. Později, 5. ledna 1915 byl vojenskému velitelství zaslán výtah z výpovědi Matuzskové a Guschitzké.

Soudní přelíčení však nakonec proběhlo až v létě 1915. Ostravští policejní úředníci, již si patrně navykli na rychlý a rázný postup v podobných kauzách, se vojenského soudu opakovaně dotazovali, zda již byl vynesен verdikt. Nakonec obdrželi zprávu datovanou 26. srpna 1915, že Langhammer byl osvobozen. Rozsudek zřejmě vycházel z neprůkaznosti obvinění založených jen na ústních svědectvích. Svou roli dost možná sehrál i celkově se zmírňující přístup represivního aparátu v době, kdy pominula pro Rakousko nepříznivá situace na frontách z přelomu let 1914/1915.

Značně odlišně se od Schimkova udání v prosinci 1914 odvíjely osudy Langhammerova „spoupachatele“. Alois Novák, narozený 1864 v Napajedlech, byl již 5. prosince podroben výslechu, při němž hned na úvod zdůraznil, že za více než 20 let pobytu v Karvině působil v řadě kulturních a osvětových spolků, mimo jiné v Besedě v Moravské Ostravě či Čtenářském vzdělávacím spolku v Karvině. Tato argumentace se jeví jako poněkud paradoxní – zatímco Novák chtěl patrně akcentovat svůj sociální status intelektuála a spořádaného občana, z hlediska vyšetřovatelů se členství v organizacích s českým národně-emancipačním programem zřejmě naopak jevílo jako přitěžující okolnost. Ne náhodou policejní zpráva pro zeměbranecký divizní soud v Krakově uvádí, že Novák „je znám jako radikální Čech“ (*gilt als radikale Tcheche*).²¹

V protokolu, který sepsal nám již známý policista Erwin Janka, Novák odmítl obvinění, jež označil za účelovou pomluvu či nedorozumění. Ve skutečnosti se prý nevyjadřoval rusofilsky, nýbrž pouze pacifisticky. Jako doklad svého protiválečného smýšlení uvedl, že si před několika měsíci v Budapešti zakoupil známý antimilitaristický román *Die Waffen Nieder* od Berthe von Suttner (v originále chybně Bertha Sukner). Dále poukázal na svůj výrok z 29. září, že v Rakousku válku nikdo nechtěl (*In Oesterreich hat doch niemand der Krieg gewollt*).

Výtah ze Schimkova deníku však předmětný výrok uvádí v odlišné podobě, podle něho měl Novák říci, že válku nechtělo Rusko a Srbsko. Schimkovy poznámky o údajných Novákových výrociích dále uvádějí spíše věcné (byť často nepřesné) glosy k vývoji na frontách, příležitostně doprovázené prognózami dalšího vývoje. Novák se měl kupříkladu nechat slyšet, že rakousko-uherská armáda dostane v Rusku výprask, že Rusové budou na Štědrý den večerět v Berlíně,

nebo že brzy bude více invalidů než po bitvě u Hradce Králové. S Langhammerem diskutovali o pádu Antverp, který mylně považovali za nepodstatný pro další vývoj války. (Ve skutečnosti tato událost spojená s ukončením tzv. „závodu k moři“ znamenala podstatný mezník v rámci procesu přechodu k pozičnímu způsobu boje.)²² Ani různé subjektivní komentáře, skeptické k postupu Centrálních mocností, však zpravidla apriorně nevyjadřovaly podporu protistraně.

Podobně vyznívají Novákovy výhrady k rakousko-uherskému tisku, jehož styl psaní označoval za lumpárnu a mazání medu kolem huby. Informace Novák spolu s dalšími inženýry srovnával četbou porůznu získaných zahraničních novin. V této souvislosti zasluhuje pozornost zmínka z 8. listopadu, kdy do debaty o vývoji války zasáhl také pozdější udavač Schimko s novinami, jež přivezl z Rumunska.

Na základě Schimkovy výpovědi byli během prosince vyslechnuti další pracovníci dolu Adam Sabella a Dominik Nardelli. Nardelli potvrdil, že Novák zpochybňoval údaje z domácího tisku, a vyjádřil pochybnost, odkud mohl inženýr čerpat informace opravňující ho k takovým závěrům. Nepřímo tak naznačil možnost Novákova napojení na ruskou rozvědku, což byl závěr jistě přehnaný. Obdobně Sabella patrně neoprávněně podezíral kreslíře Hoňka, že spolu s Langhammerem pořizovali tajné zprávy. Sabellovo podezření vycházelo z případu, kdy Honěk pro Langhammera přepisoval jakýsi text a své poznámky potom hodil do kamenu.

Sabella před vyšetřovatelem Jankou také iniciativně jmenoval další „rusofily“ na pracovišti, kromě již zmiňovaného Maštaliře k nim patřili stavební mistři Vomáčka a Šrámek. (Oba jmenovaní také následně čelili policejnímu šetření.) Langhammer s Vomáčkou prý byli deprimováni úspěchy rakousko-uherských jednotek na východní frontě. Dále Sabella reprodukoval údajný Novákův výrok o ubohých Srbech, kteří nikomu neublížili (*Die armen Serben, was haben die getan?*).

Povaha obvinění proti Novákovi se tedy dost podobala Langhammerovu případu. Kvůli zdravotním problémům však vyšetřování neskončil ve vazbě. Již 6. prosince 1914 policisté doporučovali vojenské justici Novákovo konfinování po dobu války, tedy nikoliv zatčení.²³ Koncem roku Novák pobýval v sanatoriu v Sulzu v okrese Mödling. Ostravské policejní komisařství si u tamního okresního četnického velitelství ověřovalo místo Novákova pobytu s tím, že jmenovaný má být dodán k diviznímu soudu. Od tohoto kroku však úřady patrně záhy upustily, jelikož od 13. ledna 1915 byl Novák, v té době pobývajícím u své tchyně Anny Lyscové v Gabelsbergově ulici v Brně, systematicky sledován tamním policejním agentem Josefem Duchoňem. S velkou pravděpodobností Novák někdy v této době obdržel zákaz vrátit se do Karviné, nadále směl své dřívější působiště navštěvovat jen krátkodobě a se souhlasem úřadů.

Tento stav trval přinejmenším do počátku roku 1916, po jistou dobu byl Novák v Brně hospitalizován. Existuje několik záznamů o jeho cestách k okresním soudům do Nového Jičína a Těšína. Stav dochované agendy těchto justičních orgánů nám však neumožňuje podrobněji rekonstruovat předmět a průběh jednání.

Souběžně s oddělenými trestními řízeními proti Langhammerovi a Novákovi probíhalo také vyšetřování jejich manželek a vychovatelky Hájkové. Rozálie Langhammerová, narozená roku 1883 v Příbrami, a Hedvika Hájková, narozená roku 1888 v Přerově, byly z počátku vyšetřovány především v souvislosti se svědectvími Heinzové a Matuzskové o podezřelých výrocích v domácnosti Langhammerových. Tento aspekt však v průběhu šetření poněkud překvapivě ustoupil do pozadí a manželky obou inženýrů byly primárně viněny z jiných projevů nelояality. Obě dámy během léta a podzimu 1914 pravidelně navštěvovaly karvinské nádraží, kde podávaly občerstvení vojákům odjíždějícím na frontu či raněným vracejícím se z fronty. Podle anonymního udání měla Langhammerová při jedné příležitosti odmítnout obsloužit vojáka, jenž ji německy požádal o víno. Nováková zase byla viněna, že chtěla jídlo raději rozdat ruským zajatcům z projíždějícího transportu s podotknutím, že „to jsou přeci taky lidé“ (*Das sind doch auch die Menschen*).

Dnes již neexistující nádražní budova v Karviné, kolem r. 1910, Muzeum Těšínska

Nepředbíhejme však událostem. První záznam o systematickém vyšetřování Langhammerové a Hájkové pochází z 13. ledna 1915, kdy ostravští policisté o kauze informovali pražské policejní ředitelství. Počátkem února byly znovu vyslechnuty služební Langhammerových. Matuzsková doplnila, že když se snažila oponovat Langhammerovým výrokům o lepší vybavenosti Rusů poukazem na kvalitní oblečení rakousko-uherských vojáků, bylo jí vytknuto, že ničemu nerozumí. Langhammer se prý měl také dát slyšet, že Rusové brzy budou v Bohumíně a ve Vídni. Toto svědectví, které nepřinášelo žádné nové informace o Langhammerové a Hájkové, překvapivě nebylo zařazeno do spisu proti Langhammerovi.

Manželku důlního inženýra více kompromitovala výpověď Heinzové ze 4. února 1915, jež se vracela k údajnému výroku Langhammerové, podle něhož si válku přáli hlavně Poláci. Když prý Heinzová oponovala, že sama je Polka a válku nechtěla, paní domu opáčila, že není Polka, nýbrž Slezanka (*sagte sie mir ich sei keine Polin, sondern eine Schlesierin*).

Zároveň se rozjíždělo šetření ohledně „nevlasteneckého“ chování Langhammerové a Novákové na karvinském nádraží. Skutkovou podstatu jejich údajných provinění poprvé zmiňuje relace ostravského policejního komisařství z 29. prosince 1914, vycházející zřejmě z informací udavače. O necelý měsíc později policisté zaznamenali výpověď doktora Oskara Hetschka z Karviné, který společně se svou manželkou potvrdil pokus Novákové dát jídlo ruským zajatcům. Sám prý v reakci na její výroky požádal železničního zřízence Lamicha o přesměrování zajateckého transportu na jinou kolej, aby se zamezilo kontaktu přítomných osob s Rusy.

Dne 11. února si ostravská policie vyžádala od karvinského policejního úřadu zjištění adres Langhammerové a Novákové. Ukázalo se, že prvně jmenovaná se po odvodu manžela do armády přestěhovala do Čemína v okrese Touškov, zatímco Nováková se zdržovala v Brně. Proto 12. února 1915 policejní rada Gottfried Kunz (v českých pramenech často uváděný jako Bohumír) předal podklady pro další šetření okresnímu hejtmánství ve Stříbře a policejním orgánům v Brně. Míla Nováková je v tomto a několika dalších dokumentech chybně uváděna jako Eugenie.

Serie 47/2

Nr. 42. Verteilung von Liebesgaben am Bahnhof.

„Rozdávání milodarů na nádraží“, jedna z mnoha propagandistických válečných pohlednic cyklu „Gloria-Viktoria“ vydaného ve Vídni v období velké války, Muzeum Těšínska

Na přelomu února a března byly obě ženy odsouzeny k trestu 200 K pokuty pro *chudinský fond v Karvíně neb 14 dní vězení* pro přestupek § 11 císařského nařízení z 20. dubna 1854 s možností odvolání do 24 hodin. Této možnosti obě dámy využily. Nováková, jíž byl nález sdělen 23. února, si pro tento účel najala advokáta dr. Alberta Harbatschka z Moravské Ostravy. V dopise ostravskému policejnímu komisařství z 27. února se ohradila proti subjektivitě trestního řízení s odvoláním na fakt, že jakožto dcera dvorního rady a někdejšího viceprezidenta moravskoslezského vrchního zemského soudu v Brně dr. Lysce je obeznámena se základy právních procedur. Zároveň zdůraznila, že se ke stravovací službě (*Labedienst*) na nádraží sama dobrovolně přihlásila a několikrát vojáky z projíždějících transportů dokonce hostila doma. Doporučila vyslechnout svou bývalou služebnou Annu Löfflerovou, toho času zaměstnanou v rodině důlního inženýra Šrámka.

Taktéž Rozálie Langhammerová, o jejímž „problémovém“ chování na nádraží svědčil jakýsi Franz Smolka, se proti nálezu ze 4. března odvolala, a to prostřednictvím plzeňského právníka Matouše Mandla. V česky psaném odvolání k zemské vládě v Opavě připomněla své zásluhy: zhruba tři měsíce docházela občerstvovat vojáky na nádraží bez ohledu na jejich národnost, poskytla občerstvení i příslušníkům pluku Deutschmeister.²⁴ Působila také v Červeném kříži a šila prádlo pro vojenskou nemocnici, kterou zřídila hraběnka Larischová. Pokud nějakému vojákovi odepřela občerstvení, pak jedině proto, že jeho žádost v ruchu na nádraží přeslechla, nebo protože již u sebe žádné jídlo neměla.

Dále se stěžovatelka ohradila proti postupu šetření, udání prý bylo zasláno c. k. polnímu soudu v Krakově, sama se však nedozvěděla jméno udavače ani datum, kdy se měla prohrěšku dopustit. Bylo jen obecně sděleno, že se tak mělo stát někdy v době po bitvě u Tomaszowa, tedy počátkem září 1914. Šetření tedy začalo až s odstupem více než tří měsíců, takže delikt by měl být dle § 4 min. nař. ze 3. 4. 1855 č. 61 z. a nař. promlčen. Tvrzení udavače navíc bylo vzato jako prokázaný fakt, aniž by vyšetřovatelé vyslechli další svědky. Závěrem se pisatelka domáhala vyslechnutí inspektora koksárny Jana Biedermanna a jeho sestry Gusti, zahradníka

Josefa Dvořáka, jisté paní Eliášové a paradoxně také manželů Hetschkových, kteří, jak již víme, vypovídali v neprospěch Novákové, což stěžovatelce zřejmě nebylo známo.

Počátkem května zemská vláda vyzvala ostravské policejní komisařství, aby se vyjádřilo k oběma odvoláním. Lakonická odpověď konstatovala toliko, že manželé Langhammerové a Novákové jsou v současnosti stíháni za velezradu. Samotný obsah odvolání pisatel přímo nekomentoval. Na následnou žádost zemského prezidia v Opavě policie sdělila, že popsane události kladené ženám za vinu se odehrály ve druhé polovině září a dokládají je dvě anonymní udání.

Navzdory určité neucelenosti pramenů je v tomto období patrná neochota policejních orgánů pokračovat v pátrání. Teprve v závěru května 1915 došlo k výsledku Gusti Biedermannové, ovšem bez nových poznatků. Taktéž železničář Rudolf Lamich vyslechnutý až 30. června si s odstupem času nic relevantního nevybavoval, nicméně sdělil vyšetřovatelům, že jej v dubnu již kontaktovala Nováková s prosbou o pomoc v odvolacím řízení. Až po urgenci advokáta Harbatschka policie 17. července vyzpovídala bývalou služku Novákové Annu Čizovou (dříve Löfflerovou). Ještě 7. září ovšem zemská vláda ukládala ostravskému komisařství prošetřit odvolání Langhammerové a Novákové do tří měsíců.

Zatímco se odvolací řízení protahovalo, přešly obě obviněné do protiútoků a zažalovaly jistou Claru Patzianovou za urážku na cti (Ehrenbeleidigung). Kdy přesně k tomu došlo, není jisté, první záznam o chystaném projednávání věci před okresním soudem ve Fryštátě pochází z 19. července. Ač to v pramenech není explicitně řečeno, žalující strana s největší pravděpodobností považovala Patzianovou za autorku udání. V dané záležitosti obžaloba požadovala možnost nahlédnutí do policejních spisů vedených proti Langhammerové a Novákové, což zemský prezident Adalbert von Widmann 13. prosince 1915 zamítl. O dalším šetření proti Patzianové, stejně jako o výsledku odvolacího řízení proti Langhammerové a Novákové, prameny bohužel mlčí.

Na rozdíl od Novákové viněné z relativně marginálního „poklesku“ na karvinském nádraží Langhammerová nadále čelila obviněním z vedení „velezrádných“ řečí v domácnosti. V tomto směru plzeňský okresní soud 8. května 1915 žádal bezpečnostní a justiční orgány v Karvině o upřesnění obvinění. Vyjadřovali manželé Langhammerovi a Hájková skutečně touhu po ruském vítězství, nebo pouze komentovali fakta známá z denního tisku o vývoji na frontách, výstroji a výzbroji bojujících armád atd.? Případná odpověď není známa, nicméně jisté je, že plzeňský soud obdržel opisy výpovědí Heinzové a Matuzskové.

Počátkem června 1915 Hájkovou a Langhammerovou vyslechl představitel vojenské správy nadporučík Johann Menšík za asistence zapisovatele Franze Krejčíka. Langhammerová zdůraznila své působení v Červeném kříži a fakt, že dala 5 000 korun na válečnou půjčku. Také zpochybnila věrohodnost Matuzskové, jež se prý na počátku války vyjádřila: *Bylo by lépe pod Prušákem*. Taktéž vychovatelka Hájková popřela, že by chválila oblečení a výstroj Rusů, prý šlo o záměnu s rozhovorem, kdy sama Matuzsková hovořila o výstroji „Prušáků“. Ruské pohádky Hájková dětem skutečně četla, ovšem v českém Semerádově překladu, v čemž nespatovala nic nelegálního. Na základě provedeného šetření zástupce vojenského prokurátora (Stellvertreter des Militär-anwaltes) v Plzni zaslal 26. července 1915 okresnímu hejtmanství ve Fryštátě své stanovisko, podle něhož věc nespadá do kompetence vojenské justice a má být řešena civilními orgány.

To se také stalo, jelikož svou další a zároveň poslední známou výpověď Langhammerová sepsala na výzvu ostravské policie u okresního hejtmanství ve Stríbrě 18. října 1915. V tomto textu Langhammerová popřela, že by před služebními s Hájkovou hovořili o válce, navíc Matuzsková a Heinzová prý mluvily „wasserpolsky“²⁵ a s „panstvem“ se mohly dorozumět pouze částečně. Taktéž s manželem a vychovatelkou před devítiletým synem nevyprávěli o oblečení ruských vojáků, syn si jen sám představoval *Rusy s vysokýma botama a v dlouhém*

kožichu. Langhammerová označila výpovědi Heinzové a Matuzskové za akt osobní msty osob, jejichž důvěryhodnost mělo snižovat i to, že jedna byla nezletilá a druhá řádně nevychovaná dcera alkoholika.

Další vývoj kauzy neznáme, patrně však pro neprůkaznost ústních svědectví skončila podobně jako případ inženýra Langhammera. Z dikce dokumentů plzeňské provenience je patrná jistá umírněnost kontrastující s agendou z Ostravy a Fryštátu. Plzeňské vyšetřující orgány na rozdíl od svých protějšků na Ostravsku a Těšínsku nepociťovaly přímé ohrožení vývojem na frontách a neměly zatím výraznější zkušenost s projevy neloajálního chování, které by byly srovnatelné např. s „orlovskou aférou“ probíhající souběžně s šetřením proti Langhammerové. Zatímco Slezsko a Halič byli již před vypuknutím ozbrojeného konfliktu dějištěm zpravodajské války, státně-bezpečnostní poměry v západních Čechách vykazovaly větší míru stability, takže se zde určitá mánie „hledání nepřitele“ neprojevila tak citelně. Svou roli možná sehrálo i jisté národnostní citění vyšetřovatelů Menšíka a Krejčíka, na něž lze usuzovat z užívání české podoby příjmení navzdory v armádě rozšířené germanizační praxi.

Na popsané kauze zaujme několik okolností. Předně jde o Langhammerovu a Novákovu argumentaci, v níž se podle svědeckých výpovědí objevovala celá řada motivů. Dominantní byl skepticismus k rakousko-uherskému válečnému úsilí, patrně spojený s touhou po ruském vítězství, která však většinou nebyla explicitně vyjadřována. Panslavistické a jiné ideové teze obvinění podle svědků používali poměrně zřídka, naopak zejména Langhammer s oblibou zdůrazňoval materiální aspekty, především ve vztahu k výzbroji a výstroji bojujících stran. V ideové rovině jsou vedle obecného vyjádření sympatií Rusku a Srbsku zaznamenány jen obecně formulované výhrady k rakousko-německé alianci a ojedinělý výrok o „rakouském panství“. Právě tento výrok spolu se zmínkou Matuszkové o „nadávání na Rakousko“ v inženýrově domácnosti mohl obžalovanému Langhammerovi asi nejvíce uškodit. Proto poněkud překvapuje, že tento výrok vyšetřovatelé zřejmě dále neprošetřovali, alespoň o tom nejsou záznamy. Pozoruhodné jsou také odlišnosti v povaze Langhammerových výroků v závislosti na postavení posluchače: zatímco vzdělaným kolegům vykládal o srbském „smyslu pro čest“, služebnictvu zdůrazňoval především údajné ekonomické výhody ruské nadvlády.

Stručnou analýzu zasluhují také reakce lidí, jimž byla Langhammerova slova určena. Pomineme-li zmíněný výrok o ultimátu vůči Srbsku, pronesený ještě v době míru, přinejmenším od srpna do listopadu 1914 inženýr dle svědků opakovaně vyslovoval názory, jež mohly vyvolat oprávněné pochybnosti o jeho loajalitě k monarchii. Přesto ho až do vypuknutí Novákovy aféry nikdo neudal policii. To mohlo být částečně dáno osobním přátelstvím svědků k dotyčnému, případně dokonce jejich částečným souhlasem s „problémovými“ výroky.

I v případě nesouhlasu ale pro většinu svědků patrně nebylo ničím neobvyklým slyšet od českého intelektuála názory kritizující státní politiku. Ani sám Langhammer své jednání zřejmě nevnímal jako něco mimořádného, jelikož se svými názory nijak netajil. Po vypuknutí války však dlouhodobě „nonkonformní“ panslavistické názory značné části české vlastenecké inteligence mohly být vnímány jako vlastizrádné a trestány daleko přísněji než v mírových podmínkách. V dusné atmosféře zotřívajících se represí a pátrání po potenciálních zrádcích a špionech pak byli Langhammerovi kolegové a služebné ochotni proti jmenovanému vypovídat. Nezapomínejme, že vyšetřování začalo pár týdnů po Kratochvílově popravě, kdy region sužoval strach z dalších exekucí.

Hodnotíme-li Langhammerovy a Novákovy názory na vývoj válečných událostí, musíme uznat, že oba muži byli obstojně informováni a využívali patrně všech tehdy dostupných zdrojů včetně zahraničního tisku. Jejich představy o dalším vývoji na frontách se ovšem ukazují jako značně nepřesné a zdá se, že v jejich případě bylo přání nezřídka otcem myšlenky. Zejména ve vztahu k Rusku oba inženýři značně podcenili sociální a národnostní problémy

země i její armády, v zásadě však jejich představy odpovídaly dobovému povědomí většiny české veřejnosti o Rusku.²⁶

Zatímco v případě Langhammera nemáme k dispozici jeho vlastní stanovisko k obviněním, Novák se odvolával primárně na svůj dosavadní spořádaný život a pacifistické smýšlení. Rovněž obranné strategie manželek obou inženýrů jsou solidně zdokumentovány. Můžeme zde pozorovat pozvolný přechod od prvotní poněkud improvizované defenzivní fáze (zdůrazňování svých zásluh ve prospěch válečného úsilí, poukazy na neprůkaznost obvinění) k rázné argumentační protiofenzivě (zpochybnění důvěryhodnosti svědků, žaloba za nactiutrhání). K poměrně profesionálnímu způsobu obhajoby jistě přispěly rodinné vazby Novákové s právníkům prostředím.

Opomenout nelze ani postup vyšetřujících orgánů. Zatímco v případě Nováka a Langhammera policisté a četníci poměrně rychle shromáždili řadu svědeckých výpovědí, řízení proti manželkám obou jmenovaných vykazuje znaky jisté zmatečnosti. Zdá se, že vojenské a policejní složky k oběma ženám automaticky přistupovaly s jistou presumpcí viny jakožto manželkám „vlastizrádců“ a nevyvinuly potřebnou snahu ke zjištění a ověření základních údajů. Určitá ukvapenost a radikálnost ostravských vyšetřovatelů ovlivněných celkovou militarizací regionu zjevně budila jisté rozpaky i u jejich plzeňských kolegů. Zdůraznit je třeba i okolnost, že opavská zemská správa v celé věci vystupuje spíše jako pasivní entita, jejíž reálný vliv byl marginalizován posílením pravomocí vojenského aparátu.²⁷

Závěrem se nabízí otázka, jak se dále vyvíjely osudy vyšetřovatelů. Byl někdo z nich po roce 1918 pohnán k zodpovědnosti za podíl na „perzekuci českých vlastenců“? Franz Erker patrně patřil mezi četníky, kteří měli to štěstí a vyhnuli se nasazení ve frontových oblastech. Jako velitel stanice v Sovinci je doložen ještě roku 1918, nejspíš zde tedy působil po celou dobu války.²⁸ Na Těšínsku nadále sloužil i za republiky, v roce 1924 velel stanici ve Fryštátě.²⁹ O Erwinu Jankovi se z jeho osobního spisu dozvídáme, že krátce po Langhammerově aféře byl povýšen na komisaře.³⁰ Jeho další osudy byly úzce spjaty s kariérou šéfa ostravského komisařství Gottfrieda Kunze. Když se tento stal policejním ředitelem v Praze, vybral si Janku mezi své blízké spolupracovníky a pověřil jej vedením protišpionážního oddělení.³¹ Kunz († 1931) stál po rozpadu monarchie v čele policie ve Štýrském Hradci, i sem ho doprovázel Janka, jehož působení u tamního policejního sboru je doloženo ještě v roce 1929.³² Pátrání po dalších osudech aktérů kauzy je bohužel mimo možnosti této krátké studie.

Chronologie hlavních událostí

5. 12. 1914	Zpráva policejního koncipienta Erwina Janky o podezření z rusofilství vůči Aloisi Novákovi a Otto Langhammerovi
29. 12. 1914	Začíná vyšetřování Míly Novákové pro pomáhání ruským zajatcům
13. 1. 1915	Začíná systematické vyšetřování Langhammerovy manželky a služebné pro rusofilské výroky Novák konfinován v Brně
12. 2. 1915	Vyšetřování Rozálie Langhammerové předáno okresnímu hejtmanství ve Stříbře
únor/březen 1915	Langhammerová s Novákovou odsouzeny
27. 2. 1915	Odvolání Novákové
4. 3. 1915	Odvolání Langhammerové
19. 7. 1915	Začíná šetření proti Claře Patzianové pro urážku Langhammerové a Novákové
26. 8. 1915	Langhammer soudem osvobozen
13. 12. 1915	Slezský zemský prezident odmítá umožnit Langhammerové a Novákové nahlédnout do policejních vyšetřovacích spisů

RESUMÉ

About the WWI Persecution of ethnic Czech Mining Managers in Těšín Silesia

The study covers and analyses the investigation of two mining managers and their families in 1914 and 1915, based on allegations of Russophilia. The case is considered in the specific context of Těšín Silesia as a major strategic zone of industry, threatened by the Russian offensive which resulted in martial law being declared in the region. Despite the inconclusive termination of the police case, the police files allow us to deduce certain aspects. First of all, they offer an insight into the thinking patterns and concepts of the patriotic Czech intelligentsia in Těšín Silesia in the early stages of the Great War, marked with both a belief in a quick ending to the war and uncritical admiration for Tsarist Russia. In addition, it allows us to see the growing influence of the Austrian-Hungarian police apparatus and military courts at the cost of civil administration, as well as the denial of the presumption of innocence. To a considerable extent, the operation, much as other interventions by the police headquarters in Ostrava, can be interpreted as preventive measures against potential disloyal social groups. The typical feature is the difference in the approach taken by the relevant authorities in Těšín Silesia and in the interior, where the public administration was significantly less militarized. Also worth noting is the fact that the actions in the martial law period helped to boost the careers of the police investigators, who were later promoted to positions at the police headquarters in Prague.

KEYWORDS

World War I; industry; counterespionage; martial law; Ludwig Matuschka; Gottfried Kunz

AUTOŘI STUDIE

- Mgr. Ondřej Kolář, Ph.D.; Slezské zemské muzeum; kolar@szm.cz
- Bc. Tomáš Rusek; student; Ústav historických věd Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě; Rusek.t@seznam.cz

POZNÁMKY

- 1 Nejnověji k tématu viz KUBŮ, Eduard – ŠUŠA, Jiří: *T. G. Masaryk a jeho c. k. protivníci. Československá zahraniční akce ženevského období v zápase s rakousko-uherskou diplomacií, zpravodajskými službami a propagandou (1915–1916)*. Praha 2015. Zde odkazy na další zdroje. Na úrovni regionů se problematikou zabývá např. ŘEHÁČEK, Karel: *Radnická aféra, její příčiny, průběh a důsledky*. Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka Rokycany 24, 2012, s. 34–36.
- 2 Ostatně i někteří pamětníci, kteří mohli srovnat perzekuci v obou světových válkách, zpětně hodnotili rakouské represe jako vcelku mírné. Například František Fajkus, zatčený v roce 1915 spolu se skupinou kolem Jana Čapka (viz dále), v roce 1967 vzpomínal: *Dnes je zrovna 25 roků, jak mě vezli z Kounicových kolejí do Breslau za druhé světové války. Když to srovnám se životem v rakouském vojenském tehda vězení, tak to byl ráj*. Viz Slezské zemské muzeum, podsbírka Novodobé dějiny, inv. č. III V 97, s. 3.
- 3 Archiv města Ostravy, fond Okresní úřad Moravská Ostrava, č. k. 76.
- 4 Zemský archiv v Opavě (dále jen ZA Opava), fond Policejní ředitelství Moravská Ostrava (dále jen PŘMO), č. k. 155.
- 5 Srov. HÁJEK, Emil: *Ostravsko za války. Krvavý Matuschka. Boje o Těšínsko*. Kunčičky 1930; GLOMBÍČKOVÁ, Šárka: *Správa města a její podřízení vojenskému velení*. Ostravská radnice, 2008, č. 3, s. 13; ROBERTSON, John: *Calamitous Methods of Compulsion: Labor, War and Revolution in a Habsbourg Industrial District, 1906–1919*. A dissertation submitted to the faculty at the University of North Carolina at Chapel Hill. Chapel Hill 2014.
- 6 Jeden z pamětníků situaci později zhodnotil následovně: *Nejvyšším pánem na šachtách není pan závodník, inženýr, ale pan „oberlajtnant“*. A těžší se ve dne v noci, v neděli i ve svátek... (Na Těšínsku před státním převratem. Obrana Slezska, 26. 10. 1928).

- 7 Pierwszy Zjazd Legionistów Polskich Okregu Śląskiego w Cieszynie: dnia 20 października 1929 roku. Cieszyn 1929; Książnica Cieszyńska, Śląsk cieszyński wobec czynu legionowego [WWW dokument] <http://legionisci.kc-cieszyn.pl/index.php/content/600/> (stav k 27. 1. 2017).
- 8 Srov. DOUBEK, Vratislav: *Česká politika a Rusko (1848–1914)*. Praha 2004.
- 9 RUSEK, Tomáš: *Sokol Jan Čapek*. Bakalářská práce Ústavu historických věd Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity. Opava 2014; KOLÁŘ, Ondřej – RUSEK, Tomáš: *Tajná cesta mladého starodružníka Emila Poskera a „velezrádná“ aféra na Orlovsku v roce 1915*. In: 1915 – noví nepřátelé, nové výzvy (v tisku). Robertson si navzdory poměrně detailní heuristice Čapkovy kauzy ani dalších případů perzekuce důlních inženýrů nevšímá, jím uváděné případy represí mají spíše ilustrativní charakter, viz ROBERTSON, J.: *Calamitous methods*, s. 217–227.
- 10 PROCHÁZKA, Karel: *Ze vzpomínek na jámu Hlubinu v Karvině*. Těšínsko 15, 1972, č. 1–2, s. 12–16.
- 11 Památník tělocvičné jednoty Sokol v Orlově na Těšínsku. Orlová 1920, s. 56.
- 12 Erwin Janka vystupuje znovu v pramenech v březnu roku 1917, kdy byl policejním ředitelem Dr. Gottfriedem Kunzem patrně pro své zkušenosti s podobnými případy povolán k vyšetřování podezřelých sokolů do Prahy. Kunz byl ještě jako policejní rada v Moravské Ostravě bývalým Jankovým přímým nadřízeným. Na post policejního ředitele dosáhl společně se jmenováním hraběte Maxe Julia Coudenhoveho českým místodržitelem. Jako bývalý slezský zemský prezident (ve funkci 1908–1915) měl hrabě jistě dobrý přehled o aféře a výsledcích vyšetřování ostravských policistů a tak patrně v důsledku potřeby obměny vedoucí policejní garnitury a Kunzových zásluh (např. v roce 1915 figuroval ve známé „Orlovské aféře“ při přímém vyšetřování studentů orlovského gymnázia) obsadil významný post „svým“ člověkem. Není bez zajímavosti, že při výslechu Václava Kukáňe, člena předsednictva České obce sokolské, mělo dojít k následujícímu rozhovoru: „Pane komisaři, já na vše nahlížím jako Čech, vy zase jako Němec“ – p. Janků vpadl mně do řeči a prohlásil rozhodně: „Já nejsem Němec. Má matka byla Češka, jsem z M. Ostravy. Nejsem Němcem, ale Moravěm.“ Viz KUKÁŇ, Václav: *Vzpomínka z kriminálu krajana z Mor. Ostravy*. In: Sokolský Věstník východní Moravy a obojího Slezska 18/4, 15. dubna 1921.
- 13 Předmětný spis proti Langhammerovi je uložen v ZA Opava, fond PŘMO, inv. č. 7899, sign. 2171, č. k. 165. Novákův spis se nachází TAMTÉŽ, inv. č. 8334, sign. 2030, č. k. 174. Osobní jména v textu ponecháváme v podobě, v jaké se objevují v pramenech.
- 14 Do konce 40. let 20. století se pro Karvinou používalo v českém jazyce označení Karvinná, případně Karvín. Jednalo se o dnešní místní části Karviná-Doly, jejíž předválečná zástavba z převážné části zanikla v důsledku důlní činnosti.
- 15 Karvinská místní část Solca později zanikla v důsledku těžby.
- 16 K problematice domovské příslušnosti viz KARKOSZKA, Tomáš: *Domovské právo platilo téměř sto let*. Ostravská radnice 2013, č. 10, s. 13.
- 17 ZA Opava, fond PŘMO, inv. č. 8334, sign. 2030, č. k. 174. Schimko je v různých pramenech uváděn jako Johann či Adolf, v některých dokumentech se dokonce objevují obě varianty. Je možné, že šlo o dvě osoby, které společně vypovídaly proti Novákovi a Langhammerovi, z pramenů to však není patrné. Jisté je, že policie v rámci vyšetřování Langhammera prověřovala rodinné poměry a důvěryhodnost Adolfa Schimka.
- 18 Kohlenkader – zvláštní strážní oddíl zřízené v uhelném revíru, složené z příslušníků ozbrojených sil a horníků.
- 19 Maštaliř byl skutečně následně vyšetřován pro rusofilství, viz ZA Opava, fond PŘMO, inv. č. 7551, sign. 987, č. k. 158. Z dalších důlních úředníků čelili počátkem roku 1915 obviněním z velezrady také inženýr Šrámek, Miroslav Martinec z Orlové, František Vomačka z Karviné a Josef Dvořák ze Skřečoně. Jmenovaní měli být spolčení s jistým celním úředníkem na bohumínském nádraží, s jejich údajnou ilegální skupinou prý rovněž spolupracovalo několik osob v Petřvaldě, viz TAMTÉŽ, sign. 133, č. k. 159.
- 20 Hypoteticky mohlo jít o auditora Carra, který později soudil také obviněné spolupracovníky vyzvědače Poskera. V nacionálně exaltovaných vzpomínkách vězňů se často zdůrazňuje Carrův polský a židovský původ. Není bez zajímavosti, že celku pozitivně na Carru vzpomínal výše citovaný Karel Fajkus, jenž se později přiklonil k proletářskému internacionalismu a v ruské občanské válce bojoval v řadách Rudé armády.
- 21 Jakožto záložní příslušník Landsturmů a člen Kohlenkaderu byl Novák považován za vojenskou osobu, proto byly zainteresovány orgány zeměbrannecké justice.
- 22 Srov. např. TUCHMAN, Barbara Wertheim: *Srpnové výstřely. Začátek první světové války*. Archiv, sv. 82. Praha 2000.
- 23 Konfinace, tedy prikázání nuceného pobytu na určitém místě, nepředstavovalo nikterak výjimečnou praxi. Patrně nejznámější osobou, proti níž rakousko-uherská administrativa za první světové války uplatnila obdobný postup, byla pěvkyně Ema Destinová.
- 24 Jednalo se o útvar K. u. k. Niederösterreichisches Infanterie-Regiment Hoch- und Deutschmeister Nr. 4, jehož mužstvo bylo v roce 1914 tvořeno z 95 % vojáky německé obcovačí řeči.
- 25 K termínům „wasserpolák“ a „wasserpolština“ např. ŠVANDELÍK, Jan: *Vasrpólák, Vasrpólština*. Naše řeč 69, 1986, č. 2, s. 108–110.
- 26 Srov. DOUBEK, V.: *Česká politika*; KOLÁŘIKOVÁ, Adriana: *Kronika jednoho života. Život a názory humpoleckého občana Josefa Čermáka (1884–1958)*. Diplomová práce Historického ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. České Budějovice 2013.

- 27 Daný problém je třeba nazírat v rámci širšího mocenského zápasu mezi civilní a vojenskou správou v českých zemích, srov. např. GALANDAUER, Jan: *František kníže Thun. Místodržící Českého království*. Historická paměť. Velká řada, sv. 15. Praha – Litomyšl 2007; KUBŮ, E. – ŠOUŠA, J.: *T. G. Masaryk*.
- 28 *Jahrbuch für die Gendarmerie für das Jahr 1919*. Wien 1919, s. 202.
- 29 *Kalendář československého četnictva pro rok 1923*. Kroměříž 1923, s. 444.
- 30 ZA Opava, fond PŘMO, sign. 404, č. k. 170.
- 31 KÁRNÍK, Zdeněk: *Pražské policejní ředitelství, jeho Státní (politická) policie a její informátoři z řad občanstva v převratných dobách Velké války očima očistného Výboru pro prozkoumání policejního archivu v letech 1918–1920*. *Acta Oeconomica Pragensia* 15, 2007, č. 7, s. 247–256, zde s. 251.
- 32 *Die Steyer-Zielfahrt nach Graz*. *Tiroler Anzeiger* 76, 2. 4. 1929, s. 12.

Reálné gymnázium v Místku a jeho studenti v letech 1918–1938

Lukáš Lisník

V průběhu posledních více než 100 let se osudy reálného gymnázia v Místku zabývala řada historiků, vlastivědných a pedagogických pracovníků. Vzniku a dějinám ústavu se v první polovině 20. století věnovaly publikace oslavující desetileté a zejména čtyřicetileté výročí existence Matice místecké, také upomínkový spis ke znovuootevření ústavu v roce 1945, nebo obsáhlý novinový článek k jeho padesátiletému výročí.¹ Rovněž v nejnovější době vyšla řada vlastivědně-odborných příspěvků reflektujících různé aspekty dějin gymnázia, především na stránkách Sborníku Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku. Vznikem a obtížnými počátky školy se v nich zabýval Radomír Sedla, v jehož dalším zájmu, zejména z hlediska významu jednotlivých osobností, byli rovněž studenti ústavu. Dobová reflexe nejstarších dějin reálného gymnázia uveřejněná na stránkách novin *Radhošť* byla součástí badatelského zájmu Radima Červenky. Takzvanou letákovou aférou, následkem které byla v době protektorátu zatýkána celá řada profesorů a studentů ústavu, se zabývala Kateřina Lepíková.² Dějiny této střední školy byly nejnověji připomínány u významných výročí její existence.³

Přes výše zmíněný badatelský zájem se pozornost autorů doposud nezaměřila na teritoriální, sociální a kulturní stratifikaci studentů, v době existence meziválečného Československa, prováděnou na základě údajů uvedených v hlavních katalozích ústavu.⁴ Jednalo se o úřední dokumenty, které byly vedeny pro jednotlivé třídy každého ročníku. Měly pevně stanovenou podobu a sloužily jako podklad pro oficiální školskou statistiku.⁵ Hlavní katalogy obsahují zejména údaje o rodišti a bydlišti studentů, jejich náboženském vyznání, mateřské řeči, údaj o povolání rodičů a některé další informace.

Cílem tohoto příspěvku je, na základě takto získaných informací, nastínit obraz teritoriálního a sociokulturního prostředí, z něhož studenti a studentky českého reálného gymnázia v Místku pocházeli. Kompletní metodika použita v této studii s nutnými úpravami, jež si vyžádalo zpracovávání meziválečného období, se zakládá na metodických a pracovních postupech Petra Kadlece, který se zabýval způsoby výběru studentů a jejich detailním rozbořem pro období druhé poloviny 19. a počátek 20. století.⁶ Výsledkem autorova snažení je analýza 774 nově nastupujících studentů a studentek v prvorepublikovém období

Národní dům v Místku, druhé sídlo gymnázia, snímek zobrazuje první etapu budovy vystavěnou v r. 1896 a rozšířenou do konce 19. století o další části, Římskokatolická farnost Místek

provedená ve třech základních sondách.⁷ Ty byly navrženy tak, aby představily studentstvo ústavu na počátku a na konci 20. let, tedy v období po vzniku nové republiky a v období hospodářské konjunktury, a nakonec v polovině 30. let, kdy vrcholila hospodářská krize a zároveň se začínala prohlubovat krize mezinárodních vztahů ve střední Evropě. Údaje o původu studentů místeckého gymnázia jsou pro potřeby lepšího uvedení do souvislostí, podle potřeb jednotlivých částí stratifikace, komparovány s údaji pro obyvatelstvo regionu a země, v níž se škola nacházela, případně s údaji o studentstvu středních škol s českým vyučovacím jazykem v Moravské Ostravě a Jablunkově.⁸

Součástí textu, jehož jádro spočívá v analýze studentů rozdělené do čtyř částí (sociální, teritoriální, náboženská a genderová stratifikace studentstva), je i stručný nástin dějin ústavu do roku 1938, jenž se zaměřuje zejména na méně reflektované okamžiky z dějin školy. Výrazněji se nevěnuje vzniku školy a jejímu složitému konstituování v závěru 90. let 19. století, jelikož toto téma bylo součástí badatelského zájmu výše zmíněného Radomíra Sedi.

Stručně k dějinám ústavu do roku 1938

Místecké gymnázium započalo svou činnost od školního roku 1895/96 jako soukromá škola, jejímž vydržovatelem byla Matice místecká. Z důvodu neexistence vlastní budovy muselo až do listopadu roku 1896 sídlit v budově hospodářské školy v Místku. Poté, v důsledku rozšiřujícího se počtu studentstva, se přestěhovalo do budovy Národního domu, ve které setrvalo do roku 1899, kdy byla dokončena novostavba vlastní gymnaziální budovy. Ve školním roce 1905/1906 byl ústav převzat do státní správy, s výjimkou budovy gymnázia, na níž vázl dluh přibližně 100 000 K.⁹

V roce 1908 vyšel výnos ministerstva kultu a vyučování, který povoloval zřízení nového typu střední školy,¹⁰ a tím rozšířil stávající strukturu středního školství o reálná gymnázia, zaměřená na výuku přírodopisných předmětů a na moderní jazyky (zejména francouzštinu).¹¹ Tento typ školy zatoužili mít také místní osvětoví představitelé z Matice místecké, Jednoty učitelské na Frýdecku a dalších organizací a tak od školního roku 1909/10 bylo místecké gymnázium přeměněno na gymnázium reálné.¹²

Do života ústavu nepříznivě zasáhla první světová válka. Budova byla několikrát zabrána pro vojenské účely a až v červenci 1918 byla v poškozeném stavu natrvalo vrácena pro potřeby středoškolského vzdělávání. Po vzniku nové republiky se očekávalo vyřešení nejasné situace zadlužené ústavní budovy, která z důvodu velkého množství žactva vyžadovala přístavbu.¹³ Problémy s její kapacitou se počaly objevovat již v době předválečné, kdy na gymnázium nastupovalo v letech 1905/06–1913/14 od 220 do 259 žáků a žaček.¹⁴ Po vzniku republiky byl tento problém ještě aktuálnější, jelikož počátkem školního roku 1919/20 měl ústav 336 studujících, ve školním roce 1923/24 jich bylo 357, a o rok později dokonce 406. V dalších letech počty studentů sice mírně klesaly až na nejnižší prvorepublikovou hodnotu 264 studentů a studentek ve školním roce 1930/31, v následujících letech počet žáků gymnázia ale opět prudce vzrostl a počátkem školního roku 1935/36 měl ústav 556 studujících. O dva roky později to bylo téměř sedm stovek mladých lidí.¹⁵ Skutečnost, že po vzniku republiky začalo být gymnázium hojně navštěvováno velkým množstvím žactva, byla patrně důsledkem přesunu českých dětí z německých do českých škol. Vlivem této skutečnosti německé gymnázium ve Frýdku začalo pociťovat nedostatek studujících a v roce 1923 bylo zrušeno.¹⁶

Realizaci přístavby řešilo vedení ústavu společně s Maticí místeckou v různé intenzitě po celé prvorepublikové období. V roce 1924 byly vypracovány nové náčrt přístavby (původní vznikly ještě před rokem 1914), avšak další výraznější aktivita proběhla až v březnu 1928, kdy bylo ředitelstvím ústavu na ministerstvu veřejných prací odevzdáno *memorandum o nedostatech ústavní budovy*. Dva dny poté v této záležitosti intervenovali na ministerstvu školství

Budova gymnázia z r. 1899 na Palackého ulici, kolem r. 1930, Státní okresní archiv Frýdek-Místek

a národní osvěty (dále jen MŠNO) zástupce Matice místecké, zástupce profesorského sboru a ředitel gymnázia. V květnu téhož roku navštívil ústav odborný rada z MŠNO Dr. Antonín Hrazdil a přislíbil postavení přístavby v letech 1931–1932, k čemuž z důvodu hospodářské krize a následného omezování výdajů nedošlo. V roce 1933 probíhaly na půdě MŠNO další intervence, díky kterým ministerstvo přislíbilo zařadit peníze na přístavbu do rozpočtu za rok 1934.¹⁷ Podle 41. výroční zprávy ústavu přidělilo ministerstvo částku na přístavbu až v roce 1936, avšak k realizaci projektu došlo nakonec až po roce 1945. Částečnou útechou pro Matici místeckou bylo převedení stávající budovy gymnázia do státní správy v roce 1935.¹⁸ Podzim roku 1938, vlivem politické situace, probíhal ve znamení dočasného přílivu žactva ze zabraného území, čímž došlo ke zvýšení počtu studujících na již tak plném gymnáziu, navíc v září 1938 byla ústavní budova zabrána pro potřeby mobilizace armády.¹⁹

Socioprofesionální skladba živelů studentů

Jedním z nejproblematictějších úkolů stratifikace studentstva je zjišťování jejich sociálního původu, tedy správné zařazení jednotlivých povolání rodičů a poručníků do socioprofesionálních skupin a jednotlivých sociálních vrstev společnosti. Jako podklad k sociální stratifikaci v tomto případě slouží záznamy o povolání živelů, které jsou uvedeny v hlavních katalozích příslušných středních škol. Úkolem badatele je pokusit se správně pochopit, v jakém sociálním prostředí byli studenti ústavu vychováni, a tudíž jaké vlivy na ně působily. K základním úskalím sociální stratifikace patří stanovení hranic mezi jednotlivými skupinami stratifikačního systému tak, aby byla povolání živelů co nejvýstižněji a nejpresněji zařazena.

Komplikací těchto postupů je neexistence obecně uznávaného schématu pro řazení povolání do sociálních vrstev a socioprofesionálních skupin u prvorepublikového období. Z tohoto důvodu v následujícím textu třídím povolání živitelů pouze do systému socioprofesionálních skupin tak, jak jejich hranice pro období před rokem 1918 stanovil Petr Kadlec.²⁰ Jeho systém pak na studenty prvorepublikového období aplikoval Martin Vašíček.²¹

Nejvýznamnějšími socioprofesionálními skupinami mezi živiteli studentů místeckého gymnázia byli řemeslníci (v hlavních katalozích pod názvy jednotlivých řemesel) a střední zřízeníci a zaměstnanci (nejčastěji četnický strážmistr, strojvedoucí lokomotivy, výpravčí, hajný, poštovní, průvodčí vlaků aj.). První skupina měla mezi všemi studenty 13,3%, druhá 12% zastoupení. Jednalo se o dvě nejvíce frekventované socioprofesionální skupiny po celé prvorepublikové období, přičemž v žádné ze sond jejich podíl neklesl pod 10% hranici, na druhou stranu rovněž nepřekročil 15 %, což znamená, že žádná ze socioprofesionálních skupin nedosáhla dominantnějšího postavení.²² Obě skupiny měly po celé prvorepublikové období přibližně stejné zastoupení. Významný (zastoupení 8,9 %) byl rovněž počet mladých lidí z rodin dělníků, jejichž procentuální podíl se v průběhu prvorepublikového období zvyšoval z 5,1 % na počátku 20. let na 10,8 % ve druhé polovině 30. let, což byl zároveň nejvýznamnější přírůstek v rámci jednotlivých skupin. Vyšší zastoupení dětí z dělnických rodin není žádným překvapením vzhledem k existenci Karlovy Huti u Lískovce, rozšířeného textilního průmyslu a dalších podniků v Místku a Frýdku, avšak zastoupení dětí z rodin obchodníků, kterých bylo téměř 6 %, naznačuje rovněž rozvinutou soustavu živností a obchodů. Tuto skutečnost potvrzují autoři nejnovější knihy o dějinách města, podle nichž bylo v každém z obou měst podél řeky Ostravice více než 200 různých prodejen a obchůdků. V obou městech zároveň existovala široká škála drobných živností, v jejichž životě a celkovém podnikání hrály důležitou roli pravidelné místní trhy.²³ Rovněž *Historický místopis Moravy a Slezska* poukazuje na rozvinutou síť průmyslových podniků a výrobních živností v oblasti a pro rok 1930 jich v soudních okresech Místek a Frýdek udává 1 655. Pracovalo v nich 16 365 zaměstnanců.²⁴ Je však třeba poznamenat, že socioprofesionální struktura živitelů studentů neodpovídá celkové sociální skladbě populace, ale jen té její části, jež měla zvýšenou motivaci pro vyšší vzdělávání svých dětí.²⁵ A tak také velká část dělnictva, přes negativní postoj ke školní přípravě, který tato složka společnosti zastávala po většinu 19. století,²⁶ začala chápat vzdělání jako možnost sociálního vzestupu. Přesto v meziválečném období bývala mezi studenty středních škol pouze malá část dětí z rodin dělníků, a to nejen na místeckém gymnáziu, ale také např. na českých středních školách v Moravské Ostravě.²⁷

Tabulka 1: Nejvýznamnější zastoupené socioprofesionální skupiny mezi živiteli studentů (v %)

Sociokulturní skupiny	Sonda I.	Sonda II.	Sonda III.	Celkem
Řemeslníci	13,0	10,7	14,4	13,3
Střední zřízeníci a zaměstnanci	11,1	11,4	12,5	12,0
Dělníci	5,1	9,4	10,8	8,9
Nižší zřízeníci a zaměstnanci	5,6	6,0	9,3	7,6
Střední úředníci	5,1	5,4	9,3	7,4
Učitelé	7,0	6,0	7,3	7,0
Obchodníci	7,4	8,1	4,4	5,9
Střední rolníci	9,3	5,4	1,7	4,5
Celkem	63,6	62,4	69,7	66,6

Téměř 8 % studentů pocházelo z rodin nižších zřízenců a zaměstnanců (především železniční zřízenci, kterých byla z této kategorie téměř polovina, dále pak hlídači, školníci, manipulanti, městští a poštovní zřízenci aj.), jejichž podíl se stále zvyšoval, až na více než 9 % v období třetí sondy. Vyšší podíl zaměstnanců dráhy, zejména mezi nižšími a středními zřízenci a zaměstnanci, byl způsoben existencí dvou železničních tratí (Ostrava – Frýdlant a Frýdek – Těšín), jež vedly přes vlakovou zastávku Frýdek-Místek ležící na frýdecké straně řeky Ostravice.²⁸ Více než 7 % dětí bylo z rodin středních úředníků (úředník, vrchní oficiál, pokladník, účetní), 7 % z rodin učitelů. Pětiprocentní hranici však nepřekročili studující, jejichž rodiče se živili jako střední rolníci, a ti, stejně jako živitelé z řad obchodníků, zaznamenali v meziválečném období největší úbytek. Zastoupení živitelů ze skupiny obchodníků pokleslo ze 7,4 % na počátku 20. let na 4,4 % ve druhé polovině 30. let. Skupina středních rolníků za stejné období snížila svůj podíl mezi živiteli studentů o téměř 8 %. Poklesem počtu zemědělského obyvatelstva se v období do roku 1914 zabýval Otto Urban, podle něhož podíl zemědělského obyvatelstva od roku 1890 výrazně klesal.²⁹ Tento trend, který Zdeněk Kárník nazval *sesycháním selského stavu*, pokračoval i za první republiky.³⁰

Více než 2% zastoupení mezi všemi sledovanými živiteli studentů měli drobní zemědělci (domkař, čtvrtláník), vyšší úředníci (podnikatelští správci, ředitelé a vedoucí úřadů, stavbyvedoucí aj.), nižší úředníci (adjunkt, podúředník), ale také horníci, hostinští a další poskytovatelé personálních služeb, armádní důstojníci jako celek a rovněž regionální honoreace v podobě vysokých úředníků, mezi kterými byli např. vrchní rada zemského soudu, okresní soudce, rada státních drah, vrchní finanční rada, vrchní hospodářský rada aj. Spolu s dalšími skupinami úředníků tvořili nejen základ byrokratického aparátu v regionu, ale také široce diferencovanou skupinu (úředníci nižší, vyšší, střední a vysocí). Jejich zastoupení se v průběhu jednotlivých sond zvyšovalo z 11,6 % na počátku 20. let přes 14,1 % na konci 20. let až na 17,6 % v polovině 30. let. Celkem bylo 15,2 % studentů a studentek z úřednických rodin. Jejich procentuální vzestup byl rovněž charakteristický pro střední školy s českým vyučovacím jazykem v Moravské Ostravě.³¹

Specifickou společenskou skupinou pak bylo důstojnictvo, ať již nižší, vyšší nebo vysoké, zastoupené hodnotami jako poručík, nadporučík, kapitán, major, podplukovník, plukovník a generalita, kterých bylo mezi živiteli 2,2 %, a jejichž výskyt byl prostřednictvím jejich dětí v lavicích gymnázia patrný zejména ve druhé polovině 30. let (3,4 % studujících). Představovali tak specifickou, avšak ne bezvýznamnou společenskou skupinu, jež početně těžila zejména z umisťování armádních příslušníků v Místku. Ve městě byly od roku 1920 v různých intervalech ubytovávány některé prapory 8. pěšího pluku slezského, jehož část našla od roku 1934 „svůj domov“ v bývalé Czajankově textilní továrně, která byla přestavěna na kasárna.³² Ostatní socioprofesionální skupiny, které se objevily mezi živiteli, měly z hlediska celku bezvýznamné zastoupení.

V analýze středoškolských studentů můžeme rovněž sledovat seberekrutování inteligence. Jedná se o složku společnosti, která měla na vzdělání svých dětí eminentní zájem, a to buď na základě udržení si životní úrovně, případně jejího pozvednutí, nebo jen pro zachování rodinné tradice, v rodinách, kde se povolání často dědilo z otce na syna (např. generace advokátů, lékařů aj.).³³ Inteligence je v této studii pojata, jak ji ve své práci vymezila Andrea Pokludová, jako sociální skupina společnosti *vykonávající složitou, specializovanou, kvalifikovanou a formalizovanou duševní činnost*, která je zároveň nositelem pokroku ve společnosti, *inovací, moderních forem myšlení, kultury, ale také nacionalismu*.³⁴

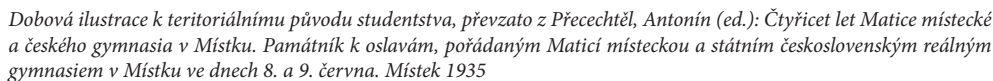
Tabulka 2: Socioprofesionální skupiny a povolání náležející k inteligenci (v %)

Socioprofesionální skupiny inteligence	Sonda I.	Sonda II.	Sonda III.
Advokáti	0,5		0,2
Duchovní			0,2
Inženýři		0,7	0,7
Lékárníci	0,9	0,7	0,5
Lékaři		2,0	0,5
Zvěrolékaři	0,9		0,7
Středoškolské pedagogové	1,9	0,7	1,0
Učitelé	6,9	6,0	7,3
Střední úředníci	5,1	5,4	9,3
Vyšší úředníci	1,4	2,7	4,7
Vysocí úředníci	2,0	2,0	1,7
Celkem	19,6	20,2	26,8

Mezi všemi studenty místeckého gymnázia bylo 23,8 % dětí z rodin inteligence, přičemž nejčastěji byla tato společenská skupina reprezentována středními a vyššími úředníky a učiteli. Děti z rodin inteligence si udržovaly přibližně stejné zastoupení jak na začátku, tak na konci 20. let, k jejich nárůstu došlo až ve druhé polovině 30. let. Pravděpodobná příčina této situace spočívala nejen ve zvyšujícím se počtu osob, které bychom mohli zařadit do sociálního středu společenského spektra (zejména středních a vyšších úředníků a učitelů), ale rovněž byla důsledkem probíhající (doznívající) hospodářské krize. Je tak více než pravděpodobné, že v průběhu „velké deprese“ zejména méně situovaní rodiče přehodnocovali potřebu sekundárního vzdělávání svých dětí.³⁵ Když porovnáme zastoupení inteligence v období třetí sondy se situací v Moravské Ostravě a Jablunkově, zjistíme, že rozdíly v zastoupení inteligence nebyly zanedbatelné. Zatímco na místeckém gymnáziu ve druhé polovině 30. let představovala inteligence 26,8 % ze všech živitelů,³⁶ v Moravské Ostravě to byly dvě pětiny, naopak v Jablunkově ani ne desetina. Na početním stavu inteligence se tak podle očekávání projevil význam jednotlivých oblastí, od správního a průmyslového centra, přes správně významný, přesto s Moravskou Ostravou 30. let nesrovnatelný Místek, případně Frýdek, až po periferní Jablunkov, byť byl sídlem soudního okresu.³⁷ Rovněž Martin Vašíček ve své analýze středoškolského studentstva na Moravě poukazuje na proces posilování inteligence mezi studenty gymnázií, a to i přesto, že v meziválečném období došlo k jeho zpomalení. Dle jeho výsledků byla inteligence na moravských středních školách ve školním roce 1920/21 zastoupena 27,7 %, o deset let později 30,5 % a v závěru existence předmnichovské republiky 34 %.³⁸

Teritoriální původ studentů a studentek

Po vzniku nové republiky byla rozvoji českého školství věnována zvýšená pozornost, jejíž součástí se stalo rozšíření středoškolské struktury, čímž se zvyšovala možnost nabytí sekundárního vzdělání v blízkosti bydliště. V širším okolí Místku v polovině 20. let existovala česká gymnázia nebo reálky nejblíže v Příboře, Českém Těšíně a Moravské a Slezské Ostravě. Vzdálenější byly ústavy v Bohumíně, Novém Jičíně, Orlově a Valašském Meziříčí. Německé ústavy se nacházely v Bohumíně, Moravské Ostravě a Novém Jičíně.³⁹ Z tohoto přehledu vyplývá, že zejména studenti ze západní části politického okresu (dále PO) Místek a z obcí nacházejících se severně od měst Místek a Frýdek, si mohli vybírat z rozšířené nabídky středních škol. Jinak na tom byli mladí lidé v jižní části PO Místek a jihovýchodní

části PO Frýdek.⁴⁰ Středoškolská struktura se odrážela také v teritoriálním původu studentů a studentek, pro jehož určení je jedním ze základních údajů bydliště jejich rodičů, které můžeme považovat za trvalé bydliště studentů/studentek. Pro posouzení míry transferu obyvatelstva je důležitým údajem rovněž rodiště studující mládeže.

Z provedené analýzy vyplynulo, že ze všech analyzovaných studentů jich v samotném městě Místek bydlelo 23,9 %, přičemž i v jednotlivých sondách se jejich procentuální zastoupení pohybovalo od 25 % (Sonda I.) ke 23,2 % (Sonda III.). Nejvíce studentů, téměř tři pětiny, bydlelo v místech vzdálených do deseti kilometrů od ústavu, přímo v sousedním Frýdku to bylo 17,2 %. Necelých 18 % gymnaziální mládeže bydlelo ve vzdálenosti větší než deset kilometrů od školy, avšak velká část z nich byla z obcí, přes něž vedla železnice většinou na trase z Paskova do Frýdlantu nad Ostravicí.

Z hlediska správního členění obcí do jednotlivých politických okresů bydlelo nejvíce (51 %) žáků a žaček gymnázia v politických okresech sousedících s PO Místek,⁴¹ mezi kterými byl nejpočetněji zastoupen PO Frýdek s 39,8 % z celkového počtu žactva ústavu. Podíl ostatních sousedních PO pouze mírně přesáhl 10% hranici. V samotném místeckém politickém okrese bydlelo 46,8 % studentů gymnázia, mezi nimiž bylo 8 % studujících ze soudního okresu Frenštát pod Radhoštěm.

Studenti ze vzdálenějších oblastí, pro něž bylo neúnosné každodenní dojíždění, případně docházení za výukou, si museli hledat v blízkosti školy tzv. přechodné bydliště. Takovýchto mladých lidí se v analýze objevilo pouze 25 (3,2 %), tedy zlomek z celkového počtu. Jejich přechodným domovem se stal především Místek a Frýdek, ale rovněž Sviadnov nebo Staré Město.

Při stručném exkurzu do analýzy rodišť studentů je patrné, že většina (57,8 %) studentů se narodila buď v Místku, nebo v desetikilometrové vzdálenosti od města. Ve vzdálenosti větší to bylo 42,3 % studujících. V některých případech tito mladí lidé pocházeli, resp. se narodili v oblastech ležících za hranicemi Moravy a Slezska. Těchto studentů a studentek bylo necelých 9 %. Část z nich (4 %) měla uvedeno jako rodiště Čechy, necelá dvě procenta Slovensko nebo Podkarpatskou Rus a necelá tři procenta se narodila za hranicemi zemí tvořících Československou republiku, nejčastěji v Polsku, Rakousku, ale také v Itálii, Rusku aj. Většina studujících gymnázia se tak narodila na Moravě (56,6 %) a ve Slezsku (34,7 %).

Při zkoumání regionální příslušnosti, z pohledu rozdělení studujících dle vzdálenosti, můžeme celkem přesně vystihnout mobilitu rodin studentů/studentek v porovnání údajů mezi bydlištěm rodičů a rodištěm jejich dětí. Zastoupení studentů/studentek, jejichž trvalé bydliště se nacházelo v Místku, bylo o 10 % větší než těch, kteří se zde narodili. Totéž platilo (při 14,3% rozdílu) pro studenty bydlící do 10 kilometrů od ústavu, naopak ve vzdálenosti větší než 10 kilometrů od místa školy bydlelo o 25,2 % méně studujících, než se zde narodilo. Přesto mobilita rodin, zejména ta na kratší vzdálenosti v rámci širšího regionu, byla mnohem vyšší, než naznačují rozdíly ve srovnání jednotlivých kategorií. Při porovnání konkrétních míst narození s místy bydlišť rodičů vyplývá, že necelých 40 % rodin změnilo své bydliště v posledních deseti letech před nastoupením svého potomka na střední školu.⁴² Změny bydlišť se netýkaly pouze přesunu do blízkosti měst Místek a Frýdek, ale také v rámci jednotlivých obcí PO Místek a PO Frýdek.

Neméně důležité je postihnout fenomén mobility z hlediska sociálního původu studentstva. Pokud se podrobněji zaměříme pouze na studenty, jež se narodili ve vzdálenosti větší než deset kilometrů od místa školy, ale zároveň měli trvalé bydliště buď přímo v Místku, nebo v přibližné vzdálenosti do deseti kilometrů od města, musíme konstatovat, že těchto studujících bylo 200. Z poznatků socioprofesionálního dělení jejich rodičů vyplývá, že mezi rodinami, které se do Místku přistěhovaly v posledních deseti letech, byli většinou majetnější lidé často z řad inteligence. Méně k nim v prvorepublikovém období patřili dělníci

Majáles studentů, absolventů a pedagogů, začátek před budovou gymnázia, zřejmě 9. červen 1935, Státní okresní archiv Frýdek-Místek

nebo řemeslníci.⁴³ Není tedy překvapením, že rodiče „dělníci“ bydleli většinou v okolí měst Místek a Frýdek a že v samotném Místku bydlela pouze desetina studentů a studentek z rodin dělníků.⁴⁴

Vyznání a mateřská řeč studentů

Zatímco 90–100 % studentů středních škol na Moravě a ve Slezsku bylo před rokem 1914 římskokatolického vyznání,⁴⁵ po vzniku republiky náboženské vyznání studentů prochází změnou, pro kterou je charakteristické ubývání římských katolíků a navýšení počtu studentů evangelických a jiných vyznání. Byl to následek negativního obrazu římskokatolické církve, reakce na její sepětí s habsburským soustátím, jež se projevila na náboženském vyznání celé společnosti.⁴⁶ Než bude nastíněn rozbor vyznání studentů a studentek reálného gymnázia v Místku, nebude jistě bez významu předložit příslušná data o náboženském vyznání obyvatelstva Moravy a Slezska na základě výsledků sčítání lidu v letech 1921 a 1930,⁴⁷ aby dosažené výsledky mohly být interpretovány v širších souvislostech. Je totiž neméně důležité vědět, v jakém prostředí sledovaní studenti žili a jaká byla náboženská situace v zemském měřítku. Jelikož tato studie pojednává o ústavu s československou vyučovací řečí, týkají se následující údaje pouze obyvatelstva československé národnosti.

Dle sčítání lidu již podíl obyvatelstva československé národnosti, vyznání římskokatolického, není po roce 1918 tak výrazně dominantní jako před rokem 1914, navíc je v jednotlivých zemích Československa zcela rozdílný.⁴⁸ Z pohledu českých zemí si římskokatolická církev zachovala nejvýraznější postavení na Moravě a ve Slezsku, kde podíl na „československém“ obyvatelstvu v roce 1921 klesl pod 90 %.⁴⁹ Lépe si toto vyznání nevedlo ani při sčítání v roce 1930, kdy se k němu v Zemi moravskoslezské přihlásilo 85,1 % věřících (v Čechách „pouze“ 67,5 %).

Největší vlna odklonu věřících „od Říma“ proběhla po schizmatu a vzniku církve československé v lednu 1920. Přestože sčítání lidu v roce 1921 probíhalo přibližně rok po oficiálním vzniku této nové církve, přihlásilo se k ní již přes půl miliónu obyvatel Československa.⁵⁰ Nejvíce z nich tak učinilo v Čechách, kde podíl na obyvatelstvu československé národnosti činil 9,9 %, na Moravě a ve Slezsku to bylo pouze 3,56 %. Několikaprocentní podíl na obyvatelstvu náležel také evangelickým vyznáním, zejména vyznání českokobratrskému, které vykazovalo přibližně stejné hodnoty pro Čechy a Moravu se Slezskem a podíl na obyvatelstvu československé národnosti dosáhl hodnoty 3,5 %. Zastoupení dalších náboženských vyznání a obyvatel bez vyznání bylo v celozemském kontextu minimální. Druhé sčítání lidu nám dokumentuje další přesun věřících, neboť podíl národnostně českého, resp. československého obyvatelstva s vyznáním československým vzrostl na 6,2 % na Moravě a ve Slezsku a na 13 % v Čechách. Charakteristický pro sčítání lidu v roce 1930, v porovnání se sčítáním lidu, které proběhlo o devět let dříve, byl pokračující úbytek věřících římskokatolického vyznání ve prospěch vyznání evangelických a církve československé. Nezanedbatelná byla rovněž skupina obyvatel hlásících se k českým bratřím a obyvatel bez vyznání, kterých v meziválečném období přibývalo.

Taktéž na místeckém gymnáziu bylo studentstvo předválečného období z téměř 100 % římskokatolického vyznání.⁵¹ Podíl příslušníků této církve mezi studenty ústavu před rokem 1918 je patrný rovněž v prvním čistě prvorepublikovém školním roce 1919/20, kdy mezi sledovanými studenty místeckého gymnázia bylo stále 97,3 % těch, jež měli v záznamech uvedené římskokatolické vyznání. V dalších dvou letech se jejich podíl již snižoval až na 86,2 %, resp. 83,3 %. V těchto letech nám naopak začíná růst počet evangelíků a rovněž se objevuje do roku 1918 nevšední fenomén studentů bez vyznání, resp. bez konfese. Celkově bylo mezi studenty prvních tří sledovaných školních let (Sonda I.) téměř 90 % římských katolíků, jejichž podíl se v obdobích dalších sond jen mírně snižoval až na přibližnou 80% hranici. Druhé největší zastoupení (5 %) měli za celé meziválečné období studenti a studentky bez vyznání. Jejich počet se mezi dvěma světovými válkami neustále zvyšoval až na 7,1 % ve druhé polovině 30. let. Významnější zastoupení měla mezi studenty církev československá, k níž se hlásilo necelých 5 % ze všech sledovaných studentů. V průběhu prvorepublikového období rovněž přibývalo studentů českokobratrského vyznání, a to až na necelých 6 % v polovině 30. let. V analýze se objevilo také osm studujících, kteří byli zařazeni do kategorie Ostatní náboženská vyznání.⁵²

Tabulka 3: Náboženské vyznání studentstva během prvních tří sledovaných školních let (v %)

Vyznání	1919/20	1920/21	1921/22
Římskokatolické	97,3	86,2	83,3
Československé		4,6	9,0
Českokobratrské			1,3
Izraelské	1,4	3,1	3,9
Ostatní n. v.	1,4	1,5	
Bez vyznání		4,6	2,6

Mezi studenty bylo rovněž několik Židů, jejichž podíl se v průběhu meziválečného období měnil nepravidelně, přičemž nejvíce mladých lidí izraelského vyznání na ústavu studovalo v období druhé sondy (6 %), nejméně (1,2 %) v polovině 30. let. Většina z nich, přibližně dvě třetiny, měla jako mateřskou řeč uvedenou němčinu a z povolání jejich rodičů je patrné, že velká část patřila k místní honoraci.⁵³

Tabulka 4: Náboženské vyznání studentstva (v %)

Vyznání	Sonda I.	Sonda II.	Sonda III.
Římskokatolické	88,9	81,9	79,7
Československé	4,6	2,7	5,6
Československé	0,5	3,4	5,9
Izraelské	2,8	6,0	1,2
Ostatní n. v.	0,9	2,7	0,5
Bez vyznání	2,3	3,4	7,1

Celkem se v analýze objevilo 20 studujících s německou mateřskou řečí. Kromě nich na ústavu studoval jeden student s mateřskou řečí ruskou, jeden s polskou a jeden židovský student neměl záznam vyplněn. Pouze těchto 23 studujících mělo jinou mateřskou řeč než českou nebo československou. Naopak těch, kteří měli mateřskou řeč totožnou s vyučovací řečí ústavu, bylo 751, tedy 97 % ze všech sledovaných studentů.⁵⁴

Dívky na místeckém gymnáziu

Vyšší vzdělávání dívek patřilo z hlediska proměny dobového pojetí rolí žen ve společnosti ke specifickým otázkám celého 19. a také počátku 20. století. Zejména v období do roku 1918 byla sféra středoškolského vzdělání v dominanci chlapců⁵⁵ a toto platilo rovněž na místeckém gymnáziu, na kterém maturovala první dívka (privatistka) v roce 1911. Poté se podíl dívek, v roli privatistek, na sledovaném ústavu začal zvolna zvyšovat, až na hranici devíti procent ve školním roce 1917/18.⁵⁶

Po vzniku první republiky se postavení žen ve společnosti začalo zlepšovat, ať již zavedením volebního práva, nebo rozšiřující se nabídkou pracovních míst pro ženy, také zvýšením možností jejich vzdělávání,⁵⁷ v rámci čehož byla rovněž řešena otázka dívčího středoškolského vzdělání. Již v listopadu 1918 výnosem MŠNO bylo dívkám umožněno řádně studovat na chlapeckých středních školách, avšak se zachováním samostatných ústavů dívčích.⁵⁸ Aby vzdělávání dívek mělo jednotný charakter se vzděláváním chlapců, vydalo ministerstvo školství v červenci 1921 výnos, na jehož základě měla být dívčí lycea reorganizována na reálná nebo reformně reálná gymnázia. Rok poté, v říjnu 1922, byla lycea jako ústavy „s právem veřejnosti“ s platností od školního roku 1923/24 zrušena. Těmito kroky bylo dívkám na dívčích ústavech umožněno středoškolské studium srovnatelné úrovně s ostatními gymnázii, reálkami a jejich kombinacemi.⁵⁹

Možnost vzdělání na dívčích ústavech neměly všechny dívky, a to zejména z důvodu omezeného počtu takto specializovaných typů škol. Pro studentky z Místku, Frýdku a blízkého okolí byla nejbližší situovaná dívčí gymnázia s českým vyučovacím jazykem ve Valašském Meziříčí a ve Slezské Ostravě (ve školním roce 1921/22), která z důvodu své vzdálenosti nepředstavovala ideální alternativu pro sekundární vzdělávání místeckých a frýdeckých dívek.⁶⁰ Následkem toho velká část z nich studovala na sledovaném reálném gymnáziu, přičemž ze všech analyzovaných studujících bylo 209 (27 %) děvčat. Nejméně z nich (16,8 %) studovalo na gymnáziu koncem 20. let, přičemž to bylo méně než na počátku prvorepublikového období, kdy na gymnáziu studovalo 21,3 % studentek. Nejvíce mladých dívek (33,7 %) zasedlo do lavic gymnázia v polovině 30. let.

Zastoupení dívek na místeckém ústavu v období třetí sondy bylo srovnatelné se zastoupením dívek na všech gymnáziích a reálkách v Zemi Moravskoslezské (33,8 % ve školním roce 1934/35). Pokud nebudeme brát v úvahu dívčí ústavy, byl podíl mladých žen na místeckém gymnáziu vyšší než v celozemském průměru.⁶¹

Pohled na Místek (v pozadí Frýdek) od Pukly ve 30. letech 20. století, vlevo místecký farní kostel sv. Jana a Pavla, Státní okresní archiv Frýdek-Místek

Pozoruhodné je i složení dívek z hlediska náboženského vyznání. Mezi místeckými středoškolačkami bylo analyzováno „pouze“ 76,1 % římských katolíček, zatímco chlapců stejného vyznání bylo 85,1 %. Můžeme tedy konstatovat, že v rodinách evangelíků, případně v rodinách bez konfese, které posílaly své děti na místecké gymnázium, byl větší zájem o gymnazijní vzdělání dívek, než v rodinách římských katolíků.⁶² Z dosažených výsledků také vyplývá, že na stratifikaci dívek z hlediska náboženského vyznání neměl sociální původ rozhodující vliv. Zastoupení jednotlivých vyznání bylo přibližně stejné jak v rodinách dělníků, horníků, řemeslníků a jiných manuálně pracujících živitelů, tak u středních úředníků, učitelů, středních zřízenců a zaměstnanců. Nižší podíl římských katolíček mezi studentkami byl pouze v rodinách regionálních elit (továrníci, vysocí úředníci a vysoké důstojnictvo), kterých ale bylo velmi zanedbatelné množství, a tudíž bez jakéhokoliv významu pro celkové složení studentstva.

Závěr

Časový úsek dvou desetiletí existence předmnichovské republiky byl na reálném gymnáziu v Místku vyplněn převážně úsilím o rozšíření školní budovy a její převedení do správy státu. Tyto snahy vycházely z neudržitelné situace, týkající se zvyšujícího se počtu studentů a studentek, kterých zejména ve 30. letech neustále přibývalo. Bydleli většinou v nejbližším okolí ústavu, i když v průběhu sledovaného období se jejich zastoupení mírně snižovalo. Největší proměnou po vzniku nové republiky prošlo náboženské vyznání místecké studující mládeže, charakteristické oslabením pozic římskokatolické církve mezi studenty gymnázia a zvýšením zastoupením evangelických církví a osob bez vyznání. Na gymnáziu studovalo i několik Židů, které bychom mohli zařadit k místní honoraci. Přestože místecké gymnázium fungovalo jako ústav s československou vyučovací řečí, docházeli na něj také mladí lidé s mateřskou řečí německou. Kromě nich se v analýze objevili po jednom student s polskou a ruskou mateřskou řečí, jeden student neměl údaj o mateřské řeči vyplněn. Na místeckém

gymnázium studovalo rovněž mnoho dívek. Jejich zastoupení bylo přibližně stejné jako u zemského průměru, avšak vyšší než na českých středních školách v Moravské Ostravě. Pozoruhodné je, že mezi dívkami byl nižší podíl studentek římskokatolického vyznání, než v případě chlapců.

Region Frýdecka a Místeka, jako středisko textilní výroby, vtiskl tvář socioprofesionálnímu složení živelů studentů, mezi kterými bylo velké množství řemeslníků, dělníků, nižších zřízenců a zaměstnanců, obchodníků ale také učitelů a úředníků. Pro proměnu socioprofesionální struktury rodičů a poručníků po celé prvorepublikové období byl charakteristický úbytek dětí z rodin obchodníků a středních rolníků, a naopak zvyšující se počet dětí z rodin dělníků, nižších zřízenců a zaměstnanců a středních úředníků. Struktura studentů z hlediska zaměstnání jejich živelů tak odpovídala městům, jež byla správními centry politických okresů a zároveň sídly s množstvím průmyslových závodů, rovněž také drobných živností a obchůdků.

K tomu, aby mohly být dosažené výsledky struktury studentstva místeckého gymnázia správně posouzeny z hlediska významu instituce v regionu a středoškolské struktury v oblasti, je potřeba analyzovat studenty a studentky většího počtu středních škol na Moravě a ve Slezsku a díky tomu zjistit, komu měly středoškolské vzdělávací ústavy sloužit, které společenské skupiny chtěly svým dětem zajistit minimálně středoškolské vzdělání a které si ho mohly dovolit.

RESUMÉ

Realgymnasium in Místek and its Students in 1918–1938

The “realgymnasium”, or grammar school, in Místek was established in 1895 and gained the status of a major educational establishment across the region. Its significance rose after 1918 when student numbers rose year by year. The two decades of the pre-1938 republic were filled in the realgymnasium in Místek mostly by efforts to extend the school building and to vest control onto the state authorities. The efforts resulted from the unsustainable situation, due to the growing numbers of students, in particular in the 1930s. Most students lived in the vicinity, in the districts of Místek and Frýdek. There was a remarkable shift in the religious profile of the students: Roman Catholics declined among the students, with Protestants and atheists gaining in number. There were also several Jewish students at the Místek realgymnasium, who can be included in the local upper class. Although the Místek school provided instruction in the “Czechoslovak” language, its students also included young native German speakers. The reference student pool included a large number of girls, too. The female share of students roughly matched the country average but was higher than at Czech secondary schools in Moravská Ostrava. The social structure of the region around Místek and Frýdek marked out the professional structure of students’ breadwinners, who included a large number of artisans, workers, low-tier managers, shop keepers, teachers and state officials. Thus, the professional structure of the breadwinners matched the social profiles of the towns that were also district capitals and sites of a large number of large industrial companies and small businesses.

KEYWORDS

Secondary education; stratification; main catalogs; Místek; Frýdek; realgymnasium

AUTOR STUDIE

- Mgr. Lukáš Lisník; doktorand, Katedra historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě; Lisnik.L@seznam.cz
- Studie vznikla v rámci řešení projektu SGS01/FF/2017 s názvem *Dějiny sekundárního školství a vzdělanosti na severní Moravě a ve Slezsku do roku 1938*, řešeným na Filozofické fakultě Ostravské univerzity.

POZNÁMKY

- 1 NEBUŠKA, Karel: *Několik črt z dějin českého gymnasia v Místku*. In: Schücker, J. – Prášek, J. – Kadlčák, J. M. (edd.): *Památník Matice místecké*. Na oslavu desíletého trvání vydala Matice Místecká. Místek [1905], s. 104–111; GRAUPNER, Antonín: *Dějiny gymnasia*. In: Přecechtěl, A. (ed.): *Čtyřicet let Matice místecké a českého gymnasia v Místku*. Památník k oslavám, pořádaným Maticí místeckou a státním československým reálným gymnasiem v Místku ve dnech 8. a 9. června. Místek 1935, s. 23–58; PLOCEK, Jan: *50 let místeckého gymnasia*. Bezručův kraj, 22. září 1945, s. 1–2; *Místecké gymnasium v osvobozené vlasti*. Památník vydaný u příležitosti znovuvotevení reálného gymnasia v Místku 21. května 1945. Místek 1945.
- 2 SEĎA, Radomír: *Těžké začátky místeckého gymnázia*. Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek (dále jen SSOKA F-M) 7, 2006, s. 147–162; TÝŽ: *Ohlédnutí za studenty matičního gymnázia v Místku v letech 1895–1918*. SSOKA F-M 6, 2005, s. 85–110; ČERVENKA, Radim: *Založení gymnázia v Místku a ohlas na stránkách novin Radhošť*. SSOKA F-M 12, 2011, s. 62–73; LEPÍKOVÁ, Kateřina: *Letákové aféry na reálném gymnázium v Místku*. SSOKA F-M 1, 1999, s. 25–34.
- 3 Například MATĚJOVÁ, Alena: *Gymnázium slaví*. Těšínsko 38, 1995, č. 4, s. 28–31; *Gymnázium v Místku 1895–1995. Almanach ke stému výročí založení školy*. [Frýdek-Místek] 1995.
- 4 Hlavní katalogy gymnázia byly zároveň primárním pramenem pro analýzu studentstva provedenou v této studii (pro text i pro tabulky). V evidenci archivu jsou hlavní katalogy mylně označovány jako třídní. Viz Státní okresní archiv Frýdek-Místek (dále jen SOKA Frýdek-Místek), fond Gymnázium Petra Bezruče Frýdek-Místek (dále jen GPB), inv. č. 124–141, Třídní katalogy 1919/20–1937/38. Sekundárním pramenem pro analýzu studentů byly výroční zprávy reálného gymnázia v Místku za školní roky 1895/96–1938/39.
- 5 KADLEC, Petr: *Prameny k dějinám vzdělání a školství. Tiskové programy, výroční zprávy středních škol, školské schématismy a středoškolské hlavní katalogy*. In: Myška, M. – Zářický, A. a kol.: *Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku 2*. Ostrava 2010, s. 261–263.
- 6 TÝŽ: *Střední školy a jejich studenti (k formování inteligence na severní Moravě a ve Slezsku ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století)*. Ostrava 2013, s. 343–350.
- 7 Pro potřeby této studie bylo analyzováno celkem 774 studentů a studentek místeckého gymnázia, v následujících sondách: Sonda I. 1919/20–1921/22 (216 studentů/studentek), Sonda II. 1927/28–1929/30 (149 studentů/studentek), Sonda III. 1934/35–1936/37 (409 studentů/studentek).
- 8 Pro komparaci se studenty středních škol v Moravské Ostravě a Jablunkově byly použity následující archivní materiály a studie. Viz SOKA Frýdek-Místek, fond Reálné gymnázium Ústřední matice školské Jablunkov (dále jen RGÚMŠJ), inv. č. 1–2, Hlavní katalogy 1936/37–1937/38; LISNÍK, Lukáš: *Studenti středních škol s českým vyučovacím jazykem v Moravské Ostravě a Přívoze v letech 1919–1938*. Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 30, 2016, s. 98–123.
- 9 GRAUPNER, A.: *Dějiny*, s. 24–30.
- 10 Pod pojem „střední škola“ byly až do školského zákona z roku 1948 zahrnovány pouze reálky a gymnázia (případně jejich kombinace) a učitelské ústavy. Viz MORKES, František: *Historický přehled postavení maturitní zkoušky a analýza jejich funkcí*. Praha 2003, s. 6.
- 11 Kromě reálných gymnázií uvedl výnos v život také reformně reálná gymnázia. Viz KADLEC, P.: *Střední školy*, s. 89–90.
- 12 *Patnáctá výroční zpráva českého reálného gymnasia v Místku za školní rok 1909–1910*. Místek 1910, s. 75–76.
- 13 GRAUPNER, A.: *Dějiny*, s. 31–34.
- 14 *Pětadvacátá jubilejní výroční zpráva státního reálného gymnasia v Místku za školní rok 1919–1920*. Místek 1920, s. 19.
- 15 *Výroční zprávy ústavu za školní roky 1919/20–1937/38*.
- 16 *XXXIII. výroční zpráva československého státního reálného gymnasia v Místku za školní rok 1927–28*. Místek 1928, s. 10–11.
- 17 *Tricátá osmá výroční zpráva státního československého reálného gymnasia v Místku za školní rok 1932–33*. Místek 1933, s. 19.
- 18 *Státní československé reálné gymnázium v Místku*. 41. výroční zpráva za školní rok 1935–36. Místek 1936, s. 5; MATĚJOVÁ, A.: *Gymnázium slaví*, s. 29.
- 19 *Státní československé reálné gymnázium v Místku*. 44. výroční zpráva za školní rok 1938–39. S. 1. et s. d., s. 9–10.
- 20 KADLEC, P.: *Střední školy*, s. 360–361.
- 21 VAŠÍČEK, Martin: *Sociokulturní znaky studentů českých gymnázií na Moravě 1870–1938*. Disertační práce FF MU. Brno 2015, s. 47–49.
- 22 Jinak tomu bylo na českých středních školách v Moravské Ostravě, kde socioprofesionální skupina středních úředníků měla ve druhé polovině 30. let téměř pětinoové zastoupení. Viz LISNÍK, L.: *Studenti*, s. 111.

- 23 JUŘÁK, Petr: *Frýdek a Místek v letech 1918–1938*. In: Adamec, T. a kol.: *Frýdek-Místek*. Praha 2014, s. 317–323.
- 24 BARTOŠ, Josef – SCHULZ, Jindřich – TRAPL, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960. XV. Okresy: Frýdek-Místek, Český Těšín*. Olomouc 2000, s. 27–28.
- 25 KADLEC, P.: *Střední školy*, s. 364.
- 26 MATĚJČEK, Jiří: *Profesní, sociální a osobnostní kultivace v českých zemích v 19. a 20. století*. Historie/ Historica. Acta facultatis philosophicae universitatis ostraviensis. Sborník prací FF OU číslo 244/2009, 2009, č. 16, s. 130–131.
- 27 LISNÍK, L.: *Studenti*, s. 111–112.
- 28 JUŘÁK, P.: *Frýdek*, s. 303.
- 29 URBAN, Otto: *Kapitalismus a česká společnost. K otázkám formování české společnosti v 19. století*. Praha 2003², s. 136.
- 30 KÁRNÍK, Zdeněk: *Poznámky k vývoji sociálních skupin, vrstev, stavů a tříd v dobách první republiky (Krátká úvaha)*. In: Čechurová, J. – Štaif, J. (edd.): *K novověkým sociálním dějinám českých zemí VI. Sociální dějiny dnes*. Praha 2004, s. 114.
- 31 LISNÍK, L.: *Studenti*, s. 111–112.
- 32 JUŘÁK, P.: *Frýdek*, s. 349.
- 33 KADLEC, P.: *Střední školy*, s. 226–227.
- 34 Do inteligence byli zařazeni vykonavatelé následujících profesí: inženýr, středoškolský profesor, žurnalista, veterinář, lékař, advokát, lékárník, učitel (učitelského ústavu, obecné a měšťanské školy), úředník (v sekundárním a terciárním sektoru, státní a komunální), duchovní a rabín. Více POKLUDOVÁ, Andrea: *Formování inteligence na Moravě a ve Slezsku 1857–1910*. Opava 2008, s. 11–14.
- 35 DEYL, Zdeněk: *Sociální vývoj Československa 1918–1938*. Praha 1985, s. 129–137.
- 36 SOKA Frýdek-Místek, fond GPB, inv. č. 124–141, Třídní katalogy 1919/20–1937/38.
- 37 LISNÍK, L.: *Studenti*, s. 112; SOKA Frýdek-Místek, fond RGÚMŠJ, inv. č. 1, 2, Hlavní katalogy 1936/37–1937/38.
- 38 VAŠÍČEK, Martin: *Sociální původ studentů českých gymnázií na Moravě 1870–1938*. Časopis Matice moravské 134, 2015, č. 1, s. 109–138, zde s. 132.
- 39 *Československá statistika – svazek 34, Řada II., Školy v republice Československé ve školním roce 1924/25*. Praha 1926, s. 38–42.
- 40 PO Místek se skládal ze soudního okresu Místek, který byl tvořen obcemi: Brušperk, Fryčovice, Frýdlant nad Ostravicí, Hodoňovice, Chlebovice, Kunčičky, Lhotka, Lysůvky, Metylovice, Místek, Myslík, Oprechtice, Ostravice, Palkovice, Paskov, Pstruží, Ptčánek, Rychaltice, Sklenov (součástí byla část Hukvaldy), Staříč, Svíadnov, Zelinkovice a Žaběň. Součástí PO Místek byl soudní okres Frenštát pod Radhoštěm s obcemi Bordovice, Čeladná, Frenštát pod Radhoštěm, Kozlovice, Kunčice pod Ondřejníkem, Lichnov, Měrkovice, Tichá, Trojanovice a Vlčovice. PO Frýdek se skládal ze soudního okresu Frýdek tvořeného obcemi: Bartovice, Baška, Bruzovice, Dobrá, Horní Bludovice, Horní Datyně, Janovice, Kaňovice, Krásná, Kunčice nad Ostravicí, Lískovec, Lubno, Malenovice, Morávka, Nižní Lhoty, Nošovice, Nová Ves, Panské Nové Dvory, Pazderna, Pražmo, Prostřední Bludovice, Pržno, Raškovice, Řepišť, Sedliště, Skalce, Staré Hamry, Staré Město, Šenov, Václavovice, Vojkovice, Vyšní Lhoty, Vratimov a Žermanice. Součástí PO Frýdek byl také soudní okres Slezská Ostrava, z něhož však pocházel zanedbatelný počet studentů místeckého gymnázia. *Statistický lexikon obcí v republice Československé. II. Morava a Slezsko. Vydán ministerstvem vnitra a státním úřadem statistickým na základě sčítání lidu z 15. února 1921*. Praha 1924, s. 95–96, 123–124, 135 a 137.
- 41 Politické okresy sousedící s PO Místek byly následující: PO Frýdek, PO Moravská Ostrava, PO Nový Jičín a PO Valašské Meziříčí. Viz *Statistický lexikon*.
- 42 Desetiletý časový úsek, který zde byl stanoven, vychází z jednoho z požadavků pro přijetí na střední školu a tím byl věk. Dítě muselo dosáhnout věku desíti let a to nejpозději v prvním čtvrtletí školního roku, v němž na střední školu nastoupilo. Viz NEUHÖFER, Rudolf: *Střední školství. Soustavný svod předpisů platných pro střední školy a učitelské ústavy*. Praha 1931, s. 245.
- 43 Mezi těmito studenty byly děti z dělnických rodin zastoupeny pouze 4,5 %, z rodin řemeslníků 6,5 %, avšak děti z rodin inteligence 38 %.
- 44 SOKA Frýdek-Místek, fond GPB, inv. č. 124–141, Třídní katalogy 1919/20–1937/38.
- 45 KADLEC, P.: *Střední školy*, s. 167.
- 46 MAREK, Pavel: *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918–1924)*. Pontes pragenses 36. Brno 2005, s. 44.
- 47 Pramenem pro tvorbu textu pojednávajícím o náboženském vyznání obyvatel československé národnosti byly výsledky dvojhoi prvorepublikového sčítání lidu. Viz *Československá statistika – svazek 37, Řada VI. Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. III. díl*. Praha 1927, s. 3–4; *Československá statistika – svazek 98, Řada IV. Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I*. Praha 1934, s. 104–107.
- 48 Podle československé statistiky ztratila římskokatolická církev již mezi lety 1910–1921 v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1 387 980 „oveček“, tedy téměř 15 % věřících bez ohledu na národnost. Na Slovensku a Podkarpatské Rusi jich naopak 97 045 (4,65 %) přibýlo. Viz *Československá statistika – svazek 9, Řada VI. Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921, I. díl*. Praha 1924, s. 84.
- 49 Nižších hodnot dosahovalo římskokatolické vyznání v Čechách i na Slovensku, ale především na Podkarpatské Rusi.
- 50 KADLEC, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha 1991, s. 242.
- 51 Viz výroční zprávy reálného gymnázia v Místku za školní roky 1910/11–1913/14.
- 52 Pod kategorií Ostatní náboženská vyznání jsou začleněni žáci augsburského vyznání, pravoslavní, řečtí katolíci, metodisté, baptisté a žáci, u nichž bylo v kolonce vyznání napsáno evangelické bez bližšího určení.

- 53 Povolání jako okresní soudce, rada státních drah, ředitel banky, továrník (Löw) aj.
- 54 SOkA Frýdek-Místek, fond GPB, inv. č. 124–141, Třídní katalogy 1919/20–1937/38.
- 55 LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha 2013 [dotisk vydání z roku 2009], s. 205–206.
- 56 SEĎA, R.: *Ohlédnutí*, s. 89.
- 57 FIALOVÁ, Ludmila a kol.: *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha 1996, s. 293.
- 58 Ministerstvo školství v květnu 1920 také stanovilo povinnost dívek přihlásit se nejprve ke studiu na dívčí střední škole. Pouze v případě jejího zaplnění se mohly dívky hlásit na školy chlapecké. Avšak již od roku 1921 mohly dívky studovat na chlapeckých školách, bez tohoto omezení. Viz VESELÁ, Zdenka: *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Spisy Univerzity Masarykovy v Brně. Filosofická fakulta, č. 293. Brno 1992, s. 87.
- 59 KÁDNER, Otakar: *Vývoj a dnešní soustava školství. Díl druhý*. Škola vševědná, sv. 33; Nové cíle, sv. 415. Praha 1931, s. 93–95.
- 60 *Československá statistika – svazek 17, Vysoké střední a odborné školy v republice československé ve školním roce 1921–22*. Praha 1924, s. 52–56.
- 61 *Zprávy státního úřadu statistického republiky Československé. Ročník XVI. (1935)*. Praha 1935, s. 1198–1206.
- 62 SOkA Frýdek-Místek, fond GPB, inv. č. 124–141, Třídní katalogy 1919/20–1937/38.

Pomíjivé dny Piotra Horzyka

Libor Martinek

Piotr Horzyk se narodil 5. dubna 1946 v Třinci. Absolvoval základní školu s polským jazykem vyučovacím tamtéž. Po maturitě na Střední průmyslové škole v Karvině (1964) vystudoval Vysokou školu báňskou v Ostravě (1980). Pracoval jako technický pracovník v Třineckých železárnách, v současnosti je soukromým podnikatelem. Po Januszi Gaudynovi (1935–1984) převzal v roce 1984 vedení Literární skupiny '63 (Grupa Literacka '63), jejímž členem se stal v roce 1977. Byl také členem Literárně-umělecké sekce Polského kulturně-osvětového svazu (Sekcja Literacko-Artystyczna Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego), Kruhu mladých autorů při ostravské pobočce Svazu československých spisovatelů. Po roce 1989 se stal členem Svazu polských spisovatelů v České republice (Związek Literatów Polskich w Republice Czeskiej), Hornoslezského literárního sdružení v Katovicích (Górnośląskie Towarzystwo Literackie w Katowicach) a Obce spisovatelů. Je dlouholetým redaktorem a editorem publikací Literární skupiny '63, živou kronikou činnosti skupiny.

Debutoval sbírkou veršů *Obecność* (Třinec 1982), následovala účast ve sborníku *Z tej ziemi* (Třinec 1983), v němž publikoval verše spolu s Gabrielem Palowským (1921–1999) a Janem Pyszkem (1925–2008), milostné verše uveřejnil v souboru básní *Erotyki i liryki* (Třinec s. d.) spolu s G. Palowským. Samostatně uveřejnil sbírky veršů *Przemijanie dni* (Třinec 1990), *Czas brzozy* (Třinec 1990), *Marginesy pamięci* (Třinec 1992), *Powroty na rozdroża – Nawratty na rozcestí* (překlad Eva Sobková, Český Těšín 2009), *Poszukiwania* (Třinec 2015), pro děti jsou určeny verše *Bajki Piotrusia* (Český Těšín 1998). Poezií i prózou přispěl do almanachů, antologií a sborníků *Městu – Miastu* (Třinec 1981), *Spotkanie* (Ostrava 1985), *Zaproszenie do źródła* (Toruň 1987), *Samosiewy* (Třinec 1988), *Z biegiem Olzy* (Katowice 1990), *Przemijanie dni* (Třinec 1990) či *Odnajdywanie siebie* (Třinec 2003). Publikoval v periodikách jako: *Echo Chełmka*, *Gazeta Katowicka*, *Głos Ludu*, *Głos Ziemi Cieszyńskiej*, *Kulturní Měsíčník*, *Nasza Gazetka*, *Perspektywy*, *Profil*, *Przekrój*, *Zwrot* aj.

Piotr Horzyk se vyznal ze svého vztahu k poezii, formuloval své básnické krédo: *Trwanie ludzkości jest hasłem, które podświadomie oddziałuje na wszystkie poczynania. Trwanie w znaczeniu spełniania najpiękniejszych potrzeb świata. Jestem realistą i zarazem*

Piotr Horzyk, foto Marian Siedlaczek

marzycielem. Dziwne? Nie. Próbuje znaleźć możliwości do zrealizowania tych marzeń. Szukam piękna nie tylko w ludziach. Piękno jest wszędzie. I wszędzie jest brzydota. Nie znoszę fałszu, lizusostwa. Nie szukam prawdy. Ona po prostu istnieje. Szukam możliwości porozumienia się ludzi o różnych poglądach, wyznaniach, marzeniach. I porozumienia z naturą. Ze światem.¹

Horzykovo konstatování, že nesnáší faleš a podlézání, je patrné i z básně *Nie wchodźcie*, v níž je silný prvek etické sebereflexe, motiv morálního neklidu, který je typický pro více polských básníků českého Těšínska: *weszliście do mej podświadomości / słyszę wasz śmiech / okrucieństwo lizusów // weszliście w butach / wykoślawionych jak wasze myśli // nie pukaliście / do mych białych drzwi / skrzypiących smutkiem // buszujecie w czystości sumienia / zadowoleni z bólu / nieświadomi jutrzejszego gojenia // dziś muszę słuchać waszych słów / lecz się śmieję / nie znaleźliście mego sumienia.*²

Horzykovy básně nejsou tematicky vyhraněné. Velmi obecně se dá říci, že se pohybují v širokém záběru společensky angažované poezie k pólu osobní, reflexivní, intimní a erotické lyriky.

Do antologie *Město – Miasto* přispěl Piotr Horzyk několika společensky závažnými básnickými vyznáními, v nichž mísí motivy industriální krajiny s motivy ryze milostnými: *Huto / twoje dymy / roztańczone czernią / i czerwienią / nasycone ogniem pokoleń / pieszczone granitem dłoni / budzą świt / witają zmierzch / i bruzdy potoków ludzkich / stalowych / zgłębianych / rytmicznym potem / pięknem życia nieskończone // a łuny twoje / kochankom zapalają oczy* (z básně *Hucie*).³ Dramatičnost básnického obrazu vytváří taneční vír černých a rudých dýmů, které budí svítání, vítají soumrak a jsou syčené ohněm lidských generací, spolu s rytmem potoků potu a oceli. Vše je vzrušující, krásnou a uchvacující podívanou. Pointa básně je milostná, umělé měsíce železáren na obloze zapalují oči milencům. Aniž bychom chtěli Piotra Horzyka vtěsnit do přihrádky k básníkům jakéhosi vizuálního typu, je zřejmé, že jeho obraznost prozrazuje velkou citlivost na barvy. K nejfrekventovanějším v jeho poezii patří bílá (ta se pojí i s čistotou v různých významech a kontextech), rudá (barva ohně), černá (dýmu z pecí železáren). Už to, že se v jeho poezii často něco spaluje nebo se tomu lyrický subjekt naopak brání (před *spaloną miłością* / spálenou láskou/), evokuje oheň jako živel, jenž má očišťující moc, po níž básník tolik touží: *ubierz się i idź / tam gdzie trawa zielona / i niebo czyste / nesplamione malarzem / zobjętniałej codzienności // idź / do wód kryształowo czystych / do pól gdzie jeszcze słowiki / a gdy znajdziesz takie miejsce / ukoń się / poproś o gościnę / o wieczność / i zostań (***) ubierz się i idź).*⁴ Lyrický subjekt se brání před „poskvrněním čistého nebe malířem lhotejné všednosti“ a podobné obavy ho trápí před obrazem Venuše, když odmítá platonský mýtus o jeskyni.⁵ Jestliže Platon odsuzuje jakékoli poznání vycházející z materiálního světa, pak lyrický subjekt Horzykovy básně při pohledu na ideál ženskosti zatouží po Venuši skutečné a každodenní, po své milé: *ciało jej piękne / tysiąckroć opisane / tylko zimną naturą... / całunem wieków okryta / ... pokusa nieosiągalna... // ... ujmując jej chłodną dłoń / pochodni Platona / rozkoszują się trzęsą / okryci mgłą wyobraźni... / ... autoperwersją duszy i ciała... // i po co ten bełkot błagania... // też szukałem w tym wzorze / wyidealizowanej kobiecości / ciebie... / zmarszczki na ręce / zapachu upojnego / ciała spoconego kochaniem / ... zabrakło wzajemności // ona i milion bogiń codzienności / zostało posągów nieznaných / okrytych chwałą blizn porodu // a ja szepcę / bądź mą Venus na codzień* (*Wenus na codzień*).⁶

Jinde však Horzyk propadá patosu a deklarativnosti, poněkud připomínající budovatelskou poezii, jako v česky psané básni bez názvu zařazené do zmíněné antologie *Město – Miasto* *Trinec 50*: *Tisíce srdcí / pláče pod mraky / Tisíce srdcí / pod mraky spí / Tisíce srdcí / jak ohnivé máky / Výstražná hudba zní // Nechceme mraky / a zčernalou krev / prohraný úsměv / a spálený svět / leč / v míru / a v slunci / červený květ...*⁷ Není snad zapotřebí podrobnějšího komentáře k metonymiím „tisíců srdcí“, k metaforám „ohnivé máky“, k širším politickým

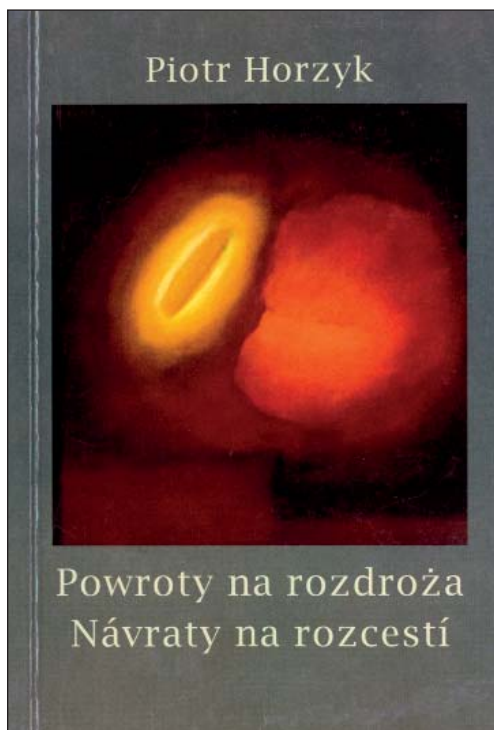
souvislostem vyplývajícím z epitet *constans* „výstražné hudby“, „zčernalé krve“, „spáleného světa“, „červeného květu“ a tradičních politických a kulturních symbolů epochy socialismu – míru a slunce.⁸

Do almanachu *Przemijanie dni* přispěl Piotr Horzyk básněmi, z nichž jedna uctívá krásu práce, druhá je oslavou beskydské přírody (bez poukazu na ekologické ohrožení způsobené těžkým průmyslem v regionu). V básni *Trzyniecka ulica* se setkávají věky z potřeby času, tisíciletí s kůží (do níž je vbítá rez) a vysokoteplotní koksárenský dehet. Spalované zbytky věků činí člověka šťastným, neboť je chléb a pivo, pálí se špína nepotřebná civilizaci zítřka a potomkům. Na tržinecké ulici se mluví o práci, o dostatku všeho a šeptá se o tom, čím se dá dýchat a ještě o tom, čím budeme zítra a pozítřku, ale *na razie chodzimy do gospody gdzie kiedyś w proteście / podnoszono ręce / By był chleb i piwo i spokój i dziś i jutro / w wierze absolutnej / Zamawiamy ten wywalczony pokarm samozadowolenia / i zapominamy / O trzynieckiej ulicy o czystości nieba o czystości dnia / sumienia / Tylko ktoś, siedzi przy oknie, patrząc, myśląc, milcząc / kreśli myśli / Bo jutro to dziś i te wieki przed nami / i tysiąclecia*⁹ a tržinecká ulice se stává částí prostoru zítřka.

K hlavním motivům Horzykovy angažované lyriky patří čas, trvání, věčnost, čistota (svědomí, nebe i dne, kterého lze dosáhnout i „pálením špíny“ v pecích železáren), chléb (*nieskażony uranem* 238),¹⁰ věrnost (tradici, stabilizovaným hodnotám), víra (v socialismus, která byla vybojována na protestních schůzích v dělnické hospodě – viz výše). Potřeba čistoty a víra v přetrvání se projevuje i v Horzykově přírodní lyrice: *Są takie kwiaty / czystością pachnące / lasy i pola / beskidzkie zdobiące // są takie kwiaty / karmione Olzą / wiernością piękne / i wieczne // Są takie kwiaty / pod trzynieckim niebem / kłonię się przed nimi / przed życiem i chlebem // I są takie kwiaty / korzeniami wrosnięte / w tą ziemię ojczyzną / harde i uśmiechnięte // I są też ludzie / piękni jak kwiaty / Są takie ludzkie / beskidzkie kwiaty (Beskidzkie kwiaty)*.¹¹

Přesto lze v Horzykově poezii najít básně deklarující potřebu obhájení vnitřní svobody, touhu zbavit se všech omezení, která neumožňují rozvoj vlastního „já“ (v básních *Chciałbym, Nie wchodźcie*).¹² Touha po svobodě se vztahuje k opakujícím se tématům nějaké bariéry, překážky nebo, jak to autor sám nazývá, okraje (marginesu), který nás odstrkuje dozadu (*Marginesy I, II*). Avšak překážky jsou od toho, aby byly překonány, a sám básník to vyjadřuje např. v básni *Możliwości: Zastygłe przeżycia / wywież na złomowisko / i wróć // rozgrzeż myślami możliwości / spiętrzonej ciszy / przekrocz margines / i idź*.¹³

Důležitým prvkem Horzykových básní je pointa, jež je nositelem zhuštěného básnického sdělení. Někdy má rozměr životní moudrosti, rozhodnutí nebo přísloví.¹⁴ Ve chvíli klidu se Horzyk stává básníkem reflexivním, vzpomínajícím na příjemné chvíle a přátele. *Czasem / Někdy/, Powroty II /Návraty/, Są takie chwile /Jsou takové okamžiky/, Ręce /Ruce/*). Obzvlášť báseň *Ręce* upomene motivikou a symbolikou na poezii předčasně zemřelého básníka

Adolfa Dostala (1941–1963) z Horní Suché,¹⁵ přes něj pak na Krakovskou avantgardu, zejména na Jalu Kurka a Juliana Przyboše.

Poněkud lépe co do modernosti výrazu a zobrazení reality – více z vnitřního než z vnějšího pohledu lyrického subjektu – počíná si básník v milostné lyrice, kde se pouští i do odvážnějších metafor (*przychodzisz / oczu twe / mówią o głodzie / zwilżonego łona*),¹⁶ nasycených erotikou, přitom však dbá na čistočistý, pravdivý (tj. takový, který by nebyl neupřímný) vztah mezi mužem a ženou. Setkání dvou milujících se bytostí má nejlépe probíhat v oáze klidu a ticha, jež přeje rozjímání. V souboru *Liryki a erotyki* (spolu se souborem G. Palowského *Liryka codzienności*, Třinec 1980) najdeme několik vydařených milostných básní: *Szedłem ulicą / pod kolorowymi oknami / cichą muzyką / ulatywały myśli / naprzeciw / opadom czystości // Naraz spostrzegłem / ciche białe okno / bez muzyki i śwedu / spalonej miłości / bez fałszywych – kocham / i myśli nieszczerých // Zazdrościłem / szukałem takiej oazy / gdzie bez fałszu / kochając się / nie będziemy / zazdrościli innym* (***) *Szedłem ulicą*).¹⁷

V Horzykově poezii sehrává spolu s trváním důležitou roli čas, vždyť trvání jako uplynulý čas v sobě obsahuje myšlenku kontinuity v odvíjení (průběhu) událostí nebo určitou stálost nějakého fenoménu.¹⁸ Pro Henriho Bergsona (1859–1941) je čas homogenní a měřitelný, kdežto trvání charakterizuje čistota a kvalitativní různorodost: *postihováno vědomím v metafyzické intuici stává se trvání podstatnou skutečností, příznačnou pro pohyblivost a změnu, které zasahují kromě mne i všechny ostatní bytosti*.¹⁹ Pro Horzyka je čas ozvěnou a hlasem svědomí, rozkrájenou vzpomínkou, *skalpelem nerwu // jest echem / szeptu grzesznego / chwilowej rzeczywistości / pośpiesznie skradzionej i kluciem bolesnym / w bezruchu milczenia / jest echem / huraganu myśli / oszalałych wezwaniem / przedwcześnie zgubionych / jest westchnieniem / zmęczonym / powrotami nadziei / jest echem / codzienności / pełnią i pustką / krzykiem i ciszą*.²⁰ Poezie mu dává schopnost zastavit čas, „trvání“ (např. *U stóp Krywania*). Dokonce předposlední Horzykova básnická sbírka *Powroty na rozdroża – Návraty na rozcestí* je věnována *kochającym trwania*). Poezie mu poskytuje šanci přerušit stárnutí, jak sám autor prohlašuje v básni *Uwierzcie*, protože básníci *rodzą się z każdym wierszem /.../ umierają z każdym wierszem / by ożyć w następnym*.²¹

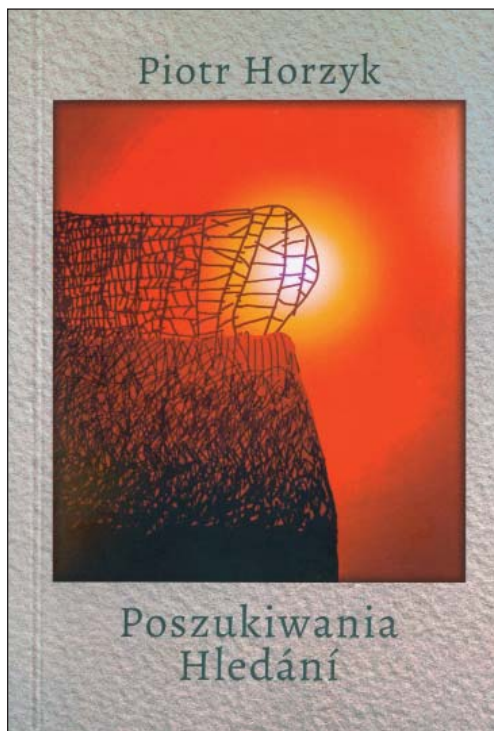
Ani poslední Horzykova sbírka *Poszukiwania* (Třinec 2015), obsahující jedenatřicet básní, z tohoto trendu dozrávání autorského subjektu nevybočuje. Přibývá metafyzických přístupů, jak na to ve své recenzi sbírky na stránkách *Głosu Ludu* (17. 12. 2015) upozorňuje recenzent Marek Słowiacek ve svém okénku *Sobotni Szybolet Literacki* (č. 11): *W tym przypadku metafizykę należy postrzegać w kontekście literatury współczesnej, której uniwersalizm pozwolił Horzykowi otworzyć się na „codziennosc uczuć“, na rzeczy z natury zwyczajne, lecz dzięki zdobytemu doświadczeniu czytelnik ma możliwość obcowania z pewnego rodzaju zaczynem; otworzeniem oczu, podniesieniem ręki, wykonaniem pierwszego kroku*. Jak si kritik správně všimá, básník mluví o zkušenosti. Položí otázku o budoucnosti, ale nesnaží se překročit svoji vlastní tělesnost. Horzyk se obklopuje příznaky života, pokračuje v hledání důkazů a bez ohledu na cestu, kterou již urazil, stále hledá odpovědi, jako v básni *Poranek: Poranek wyjrzał spoza Czantorii / Zpałił maki, jaskry, wrzosa // Uwierzyliśmy w sens / W szczęście prawdy / W słowo chcę / W nasze ręce // Poranek wyjrzał spoza Czantorii / Czysty, niewinny jak dziecko*. V básni se objevuje symbolika nevinnosti, ale s tím rozdílem, že nevinnost není umístěna do protikladu k hříchu. Básník je svědkem zrodu dne, který *wyjrzał spoza Czantorii*. Určení místa není jen o básníkovi, jenž patří do regionu, ale oslavuje zmíněnou nevinnost, první ranní pohled do přírody. Čantoryje jako majestátní hora má tu čest být magická. Vzhled hory je klasickou sponou podtrhující víru ve smysl a pravdu.²² Je to přesvědčení o našich možnostech, o tom, že slovem chceme něčeho dosáhnout a k tomu nám slouží naše ruce. Jak si povšiml již Słowiacek: *Ostatni wers brzmi niczym błogosławieństwo. Poranek jest bowiem nadzieją na kolejny krok. To nowy rozdział i jeszcze jedna szansa*. Poslední báseň ve sbírce

má výmluvný titul *Quo vadis: /.../ Dokąd kroczysz / Mów człowieku // Choć uwierzysz w sens cierpienia / Może i w ciernistą drogę / W świętość słowa oczyszczenia / W prawdę / Która prawdę gubi / Będziesz pytał o swą drogę*. Člověk bez ohledu na svou víru sám musí učinit volbu, ale zároveň by měl být odpovědný za své činy. Bude se vždy ptát na směr vlastní cesty, bude hledat vlastní smysl existence, aby konečně pochopil sám sebe.

Piotr Horzyk nevnesl žádné převratné a nové přístupy do vývoje polské poezie českého Těšínska, nicméně jeho výpověď vzbuzuje důvěru, úvahy básníka odráží temné uličky i světlá zákoutí všedního dne, jsou pro čtenáře útěchou, nápořádou nebo radou bez zbytečného moralizování a didaxe.

Básník léty zmoudřel, v jeho poezii dostává prostor zamyšlení nad důležitými kvalitami lidského života. Je to málo? Horzyk je poetou, kterému můžeme věřit, že vždy usiloval o upřímnost výpovědi, přemýšlel nad základními a univerzálními hodnotami lidstva, nesnášel přetvářku a lež. Rozhodně nemusí nyní naříkat nad tím, co vytvořil v letech, jež nepřála svobodnému sebevyjádření: *Nauczyliśmy się płakać / nad przegraną / samoludnych zachcianek / nad skradzionym lustrem / narcyzmem // I tylko czasem płaczemy / szczerze / cichutko / bardzo cichutko / aby nikt nie słyszał (Rozważania bez płaczu)*.²³

Podobně jako Janusz Gaudyn se i Piotr Horzyk významně zasloužil o oživení kulturního života v regionu v roli organizátora literárních a edičních aktivit Literární skupiny '63. Úplné zhodnocení jeho vkladu bude opět úkolem pro historika literární komunikace v těšínském regionu; zčásti jsme se tomu věnovali jinde.²⁴

RESUMÉ

The fugacious Days of Piotr Horzyk

The article deals with the poetry written by Piotr Horzyk, an ethnic Polish poet from the Czech part of Těšín Silesia (* 5 April 1946, Třinec). Piotr Horzyk published his poems in both the local Polish press and the national Polish and Czech press, also publishing several collections of poems that earned positive critical acclaim. No less significant, he was also active in cultural and social affairs. In 1984, Horzyk became the leader of Grupa Literacka '63 (Literary Group '63), a group of ethnic Polish writers in Třinec whom he had joined in 1977. He is a long-standing editor of publications by Literary Group '63, a live chronicle of its activities. Piotr Horzyk contributed greatly to reviving culture across the region as an organizer of literary and publishing events held by Literary Group '63. The article analyses and interprets poems by Piotr Horzyk, concluding that they are not limited to a single topic. Generally said, they cover a wide range, from socially aware poetry to lyrics of a personal, reflexive, intimate and erotic nature.

KEYWORDS

Piotr Horzyk; Polish poetry; Polish ethnic minority; literary groups; regional literature; analysis; interpretation

AUTOR STUDIE

- doc. PhDr. Libor Martinek, Ph.D.; Ústav bohemistiky a knihovnictví, Slezská univerzita v Opavě; libor.martinek@pf.slu.cz

POZNÁMKY

- * Článek vyšel v polském překladu, zkrácené a populární podobě (bez poznámkového aparátu, který odlišuje odborný text od populárního) v měsíčníku pro polskou národnostní menšinu na českém Těšínsku, viz MARTINEK, Libor: *Przemijające dni Piotra Horzyka*. Zwrot 66, 2016, č. 3, s. 44–46.
- KORZENNY, Jan – SIKORA, Władysław: *W górę doliny. Zaolziańscy ludzie pióra*. Czeski Cieszyn 1993, s. 17–18. (*Existence lidstva je heslo, které podvědomě působí na všechny činnosti. Existence ve smyslu uskutečnění nejkrásnějších potřeb světa. Jsem realista a zároveň snilek. Zvláštní? Ne. Pokouším se najít možnosti realizace těchto snů. Hledám krásu nejen v lidech. Krása je všude. A všude je ošklivost. Nesnáším faleš, podlézání. Nehledám pravdu. Ona prostě je. Hledám možnosti porozumění mezi lidmi s různými názory, vyznáními, sny. A pochopení přírody. Světa.*)
 - HORZYK, Piotr: *Samosiewy*. Třinec 1988, s. 19.
 - BRANNY, Janusz a kol.: *Městu – Miastu 50 Třinec*. Třinec 1981, s. 7.
 - TAMTÉŽ, s. 52.
 - DURZOI, Gérard – ROUSSEL, André: *Filozofický slovník*. Praha 1994, s. 337.
 - HORZYK, Piotr – PALOWSKI, Gabriel: *Erotyki i lyriki*. Třinec s. d., nestr.
 - BRANNY, J. a kol.: *Městu*, s. 16.
 - K symbolice poezie socialistického realismu např. MACURA, Vladimír: *Šťastný věk. Symboly, emblémy a mýty 1948–89*. Praha 1992.
 - HORZYK, Piotr: *Przemijanie dni*. Třinec 1990, s. 12.
 - Domagałem się / pierwszym krzykiem /.../ chleba nieskażonego / uranem 238 (Krzyk /Křik/)*. Viz BRANNY, J. a kol.: *Městu*, s. 26.
 - TAMTÉŽ, s. 13.
 - Toho si všiml i Michał Przywara v disertační práci PRZYWARA, Michał: *Literatura Śląska cieszyńskiego po 1989 roku*. Disertační práce Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno 2014, s. 69 a násl.
 - HORZYK, Piotr: *Powroty na rozdroża – Návraty na rozcestí*. Czeski Cieszyn 2009, s. 32, 33.
 - VŠETIČKA František: *Zanurzony w Trwaniu*. Zwrot 61, 2011, č. 1, s. 42.
 - MARTINEK, Libor: *Adolf Dostal. Básník nenaplněných nadějí*. Těšínsko 57, 2014, č. 3, s. 28–31.
 - Báseň *** (*przychodzisz*), viz HORZYK, P.: *Liryki*.
 - TAMTÉŽ (původně BRANNY, J. a kol.: *Městu*, s. 19).
 - Jistě by bylo možné problematiku času rozvíjet v interpretaci celého Horzykova básnického díla, avšak to zde není možné hlavně z rozsahových důvodů.
 - DURZOI, G. – ROUSSEL, A.: *Filozofický slovník*, s. 306.
 - BRANNY, J. a kol.: *Městu*, s. 19 (přetištěno ve sbírce *Erotyki i lyriki*).
 - HORZYK, Piotr: *Powroty na rozdroża – Návraty na rozcestí*. Czeski Cieszyn 2009, s. 82, 83.
 - Mohli bychom sémantiku hor, kopců, řek, potoků a jiných motivů vytvářejících charakteristickou topiku Horzykovy poezie dále analyzovat, z rozsahových důvodů od toho nyní upouštíme.
 - HORZYK, Piotr: *Z biegiem Olzy*. Katowice 1990, s. 107.
 - MARTINEK, Libor: *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945*. Opava 2004, s. 138–139.

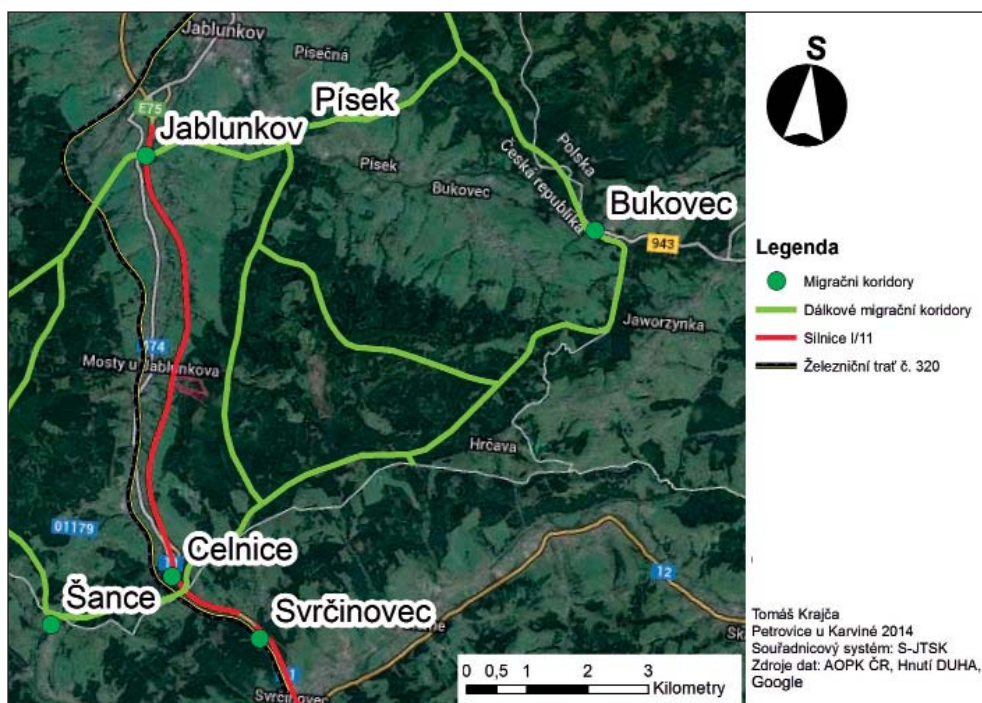

Využití migračních koridorů v okolí Jablunkova velkými savci v letech 2011–2014

Tomáš Krajča

Jablunkovský průsmyk a okolní pohoří tvoří území mimořádného významu pro migraci velkých savců, především chráněných druhů velkých šelem – vlka obecného (*Canis lupus*), rysa ostrovida (*Lynx lynx*) a medvěda hnědého (*Ursus arctos*). Jedná se o oblast, kde se setkávají populace velkých šelem ze Slezských Beskyd, kam mohou migrovat ze Slovenska nebo Polska, a Moravskoslezských Beskyd.¹

Údolí Kysuce a Váhu, na které navazují migrační trasy z Jablunkovského průsmyku a které z východu odděluje Kysuce od Malé Fatry a dalších masivů, je poměrně hustě osídlené. Navíc je jím vedena výstavba nové dálnice D1 bez odpovídajících opatření pro zajištění migrace velkých savců. Potenciální průchod poblíž Jablunkovského průsmyku existuje ještě na slovenském území mezi státní hranicí ČR/SR a Svrčinovcem, ale i zde je plánována rychlostní komunikace R5, na níž probíhá stavba nájezdu, jenž se má napojovat na nově budovanou dálnici D3.² Kvůli rozrůstající se zástavbě zůstaly na Jablunkovsku poslední dva potenciální migrační koridory vzdálené od sebe sedm kilometrů. Oba koridory protíná nedávno modernizovaná silnice I/11 a vysokorychlostní železniční trať č. 320. Prostupnost Jablunkovské brázdy je navíc zhoršena zvýšenou dopravou mezi automobilovým závodem Hyundai v Nošovicích a továrnou jeho sesterské společnosti KIA v Žilině.³ Záměr plánované průmyslové zóny, která měla narušit migrační koridor na hranici Jablunkova a Mostů

Mapa migračních koridorů na Jablunkovsku

u Jablunkova,⁴ byl redukován tak, aby zóna do tohoto koridoru nezasahovala. V rámci projektu *Jabloně do Jablunkova* začalo Hnutí DUHA ve spolupráci s městem Jablunkov vysazovat na daném místě první remízky a chystá výsadbu dalších, jež by měly pomoci zlepšit migrační situaci na Jablunkovsku.⁵ Na druhou stranu však byla počátkem roku 2014 na koridoru na česko-slovenské hranici dokončena čerpací stanice, jejíž provoz může mít do budoucna negativní vliv na fungování zamýšleného, avšak zatím nerealizovaného migračního nadchodu v její blízkosti.

Skutečnost, že je Jablunkovská brázda využívána velkými savci jako migrační koridor, byla v minulosti již doložena. Například v 90. letech minulého století byl v Mostech u Jablunkova zaznamenán případ mladého medvěda sraženého kamionem.⁶ Potřebu zachování migračních koridorů na Jablunkovsku umocňuje také výskyt vlků v polsko-slovenských pohořích.⁷ Ti mohou komunikovat s populací vlků v Beskydech. Narušení migrace v této oblasti se může výrazně projevit na výskytu chráněných šelem nejen v oblasti Jablunkovska, kde jsou všechny tři velké šelmy každoročně potvrzovány, ale v celé Chráněné krajinné oblasti (dále jen CHKO) Beskydy a navazujících pohořích na jihu – Vizovických a Hostýnských vrších a Bílých Karpatech.⁸

Cílem výzkumu bylo zjistit aktuální migrační situaci mezi Slezskými a Moravskoslezskými Beskydami. Z toho důvodu byly k výzkumu používány metody jako sledování stopních drah velkých savců ve sněhu, sledování pískových ploch v migračních podchodech, mapování překonávání migračních bariér velkými šelmami a mapování mortality savců na silnici I/11.

Zkoumaná oblast

Využívání migračních koridorů bylo sledováno v Mostech u Jablunkova a v části Jablunkova hraničící s Mosty u Jablunkova ve dvou místech vytipovaných Petrem Andělem a jeho pracovní skupinou⁹ na základě aktuální propustnosti krajiny a jejího migračního potenciálu (bližší určení viz dále). Podle původní studie jsou migračními koridory označovány Jablunkov a Celnice. Oba jsou protnuty silnicemi I/11 a II/474 a mezinárodní železniční tratí č. 320. Ze západu na ně navazují Moravskoslezské Beskydy, v nichž se nachází CHKO Beskydy, která je v rámci soustavy NATURA 2000 evropsky významnou lokalitou pro všechny tři velké šelmy. Na slovenské straně na ni navazuje CHKO Kysuce. Z východu přichází masiv Girové, který pak přes migrační koridory Písek a Bukovec navazuje na Slezské Beskydy, za nimiž pak na polské straně pokračuje Park Krajobrazowy Beskid Śląski.

Koridor Jablunkov představuje jedinou větší nezastavěnou proluku v oblasti Jablunkova a Mostů u Jablunkova, jež spojuje lesní komplexy Moravskoslezských a Slezských Beskyd. Plochu migračního koridoru tvoří zemědělská krajina s roztroušenou zelení a zástavbou. Ve východní části je možné jej vést ve dvou variantách, buď jako přímý, nebo lomený. Délka koridoru je v přímé variantě zhruba 3,3 km a v lomené variantě 3,8 km. Šířka koridoru kolísá, ale neklesá pod 200 m. Průchod pod silnicí I/11 je řešen mostní estakádou (č. 11-193) o délce 448 m a výšce 18 m, která optimálním způsobem splňuje požadavky pro migraci velkých savců.¹⁰ Další bariéru představuje železniční trať, pod níž byl v červnu 2010 dokončen podchod o šířce 20 m a výšce 5 m, který by měl podle platné metodiky¹¹ splňovat základní parametry pro migraci velkých savců.

Z východu navazuje migrační koridor u viaduktu v Dolní Lomné, kde živočišné mohou migrovat přes řeku Lomnou mezi lesy na severu obce a na jihu. Na východě se nachází navazující koridor Písek spojující masiv Girové a Slezských Beskyd. Jedná se o nejkratší migrační trasu mezi Moravskoslezskými a Slezskými Beskydami. Šest kilometrů na východ od koridoru Jablunkov leží na česko-polské hranici koridor Bukovec, jenž také spojuje Slezské a Moravskoslezské Beskydy.

Migrační podchod pod železnici na koridoru Celnice, foto Tomáš Krajča

Správné fungování migračního koridoru je ohroženo novou zástavbou, především v úseku na východ od silniční estakády.¹²

Koridor Celnice se nachází poblíž státní hranice ČR–SR mezi dvěma bývalými celnicemi. Dochází zde k přirozenému propojení lesních komplexů, a proto byl dříve prostor intenzivně migračně využíván.¹³ Z tohoto hlediska je zde jako problematické vyhodnoceno křížení se silnicí I/11 a železnici, která se nachází na vysokém náspu, a vytváří tak významnou migrační bariéru. V září 2012 byl na železnici dokončen migrační podchod široký 15 m a vysoký 8,5 m. Čtyři sta metrů severně od tohoto místa se pod tratí nachází jiný tunel, využívaný Lesy ČR, s. p., pro svážení dřeva. Ve vzdálenosti 500 m od migračního koridoru se nachází estakáda silnice č. 11-207, která splňuje parametry pro migraci velkých savců¹⁴ a která by mohla být alternativním migračním koridorem na Celnici. Z východu na ni navazují zemědělské pozemky, silnice a nedaleký lesní porost, od západu je však z velké části ohrazená zástavbou a svodidly. Přes lesní komplex a vrchol Dejovka se 1 700 m západně od železnice nachází migrační koridor Šance, který přímo přivádí živočichy do CHKO Beskydy.

Správné fungování migračního koridoru je ohroženo projíždějícími vozidly, jež představují pro migrující živočichy smrtelné nebezpečí. Jejich hluk a výstavba plánovaného motorestu s benzinovou pumpou je mohou citelně rušit.¹⁵

Úsek silnice I/11, na němž probíhalo sledování mortality živočichů, je dlouhý 7,8 km a protíná jak severní koridor Jablunkov, tak jižní koridor Celnice v těsné blízkosti česko-slovenské hranice. Silnice byla rozdělena do 12 dílčích úseků, vymezených charakteristickým utvářením terénu, napojením na les, přítomností remízků, polí a zástavby. Silnice má tři pruhy, ale v posledním úseku, kde se má stavět migrační koridor, je rozdělena do čtyř pruhů.¹⁶

Zjišťování překonávání migračních bariér velkými šelmami probíhalo v blízkosti železniční tratě č. 320, silnice I/11 a silnice 474. Samotné pozorování probíhalo na území obcí Třinec, Vendryně, Jablunkov a Mosty u Jablunkova.

Migrační koridor Celnice, foto Tomáš Krajča

Metodika výzkumu

Sledování stopních drah velkých savců

Sběr dat

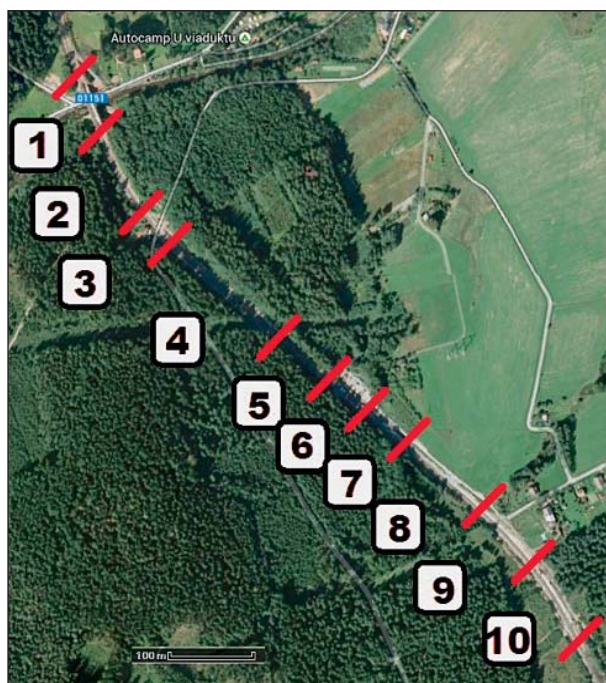
Cílem sledování stopních drah ve sněhu je zjistit, jací živočišové migrační koridor využívají. Na každém z výše zmíněných koridorů bylo vymezeno po dvou transektech podél silnice a železnice. Na koridoru Jablunkov byl první transekt vymezen podél železnice od viaduktu po remízku a zástavbu. Druhý úsek podél silnice II. třídy 474 od kapličky po můstek nad malým bezejmenným potokem, který se vlévá do potoka Ošetnice. Na koridoru Celnice byl první transekt veden podél železnice od státní hranice až po remízku nacházející se pod Šancemi. Druhý transekt byl veden podél silnice I/11 od zdi, zpevňující svah nad silnicí I/11, po státní hranici. Každý transekt byl rozdělen na jednotlivé úseky podle porostu, utváření terénu a přítomnosti zástavby či plotů (viz tabulky 1–4). V každém úseku byly zapisovány informace o tom, kteří velcí savci zde překonali migrační bariéru a jejich počet.

Mezi zájmové druhy patřily: vlk obecný (*Canis lupus*), rys ostrovid (*Lynx lynx*), medvěd hnědý (*Ursus arctos*) a také srnec obecný (*Capreolus capreolus*), jelen lesní (*Cervus elaphus*) a prase divoké (*Sus scrofa*), coby potenciální kořisti prvně jmenovaných, která využívá stejné migrační cesty jako velké šelmy. Monitoring probíhal pouze za příznivých sněhových podmínek, kdy byla minimálně pětcentimetrová sněhová pokrývka, poslední sněžení bylo nejméně před šesti hodinami a nebyl silný vítr, jenž by mohl stopy ve sněhu zničit.¹⁷

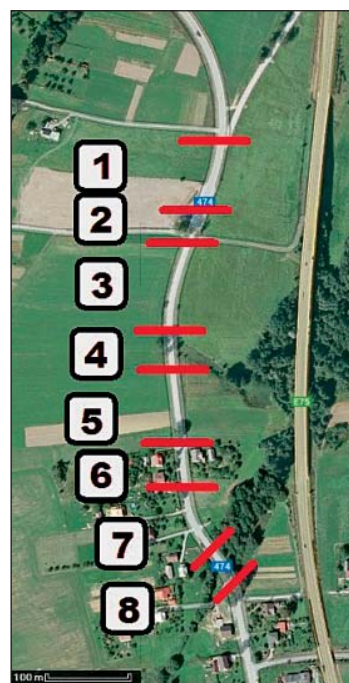
Výzkum probíhal ve třech zimních sezonách. V sezoně 2011/2012 (2. ledna – 30. března 2012) proběhlo šest kontrol, v sezoně 2012/2013 (21. prosince 2012 – 8. dubna 2013) sedm kontrol a v následující sezoně (28. ledna – 14. února 2014) dvě. Všechny jednotlivé úseky byly mapovány tři zimní sezony s výjimkou 7. a 8. úseku v koridoru Jablunkov-kaplička, kde se začalo s monitoringem o rok později. Výzkum probíhal pravidelně každý měsíc za sněhové pokrývky, kromě sezony 2013/2014, kdy započal až v lednu 2014.

Tabulka 1: Úseky na transektu Jablunkov-železnice s charakteristikami jednotlivých úseků, jako jsou migrační bariéry, vegetace a utváření terénu nebo přítomnost přemostění. Charakteristiky úseků jsou rozděleny na západ a východ od komunikace

Číslo úseku transektu	Délka úseku v km	Charakteristika				
		západ		východ		přemostění / terén
		bariéry	vegetace	vegetace	bariéry	
1	0,06	silnice D1151 pod viaduktem	bylinné patro na břehu	bylinné patro na břehu	silnice D1151 pod viaduktem	železniční viadukt nad řekou
2	0,14	strmý násep	les	křoví	není	strmý násep
3	0,04	oplocená zahrada, vlakový přejezd se závorami	není	travnatá plocha pro odstavování aut	vlakový přejezd se závorami	rovina
4	0,22	odvodňovací kanál	křoví přecházející v les	křoví přecházející v les	odvodňovací kanál	rovina s mírnou terénní depresí
5	0,12	není	les	mladý les	není	násep
6	0,05	není	les	křoví	není	migrační podchod
7	0,08	není	les	les	není	násep
8	0,14	není	les	louka	není	mírný svah
9	0,11	roztroušená zástavba	křoví, neoplocené zahrady	samostatné stromy přecházející v les		mírná terénní deprese
10	0,1	není	nižší stromový porost navazující na les	les	není	násep

Transekt na koridoru Jablunkov-železnice rozdělený na jednotlivé úseky, mapový podklad mapy.cz

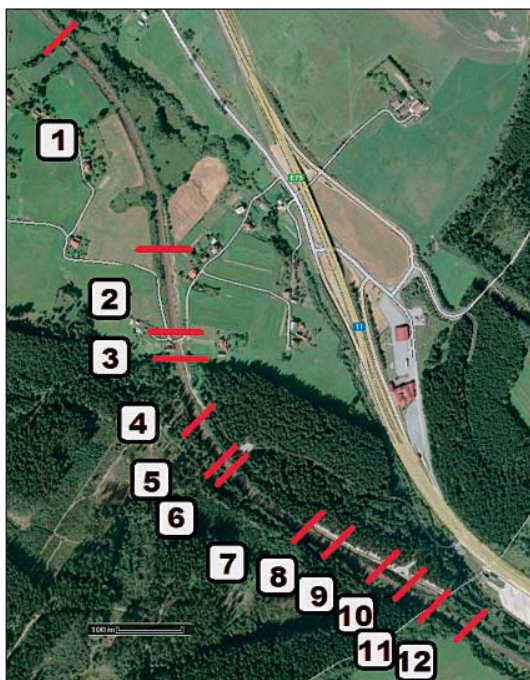
Transekt na koridoru Jablunkov-kaplička rozdělený na jednotlivé úseky, mapový podklad mapy.cz

Tabulka 2: Úseky na transektu Jablunkov-kaplička s charakteristikami jednotlivých úseků, jako jsou migrační bariéry, vegetace a utváření terénu nebo přítomnost přemostění. Charakteristiky úseků jsou rozděleny na západ a východ od komunikace

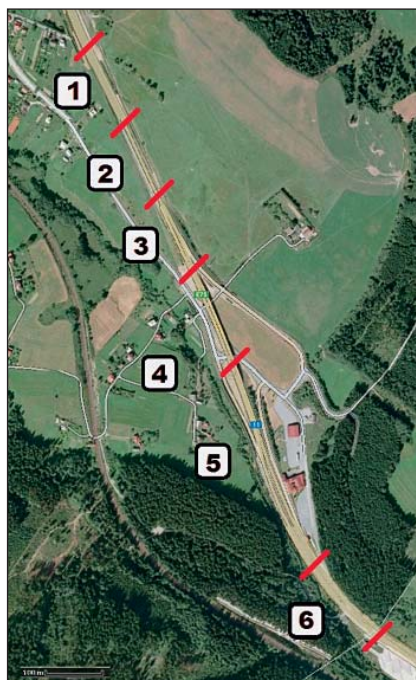
Číslo úseku transektu	Délka úseku v km	Charakteristika				
		západ		východ		přemostění / terén
		bariéry	vegetace	vegetace	bariéry	
1	0,1	není	pole a louka	louka	není	rovina
2	0,02	kaplička	skupina 4 stromů a pole	louka	není	rovina
3	0,12	není	pole	louka navazující na remízky	není	nízký násep
4	0,03	není	2 vzrostlé stromy a pole	křoví a louka	není	nízký násep
5	0,1	není	pole, soliterní stromy	louka a remízky	není	násep
6	0,04	souvislá zástavba	není	není	souvislá zástavba	mírný svah
7	0,08	souvislá zástavba	není	louka navazující na remízky	není	mírný svah
8	0,01	oplocení na březích potoka	křoví	remízky	není	můstek nad potokem

Tabulka 3: Úseky na transektu Celnice-železnice s charakteristikami jednotlivých úseků, jako jsou migrační bariéry, vegetace a utváření terénu nebo přítomnost přemostění. Charakteristiky úseků jsou rozděleny na západ a východ od komunikace

Číslo úseku transektu	Délka úseku v km	Charakteristika				
		západ		východ		přemostění / násep
		bariéry	vegetace	vegetace	bariéry	
1	0,29	roztrošená zástavba	louky, remízky	louky a remízky, soliterní stromy	roztrošená zástavba, silnice 474	svah
2	0,26	roztrošená zástavba	louka	louka	roztrošená zástavba	terénní deprese
3	0,04	vlakový přejezd, roztrošená zástavba	louka	louka	vlakový přejezd, roztrošená zástavba	rovina
4	0,09	není	les	křoví	není	násep
5	0,13	není	křoví	les	není	násep
6	0,01	není	vykácený les	odstavná plocha bez vegetace	není	tunel, násep
7	0,17	není	vykácený les	křoví navazující na les	není	násep
8	0,03	není	křoví a les	les	není	rovina s přechodem do svahu
9	0,15	není	křoví	kamenitá zatravněná plocha navazující na les	není	násep
10	0,05	není	vykácený les	louka	není	migrační podchod
11	0,07	není	vymýcený les	les	není	násep
12	0,1	není	les	křoví	není	svah

Transekt na koridoru Celnice-železnice rozdělený na jednotlivé úseky, mapový podklad mapy.cz

Transekt na koridoru Celnice-cesta rozdělený na jednotlivé úseky, mapový podklad mapy.cz

Tabulka 4: Úseky na transektu Celnice-cesta s charakteristikami jednotlivých úseků, jako jsou migrační bariéry, vegetace a utváření terénu nebo přítomnost přemostění. Charakteristiky úseků jsou rozděleny na západ a východ od komunikace

Číslo úseku transektu	Délka úseku v km	Charakteristika						
		západ			východ			přemostění / terén
		bariéry	sklon	vegetace	vegetace	sklon	bariéry	
1	0,19	hlukové bariéry, souvislá zástavba	minimální	louky	remízky z keřů a pastvina	strmější	ne	svah
2	0,17	svodidla	mírný	louka s remízky	pastvina, remízky	mírný	svodidla a elektrické ohradníky	svah
3	0,17	svodidla	mírný	keře a louka	pastvina	strmý	svodidla a elektrické ohradníky	násep
4	0,28	silnice 474, zástavba	žádný	louka	louka	žádný	nájezd na I/11	estakáda 11-207
5	0,44	hluková bariéra	žádný	les	les	mírný	souvislá zástavba	rovina
6	0,2	svodidla	příkop s potokem	keře a les	les	mírný	svodidla	rovina

Práce s daty

Data byla zapisována do programu MS Excel, v němž proběhlo další vyhodnocení. Nejdříve bylo roztríděno, které druhy využívají jednotlivé úseky a následovně na transektech také informace o reálně nejpoužívanějších úsecích.

Dále bylo zjišťováno využití úseků po přepočtu na délku 10 m, což umožňuje srovnání jejich využití. Výsledek byl přepočítáván podle vzorce: počet stopních drah $\times$ 10 m / skutečná délka úseku. Aby se v úseku Jablunkov-kaplička odstranil rozdíl mezi úseky, jež byly sledovány tři a dva roky, byl pro každý úsek vypočítán průměr na rok. U úseků, kde byl podchod, most nebo tunel se jako jeho délka použila pouze šířka otvoru.

Byly vyčleněny tři aspekty ovlivňující skutečnost, které konkrétní úseky zvolí kopytníci k překonání bariéry:

- zda kopytníci preferují úseky, kde se ani z jedné strany nenachází vegetace, jež by je mohla skrýt (stromy, keře), či zda upřednostňují návaznost vegetace pouze z jedné strany nebo z obou stran
- zda velcí savci preferují přecházení přes migrační bariéry migračními podchody, nebo preferují horní cestu přes železnici nebo silnici
- zda zvířata volí úseky, kde jsou jejich trasy na stejné úrovni jako silnice a železnice, nebo preferují úseky, kde se dopravě vyhnou

Následně byly z dat odstraněny úseky, které byly kvůli oplocení nebo zástavbě neprostupné. Opětovně byly použity výsledky využití jednotlivých úseků při přepočtu na 10 m a u všech úseků byl spočítán průměr na sezonu. Kromě zjišťování preferencí od všech velkých savců dohromady byly zjišťovány pro každý zjištěný druh, kdy výsledky byly převedeny na procenta, jež byla vypočtena podle následujícího vzorce: součet všech / součet v dané kategorii.

Sledování pískových ploch*Sběr dat*

V migračních podchodech pod železnicí na koridorech Jablunkov (GPS souřadnice: 49°33'3,215"N 18°44'10,989"E) a Celnice (GPS souřadnice: 49°29'41,409"N 18°44'47,676"E) byly vytvořeny pískové plochy, na nichž bylo možné sledovat, kteří živočichové a jak často tyto stavby využívají. Pískové plochy o rozměrech 8,4 $\times$ 2,5 m a 8,4 $\times$ 2,5 m (Jablunkov) a 8,9 m $\times$ 6,3 m a 4,8 m $\times$ 9,4 m (Celnice) byly kontrolovány minimálně jednou měsíčně. V lokalitě byly zaznamenány počty stop živočichů. Po sečtení byly pískové plochy zarovnané deskou nebo hráběmi.¹⁸

Výzkum byl prováděn v průběhu celého roku. Na pískových plochách v koridoru Jablunkov proběhlo 49 kontrol a v Celnici 25 kontrol. Počet kontrol byl nižší, protože tamější migrační podchod byl dokončen o dva roky a tři měsíce později.

Mezi zájmové druhy patřili: vlk obecný, rys ostrovid, medvěd hnědý, srnec obecný, jelen lesní, prase divoké.

Migrační podchody jsou však navštěvovány také lidmi, takže plochy byly někdy pošlapány nebo na nich byly stopy jízdních kol, čtyřkolek a motocyklů, čímž došlo ke ztrátě dat.

Z října a listopadu 2013 nejsou k dispozici žádná data, protože mapovatel byl na zahraniční stáži.

Práce s daty

Data byla zaznamenána v programu MS Excel. Vyhodnotilo se, které druhy podchody využívaly a ve kterých měsících byla největší intenzita.

Překonávání migračních bariér velkými šelmami

Sběr dat

Sběr dat/informací o překonávání migračních bariér velkými šelmami probíhal během terénních pochůzek v rámci vlčích hlídek, nebo za použití dat z náleзовé databáze ochrany přírody (dále jen NDOP).

Práce s daty

Získaná data byla zapsána v programu MS Excel. Všechna data byla v programu ArcGis převedena do formátu SHP. Pro vyhodnocení migrace šelem byl popsán každý známý případ zvlášť.

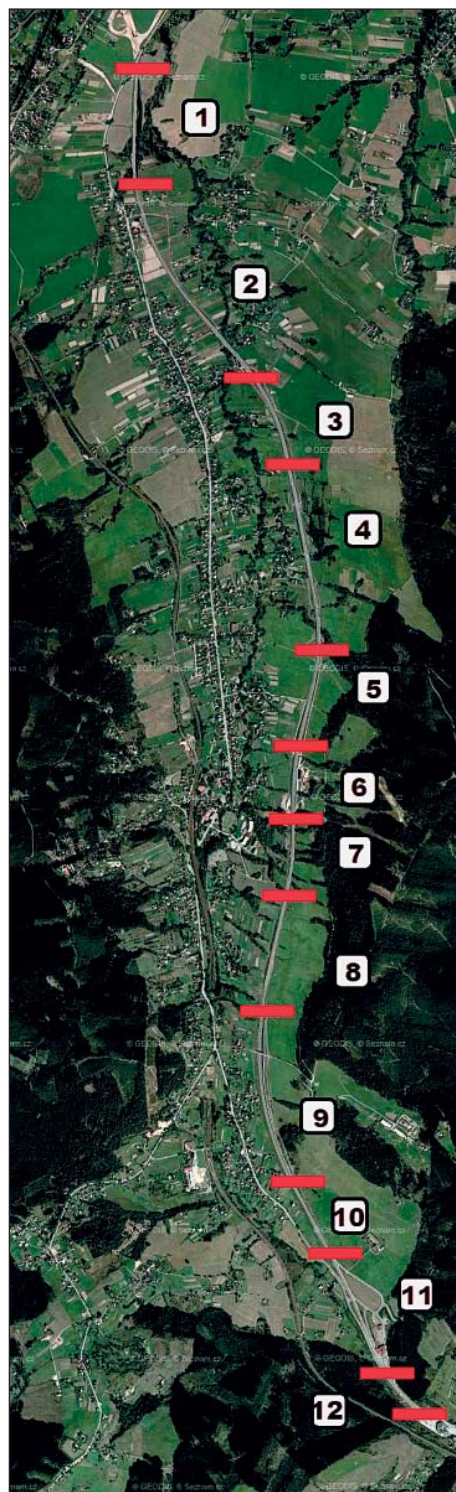
Mortalita na Silnici I/11

Sběr dat

Byly zaznamenány kadávery zajíce polního, jezevce lesního, lišky obecné, vydry říční, srnce obecného, jelena lesního a prasete divokého. Menší savci byli mapováni z důvodu zisku informací o skutečnosti, pro které další živočichy je silnice I/11 smrtelným rizikem. Nalezené kadávery byly dokumentovány fotografiemi s měřítkem doplněnými o údaje o lokalitě nálezů, u níž byly jednak zaznamenány souřadnice GPS, jednak úsek silnice I/11.¹⁹ Zkoumaný úsek silnice byl rozdělen na 12 částí, které se lišily vegetací, návazností na zástavbu, hlukové bariéry, přemostění a utváření terénu (Tabulka 5). V průběhu výzkumu od listopadu 2011 do dubna 2014 proběhlo 21 pochůzek, které probíhaly v rozmezí dvou týdnů až jednoho měsíce. Od září do prosince 2013 byly přerušeny z důvodu zahraniční stáže mapovatele. I když monitoring neprobíhal rovnoměrně, podařilo se v průběhu celého výzkumu pokrýt všechny měsíce v roce. Kromě vlastních nálezů byla data doplněna o informace získané od Mysliveckého sdružení Girová (dále jen MS Girová) z Mostů u Jablunkova, na jejímž území se zkoumaný úsek silnice I/11 nachází.

Práce s daty

Nalezené kadávery byly přiřazeny k jednotlivým úsekům silnice I/11 a následovně se určilo dle přepočtu na vzdálenost 10 m, které úseky jsou pro zvířata kritické.

Rozmístění úseků na silnici I/11 v Mostech u Jablunkova, mapový podklad mapy.cz

Tabulka 5: Charakteristika úseků sledovaných na silnici I/11

Číslo úseku silnice	Délka úseku v km	Charakteristika				
		západ		východ		přemostění / terén
		bariéry	vegetace	vegetace	bariéry	
1	0,56	silnice 474	remízek a louky	remízky a louky	potok	estakáda 11-193
2	1,23	hlukové bariéry a oplocená zástavba	remízek	pastviny	hlukové bariéry a oplocená zástavba	estakády 11-194, 11-195
3	0,6	oplocená zástavba	remízky, pole a louky	pastviny	svodidla	násep
4	0,97	souvislá zástavba	louky a pastviny	remízky a pastviny	svodidla	mosty 11-196 a 11-197
5	0,55	souvislá zástavba	pastviny a pole	pastviny a les	svodidla	násep
6	0,34	souvislá zástavba	pastviny, pole, remízky	turistický areál se sjezdovkou		mosty 11-200 a 11-201
7	0,39	souvislá zástavba	remízky, louky	remízky a les	svodidla	mosty 11-202 a 11-203
8	0,62	souvislá zástavba	louky	pastviny a remízky	svodidla	mosty 11-204 a 11-205
9	0,99	hluková bariéra a zástavba	louka	není	betonová stěna	můstek nad silnicí
10	0,42	svodidla, hlukové bariéry, občasná zástavba	louky	pastviny a remízek	svodidla	násep
11	0,7	silnice 474, zástavba	louka	louka	nájezd na I/11	estakáda 11-207
12	0,22	svodidla	les	les	svodidla	není

Výsledky

Sledování stopních drah velkých savců

Na čtyřech sledovaných liniových transektech bylo dohromady zaznamenáno 772 stopních drah, z toho 659 srnců, 59 jelenů a 54 divokých prasat. Na transektu Jablunkov-kaplička byli zaznamenáni pouze srnci a jedno prase divoké a v koridoru Celnice-cesta pouze srnci. Na transektech překonávajících železnici bylo zjištěno 368 stopních drah (Jablunkov) a 214 stopních drah (Celnice). Na transektech, nacházejících se u silnice bylo zaznamenáno 41 zvířat (Jablunkov) a 36 (Celnice). Na obou transektech podél železniční tratě, v migračních podchodech, bylo sledováno 15,2 % stopních drah kopytníků. Při přepočtu na 10 m byla zjištěna největší využívanost právě na těchto úsecích, a to v 52,9 %.

Transekt Jablunkov-železnice

V průběhu výzkumu bylo zaznamenáno 447 stopních drah kopytníků, z toho 368 srnců, 46 jelenů a 32 divokých prasat. Nejvíce záznamů je ze 4. úseku, kde bylo zjištěno 134 stopních drah. Z obou stran na železnici navazuje les a terén není příliš svažité. Na úseku byly zaznamenány stopy všech tří kopytníků. V migračním podchodu na 6. úseku bylo zaznamenáno 97 stopních drah. V zimní sezoně se zde vyskytovali srnci a divoká prasata. Téměř na všech úsecích byl zaznamenán průchod kopytníky, kromě 3. úseku, jenž je oplocen a nachází se na něm zástavba. Při přepočtu na 10 m byl nejvíce využívaný migrační podchod na 6. úseku, kde vyšlo 48,5 zvířat, což je 7,9krát více než na 4. úseku (6,15), na němž bylo zaznamenáno nejvíce zvířat.

Transekt Jablunkov-kaplička

V průběhu výzkumu bylo zaznamenáno 41 stopních drah kopytníků, z toho 40 srnčích a jedna od divokého prasete. Nejvíce dat je ze 4. úseku, kde bylo zjištěno 28 stopních drah. Na tomto úseku se nachází remízka vedoucí pod estakádu 11-193. Na úseku byly zaznamenány stopy srnců a divokého prasete. Druhý úsek, na němž se podařilo zajistit nejvíce stopních drah, byl 8. úsek. Na jeho místě se nachází most pod silnicí, který má na šířku 5,5 m. Monitoring úseku začal až v druhé mapovací sezoně. Stopní dráhy kopytníků byly nalezeny na 2., 4., 5. a 8. úseku. Při přepočtu na 10 m a průměr za rok byl nejvíce využíván migrační propustek pod mostem na 8. úseku, kde vyšlo 6,37 zvířat, což je 2,2krát více než na 4. úseku, na němž bylo zaznamenáno nejvíce zvířat.

Transekt Celnice-železnice

V průběhu výzkumu bylo zaznamenáno 248 stopních drah kopytníků, z toho 214 srnčích, 13 jeleních a 21 od divokých prasat. Nejvíce záznamů je z 5. úseku, kde bylo zjištěno 46 stopních drah, a ze 7., na kterém bylo nalezeno 44 stopních drah. Na obou úsecích se podél železnice nachází les. Úseky jsou však rozděleny částí s tunelem pod železnici, jenž nevyužíla žádná sledovaná zvířata. Na 5. a 6. úseku byly zaznamenány stopy všech tří kopytníků. V migračním podchodu na 10. úseku bylo zaznamenáno 26 stopních drah. V zimní sezoně zde byli sledováni pouze srnci. Kromě 3. a 6. úseku byli kopytníci zaznamenáni na všech úsecích. Při přepočtu na 10 m byl nejvíce využíván migrační podchod na 10. úseku, kde vyšlo 17,33, což je 4,9krát více než na 5. úseku (3,54), na němž bylo zjištěno nejvíce zvířat.

Transekt Celnice-cesta

V průběhu výzkumu bylo zaznamenáno 36 stopních drah srnců. Nejvíce údajů pochází z 2. úseku, kde se našlo 19 stopních drah. V úseku nejsou hlukové bariéry, ale jsou podél něj vysázeny keře. Druhým úsekem s největším množstvím záznamů byl 6. úsek, který je naproti migračního podchodu na transektu Celnice-železnice a je od něj vzdálen 160 m. V tomto úseku bylo zaznamenáno 15 stopních drah. Třetím úsekem, na němž byl zjištěn ve dvou případech průchod srnců, byl 4. úsek. Při přepočtu na 10 m byl nejvíce využíván 2. úsek (1,12 zvířat). Na 6. úseku, nacházejícím se naproti migračního podchodu, bylo zaznamenáno 0,74 zvířat.

Preference savců při překonávání migračních bariér na všech transektech

Při výzkumu bylo zjištěno, že všechny tři druhy, zvlášť srnci a jeleni, preferují vegetace z jedné strany zhruba ve 40 %. Preference vegetace z obou stran se pohybovala od 50,3 % do 60 %. Srnec jako jediný využíval úseky, kde nenavazovala žádná vegetace, a to v 0,5 %. Prase divoké preferovalo úseky s vegetací z jedné strany pouze v 14,3 % a v případě úseků s vegetací obou stran 85,7 %. Na všech transektech bylo pět úseků, kde nebyla vegetace ani z jedné strany, zatímco vegetace z jedné strany byla na 12 úsecích, z obou stran pak na 15 úsecích.

Při výzkumu bylo zjištěno, že kopytníci využívali s převahou takřka z 60 % přechody pod komunikací. V tomto směru se rovněž preference srnců a divokých prasat pohybovaly kolem 60 %, zatímco jeleni přecházeli pod komunikacemi pouze v 7,5 % případů, v 92,5 % volili horní cestu. Na všech čtyřech transektech bylo šest úseků, kde měla zvířata možnost přecházet pod komunikacemi a 26 úseků, na nich přecházeli komunikací horní cestou.

Z výzkumu vychází, že kopytníci v takřka 57 % preferují při překonávání bariér úseky, kde se nepohybují na stejné úrovni jako doprava a jejich trasy se nekříží přímo se silnicí nebo železnici. Totéž platí o srnčích nebo divokých prasatech samostatně, kdy jsou jejich preference rovněž téměř 57 %, zatímco jeleni si ve 100 % případů vybírají úseky, kde se pohybuji

Stopy medvěda v zahrádkářské kolonii v Třinci-Lyžbici v r. 2014, foto Tomáš Krajča

na stejné úrovni jako doprava. Na všech čtyřech transektech bylo dohromady pět úseků, kde se kopytníci nepohybovali na stejné úrovni jako doprava a nekřížili ji, a 27 úseků, na nichž se pohybovali na stejné úrovni, nebo komunikace přímo procházeli.

Sledování pískových ploch

Od července 2011 do dubna 2014 se v obou migračních podchodech podařilo zaznamenat 466 stopních drah zvířat, které jimi prošli přes pískové pruhy. Z toho v 391 případech byl zaznamenán srnec, v 72 případech prase divoké a ve třech případech jelen. V podchodech byly nacházeny stopy psovitých šelem, jež by bylo možno pokládat za vlčí. V písku u nich byly pokaždé nalezeny lidské stopy, stopní dráha byla příliš krátká a chyběly další pobytové znaky jako trus, stržená kořist nebo fotografie z fotopasti, která by vlka přímo zdokumentovala (Tabulka 6).

Nejvíce záznamů pochází z prosince 2011 a 2012. V roce 2011 bylo zaznamenáno 35 průchodů srnců, v roce 2012 jen 32 průchodů srnců a dva divokých prasat. Jelikož hlavní výzkum na koridoru začal až od listopadu, tak ze srpna až října 2011 nejsou žádné záznamy. Z června a listopadu 2012 nepocházejí z důvodu časové indispozice mapovatele žádná data. V lednu a březnu 2014 nejsou z podchodu žádná data, protože písková plocha byla lidmi pošlapána natolik, že nebylo možno najít stopy kopytníků.

Od ledna do září 2012 podchod pod železnici na koridoru Celnice ještě nebyl dokončen, ale měl už koncovou velikost. Mezi lednem a říjnem 2012 nebyly zaznamenány stopy žádných kopytníků. Nejvíce zjištěných stopních drah je z července 2013. Bylo zde nalezeno 20 stopních drah srnců, dvou divokých prasat a jednoho jelena. Od února do září 2012 neexistují žádné výsledky, protože na koridoru probíhala stavba a dokončování migračního průchodu.

Tabulka 6: Množství záznamů průchodů jednotlivých druhů kopytníků na koridorech Jablunkov (2011–2014) a Celnice (2012–2014)

Druh	Jablunkov	Celnice	Celkem
Srnc	301	90	391
Prase	60	12	72
Jelen	1	2	3
Celkem	362	104	466

Při srovnání výsledků z obou migračních podchodů, kdy na nich výzkum probíhal ve stejnou dobu (říjen 2012 – duben 2014), je patrné, že migračním podchodem v koridoru Jablunkov (219 stopních drah) prošlo 2,16krát více kopytníků než v koridoru Celnice (101 stopních drah). V koridoru Jablunkov bylo zaznamenáno 178 srnců, 40 divokých prasat a jeden jelen, zatímco na Celnici 87 srnců, 12 divokých prasat a dva jelena.

Překonávání migračních bariér velkými šelmami

V průběhu výzkumu bylo zaznamenáno pět případů, kdy se podařilo zdokumentovat překonání migrační bariéry velkými šelmami, popřípadě byly postupně nacházeny jednotlivé stopy, jejichž stejné stáří a směr pohybu nasvědčovaly překonání migrační bariéry, nebo se z blízkosti jejich výskytu u migračního koridoru předpokládá snaha o překonání migrační bariéry. Ve třech případech z roku 2012 se podařilo zaznamenat překonání liniové bariéry vlkem. V letech 2012 a 2014 byly zaznamenány dva případy migrace medvěda.

Tabulka 7: Datace překonání migračních bariér velkými šelmami

Druh	Datum nálezu	Lokalita	Komunikace	Počet záznamů	Charakteristika nálezu
Vlk	2. 3. 2012	migrační koridor Jablunkov	silnice I/11 a 474, železniční trať č. 320	4	stopy byly nalezeny v blátě nebo pískovém pruhu pod estakádou 11-193 na migračním podchodu
Medvěd	12. a 14. 4. 2012	Jablunkovský průsmyk	silnice I/11 a 474, železniční trať č. 320	2	stopy byly nalezeny na turistické stezce, která vede k můstku přes silnici I/11; dále ve směru stop byly na protějším svahu nalezeny další stopy
Vlk	26. 11. 2012	migrační koridor Celnice	silnice I/11 a železniční trať č. 320	1	stopy nalezené v pískovém pruhu na migračním podchodu pod železnici
Vlk	26. 11. 2012	migrační koridor Jablunkov	silnice I/11 a 474, železniční trať č. 320	2	stopy byly nalezeny v blátě nebo pískovém pruhu pod estakádou 11-193 a migračním podchodu
Medvěd	1. 5. 2014	Třinec-Lyžbice	silnice I/11 a železniční trať č. 320	1	našla se stopní dráha, kdy medvěd vystoupil na břeh a prošel se dál přes zahrádkářskou kolonii, nenašlo se však místo, kde by medvěd vstoupil do řeky ze strany Slezských Beskyd; kromě stop byla v lokalitě nalezena srst

Mortalita na silnici I/11

V průběhu výzkumu bylo na úsecích nalezeno šest lišek, tři jezevci, tři zajáci a jedna vydra. Mrtví jedinci byli nacházeni na úsecích č. 2, 3, 4, 5, 7 a 8. Druhý úsek je ohraničen hlukovými bariérami, oplocením a zástavbou. Třetí úsek je od východu tvořen pastvinami a od západu poli, pastvinami a remízky. Úseky č. 4, 5, 7 a 8 jsou z obou stran tvořeny remízky a pastvinami, které od východu navazují na les a na západě na zástavbu. V jednom případě byla v roce 2011 na úseku č. 5 nalezena přejetá vydra a vedle ní ostatky přejeté lišky. V roce 2012 byla na úseku č. 5 nalezena mrtvá liška a jezevec. Všechny ostatní kadávery byly nacházeny samostatně v různých měsících.

Podle evidence MS Girová bylo v roce 2011 nalezeno 42 srnců, o rok později 40 srnců a čtyři jeleni a v roce 2013 celkem 15 srnců. Podle informací získaných od MS se jednalo především o úseky, na něž navazovaly remízky a byly bez zástavby.

Jelikož na sledovaném úseku silnice I/11 mapovatel nenalezl pozůstatky žádných kopytníků a ani jiných divoce žijících velkých savců, nebylo možno vytvořit aktuální mapu kritických úseků.

Diskuse a souhrn

Využití migračních koridorů

Ke zjištění využití migračních koridorů bylo zhodnoceno sledování stopních drah savců ve sněhu a sledování pískových ploch v migračních podchodech. Z výzkumu stopních drah na obou železničních transektech, kdy se přepočte využívanost jednotlivých úseků na 10 m, vyplývalo, že zvířata preferují migrační podchody. Jejich preferenci lze vysvětlit tím, že v přímé ose pohybu je neruší žádný dopravní prostředek ani lidi, což je příčina, proč pod viaduktem na 1. úseku na transektu Jablunkov-železnice chodilo minimum zvířat, i když průchozí část celého viaduktu je široká cca 28 m a vysoká 10 m.

Dalším faktorem mající vliv na využití úseků v transektech byla přítomnost vegetace. Živočiškové využívali pouze transekty, na něž navazoval les nebo remízek, což bylo dobře vidět na transektu Jablunkov-kaplička, kdy byly využívány pouze úseky s napojením na remízky nebo skupiny stromů. Na tomtéž úseku však bylo za celou dobu výzkumu zaznamenáno pouze jedno prase divoké a žádný jelen, což lze vysvětlit jen absencí vegetace, která by je přivedla k transektům. Vliv vegetace je jasně zřetelný na 8. úseku, kdy díky tomu, že na propustek pro potok pod silnicí mající $5,5 \times 2,3$ m z obou stran navazovala vegetace podél potoka, je využívali srnci.

Při výzkumu na transektu v blízkosti estakády nebyl ani jednou zaznamenán výskyt jelena, což lze vysvětlit nedostatečně mírou zalesnění, která by tomuto zvířeti poskytovala úkryt.

Na transektu Celnice-železnice bylo za tři sezony zaznamenáno 248 stopních drah, což je 1,8krát méně než na železnici v koridoru Jablunkov. Zde bylo ve stejné sezoně zaznamenáno 447 průchodů velkými savci. Vysvětlení této skutečnosti lze spojit s odlesněním části svahu nad železnici a jeho přímé blízkosti u rušné silnice, kde v průměru projede $8\,286 \pm 19$ automobilů denně.²⁰

Navazující transekt podél silnice by bylo možné označit za pro velké savce téměř nepoužitelný. I když zde na sebe přes silnici navazují dva lesní komplexy, výše zmíněná intenzita dopravy neumožňuje průchod zvířat. Výzkum dopravy v tomto koridoru vedl ke zjištění, že v noci jsou zaplněna parkoviště u budov obou bývalých celnic. Kamiony jsou zaparkovány i na volných místech mezi svodidly a mívají spuštěné motory. Za těchto okolností je nutno neprodleně postavit migrační nadchod, konkrétně tunelového typu.²¹ Nadchod by měl být široký minimálně 80 m,²² aby vyhovoval nárokům velkých šelem. Pro zvýšení efektivity nadchodu by bylo vhodné silnici po jeho okrajích oplotit, nebo ještě lépe postavit hlukové bariéry.

Jelikož tato lokalita stále ještě nedisponuje migračním nadchodem, mohlo by se zdát, že by jej mohla nahradit estakáda 11-207 nacházející se na tomtéž transektu. Ta splňuje požadavky pro migraci, měla by být funkční pro přesun velkých savců. Ve skutečnosti byl v průběhu tří mapovacích sezon zaznamenán průchod srnce pouze ve dvou případech. Lze předpokládat, že zde dochází ke kumulaci negativních faktorů, kdy na estakádě jezdí nákladní a osobní vozidla, z východu vede nájezd na silnici I/11, cesta k parkovišti a benzinové pumpě u bývalé celnice a silnice z Hrčavy. Ze západu pak vede cesta do Mostů u Jablunkova a nachází se zde zástavba a svodidla. Dalším možným průchozím místem na koridoru je 2. úsek, na němž bylo zaznamenáno 19 průchodu srnců.

Překonávání migračních bariér velkými šelmami

První možností by mohl být migrační podchod u státní hranice. Tam však nebyly nalezeny žádné stopy. Jako druhá možnost připadá v úvahu druhý úsek na transektu Celnice-cesta a následovně přes první úsek na transektu Celnice-železnice. Třetí možností je, že medvěd prošel přes šest metrů široký most nad silnicí I/11, jenž se nachází přímo v Jablunkovském průsmyku a pod nímž je železnice vedená tunelem, kde pravděpodobně prošel mezi domy. Tato trasa by byla nejkratší a nejpřímější cesta nalezená mezi oběma lokalitami nálezu.

Druhý případ překonání migračních bariér medvědem pochází z konce dubna 2014, kdy byly nalezeny stopy v Třinci-Lyžbících. Jelikož nebyl nikým spatřen, lze předpokládat, že tudy prošel v průběhu noci. Místo, kde ze strany Slezských Beskyd vstoupil do řeky, se

Přejetá vydra nalezená na silnici I/11, foto Tomáš Krajča

nepodařilo najít, ale lze předpokládat, že se tam mohl dostat podél stromů a keřů vedoucích podél potoků v obcích ze Slezských Beskyd do Olše.

Zmíněné příklady migrace, kdy se medvědi v roce 2012 a 2014 nedrželi dvou migračních koridorů (Jablunkov a Celnice), nasvědčují, že pouhé dva koridory jsou nedostačující. Je nutno poukázat na skutečnost, že mezi Třincem a Celnicí v Mostech u Jablunkova je 20 km dlouhá bariéra tvořená zástavbou, silnicí a železnicí, které oddělují Slezské a Moravskoslezské Beskydy. K tomu by bylo možné připojit i případ z května roku 1996, kdy byl na silnici v centru obce Mosty u Jablunkova (u kostela) nalezen sražený medvěd.²³

Vlk je další šelmou, jejíž migraci se pravděpodobně podařilo v roce 2012 zachytit. Pod estakádou 11-193 a pod migračním podchodem pod železnicí jak na koridoru Jablunkov, tak Celnice se zoolog ze správy CHKO Beskydy podařilo najít stopy psovitých šelem, jež by mohly patřit vlkovi. V jednom případě byl nalezen i vlčí trus.

Tato pozorování ovšem nejsou 100% prokazatelná, protože při pravidelném sčítání stop v písku v migračních podchodech nebyly nalezeny žádné další pobytové znaky, které by doložily výskyt vlků. Vždy zde byly nalezeny současně i lidské stopy, takže nešlo vyloučit, že šlo o psa. V blízkosti české hranice na polsko-slovenském pomezí se však již řadu let vyskytují vlci.²⁴

V případě, že se velké šelmy vyskytují v chráněných územích, jako jsou chráněné krajinné oblasti nebo národní parky (v případě Jablunkovska CHKO Beskydy a P. K. Beskidu Śląskiego), přičemž na sebe přímo nenavazují, ale jsou od sebe vzdáleny zhruba sedm kilometrů a na české straně jsou propojeny migračně významnými územími,²⁵ by bylo vhodné pracovat tak, jako by na sebe přímo navazovaly. Migrační bariéry by měly být průchozí v intervalech dva až tři kilometry.²⁶ Jelikož poslední dvě průchozí místa na české straně jsou od sebe vzdálena sedm kilometrů, je nezbytné zajistit a postarat se o jejich nejvhodnější přizpůsobení velkým savcům.²⁷

Mortalita

Při výzkumu mortality nebyli na zkoumaném úseku silnice I/11 nalezeni žádní velcí savci, ale pouze malí (zajíc, liška, jezevec, vydra). MS Girová v letech 2011–2013 eviduje roční mortalitu v rozmezí 15–44 velkých savců. I když si MS neeviduje lokality, kde došlo k mortalitě, pochází drtivá většina nálezů ze zkoumaného úseku silnice I/11. Skutečnost, že při vlastním výzkumu na silnici nebyl nalezen žádný mrtvý velký savec, lze vysvětlit kontaktováním MS policií nebo řidiči záhy po kolizi s vozidlem.

Pokud data získaná od MS přepočteme na mortalitu na kilometr, vyjde nám, že v roce 2011 byla mortalita 5,39 srnců/km, 2012 byla 5,13 srnců/km, 0,51 jelena/km a v roce 2013 1,92 srnců/km. Výsledky ze všech těchto let ukazují, že průměrná mortalita na kilometr je větší, než relativní mortalita v celé České republice, která je v případě srnců 1,7 ks/km.²⁸ V případě jelena lesního nebyla relativní mortalita zjištěna.

Skutečnost, že nebylo nalezeno více kadáverů menších savců, lze snad vysvětlit tím, že zvíře bylo odhozeno mimo silnici nebo bylo pouze poraněno, vzdálilo se od silnice a následně zahynulo. V některých případech sražené zvíře zůstane na silnici, ale projíždějící auta za poměrně krátkou dobu pozůstatky zlikvidují.²⁹ Další možnosti, proč kadávery nejsou vždy nacházeny, je jejich sežráný jiným zvířetem.

Jelikož se jedná o oblast s výskytem šelem, je pravděpodobné, že při snaze překonat silnici nebo železnici, může kdykoliv dojít ke kolizi s dopravními prostředky. Dokládají to případy z Beskyd z minulých let jako např. již zmíněný sražený medvěd v Mostech u Jablunkova v roce 1996.³⁰ Snížení mortality na silnici I/11 by jistě napomohla výstavba oplocení po celé délce od 2. po 8. úsek a 10. úsek s výjimkou 1. a 8. úseku. Do doby té doby by se podél silnice mohly instalovat alespoň tzv. pachové ohradníky.

RESUMÉ

Use of Migration Corridors by large Mammals Outside Jablunkov in 2011–2014

Jablunkov and its surroundings is an important migration zone for large mammals, particularly bear, wolf and lynx, allowing them to migrate between the Silesian Beskids and Moravian-Silesian Beskids. The increasing development across the area has left only two places where these animals can cross the busy road I/11 and rail line 320, also serving as wildlife migration corridors. A survey was conducted at these sites, tracing movements of ungulates in the snow, monitoring the migration passages, identifying locations where large carnivores surmount barriers, and the mortality rate on road I/11. The research showed that in order to cross barriers, ungulates preferred sites covered with vegetation. Given the opportunity, wildlife uses migration underpasses, which is particularly relevant for wild boars. Underpasses were seldom used by migrating deer. As part of the research, we managed to identify two cases of bears and a wolf surmounting the migration barriers. The mortality survey on road I/11 showed data for small mammals from local hunters, who, however, withheld data about deer. 2011 to 2013 were average years across a span of 32 years.

KEYWORDS

migration of large mammals; migration corridors; Moravian-Silesian Beskids; Silesian Beskids; Jablunkov; mortality

AUTOR MATERIÁLOVÉ STUDIE

- Mgr. Tomáš Krajča; doktorand, Katedra ekologie a životního prostředí, Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, koordinátor Vlčích hlídek pro Jablunkovsko; t.krajca@seznam.cz

POZNÁMKY

- 1 KRAJČA, Tomáš: *Výskyt a migrační koridory velkých savců v Jablunkovsku*. Bakalářská práce Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Olomouc 2011.
- 2 Ústní sdělení Františka Šulgana ze 7. 1. 2014.
- 3 KRAJČA, T.: *Výskyt*.
- 4 KRAJČA, Tomáš – KUTAL, Miroslav: *Migrace velkých savců v Jablunkovském průsmyku – závěrečná studie*. Olomouc 2010, s. 5 [WWW dokument] <http://www.selmy.cz/data/publications/jablunkovsko-migrace-studie-20101.pdf>. (stav k 28. 7. 2014).
- 5 MÁCHALOVÁ, Leona: *Hnutí DUHA a město Jablunkov zahájili výsadbu stromů a keřů ve zvířecím koridoru* [WWW dokument] <http://www.selmy.cz/tiskove-zpravy/hnuti-duha-a-mesto-jablunkov-zahajili-vysadbu-stromu-a-keru-ve-zvirecim-koridoru/> (stav k 28. 7. 2014).
- 6 BARTOŠOVÁ, Dana: *Medvěd hnědý v CHKO Beskydy*. Svět myslivosti 5, 2004, č. 2, s. 16–20, zde s. 17–18; JEŽ, Radim – PINDUR, David a kol.: *Mosty u Jablunkova včera a dnes / Mosty kolo Jablunkova wzoraj i dziś*. Český Těšín 2014, s. 261.
- 7 NOWAK, Sabina – MYŚLAJEK, Robert W. – JĘDRZEJSKA, Bogumiła: *Density and demography of wolf, Canis lupus population in the western-most part of the Polish Carpathian Mountains, 1996–2003*. Folia Zoologica 57 (4), 2008, s. 392–402; KRAJČA, T. – KUTAL, M.: *Migrace*, s. 5.
- 8 BOJDA, Michal – KUTAL, Miroslav – PRAUS, Libor: *Aktuální situace prostupnosti krajiny v údolí Vsetínské Bečvy a Senice. Nutná ochrana stávajících koridorů pro velké savce – závěrečná studie*. Olomouc 2010 [WWW dokument] <http://www.selmy.cz/data/publications/17.pdf> (stav k 28. 7. 2014).
- 9 ANDĚL, Petr – GORČICOVÁ, Ivana – HANUŠ, František – HROMKOVÁ, Věra: *Zajištění migrační prostupnosti Jablunkovské brázdy pro velké savce v souvislosti s předpokládaným navýšením automobilového provozu na silnici I/11 v úseku Jablunkov – státní hranice ČR/SR po zahájení provozu závodu Hyundai Motor Company v průmyslové zóně Nošovice*. Liberec 2007, s. 7.
- 10 TAMTĚŽ, s. 7.
- 11 Google Earth [WWW dokument] <https://www.google.cz/maps> (stav k 25. 7. 2014).
- 12 KRAJČA, T.: *Výskyt*.
- 13 ANDĚL, P. – GORČICOVÁ, I. – HANUŠ, F. – HROMKOVÁ, V.: *Zajištění*.
- 14 TAMTĚŽ.
- 15 KRAJČA, T.: *Výskyt*.
- 16 TAMTĚŽ.
- 17 KRAJČA, T. – KUTAL, M.: *Migrace*, s. 5; SHEPHERD, Brenda – WHITTINGTON, Jesse: *Response of Wolves to Corridor Restoration and Human Use Management*. Ecology and Society 11, 2006, č. 2 [WWW dokument] <http://www.ecologyandsociety.org/vol11/iss2/art1/> (stav k 20. 4. 2011).
- 18 KUSAK, Josip – HUBER, Djuro – GOMERČIĆ, Tomislav a kol.: *The permeability of highway in Gorsky kotar (Croatia) for large mammals*. European Journal of Wildlife Research 55, 2009, s. 7–21.
- 19 Google Earth [WWW dokument] <https://www.google.cz/maps> (stav k 25. 7. 2014).
- 20 VÁŇA, Martin – STÝSKALA, Jan – BOJDA, Michal – KUTAL, Miroslav: *Propustnost silničních komunikací na významných migračních koridorech v oblasti CHKO Beskydy*. In: Kutal, M. (ed.): *Velké šelmy a jejich migrační koridory v Západních Karpatech*. Malá Fatra – Kysucké Beskydy – Moravskoslezské Beskydy – Javorníky. Olomouc 2010, s. 17–22.
- 21 Google Earth [WWW dokument] <https://www.google.cz/maps> (stav k 25. 7. 2014).
- 22 JĘDRZEJSKI, Włodzimierz – NOWAK, Sabina – KUREK, Rafał a kol.: *Zwierzęta a drogi. Metody organiczania negatywnego wpływu dróg na populacje dzikich zwierząt*. Białowieża 2004.
- 23 BARTOŠOVÁ, D.: *Medvěd*, s. 17–18.
- 24 NOWAK, S. – MYŚLAJEK, R. W. – JĘDRZEJSKA, B.: *Density*, s. 392–402.
- 25 BARTOŠOVÁ, D.: *Medvěd*, s. 16–20.
- 26 JĘDRZEJSKI, W. – NOWAK, S. – KUREK, R. a kol.: *Zwierzęta*, s. 66.
- 27 KRAJČA, T.: *Výskyt*, s. 23.
- 28 ANDĚL, Petr – HLAVÁČ, Václav: *Automobilová doprava a mortalita obratlovců*. Ochrana přírody 63, 2008, č. 5, s. 19–21.
- 29 TAMTĚŽ.
- 30 BARTOŠOVÁ, D.: *Medvěd*, s. 17–18.

Muzeum Těšínska v roce 2016

Výroční zpráva

Zbyšek Ondřeka

Činnost Muzea Těšínska (dále jen MT) byla v roce 2016 podřízena dvěma hlavním cílům – na začátku roku to bylo vybudování a zprovoznění moderní stálé expozice v novém vstupním objektu v Archeoparku v Chotěbuzi-Podoborě (zevrubně informace k nové vstupní budově i expozicím byly zveřejněny v Těšínsku již v loňské výroční zprávě) a v polovině roku přípravě podkladů pro dokončení rekonstrukce hlavní výstavní budovy v Českém Těšíně. K slavnostnímu otevření vstupní budovy v Archeoparku došlo 22. dubna 2016 za velkého zájmu médií a za účasti řady oficiálních hostů. Pomyslný klíč od budovy toho dne předal řediteli MT hejtman Moravskoslezského kraje (dále jen MSK) Miroslav Novák. O několik dní později, 30. dubna 2016, byla budova představena veřejnosti a zahájili jsme její provoz.

MT postupně realizuje rovněž opravy repliky vlastního dřevěného hradiska. V minulých letech byly kompletně opraveny všechny repliky tzv. sídelních objektů i dřevěný most, který hrozil zřícením. V roce 2016 byla provedena renovace tzv. halové stavby a sídelního objektu. Zatímco pro vybudování nového vstupního objektu získalo MT již dříve podporu svého zřizovatele i krajského úřadu, u oprav replik dřevěných objektů to je složitější – jsou realizovány postupně podle toho, jak se nám podaří přesvědčit o jejich nutnosti odvětvový odbor krajského úřadu a získat potřebné finanční prostředky od zřizovatele muzea. Zatímco všechny sídelní objekty, most i halovou stavbu se povedlo opravit, pro financování chátrajících staveb fortifikací jsme museli nejprve najít prostředky z mimorozpočtových zdrojů. Proto byl závěr roku 2016 zároveň s přípravou projektové dokumentace a dalších podkladů pro dokončení opravy hlavní

výstavní budovy v Českém Těšíně i obdobím složitých jednání a hledání zdrojů financování opravy fortifikací v Archeoparku. Podařilo se! Společně s kolegy z firmy BeePartner Trinec a polským partnerem, kterým je obec Hažlach, MT uspělo se žádostí o hrazení oprav fortifikací z prostředků EU, určených na podporu přeshraniční spolupráce, a to v rámci realizace projektu *Toulky údolím Olše*. Tyto prostředky pokryjí 90 % vynaložených nákladů, jejichž výše se blíží 23 milionům korun. Žádost uspěla v silné konkurenci několika desítek jiných. Návštěvníci Archeoparku se přesto musí smířit s tím, že kompletní opravy chátrajících dřevěných fortifikací (komorové hradby, palisády a vstupní věž) se dočkají až v roce 2019. Těm bude v roce 2018 předcházet rozsáhlý archeologický průzkum.

MT ale není jen Archeopark. Jako každý rok i v tom uplynulém pracovalo ve všech oborech své činnosti. Pracovala muzejní knihovna a pracovaly i všechny výstavní sítě a pobočky – v Havířově, Jablunkově, Karviné, Orlové, Petřvaldě a také v Českém Těšíně. S posledně jmenovanou byly v roce 2016 spojeny i mimořádné akce věnované 100. výročí vzniku československých legií. MT se po dohodě s Československou obcí legionářskou stalo oficiálním partnerem celostátního projektu *Legie 100*, jehož součástí je i prezentace tzv. Legiovlaku v českých a slovenských městech. V září 2016 dorazil Legiovlak i do železniční stanice Český Těšín. Všude, kde zastaví, se setkává s velkým zájmem veřejnosti, která si jej může prohlédnout. Připomíná dnešním mladým lidem, že často o českých a slovenských legionářích nikdy neslyšeli, s jakým nadšením jejich pradědové a dědové se zbraní v ruce vybojovali našemu novému

Věrná replika legionářského vlaku z let 1918–1920, kdy na Transsibiřské magistrále v Rusku probíhaly válečné operace čs. legií, přilákala k návštěvě v Českém Těšíně davy lidí všech věkových kategorií, foto Jiří Zagura

státu právo na existenci a uznání ostatních spojenců. Podíl legionářů na vzniku naší moderní státnosti je nezpochybnitelný a potvrzuje jej i Masarykův lakonický výrok: *bez legií by nebylo Československa*. Škoda, že povědomí o legionářích u nás není velké. Přitom po boku dohodových států bojovalo více než 145 000 československých legionářů – více než 1 000 v britské a v srbské armádě, 42 000 v americké, 10 000 ve francouzské, 20 000 v italské a více než 71 000 v ruské. Tisíce z nich padly, tisíce se nevrátily domů. Ještě menší povědomí o legionářích sledujeme u nás na Těšínsku. Není divu – celá desetiletí se o nich nesmělo psát, jejich jména vymizela z učebnic, ale často i z pomníků. Leckoho tak možná překvapí, že jen z Těšínska, tehdy ještě nerozděleného státní hranicí, přišlo do československých zahraničních vojenských jednotek během první světové války téměř 1 000 dobrovolníků. To vědomí nám na Těšínsku vrací poněkud pozapomenutou českou národní hrdost. Proto se nejvýznamnější muzejní akcí roku 2016 stal týden aktivit, spojených se

zastávkou Legiovlaku v Českém Těšíně. MT oslovilo základní a střední školy, poskytlo jim důležité informace o legionářích, pozvánky, letáčky, připravilo doprovodné výstavy, promítání historických filmů, přednášky pro školy i pro veřejnost, v římskokatolickém kostele v Českém Těšíně uspořádalo zádušní mši slouženou za všechny československé legionáře z let 1914–1920, rodáky z Těšína a celého Těšínska. Odměnou nám byl plný chrám lidí a více než 10 000 návštěvníků Legiovlaku na českotěšínském nádraží. Během jediného týdne se doprovodných muzejních akcí zúčastnila další tisícovka lidí. Takovou návštěvnost nezaznamenali organizátoři projektu Legiovlaku nikde jinde v České republice a spolupráce se školami na Těšínsku i Československou obcí legionářskou si velmi vážíme.

Zhotovení projektové dokumentace k dokončení rekonstrukce hlavní výstavní budovy předcházely stovky hodin práce a plánování moderních muzejních expozic. Dominantním prvkem a zároveň dějovou osou bude příběh Těšínska – od konstituování

svěbytného Těšínského knížectví ve Slezsku na sklonku 13. století až do jeho zániku a dělení mezi Polsko a Československo ve 20. století. Vše bylo zpracováno v rekordně krátké době a zasloužili se o to především odborní zaměstnanci, kteří připravili společně s renomovanou pražskou firmou AV MEDIA, a.s., koncept stálých expozic. Část přírodovědnou připravily přírodovědkyně v čele s Janou Glombovou, společenskovědní pak historikové, historičky a etnografky pod vedením Radima Ježe. Nebýt osobní angažovanosti prakticky všech muzejníků, ale i vstřícnosti a pochopení projektantů v čele s Czeslawem Mendrekiem, nebylo by možné za tak krátkou dobu dokumentaci vůbec zpracovat. A času opravdu nebylo nazbyt – MT se totiž rozhodlo využít ojedinělé dotační výzvy z programu IROP, jež umožňovala účelovou finanční podporu oprav regionálních muzeí z prostředků EU. Jednalo se o první takovou výzvu od přistoupení České republiky k EU a taková příležitost se už nemusí opakovat. Se žádostí MT na jaře 2017 uspělo, a tak díky dotaci dokončíme po mnoha letech provizorií rekonstrukci naší nejkrásnější a největší výstavní budovy. MT se konečně vrátí na pomyslnou mapu nejvýznamnějších českých muzeí a galerií. Pokud vše proběhne podle plánu, bude budova zprovozněna nejpozději v roce 2020. MT, potažmo MSK, jehož prostřednictvím byla žádost o dotaci podána, tímto nabídne městu Český Těšín krásný dar ke 100. výročí jeho vzniku. Dá se předpokládat, že po její opravě a zpřístupnění expozic pro veřejnost vzroste návštěvnost. K tomu si dovoluji poznámku – stále častěji se na muzeum hledí jako na kulturní zařízení, smyslem jehož činnosti je poskytnout zábavný program, který přiláká hodně zájemců. Svědčí to o hlubokém nepochopení smyslu činnosti a existence muzea jako vědecké paměťové instituce. Stejně jako další významná česká muzea i MT realizuje celou řadu úkolů a vědeckých aktivit, které veřejnost nikdy neuvidí, o nichž většinou ani neví – a přitom jsou pro poznání a dokumentaci vývoje regionu doslova nezastupitelné. Provádí vědecký a terénní výzkum, spravuje tisíce sbírkových předmětů a knih v depozitářích, vydává vlastní knihy, studie, mapy a průvodce, spolupracuje se školami. Chcete příklad? Kdo by se dozvěděl o stovkách

Muzeum Těšínska připravilo k projektu Legiovlaaku celou řadu doprovodných akcí, zejména přednášek pro veřejnost, a vydalo i informační leták se základními údaji o historii čs. legií a jejich podílu na obraně hranic republiky po první světové válce s důrazem na přiblížení situace na Těšínsku

československých legionářů původem z Těšína a okolí, kdyby takové informace MT mnohaletým výzkumem v archivech a matrikách nezískalo a neposkytlo je veřejnosti? MT má mnohem větší ambice, než být kulturně zábavním spolkem či pouhou atraktivitou cestovního ruchu. Dosah jeho výstupů je dalekosáhlý. I proto vyrostlo během několika posledních let do podoby regionální vědecké paměťové instituce, jež v nejvýhodnější části České republiky působí. Dodejme, že jediné.

Hospodaření muzea

Činnost MT byla v roce 2016 finančně hrazena především z příspěvku zřizovatele v celkové výši 32 669 000 Kč. Vlastní výnosy organizace (např. za vstupné, z prodeje zboží a služeb apod.) dosáhly 1 978 000 Kč. Oproti předchozím dvěma letům byly tyto výnosy o více než milion korun vyšší díky tržbám ze vstupného ve znovuotevřené pobočce

Archoparku. Pro zpracování projektové dokumentace na rekonstrukci hlavní výstavní budovy obdrželo MT od svého zřizovatele účelovou investiční dotaci ve výši 2 420 000 Kč. Jejím zpracování předcházelo zhotovení architektonické studie stavby a studie expozic, jež si vyžádaly náklady v celkové výši 337 500 Kč. Ty byly hrazeny z fondu investic MT. Další prostředky se podařilo získat z různých dotací a grantů. Celkové výnosy organizace činily 36 266 000 Kč a celkové náklady 36 216 000 Kč. Tím bylo dosaženo kladného výsledku hospodaření ve výši 49 600 Kč. Největší nákladovou položkou byly tradičně mzdové a sociální výdaje, které dosáhly celkové výše 20 150 000 Kč. Významnou část z celkových nákladů organizace představovaly tzv. náklady na služby (4 009 000 Kč), odpisy dlouhodobého majetku (3 586 000 Kč), spotřebu energií (1 424 000 Kč), pořízení drobného dlouhodobého majetku (1 344 000 Kč), spotřebu materiálů (1 294 000 Kč) a na opravy a údržbu (3 400 000 Kč). Jako každoročně byla zajišťována i pravidelná údržba veškerého svěřeného majetku, i když peněz právě zde asi nikdy nebude nazbyt. Kromě běžných oprav a údržbových prací MT zajistilo realizaci další části akce nazvané *Opravy dřevostaveb v akropoli Archeoparku* v částce 2 204 500 Kč, na kterou obdrželo od zřizovatele účelově určený příspěvek. Významná byla rovněž akce spojená s výměnou původního osvětlení ve výstavní síni v Karvině za mnohem vhodnější a také úspornější LED reflektory, jež jsou umístěny na světelných rampách. Jednotlivá svítidla jsou otočná, umožňují samostatné vypnutí, nastavení intenzity osvětlení i chromatičnosti (teploty barvy). Náklady na výměnu osvětlení ve výši zhruba 525 000 Kč byly hrazeny z fondu investic MT.

Organizace muzea

V organizační struktuře instituce došlo v roce 2015 k jedné výraznější změně, která byla způsobena opětovným zahájením provozu Archeoparku, jehož fungování jakožto samostatné pobočky MT v současné době zajišťuje celoročně šest pracovníků a sezonně několik průvodců. Průměrný přepočtený stav zaměstnanců za rok 2016 byl 58,68 osob. K 31. prosinci

2016 bylo v muzeu evidováno ve fyzickém stavu celkem 57 zaměstnanců, z toho 24 osob tvořili vysokoškoláci (z toho tři dosáhli vědeckého titulu Ph.D.), 1 osoba měla vyšší odborné vzdělání, 27 osob mělo úplné střední vzdělání a 5 osob bylo vyučeno. V mimo evidenčním stavu na mateřské či rodičovské dovolené bylo k poslednímu dni roku 2016 osm žen. Průměrná mzda všech zaměstnanců muzea v hlavním pracovním poměru činila 20 352 Kč. Bohužel ani v roce 2016 nedosáhla úrovně celostátní průměrné mzdy. Na tomto místě si dovoluji poznámku. Výběru našich odborných zaměstnanců věnujeme v MT dlouhodobě opravdu mimořádnou pozornost. Trváme nejen na vysokoškolském vzdělání a vysoké odbornosti, ale na rozdílu od řady dalších muzeí i na jejich vědecké, pedagogické a publikační činnosti a dokonalé orientaci ve vlastivědě Těšínska. I proto není vůbec jednoduché získávat pro práci v muzeu mladé kvalifikované a přítom pracovitě a oddané archeology, etnografy, historiky či přírodovědce. Přitom MT je jedinou regionální vědeckou paměťovou institucí, jež dnes v prostoru českého Těšínska působí, a už proto z vysokých nároků na své odborné zaměstnance slevit nemůže.

Výstavní činnost

Výstavní a expoziční činnost MT patří k nejpřitažlivějším formám výstupů odborných činností pro veřejnost. Prezentace výsledků vědecko-výzkumné činnosti hmotné kultury Těšínského Slezska ve všech jejích projevech, výročí regionálního či širě pojatého historického kontextu našich dějin, dynamika krajinných změn – to vše a mnohé další v sobě nese výstavní a expoziční činnost našeho muzea. Výstavy jsou zároveň výstupem spolupráce s partnerskými muzei a dalšími institucemi, včetně zahraničních, jako je např. Muzeum Śląska Cieszyńskiego v Těšíně, Oravské muzeum Pavla Országa Hviezdoslava v Dolnom Kubíně, Kysucké muzeum v Čadci, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm ad. Řadu spolupracovníků rozšířilo v posledních letech např. Muzeum Górnośląskie v polské Bytomi a Muzeum Jeńców Wojennych v Łambinowicích. Muzeum Těšínska věnuje v koncepci výstavní činnosti velkou pozornost

i skupině návštěvníků zdravotně znevýhodněných. Dlouhodobě se tak podílí na jejich integraci do každodenního života. Výstavy jsou významnou součástí muzejní práce, přínosem MT pro vyučování regionální historie, environmentální výchově, prezentaci historie a současnosti regionu Těšínska u nás i v zahraničí, podílejí se na rozvoji turistického ruchu v regionu.

V roce 2016 proběhlo ve výstavních sálích MT 20 výstav, z toho deset autorských. Návštěvnost výstav a expozic za uplynulý rok činí 44 400 osob, z tohoto počtu je 26 306 mládeže a 18 094 dospělých. Zdarma je zhlédlo 16 971 návštěvníků. Celková návštěvnost, včetně výstav a expozice umístěné mimo naše prostory, činí 46 225 osob, z toho 26 306 dětí a mládeže. Mimo tyto návštěvníky evidujeme dále 26 628 osob na tzv. výchovných akcích (doprovodných programech), z toho 3 045 na přednáškách, 23 583 na ostatních akcích. Zdarma se jich zúčastnilo 12 663 osob, 13 965 zaplatilo vstupné. Celková návštěvnost všech výstav, expozic a výchovných akcí MT tak činí 72 853 osob. Na nárůstu návštěvnosti má jednoznačně vliv znovuotevření Archeoparku. Na druhé straně ji dlouhodobě snižuje absence důstojné stálé expozice a výstavní síně v Českém Těšíně. Také Výstavní síň v Karvině byla z důvodu rekonstrukce osvětlení od září až do konce roku uzavřena. Celkové náklady vynaložené na výstavní činnost činily 765 000 Kč. Realizace výstavy zaměřené na začleňování osob se zdravotním postižením do společnosti činila 103 000 Kč, příspěvek MSK na realizaci výstavy pro handicapované dosáhl 100 000 Kč.

Ke zdařilým výstavním projektům patřila výstava s legionářskou a vlasteneckou tematikou nazvaná *Jan Čapek, bratr a legionář*. Vůbec poprvé komplexně představila mimořádnou osobnost, jakých je jako šafránu. Jan Čapek, oddaný český vlastenec a sokolský činovník, přispěl k budování a posilování českého národního uvědomění na Těšínsku, zejména v Orlové, ve které žil. Podílel se na formování legií v Itálii, kde v roce 1918 padl za svobodné Československo v boji s rakouskými jednotkami. V roce 2016 jsme si připomněli 140. výročí jeho narození. Panelová výstava *Československé legie v Itálii*, umístěná rovněž ve Výstavní síni v Českém Těšíně, byla zároveň

doprovodnou akcí k prezentaci ojedinělého projektu *Legiovlak* v Českém Těšíně (viz výše).

Ze široké škály výstav dále připomínáme typ výstavy, jež má již své pevné místo ve výstavní činnosti našeho muzea. Výstava nazvaná *Historický nábytek* byla realizována za finanční podpory MSK a byla zaměřená na podporu začleňování osob se zdravotním postižením do společnosti. Představila jednotlivé typy dřevěného nábytku, který tvořil součást vybavení interiérů obydlí v průběhu uplynulých více než třech stoletích. Návštěvník se seznámil s materiály pro výrobu nábytkových kusů i slohovými proměnami nábytku v jednotlivých historických obdobích, s technologickými postupy a se způsoby úpravy a výzdoby. Jednotlivá stánoviště výstavy byla označena popisky v Braillově písmu a informace byly zaznamenány na čtečky zvukových etiket a další. Dotýkat se předmětů bylo možné. K výstavě byly připraveny pracovní listy a řada tematických akcí. Celkový počet návštěvníků této výstavy činil 1 584 osob, z toho dětí a mládeže 873, dospělých 711. Z řady dalších výstavních projektů (viz tabulka realizovaných výstav) jmenujeme alespoň výstavu *Když Evropou nesla se secese*, jež představila tento umělecký sloh prostřednictvím dochovaných unikátních sbírek.

Příkladem velmi dobré spolupráce se vzdělávacími institucemi je spolupráce s Gymnáziem Josefa Božka v Českém Těšíně. U příležitosti 95. výročí založení školy (na svém počátku soukromého Českého reformního reálného gymnasia Slezské matice osvěty lidové v Českém Těšíně) se MT opět podílelo na realizaci výstavy mapující jeho historii.

Po dohodě s městem Bohumínem byla v letech 2015–2016 připravena a dokončena stálá expozice s názvem *Bohumín – pohledy do minulosti města*. Veřejnosti byla zpřístupněna 1. července 2016 za účasti starosty města Petra Víchy a řady dalších významných osobností. Expozice vyrostla v suterénu zrekonstruovaného secesního domu *Pod Zeleným dubem* ve Starém Bohumíně. Spolupráce se rozšiřuje a bude pokračovat i v následujících letech, máme společné vize. Podpora a nadšený přístup bohumínských radních i úředníků při mapování historie jejich města i celého Těšínska by mohl být mnohým jiným příkladem.

Sbírkotvorná činnost

K 31. prosinci 2016 bylo v Centrální evidenci sbírek Ministerstva kultury ČR evidováno 205 184 kusů sbírkových předmětů ve správě MT. V uplynulém roce jsme získali 1 173 kusů předmětů (z toho 300 knih). Na jejich zakoupení bylo vynaloženo 175 000 Kč (z toho na nákup sbírkových knih 12 000 Kč).

V roce 2016 se mj. výrazně rozšířil a obohatil fond zoologie. Do sbírek bylo získáno téměř 60 dermoplastických preparátů ptáků a savců, zástupců regionální fauny. V muzeu jsou preparáty zhodnoceny jako cenný vědecko-dokumentační materiál. Jsou zastoupeny i méně časté druhy – např. sluka lesní, datel černý či psík mývalovitý, jenž je unikátní tím, že představuje nepůvodní druh fauny ČR, který se na Těšínsku začal objevovat teprve v posledních dekadách. Dále byla do fondu získána lepidopterologická sbírka vypreparovaných motýlů. Dosud nebyla ve sbírkách MT zastoupena a pojímá kromě běžných druhů rovněž zástupce, jež se na území Těšínska již nevyskytují.

Proces znárodnování v regionu po roce 1948 dokládá drobný předmět velký svou

Dermoplastický preparát ořešníka kropenatého (Nucifraga caryocatactes), ohroženého druhu z čeledi krkavcovitých chráněného v ČR zákonem, obohatil spolu s bezmála šesti desítkami dalších zoologických preparátů sbírkový fond Muzea Těšínska, foto Daniela Podstawková

dokumentační hodnotou – lžice z postříbřené leštěné alpaky vyrobená firmou Sandrik n. p., Moravská Třebová. Lžice je dlouhá 18,6 cm a je na ní vyražený text NÁRHOTELÝ 8. Byla používána v Hotelu a kavárně Albrecht v Orlově-Porubě, který byl konfiskován v roce 1949. Právě v souvislosti s konfiskací majetku byl na lžici vyražen zmíněný text.

Stávající sbírka služebních uniforem se rozrostla o soubor pánských a dámských uniforem české celní správy z konce 90. let minulého století. Pro dokumentaci lidového oděvu na Těšínsku má nezastupitelný význam práce českotěšínské vyšivačky Blaženy Slováčkové. Její současnou práci zastupuje rekonstrukce těšínských rukávů s kombinovanou technikou bílé výšivky a „skryntu“, kterou jsme získali do sbírek. Její mimořádné celoživotní dílo i předávání svého umu a znalostí dalším generacím vedlo pracovnice Pověřeného regionálního odborného pracoviště pro péči o tradiční lidovou kulturu MT k návrhu nominace Blaženy Slováčkové na udělení titulu *Mistr tradiční rukodělné výroby Moravskoslezského kraje*.

K novým sbírkovým klenotům patří dva kusy kovových barokních dveří, pocházejících z domu č. p. 4/3 na Masarykově náměstí v Karviné-Fryštátě. Jsou dokladem zručnosti rozšířeného kovářského řemesla na Těšínsku i úrovně stavebních a konstrukčních prvků obydlí v 18. století. Dveře jsou ručně kované z několika větších a menších kovových plátů, po obvodu snýtované, opatřeny dvěma závěsy na panty a dvěma petlicemi. Dalším cenným materiálem je rodinné album barevných a černobílých pohlednic a fotografií z počátku 20. století s vazbou na historický region Těšínska obsahující 272 kusů. Jsou v něm mj. pohlednice, jež dokumentují vzhled lokalit na Těšínsku v období prvních desetiletí 20. století. Získali jsme tak mimořádně cenný srovnávací materiál.

Restaurování a ochrana sbírek

Ochrana sbírkových předmětů je realizována na dvou konzervátorských pracovištích (všeobecná konzervace a konzervace textilu), a to prostřednictvím preventivní a zásahové konzervace a restaurátorských zásahů. V loňském roce bylo zkonzervováno 1 088 sbírkových předmětů. Kromě běžné konzervace a přípravy

Dřevěné soše Neposkvrněného početí Panny Marie z 18. století, pocházející z Jablunkova, byla díky restaurátorskému zásahu navracena Janem Bittnerem původní krása. Ze sochy vysoké 154 cm byly sejmuty vrstvy druhotných přemaléb a komplexně asanováno dřevo, vlevo stav před restaurováním, vpravo po něm, foto Jan Bittner

sbírkových předmětů pro výstavy pořádané MT proběhla rovněž konzervace předmětů určených k zapůjčení, nově získaných předmětů, záchranná konzervace nejvíce poškozených sbírkových předmětů a jako každým rokem konzervace předmětů pro sezónní expozici v Kotulově dřevěnce v Havířově. V rámci konzervace textilních sbírek proběhla záchranná konzervace některých značně poškozených částí těšínských krojů, dále byly zhotoveny repliky chybějících historických oděvů či těch, které již není možné používat k výstavním účelům.

Významným počinem loňského roku byla možnost zrestaurovat hned pět předmětů ze sbírek MT. Díky finančním prostředkům získaným v rámci dotačních programů Ministerstva kultury ČR a MSK a práci restaurátorů mohla být předmětům navracena jejich původní podoba. Jedná se např. o obraz Panny Marie Loretánské vsazený do zlaceného oltářního rámu se 14 svatými pomocníky z 18. století, barokní koutové vitríny či dřevěnou sochu Neposkvrněného početí Panny Marie z 18. století. Restaurátorských prací se ujali restaurátoři Jaroslav Jakubek z Ostravy a Jan Bittner ze Staříče. Všechny tyto předměty budou návštěvníkům zpřístupněny v nové expozici v Českém Těšíně na Hlavní třídě.

Výzkum, vědecké konference a projekty

Jak již bylo konstatováno výše, odborní pracovníci MT řeší celou řadu vědecko-výzkumných projektů. Přírodovědkyně v uplynulém roce pokračovaly mj. ve výzkumu fauny údolí řeky Ostravice, a to od soutoku Černé Ostravice po vodní nádrž Šance, sledovaly a dokumentovaly antropogenní změny v krajině na území české části Těšínska, výskyt nepůvodních a invazních druhů naší fauny a flóry či mechorostů v Českém Těšíně. Svá zjištění publikovaly formou odborných studií i popularizačních článků.

V oblasti společenských věd pokračoval výzkum několika dlouhodobých projektů zaměřených např. na systém raně novověkého opevnění Jablunkovského průsmyku, náboženského vývoje Těšínska, osudů posledních těšínských Piastovců, existenci folklorních souborů, historii lázeňství na Těšínsku či dokumentaci jeho politických a státoprávních změn. Výsledky výzkumů byly prezentovány prostřednictvím oborových seminářů a vědeckých konferencí. Za všechny zmiňme alespoň účast historika Davida Pindura na odborném kolokviu *Nižší klérus mezi Tridentinem a osvětlenstvím: Cesty*

k uchopení kolektivní identity jedné sociální skupiny, pořádaném Filozofickou fakultou Ostravské univerzity v Ostravě, vystoupení Jana Saheba na dvoudenní konferenci Centra pro hospodářské a sociální dějiny FF Ostravské univerzity v Ostravě, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego a Fundacji Silva Rerum Polonarum nazvané *Modernizace církve od zrušení jezuitského řádu do II. vatikánského koncilu*, jež se konala v prostorách plumlovského zámku, nebo prezentaci výzkumu obranných systémů horských přechodů na Moravu a do Uher (na příkladu hradeckých a jablunkovských šancí) dalšího z historiků Martina Krůla, kterou představil v rámci 48. ročníku mezinárodní konference archeologie středověku *Archeologia historica* v prostorách Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Archeologové MT v roce 2016 realizovali celkem 37 archeologických dohledů, především v rámci různých staveb v Karvině a Havířově, ale také např. v Bohumíně, Dolní Lutyni – Věřňovicích, Dolní Suché, Orlové či přímo v Českém Těšíně. Dohledy byly vyvolány jak drobnějšími akcemi, tak rozsáhlejšími stavebními zásahy (opravy produktovodů, rekonstrukce kanalizace, úprava břehů Olše atd.). V podzimních měsících probíhala oprava vybraných dřevostaveb v Archeoparku, jež si také vyžádala archeologický dohled provedený archeologem MT. Zemní práce byly prováděny v již prozkoumaných partiích hradiště, ovšem i tak došlo k získání několika kusů pravěké a středověké keramiky, což jen dokládá trvalou materiálovou bohatost této lokality.

Ediční a publikační činnost

Kromě dvou čísel časopisu *Těšínsko*, na jehož stránkách bylo v uplynulém roce publikováno šest původních článků, tři materiálové texty, 14 kratších zpráv a 18 anotací a recenzí, MT vydalo brožovanou publikaci s názvem *Ivančena* (s podtitulem *Kamenné svědectví hrdinství a odvahy*). Publikace byla připravena k 70. výročí založení památníku popravených ostravských skautů a členů českého odboje. Přináší základní souhrn informací k fenoménu Ivančena, založený na výsledcích několikaleitého profesionálního historického výzkumu.

Téma je nazíráno čtyřmi autory (Mečislav Borák, Tomáš Foldyna, Zbyšek Ondřejka, David Pindur) z různých úhlů pohledu. Textovou část uvozují základní informace o Lysé hoře a jejím okolí v širším historicko-geografickém kontextu, o změnách státních hranic ČSR v okolí Lysé hory po okupaci československého pohraničí v roce 1938 nebo o původu názvu místa zvaného Ivančena a dávných majitelích této beskydské polany. Následuje stručný nástin počátků a rozvoje skautingu v Těšínském Slezsku a v přilehlé části Moravy. Vlastní jádro pojednání vypráví o tragickém příběhu ostravské odbojové skupiny vedené skautským činovníkem Vladimírem Čermákem – Zuzinou a složené z jeho spolupracovníků z řad junáků, sokolů a dalších českých vlastenců. Další část publikace je věnována vzniku mohyly na Ivančeně, která již sedm desítek let píše a vypráví svůj vlastní pozoruhodný příběh (více viz samostatná anotace publikována níže).

Ve druhé polovině roku 2016 byl redakčně připravován další svazek *Studií o Těšínsku*, tentokrát s pořadovým číslem 23. Publikace *Jazyk a národnost ve sčítáních lidu na Těšínsku v letech 1880–1930*, kterou napsal erudovaný historik Dan Gawrecki, sleduje národnostní problematiku jak v lokálních, tak i celostátních souvislostech. Čtenářům se tak do rukou dostává první práce tohoto typu, v níž jsou podrobně přiblíženy různé soupisy a pokusy o zjišťování jazykové a etnické příslušnosti obyvatel Těšínska do poloviny 19. století a analyzována jednotlivá sčítání lidu z let 1880–1930 za využití dosud nezpracovaných pramenů, jež odhalují zajímavé skutečnosti o způsobu registrace při sčítání obyvatel či o národnostních sporech v regionu. Studie je dokladem vědeckých aktivit MT, na nichž se kromě odborných zaměstnanců MT podílejí i externí spolupracovníci a autoři. Tiskem vyšla na počátku roku 2017, proto se k jejímu hodnocení ještě vrátíme.

Muzejní knihovna Silesia

Muzejní knihovna a studovna *Silesia* slouží jako základní zdroj literatury a informací (nejen) o Těšínském Slezsku jak odborným zaměstnancům muzea, tak i badatelům z řad veřejnosti. Součástí knihovních sbírek jsou

i vzácné tisky. Knihovna v uplynulém roce spolupracovala s Moravskoslezskou vědeckou knihovnou v Ostravě při dalším rozšiřování Digitální knihovny Moravskoslezského kraje a při realizaci knižního veletrhu v Ostravě. Během roku 2016 byly v Silesii zorganizovány návštěvy studentů středních škol, v březnu a říjnu byla pro zájemce připravena burza knih. V červnu se zde uskutečnil knižní jarmark.

V roce 2016 probíhalo dále doplňování online katalogu formou retrospektivní katalogizace, zpracováno bylo 1 828 svazků. Nové publikace (zejména s datem vydání 2015 a vyšším) jsou katalogizovány podle pravidel RDA. Katalogizační záznamy jsou zasílány do Souborného katalogu České republiky. V roce 2016 jím bylo přijato 530 z celkového počtu 535 zaslaných záznamů, z toho 118 tvořily záznamy nové (zpracované v rámci České republiky jako první v Muzejní knihovně a studovně Silesia). V Souborném katalogu je k 31. prosinci 2016 celkem 2 424 záznamů. Muzejní knihovny a studovny Silesia, z toho 637 záznamů nových.

Knihovní fond se v roce 2016 rozšířil o 575 titulů, z toho 300 bylo zařazeno do sbírkového a 275 do odborného fondu, přičemž převážná část přírůstků byla získána formou sběru a výměnou s jinými institucemi. Největším a nejtěžším předmětem zapsaným do sbírek v loňském roce je šestijazyčná fotografická kniha *Trees of the world* o rozměrech 47 × 30 cm. Z odborného fondu je nejrozměrnější *Delineatio Moraviae auctore I. A. Comenio* (48 × 30 cm). V loňském roce poskytla knihovna své služby 456krát, zaregistrováno bylo celkem 1 280 výpůjček. K 31. prosinci 2016 obsahoval elektronický katalog 18 366 titulů a celkový rozsah fondu představoval 30 866 jednotek.

Archeopark Chotěbuz-Podobora

Jak jsme uvedli v úvodu, po dvouleté pauze byl v roce 2016 opět otevřen Archeopark v Chotěbuzi-Podoboře. Do nové multifunkční budovy byly na počátku roku nainstalovány interaktivní expozice, které jsou zaměřeny na dějiny chotěbuzské lokality, výsledky zdejších archeologických výzkumů a okolní přírodu. Vše pak doplňuje samostatná keramická dílna

s pecí a hrnčířským kruhem, jež je využívána pro nejrůznější školní i veřejné akce. Na novou vstupní budovu a historický areál se první den po jeho znovuotevření přišlo podívat přes 700 návštěvníků, za celý rok 2016 jej navštívilo 24 291 návštěvníků.

Pro ně byly po celý rok připraveny akce historického, kulturního i přírodovědného charakteru.

Mezi nejvíce navštěvované patřil tradiční program Spolku pro historii a šerm Tizon, specializující se na ukázky života starých Slovanů. Kromě zahájení sezony spolek účinkoval i na dvoudenní akci *Na jantarové stezce*, na oslavě svátků Cyrila a Metoděje nebo sv. Václava. Velkého zájmu ze strany návštěvníků se těšila také tradiční svatováclavská mše či noční prohlídka hradiska. V Archeoparku své místo mají samozřejmě i archeologové. Studenti z Archeologického klubu studentů Slezské univerzity v Opavě zde předváděli a zkoušeli nejrůznější pokusy z experimentální archeologie – např. stavěli chlebovou pec z doby halštatské, ve které vypalovali keramiku, tavili

Moderní vstupní objekt v Archeoparku v Chotěbuzi-Podoboře umožňuje konání různých doprovodných akcí – např. 25. června 2016 se zde uskutečnil pestrý edukační program s názvem *Svět pod vodní hladinou* s výkladem zooložky Jany Glombové (na snímku třetí zleva), foto Jiří Zagura

olovo nebo pekli chlebové placky. Archeopark se také zapojil do Mezinárodního dne archeologie, který připadl na 16. říjen 2016. Kromě akcí zaměřených na archeologii či historii byly realizovány i programy pro příznivce přírodovědy. Většinu těchto aktivit organizovali zaměstnanci přírodovědného útvaru MT (*Vítání jara, Za památnými stromy, Svět pod vodní hladinou*). Kromě nich se na přírodovědných akcích podíleli také sokolníci nebo včelaři. Pestrou nabídku aktivit a vzdělávacích programů nabízel po celý rok 2016 Archeopark rovněž dětem všech stupňů škol. Naše vzdělávací programy doplňují a obohacují výuku vlastivědy, dějepisu, českého jazyka a literatury, přírodovědy, zeměpisu, občanské a výtvarné výchovy apod.

Komunikace s veřejností

Nejen v Archeoparku, ale i v dalších pobočkách připravilo MT doprovodné programy. Zejména se jedná o akce, které podporují vzdělávání a rozvíjí osobnost dětských i dospělých návštěvníků. Pokračujeme ve spolupráci se školkami, školami a jednotlivými učiteli – právě jim byly připravovány programy a akce na míru tak, aby vhodně doplňovaly výuku. Mezi nejúspěšnější akce na pobočkách v roce 2016 patřily *Velikonoce v muzeu, Vánoce v muzeu, Královská koruna, Ženy Karla IV., Bylo nebylo – pověsti našeho kraje* ve Výstavní síni Český Těšín; *Velikonoční tvoření, Jablunkovský džbánek a Vánoční dílny* v Jablunkově; *Naše město a Nastal zas vánoční čas* v Orlové. Karvinská výstavní síň nabídla tyto hojně navštěvované akce: *Hody, hody doprovody, Karviná – malebné město ve Slezsku, Život a doba Karla IV. ad.* VS Musaion nabídla akce *Vánoce – řemeslné dílny, Velikonoce – řemeslné dílny, Maléřečky* a poutavé besedy s pamětníky k výstavě *Místa utrpení, smrti a hrdinství*. Celkově Muzeum Těšínska zrealizovalo v loňském roce 299 akcí, jež navštívilo 26 628 osob.

Klub Muzea Těšínska v roce 2016 uspořádal 19 přednášek pro veřejnost a 3 exkurze výhradně pro své členy. Zazněly mj. přednášky: *Zlomená hrdost – zkáza a záchrana*

*zámků na Těšínsku, Renesanční domy v Těšíně, Pivovarnictví v rakouském (českém) Slezsku v 19. a v první polovině 20. století, Církevní řády Těšína, Vývoj velkopřemyslu v rakouském Slezsku před první světovou válkou, Moravská Ostrava ve středověku pohledem archeologa, Svatby posledních těšínských Piastovců, Velké šelmy v Beskydech a jejich ochrana, Druhý život krále Rudolfa I. ve světě českých kronik, Rakousko-uherská polární expedice 1872–1874 či České Slezsko v letech 1918–1938. Klub zorganizoval 40 přednášek pro školy, školky a zájmové skupiny. MT se rovněž podílelo ve spolupráci s Městskou knihovnou Český Těšín na cyklu kulturně-vzdělávacích akcí *Měsíc regionální historie*.*

V roce 2016 vydalo MT 27 tiskových zpráv, na jejichž základě bylo zveřejněno 341 tištěných a elektronických článků, rozhlasových či televizních reportáží o jeho činnosti. Obrovskému zájmu médií i veřejnosti se těšily zejména dvě loňské události. První bylo otevření nové vstupní budovy chotěbuzského Archeoparku a jeho opětovné zpřístupnění návštěvníkům na konci dubna 2016, a poté záříjový příjezd Legiov laku na nádraží do Českého Těšína, kde během své týdenní zastávky návštěvností pokořil všechna dosavadní čísla, a to včetně zastávek v Praze či Ostravě. MT ve spolupráci s Československou obcí legionářskou připravilo u této příležitosti pestrý doprovodný program. V závěru roku MT přijalo nabídku spolupráce týdeníku *Třinecký hutník* na zpracování půlročního seriálu o osobnostech Těšínského Slezska, určenému k publikaci v první polovině roku 2017.

Prakticky denně aktualizujeme naše internetové stránky a vedeme vlastní profil na Facebooku s aktuálním děním – zde je názorně vidět, že zájem o MT ve všech ohledech stále roste. V rámci propagace výstavní činnosti MT graficky navrhlo, zpracovalo a vydalo 14 barevných oboustranných letáků (formát A4) k novým výstavám, novoročenku 2017, brožury o Archeoparku pro školy a veřejnost, zpracovalo a vydalo 6 skládaček s programovou nabídkou muzea, doplněných kalendáři událostí z historie Těšínska.

Výstavní činnost Muzea Těšínska v roce 2016

Výstavní síň v Českém Těšíně

Stálá expozice:	Obrázky z minulosti Těšínského Slezska	
Výstavy:	A do Vánoc jsme doma...	29. 10. 2015 – 14. 2. 2016
	Ida Münzberg (1876–1955). Zátíší, krajina, duše	8. 3. 2016 – 24. 7. 2016
	Jan Čapek, bratr a legionář	13. 9. 2016 – 12. 1. 2017

Výstavní síň v Karviné

Stálá expozice:	Střípky z dějin Karviné	
Výstavy:	Řemesla našich předků	17. 9. 2015 – 10. 1. 2016
	Když Evropou nesla se secese	1. 3. 2016 – 18. 9. 2016

Výstavní síň Musaion v Havířově

Stálá expozice:	Než se město zrodilo	
Výstavy:	Sopky v geologické minulosti Moravy a Slezska	28. 1. 2016 – 20. 3. 2016
	Místa utrpení, smrti a hrdinství	05. 4. 2016 – 31. 5. 2016
	Dámy a pánové, držte si klobouky!	16. 6. 2016 – 21. 8. 2016
	Atlas ptáků neobyčejných	16. 9. 2016 – 29. 1. 2017

Památník životické tragédie v Havířově-Životicích

Stálá expozice:	Okupace a odboj na Těšínsku	
Výstavy:	Genocida Romů v době 2. světové války	21. 5. 2015 – 10. 1. 2016
	Zapomenuté Javoříčko	10. 5. 2016 – 15. 1. 2017
	Zajatecké tábory Teschen	10. 5. 2016 – 15. 1. 2017

Technické muzeum v Petřvaldě

Stálá expozice:	Kouzelný svět tramvají	
	Tradice hornictví / Tradycje górnictwa	
Výstavy:	Dřevěné kostely, kaple a zvoničky Těšínska a severovýchodní Moravy	14. 1. 2016 – 22. 5. 2016
	Historický nábytek	2. 6. 2016 – 31. 12. 2016

Výstavní síň v Orlové

Stálá expozice:	Orlová – minulost i současnost	
	Putování za předky	20. 10. 2015 – 31. 3. 2016
Výstavy:	Kouzelná proměna textilních sbírek v rukou konzervátora	26. 4. 2016 – 7. 8. 2016
	Ida Münzberg – portréty	1. 9. 2016 – 23. 12. 2016

Výstavní síň v Jablunkově

Stálá expozice:	Z minulosti Jablunkova a okolí	
Výstavy:	Těšínsko mezi dvěma světovými válkami	6. 10. 2015 – 17. 4. 2016
	Z historie pivovarnictví	14. 6. 2016 – 28. 2. 2017

Masarykovy pomníky v Bohumíně

Petra Blažejová

V příštím roce si budeme připomínat již 100. výročí obnovy samostatného českého státu. Není pochyb, že velkou zásluhu na vzniku Československé republiky měl její první prezident Tomáš Garrigue Masaryk, od jehož úmrtí letos uplyne 80 let. Na Těšínsku a samozřejmě po celé republice však již za jeho života vznikaly jeho pomníky, busty či pamětní desky jako připomínka toho, co pro československý stát vykonal. Století sice představuje v dějinách lidstva jen krátký úsek, avšak i během této doby potkal Masarykovy sochy mnohdy pohnutý osud – byly slavnostně postaveny, v tichosti odstraněny, znovu instalovány, znovu odcizeny... Do dnešních dnů se dochovalo jen málo z původních monumentů, místo nich však byly postaveny nové a důstojně tak připomínají Masarykovu památku.¹ Tento příspěvek si klade za cíl blíže představit dnes již pozapomenutou minulost Masarykových pomníků na území dnešního města Bohumín.²

V Novém Bohumíně

V roce 1929 vznikl *Spolek pro postavení pomníku prezidentu T. G. Masarykovi*. Jak již z názvu vyplývá, jeho cílem bylo vybudování důstojného Masarykova pomníku v Novém Bohumíně. Prostředky na jeho výstavbu získával spolek z členských příspěvků, zápisného či ze sbírek, které pořádal s úředním povolením. Dalším zdrojem financí byl výnos přednášek, společenských zábav, dary a veškeré jiné spolkové příjmy. Spolek byl ustaven a schválen v květnu 1929. Jeho členem se mohl stát každý občan československé národnosti. Členové byli buďto činní, platili zápisné a roční příspěvky a všemožně působili v jeho prospěch, nebo zakládající, kteří kromě zápisného zaplatili také určitý obnos stanovený valnou hromadou. První valná hromada se uskutečnila 27. června 1929 v nádražní restauraci v Novém Bohumíně a bylo na ní projednáváno vhodné místo pro postavení pomníku.³ Na schůzi městského zastupitelstva konané 13. února 1929, tedy již před ustavením spolku, padl návrh, že by Masarykův pomník mohl stát u Kaslerova

domu.⁴ Později bylo rozhodnuto o jeho umístění před kinem v místě vyústění jeho ventilačního zařízení, proto byly na náměstí provedeny potřebné úpravy.

Celkový náklad byl na počátku 90 000 Kč. Matiční odbor v Novém Bohumíně věnoval spolku na stavbu pomníku dar 5 000 Kč a členský příspěvek 500 Kč.⁵ Další částku (12 087 Kč 10 hal) získal spolek díky slavnostnímu Dni mládeže, konaném na hřišti za městským sadem v Novém Bohumíně za účasti českých škol a mateřských škol z Nového Bohumína, Bohumína (dnes Starý Bohumín), Pudlova, Záblatí a Skřečoně. Téhož dne, tedy 1. června 1930, se konala slavnost k položení základního kamene pomníku.⁶ Slavnostní poklep za matiční odbor učinil pokladník odboru Metoděj Pavlíček se slovy *Pomník p. presidenta budiž nám symbolem národních a státních zájmů*. Odbor Slezské matice osvěty lidové v Novém Bohumíně tedy přispěl na náklad pomníku celkem 17 587 Kč 10 hal. Město Nový Bohumín darovalo v hotovosti a v neúčtovaných pracích celkem 20 000 Kč. Největším darem přispěl okresní výbor (zřejmě okresní úřad) ve Fryštátě. Zbytek byl uhrazen z darů a příspěvků různých spolků, korporací a jednotlivců. Celkové náklady na pomník se vyšplhaly na 100 000 Kč.⁷ Autorem byl sochař Julius Pelikán, který zhotovil hned několik Masarykových soch, především na Moravě.⁸

V rámci oslav odhalení pomníku uspořádal *Spolek pro postavení pomníku* v sobotu 25. října ve 20 hodin v sále Orfea slavnostní představení Smetanovy opery *Hubička*, kterou odehráli herci Národního divadla z Moravské Ostravy. Odhalení pomníku konané 28. října 1930⁹ nebylo nakonec kvůli vydatnému dešti realizováno tak, jak původně spolek zamýšlel, a slavnost proběhla v městském kině. V omezeném počtu se ho zúčastnily sokolské, legionářské, české spolky a české školy.¹⁰

Poté, co spolek splnil svůj účel, ustaly jeho aktivity. Svědčí o tom korespondence mezi spolkem a Okresním policejním komisařstvím v Novém Bohumíně, jež mělo být pravidelně

informováno o valných hromadách spolku, ten však žádné zprávy nezasiłal. Poslední valná hromada se konala v roce 1930 a předsedou spolku se stal podplukovník Otto Klotz, místopředsedou nádražní restauratér František Sekmiller a jednatelem byl určen odborný učitel František Židlík. Okresní policejní komisařství bylo o této schůzi informováno až o tři roky později, poté, co vedení spolku několikrát urgovalo. V té době již předseda a místopředseda uvedené funkce nevykonávali, protože se přestěhovali do Prahy. V roce 1935 byl spolek opět dotazován okresním policejním komisařstvím, proč nepodává žádné zprávy o valných hromadách. Františkovi Židlíkovi, poslednímu spolkovému jednatele, se však nepodařilo svolat valnou hromadu a obnovit činnost spolku, protože většina čelních funkcionářů se odstěhovala mimo Nový Bohumín. A protože spolek dosáhl svého cíle, byly v červnu 1935 svolány dvě poslední likvidační schůze. Byla zde dorovnána dlužná částka 1 000 Kč jako nedoplatek za postavení pomníku a činnost spolku byla ukončena.¹¹

Pomník na svém místě na náměstí vydržel až do října 1938, kdy byl ještě před polským zábořem odmontován a odvezen do Ostravy. Během německé okupace byl však vypátrán a odvezen k roztavení do Vítkovických železáren. Původní podstavec se dochoval ve dvoře staré radnice. Po válce bylo rozhodnuto zhotovit nový pomník podle původního sádrového odlitku sochy, který se nacházel v majetku Sokola ve Žďáru. Z peněžních příspěvků a z dobrovolného sběru barevných kovů byla pak v Třineckých železárnách odlita nová plastika z bronzu v ceně asi 60 000 Kč. Její slavnostní odhalení proběhlo 9. března 1947 v 10 hodin dopoledne. Na podstavci byla umístěna mramorová deska s nápisem: *T. G. Masaryk – zasloužil se o stát*, jež byla slavnostně odhalena již 14. září 1946 a při té příležitosti byla do podstavce vložena prst z Masarykova hrobu v Lánech. Znovuodhalení pomníku doprovázely velkolepé oslavy Masarykových narozenin, které trvaly již od 6. března dopoledne a potom každý den až do 9. března 1947 do večerních hodin. Hlavním organizátorem této akce byl místní národní výbor v Novém Bohumíně spolu s místní osvětovou radou.¹²

Socha byla z náměstí odstraněna až v 60. letech minulého století. Podle písemného svědectví učitele Jana Jakverta k tomu mělo dojít 4. března 1961 na popud městského výboru KSČ. Místní národní výbor Nový Bohumín ale obdržel zprávu o (ideologické) závadnosti tohoto a dalších pomníků od Krajského střediska památkové péče a ochrany přírody v Ostravě teprve 16. února 1962. K likvidaci pomníků pak mělo být přikročeno nejpozději do konce roku 1963. Pravděpodobně se tedy jedná o překlep v Jakvertově datu, nebo došlo k odstranění sochy později než v březnu 1962. Jisté je tedy jen to, že k odstranění došlo někdy

Masarykův pomník na náměstí v Novém Bohumíně, kol. r. 1935, Muzeum Těšínska

Masarykův pomník na náměstí v Novém Bohumíně, v pozadí kino, kol. r. 1935, Muzeum Těšínska

Slavnostní nacistická dekorace téhož místa po napadení Polska Německem 1. září 1939, místo po někdejší Masarykově soše tehdy zaujímal portrét Adolfa Hitlera, Muzeum Těšínska

mezi rokem 1962 a 1963. Osířelé místo měl podle původního návrhu městského národního výboru zaplnit památník rudoarmějců. Masarykova bronzová socha měla být uchována v muzeu,¹³ nakonec však byla odvezena do Železáren a drátoven Bohumín a tam roztažena. Na jejím místě byl v roce 1971 postaven pomník Klementa Gottwalda.¹⁴

Na společném jednání městského národního výboru a Občanského fóra v lednu 1990 bylo rozhodnuto obnovit Masarykovu sochu na náměstí v Novém Bohumíně a také Masarykovu bustu před základní školou v Pudlově. Dne 11. ledna 1990 tak byla z tehdejšího náměstí Lidových milic odstraněna socha Klementa Gottwalda a již 7. března 1990 odhalena alespoň Masarykova bronzová busta, autorem byl sochař Antonín Kalvoda. Slavnostní projev tehdy pronesl místopředseda MNV Jar. Gongor. Zároveň bylo náměstí přejmenováno na náměstí T. G. Masaryka. Ve stejný den se v sále místního kina konala oslava k 140. výročí Masarykova narození.¹⁵ Busta se od roku 2009 nachází ve vestibulu u hlavního vchodu do bohumínské radnice, kde je umístěna na jednoduchém soklu s nápisem T. G. M.¹⁶ Z pomníku dnes zbyl jen podstavec s nepůvodním nápisem, který je nyní v parku Petra Bezruče.

V Pudlově

Z iniciativy Matice osvěty lidové byl svolán *Výbor pro postavení pomníku* složený ze všech představitelů národností žijících v Pudlově, aby postavil prezidentu Masarykovi důstojný pomník. Dne 3. prosince 1937 proběhla ustavující schůze a ředitelem výboru se stal Čestmír Mačák, prvním místopředsedou Antonín Huss, druhým místopředsedou Josef Ondrzejek a jednatelem učitel Josef Vaculík. Sběrka byla pořádána během 1. března – 5. dubna 1938 a již po několika dnech se setkala s velkým ohlasem. Již 12. března 1938 bylo v novinách oznámeno, že byla vybrána částka 16 700 Kč,¹⁷ konečná částka se vyšplhala přes 27 000 Kč. Peněžní příspěvky poskytl většinou občané Pudlova a některé průmyslové závody a větší podniky v Novém Bohumíně.¹⁸ Výbor pro postavení

pomníku oslovil počátkem roku několik měst, kde již podobný pomník s bustou stál. Účelem bylo zjištění praktických informací o tom, jak pomník financovali, jak probíhala stavba apod.¹⁹ Zajímavostí také je, že zároveň v tomto jubilejním roce probíhala tzv. Akce ve prospěch *Jubilejního fondu čsl. zahraničí* při Československém ústavu zahraničním v Praze ve spolupráci s vydavatelskou literární společností z Bratislavy „Komenský“, která oslovovala obce, kde ještě nestál Masarykův pomník, s nabídkou jeho zřízení. Cena vzorového pomníku byla 6 800 Kč a autorem byl sochař Pavol Bán. Nicméně výbor pro postavení pomníku na tuto nabídku nereflektoval a rozhodl se jít vlastní cestou.

Vyhroubení a vybetonování základů pro pomník bylo dokončeno koncem května 1938 a provedl je stavitel František Felkl z Nového Bohumína za 491 Kč 35 hal.²⁰ *Výbor pro postavení pomníku prezidentu osvoboditeli T. G. Masarykovi* pak uspořádal 19. června 1938 v 10 hod dopoledne před Masarykovou jubilejní školou v Pudlově slavnost kladení pamětního spisu do základu pomníku. Akci zahájil předseda výboru Čestmír Mačák, ředitel drátovny, český proslov pronesl náměstek starosty obce Pudlova Antonín Pressfreund, strojmistr ČSD, německého proslovu se ujal učitel pudlovské německé školy Rudolf Gold a polsky promluvil Jan Machník z Pudlova. Po proslovech zazněly písně žáků českých a německých škol. Slavnosti se zúčastnilo 25 spolků, z toho osm německých a dva polské. Po vložení tubusu s pamětním spisem do základu pomníku byl odeslán pozdravný telegram prezidentovi Edvardu Benešovi. Na závěr zazněla státní hymna.²¹

Kamenická práce pod podstavec pomníku byla zadána rozhodnutím pudlovského *Výboru pro postavení pomníku presidenta osvoboditele T. G. Masaryka* firmě Albert Förster ze Zlatých Hor za paušální částku 22 000 Kč²² ze žuly s modrým nádechem jemného zrna s malým státním znakem v přední části a s nápisem. Vše mělo být zhotoveno podle návrhu architekta Evžena Axmanna z Nového Bohumína za cenu 1 545 Kč. Provedení busty v bronzě bylo zadáno sochaři Vincenci Makovskému,²³ jenž Masarykovi snímal posmrtnou masku. Cena

Masarykova busta ve vstupu do bohumínské radnice, foto Pavel Čempěl

busty vyšla na 12 000 Kč. Pomník měl být dodán nejpozději 15. září a kompletně postaven do soboty 24. září. Jeho odhalení bylo původně naplánováno na státní svátek 28. září 1938, pak se ovšem posunulo na 2. října. Dne 19. září předala firma Alberta Förstra svou zhotovenou práci a požadovala rychlé zaplacení stanovené částky vzhledem k napjatým poměrům, které v té době na Těšínsku panovaly. Dne 21. září polská vláda formulovala své územní nároky na Československo a postupně bylo jasné, že se odhalení pomníku protáhne. Výbor pro postavení pomníku vytkl kamenické firmě, že státní znak nebyl proveden dostatečně plasticky a pásky hran že byly málo hluboké. Firma však oponovala, že konzolu zhotovila přesně podle popisu. Když pak 2. října započalo obsazování Těšínska polskou armádou a 9. října

vkročila polská divize do Pudlova, musela se firma obrátit ohledně proplacení kamenických prací na vládního komisaře Józefa Wilczka. Ten vzal v potaz předešlé výtky výboru, který byl již v té době v likvidaci, a rozhodl firmě vyplatit jen 3 231 zlotých 62 grošů z původní stanovené částky.²⁴ Za podstavec pomníku však polská správa obce zaplatila, protože ho plánovala použít jako podstavec pod jiný polský pomník.

Masarykova busta byla objednána u pražské firmy Topič za 12 051 Kč, ta ji dodala ve druhé polovině září. Zajímavostí je, že na zhotovení pudlovské Masarykovy busty se částečně podílel také významný pražský architekt Jaroslav Fragner. V době, kdy musela být busta ještě rozměrově upravena, došlo k tragické události v Makovského rodině. Sochař narychlo požádal o upravení busty svého přítele architekta Fragnera. Dne 2. října byla busta odvezena do Prahy a tam ukryta. Rovněž tato firma se domáhala zaplacení za zhotovené dílo, ale protože vzápětí byla busta odvezena, nebylo jí vyhověno.²⁵ Jejím odvezením byl tehdy pověřen Jaromír Havlas, vedoucí Filiální administrace Lidových novin v Moravské Ostravě. Na dokladu o převzetí busty se nacházelo razítko této ostravské firmy, a proto se všichni včetně okupantů domnívali, že je ukryta právě tam. Nakonec nebyla vypátrána. Až teprve po válce byl zjištěn její skutečný osud. Firma Topič byla za války podržena německé komisařské správě a bustu ukrývala ve svém skladu v Praze tak dlouho, jak to bylo možné. Když pak byli z firmy všichni propuštěni, bylo rozhodnuto ji prodat, aby nezůstala v rukou Němců. Kupující si však nepřál uvést své jméno, a tak se dodnes neví, kde Masarykova busta skončila.

Po válce firma Topič odlila z bronzu novou Masarykovu bustu podle sádrového modelu sochaře Vincence Makovského, ale za již značně vyšší částku asi 42 000 Kč. Pomník byl odhalen 28. října 1946. Slavnostní řeč pronesl učitel a předseda pudlovského MNV Ondřej Rožňák. Při té příležitosti byl vydán tiskem (nákladem 1 000 kusů) dvojlist s fotografií busty s Masarykovým podpisem, kterým se v roce 1930 při návštěvě Těšínska podepsal do pamětní knihy obce.²⁶ V roce 1947 měla místní osvětová rada Pudlov v plánu doplnit na pomník kovové datum narození a úmrtí

Vincenc Makovský: Detail z pomníku TGM v Pudlově

*T. G. Masaryk
6/11/30.*

Faksimile rukopisu z pamětní knihy obce Pudlova

Na památku 28. října 1946, kdy odhalen byl v Pudlově pomník
presidenta Osvoboditele T. G. Masaryka
mistrovské dílo akademického sochaře prof. Vincence Makovského

Pamětní list vydaný u příležitosti odhalení Masarykova pomníku v Pudlově 28. října 1946, Státní okresní archiv Karviná

prezidenta, po stranách měly být umístěny řecké ohně a uprostřed malý znak republiky. V témže roce bylo upraveno prostranství před pomníkem. Po nástupu komunistů k moci byly Masarykovy pomníky v některých městech odstraněny hned, jinde vydržely na svém místě o něco déle. Z kroniky Pudlova se dozvídáme, že ještě v roce 1950 byly k tomuto pomníku oficiálně kladeny věnce v den výročí Masarykových narozenin. Poslední zmínka o něm pochází z roku 1953, kdy v noci z 31. července na 1. srpna srazil bustu z podstavce neznámý pachatel, pohodil ji do trávy a zmizel.²⁷ Po zbytek doby komunistické totality byla odložena v suterénu školy a znovu odhalena až 26. října 1990. Jelikož ale později došlo k odcižení některých bronzových částí pomníku, byla busta přestěhována zvenčí do vnitřních prostor školy, kde se nachází dodnes.²⁸

V Záblatí

Odhalení pomníku obětím první světové války, v jehož záhlaví byla plaketa s vyobrazením T. G. Masaryka, bylo spojeno se slavností 10. výročí vzniku republiky. Již v předvečer

tohoto dne vyšel lampionový průvod od Kalusova hostince a zastavil se před kaplí, kde zazněla přednáška učitele měšťanské školy Stanislava Kitricha. Dále pokračoval na sokolské hřiště, kde byla zatančena Česká beseda. Druhý den byl odhalen pomník padlým. Tato slavnost byla zahájena sborem „Utonulá“, jež řídil předseda odboru Slezské Matice osvěty lidové v Záblatí Alois Sanetřík. O významu slavnosti pak promluvil ředitel bohumínského gymnázia Zdeněk Doležil. Akce byla ukončena večer dětskou akademií v hostinci Otakara Kiky.²⁹ O osudu Masarykovy plakety během války a po válce se nedochovaly žádné zprávy. Plaketa nebyla uvedena ani v seznamu ideově závadných pomníků, památníků a pamětních desek z roku 1962, kde např. figurovala Masarykova plaketa na pomníku padlých v Dětmarovicích.³⁰ Je tedy možné, že v té době byla ukryta, nebo zůstala nepovšimnuta, případně byla odstraněna již dříve. Ale v seznamu Masarykových pomníků v Bohumíně, který byl veden zpětně v roce 1987, je zmínka, že plaketa byla odstraněna až v roce 1977 a nahrazena odlitkem československého státního znaku z první republiky.³¹ Není

Masarykova busta od Vincence Makovského v ZŠ Pudlov, foto Pavel Čempěl

však jisté, zda je toto datum správné, protože některé údaje v tomto soupise nejsou zcela věrohodné. Pomník se nachází nedaleko pošty na Sokolské ulici. Je také zapsán v Centrální evidenci válečných hrobů pod číslem CZE-8102-26521, ale ani tam není zmínka o dřívější plaketě s Masarykovým vyobrazením. Památku prvního československého prezidenta dnes připomíná pamětní lípa vysazená nově v roce 2014.³²

POZNÁMKY

- 1 Z literatury k této problematice pro region Těšínska např. ADAMEC, Tomáš: *Jak ve Frýdku stavěli pomník TGM*. Těšínsko 50, 2007, č. 2, s. 18–21; Týž: *Odstranění pomníku T. G. Masaryka ve Frýdku v roce 1939*. Těšínsko 53, 2010, č. 4, s. 19–21; ONDŘEKA, Zbyšek: *Nový Masarykův pomník v Českém Těšíně*. Těšínsko 53, 2010, č. 4, s. 22–23; BLAŽEJOVÁ, Petra – CHROMCOVÁ, Gabriela: *Tomáš Garrigue Masaryk a Český Těšín*. Český Těšín 2010; JEŽ, Radim – PINDUR, David a kol.: *Mosty u Jablunkova. Včera a dnes / Mosty kolo Jablonkova. Wczoraj i dziś*. Český Těšín 2014, s. 160, 172–173 aj.
- 2 Problematikou se stručněji zabývali TEISTER, Jan F. – VESELÝ, Zdeněk: *Od Bogunu k Bohumínu. Historický průvodce městem*. Havířov 2016², s. 152–153, 226–227.
- 3 Zemský archiv v Opavě (dále jen ZA Opava), fond Policejní ředitelství Moravská Ostrava (dále jen PŘMO), sign. 2232, č. k. 1152.
- 4 Státní okresní archiv v Karvině (dále jen SOKA Karviná), fond Archiv města Nový Bohumín (dále jen AMNB), inv. č. 12, s. 13 (zápisy ze schůzí 1929).
- 5 *Činnost Slezské Matice Osvěty Lidové na Těšínsku a Hlučínsku za rok 1929*. Slezská Ostrava 1930, s. 14.
- 6 SOKA Karviná, Školní kronika osmileté střední školy Nový Bohumín, s. 36.
- 7 *Činnost Slezské Matice Osvěty Lidové na Těšínsku a Hlučínsku za rok 1930*. Slezská Ostrava 1931, s. 18–22.
- 8 Například ve svém rodišti v Novém Veselí, dále v Kadově, Kostelci u Kyjova, Uničově, Věchnově, Velké Bystřici, Vyškově, Tlumačově a Žeravících.
- 9 Kronikář Jiří Demel mylně uvádí datum odhalení 7. března 1935, viz DEMEL, Jiří: *Stopadesát let Nového Bohumína 1. květen 1847 – 1. květen 1997*. Bohumín 1997, s. 97.
- 10 Obrana Slezska, 24. 10. 1930, s. 5; Obrana Slezska, 7. 11. 1930, s. 2.

- 11 ZA Opava, fond PŘMO, sign. 2232, č. k. 1152.
- 12 SOKA Karviná, fond Místní osvětová rada Nový Bohumín, nezpracovaný fond; srov. JAKVERT, Jan: *Bohumín. I. V. 1847 – I. V. 1947*. Nový Bohumín 1947, s. 40.
- 13 SOKA Karviná, fond Městský národní výbor Bohumín (dále jen MěNV Bohumín), inv. č. 797, č. k. 263.
- 14 DEMEL, J.: *Stopadesát let*, s. 98.
- 15 Železářny a drátovny Bohumín tehdy darovaly 150 000 Kč na zhotovení busty. Viz SOKA Karviná, Kronika Městského národního výboru Bohumín 1990, s. 90.
- 16 Důvodem pro přemístění busty byla rekonstrukce centra Bohumína v okolí kina, [WWW dokument] <https://www.mesto-bohumin.cz/cz/zpravodajstvi/dotazy-novinaru/10571-socha-t-g-masaryka-se-v-bohumine-nedochovala.html> (stav k 20. 8. 2016).
- 17 Duch času, 12. 3. 1938, s. 5.
- 18 Městská rada Nového Bohumína zamítla žádost výboru pro postavení pomníku vybrat peníze na pomník v Pudlově od občanů z Nového Bohumína, ale povolila oslovit průmyslové podniky v Novém Bohumíně. Viz SOKA Karviná, fond AMNB, inv. č. 26, s. 27 (zápis ze schůze městské rady 24. 2. 1938).
- 19 Osloveno bylo např. město Orlová, kde stál pomník TGM od roku 1937, viz SOKA Karviná, fond Místní národní výbor Pudlov (dále jen MNV Pudlov), inv. č. 167, č. k. 27.
- 20 TAMTÉŽ.
- 21 ZA Opava, fond PŘMO, sign. 83/1-83/5, č. k. 1243.
- 22 Původně firma navrhovala zhotovit pomník za 53 050 Kč. Do užšího výběru se dostala také firma Malener z Moravské Ostravy, Herman Franke z Frývaldova, Pawelek ze Skřečoně, Schober z Nového Bohumína a Rudolf Vávra z Moravské Ostravy. Viz SOKA Karviná, fond MNV Pudlov, inv. č. 167, č. k. 27.
- 23 O zhotovení pomníku projevil zájem např. sochař František Juráš z Příbora nebo František Fabiánek z Brna, který je autorem pomníku TGM v Karvině.
- 24 Což činilo 20 197 Kč 65 hal. Částka 1 000 Kč byla odečtena za vady a 74 Kč za materiál a za počet odpracovaných hodin u instalace 728 Kč 25 hal. Částka byla odeslána ve zlotých, protože po okupaci Těšínska byla zavedena polská měna. Nejprve bylo v březnu vyplaceno 2 800 zlotých a zbývající částka měla být vyrovnána později až po vyřízení záležitostí likvidační komise výboru pro postavení pomníku. Viz SOKA Karviná, fond MNV Pudlov, inv. č. 167, č. k. 27.
- 25 Firma Topič se nedomáhala vrácení celé částky, protože u busty nebyla dokončena instalace, ale chtěla uhradit alespoň materiál a vzniklou škodu ve výši 6 000 Kč.
- 26 Tento dvojlist byl rozdán školním dětem zdarma a ostatním občanům prodán za příspěvek 5–10 Kč, výnos z prodeje měl pokrýt výdaje spojené s instalací busty. Viz SOKA Karviná, fond MNV Pudlov, inv. č. 70, č. k. 16.
- 27 SOKA Karviná, Kronika obce Pudlova, s. 212.
- 28 TEISTER, J. F. – VESELÝ, Z.: *Od Bogunu*, s. 153.
- 29 *Činnost Slezské Matice Osvěty Lidové na Těšínsku a Hlučínsku za rok 1928*. Slezská Ostrava 1929, s. 21.
- 30 SOKA Karviná, fond MěNV Bohumín, inv. č. 797, č. k. 263.
- 31 SOKA Karviná, fond OV KSČ Karviná, inv. č. 304, č. k. 519.
- 32 TEISTER, J. F. – VESELÝ, Z.: *Od Bogunu*, s. 128–129.

Čtyři roky změn v areálu paskovského zámku

Miroslav Lysek

V roce 2017 si město Paskov připomíná 750. výročí od data, k němuž se váže nejstarší písemná zpráva dokládající existenci této lokality. Jedná se o závěť olomouckého biskupa Bruna ze Schauemburku z roku 1267, v níž se ve výčtu majetku olomouckého biskupství vyskytuje informace o pozemcích u Paskova. Paskovské panské sídlo lze coby symbol zdejšího dominia od 14. století až do poloviny 19. století považovat za jeho hospodářské a správní centrum s nemalým vlivem a dopadem na vývoj širšího regionu. V tomto období jsou s paskovským panstvím úzce spjatý nejen dějiny Paskova a Oprechtic, ale i obcí Krmelín, Řepiště, Žabeň a dnešních ostravských částí Hrabové, Hrabůvky a Nové Bělé.

Město Paskov, které v současné době vlastní zámek a část přilehlého parku, si vytyčilo jako nelehký cíl vrátit tomuto areálu jeho původní poslání – být správním a zároveň i vzdělávacím a kulturním centrem.

Zámecký areál v letech 1945–2013

Proměny paskovského zámku v období po druhé světové válce mají zásadní dopad na současné dění. Po konfiskaci majetku posledního šlechtického majitele Otty Stolberga, který během druhé světové války spolupracoval s nacistickou správou, přešel majetek do rukou Československé republiky. Ze strany

Pohled na zámek z parku, kolem r. 1935, Státní okresní archiv Frýdek-Místek

státní správy byly tehdy zvažovány dvě možnosti dalšího využití. První předpokládala zřízení zemědělské školy, hospodařící na zbytkovém velkostatku, druhá vytvoření centra pro léčbu onkologických nemocí. Přednost byla dána druhé možnosti. Zřízení onkologické léčebny se spádovostí pro území tehdejšího Ostravského kraje, jež zahájila provoz v roce 1950, si však vyžádalo řadu stavebních zásahů. Ty přizpůsobily prostory přízemí hlavní budovy vyšetřovněm a ordinacím a první patro pak pokojům pro pacienty. Šlo především o rozdělení původních zámeckých místností na púdorysně menší prostory vestavěním příček. Masivní a ve vztahu k původnímu poslání téměř brutální přestavbou prošla zámecká kaple sv. Alžběty Durynské. Nejprve z ní byl odstraněn mobiliář a poté byly provedeny úpravy umožňující instalování kobaltového zářiče. Zařízení sakrálního charakteru bylo protokolárně předáno římskokatolické církvi (např. obrazy křížové cesty jsou dnes součástí interiéru místeckého kostela Všech svatých). Podobným způsobem byly později v 70. letech upraveny rovněž prostory v sousední budově č. p. 156 postavené v roce 1913 hrabětem Vintířem Stolbergem jako zámecká kuchyně. Také zde byly zřízeny pokoje pro pacienty a část

upravených prostor poté sloužila jako místnosti technického zázemí (např. kuchyně). Všechny zmíněné zásahy zdaleka nevyhovovaly potřebám památkové ochrany, ačkoliv byly všechny zámecké objekty již v roce 1958 zapsány jako kulturní památky. V 90. letech minulého století bylo ze strany správce Fakultní nemocnice Ostrava (dále jen FNO) zvažováno přebudování zařízení na hospic, avšak od záměru bylo upuštěno ve prospěch vybudování zcela nového zařízení tohoto druhu v prostorách areálu FNO v Ostravě-Porubě.

V roce 2004 FNO provoz onkologické léčebny ukončila. Až do roku 2007 byl areál v podstatě opuštěn. Využití se mu dostalo alespoň částečně v letech 2007–2009, kdy zde po dobu probíhající rekonstrukce budovy v Hlučíně umístila své chovankyně příspěvková organizace Moravskoslezského kraje Fontána. Na podzim 2009 však areál opět osiřel. Přestože byl podle informací FNO hlídán, bylo zřejmé, že nejen postupně chátrá, ale že neodolává ani zájmu sběračů různých zpeněžitelných materiálů. Z objektu č. p. 156 byla zcizena měděná střešní krytina a část plechové střechy postrádala i hlavní budova. Do objektu začala masivně pronikat vlhkost a bylo zřejmé, že postupná fyzická devastace se urychluje.

Proces odkoupení areálu městem Paskov

Vedení města si v této situaci uvědomovalo nebezpečí plynoucí z dalšího vývoje celého areálu, umístěného v centru města, které by mohlo negativně ovlivnit také život občanů. Proto v roce 2012 vstoupilo v jednání se správcem areálu, FNO, aby vyjasnilo možnosti převzetí zámeckých budov a areálu přilehlého parku do svého vlastnictví. Z jednání vyplynula důležitá skutečnost, že po vstupu České republiky do Evropské unie již nelze uplatnit předání státního majetku jinému subjektu za symbolickou částku 1 Kč, jak tomu bývalo dříve. Jedinou možností byl tedy odprodej formou veřejné aukce. Protože bylo zřejmé, že na jedné straně sice půjde o nemalou částku, ale zároveň na druhé straně o řešení vážného ohrožení, rozhodlo se vedení Paskova toto téma důkladně projednat s občany. Byl ustaven petiční výbor a naformulován text petice, k němuž se mohli občané Paskova a jeho okolí svým podpisem připojit. Petiční výbor byl sestaven výhradně z občanů Paskova a pracoval ve složení Zdeněk Bělík, Jiří Bernatík, Michaela Krečmerová, Petr Michálek, Jiří Plat, Vlastimil Rundt, Pavel Sýkora, Vendula Strakošová a Tomáš Lyčka. *Petici za záchranu areálu paskovského zámku* podpořilo do uzavření podepisování na podzim 2012 okolo tři a půl tisíce občanů. Originál petice s podpisy občanů a s požadavkem na *převod paskovského zámku do vlastnictví a péče města Paskov* byl stylově svázan do knihy a je k nahlédnutí na městském úřadě. Petici s podpisy projednalo zastupitelstvo obce a přijalo za sebe usnesení stejného znění, jaké je formulováno v petici.

Na konci roku 2012 vyhlásila FNO nabídku na prodej areálu. Šlo o částku 27 077 777 Kč. Zastupitelstvo Paskova bezprostředně zareagovalo a zaslalo FNO na přelomu let 2012/2013 souhlasné stanovisko s odkupem za tuto částku odpovídající znaleckému posudku. Nakonec bylo jediným zájemcem, a proto areál získalo. Kupní smlouva mezi městem Paskov a FNO byla podepsána 15. května 2013. Následně byla schvalována ministerstvem kultury a ministerstvem financí.

Město Paskov, s ohledem na porovnávání stavu popsaného při odhadu prodejní ceny a stavu reálného, uspělo s argumentem, že

Chodby v prvním patře zámku – budoucí galerie v r. 2014, foto město Paskov

odhadovaná cena v době prodeje již neodpovídala vinou dalšího postupného procesu chátrání skutečnosti a FNO poskytla v září 2013 z původní ceny slevu ve výši 500 000 Kč. Celý proces rozhodování vedení města Paskov byl, jak vzpomíná starosta Petr Baďura, ovlivněn rovněž novými pravidly rozpočtového určení daní, které měly pro Paskov za následek nárůst příjmů ve výši cca 9,5 mil. Kč ročně.

Rok 2013 – základní opravy krytin budov

Fyzické převzetí proběhlo na podzim 2013 a objekty bylo zapotřebí stabilizovat před dalším devastacním vlivem blížící se zimy. Již na konci tohoto roku byly proto opraveny střechy budov č. p. 1 a č. p. 156. V podstatě šlo o instalaci nové krytiny. Město tak bezprostředně po odkupu investovalo přibližně milion korun.

Rok 2014 – koncepce využití, zahájení projektování, další opravy a první svatební obřady

V sobotu 25. ledna 2014 zorganizovalo město pro své občany komentovanou prohlídku zámku a zároveň pro ně přichystalo

besedu a navazující anketu o dalším využití zámeckého areálu. Výsledek ankety potvrdil obecný zájem vrátit paskovskému zámku jeho poslání správního a společenského centra města a jeho blízkého okolí, čemuž odpovídalo především využití hlavní zámecké budovy (č. p. 1). K tomu náležel také zájem o vytvoření malometrážních bezbariérových bytů pro seniory. Za tímto účelem by měl být adaptován sousední objekt č. p. 156. Dne 1. dubna téhož roku byla prohlídka zámku pro velký zájem občanů opakována.

V únoru 2014 uspořádal vlastník pro občany seminář o řešení obdobných situací jiných zámeckých areálů, které připadly do majetku obcí. Příkladem je zámecký areál v Kuníně. O budoucím využití zámku město zahájilo jednání s ostravským územním odborným pracovištěm Národního památkového ústavu, jež pro záměr přeměny paskovského zámku ve správní, regionální, kulturní a společenské centrum vyjádřilo pochopení. Za odborného dohledu NPÚ zahájilo město Paskov v dubnu 2014 projektování přestavby budovy č. p. 156 na byty pro seniory. Projekční práci byla pověřena ostravská firma Ateliér Simona, s. r. o., vítěz výběrového řízení.

V roce 2014 byla provedena generální oprava zastřešení atria v přízemí hlavní zámecké budovy, na níž navázaly opravy výmalby a vybavení inventářem potřebným k uskutečňování svatebních obřadů. První z nich proběhly 30. srpna 2014, kdy zde byly oddány dva páry – Daniela Richtrová s Robertem Frölichem a Magdaléna Petrová

s Janem Navrátillem. Po opravě výmalby v chodbách ochozu prvního patra zámecké budovy a instalaci závěsného systému byly vytvořeny podmínky pro výstavní činnost. V červenci 2014 byly na budově č. 2, takzvaném předzámčí, zprovozněny věžní hodiny a před touto budovou byly za finanční podpory Moravskoslezského kraje Jakubem Gajdou odborně restaurovány sochy sv. Jana Nepomuckého a sv. Šebestiána. K oběma bylo zároveň doplněno noční osvětlení, dotvářející po setmění osobitou atmosféru tohoto místa. Nově restaurované sochy požehnal 27. září 2014 paskovský farář P. Lucjan Jan Lasoň. Na budově předzámčí byl proveden nátěr střechy a oprava fasády přízemí. Pomocnými pracemi se do ní zapojili také dobrovolníci, a to nejen z Paskova, ale i z jeho blízkého okolí, např. příznivci geocachingu. Celkem bylo v roce 2014 ve vztahu k zámku proinvestováno ze strany města okolo 2,8 mil. Kč. V tomto roce nelze přehlédnout výjimečný soukromý příspěvek. Paskovský rodák Jaroslav Česka poskytl městu účelově na úklid a opravy paskovského zámku ve dvou darech celkem 750 000 Kč.

Rok 2015 – zprovozňování prostor a realizování prvních společenských akcí

V roce 2015 zámek ožil pořádáním prvních kulturních a jiných společenských akcí pro veřejnost. Již 28. února byla zahájena stálá výstava *Galerie držitelů Paskova*, kde jsou na 21 panelech krátce přiblíženy nejdůležitější šlechtické rody, které v minulosti držely paskovské panství. Samostatná pozornost je věnována rovněž jejich heraldice. Autory expozičního počínu jsou historik Jan Saheb a heraldik Karel Müller. K výstavě byla vydána rovněž doprovodná publikace, která již byla na stránkách časopisu *Těšínsko* anotována. V sobotu 4. dubna proběhl první Velikonoční jarmark. Na chodbách ochozu prvního patra byly poprvé instalovány výtvarné výstavy. První z nich patřila paskovskému malíři Zdeňkovi Kráčmarovi. Další představila dva soubory výtvarných děl – od studentů soukromé Střední umělecké školy AVE ART Ostrava a rovněž od studentů Fakulty umění Ostravské univerzity. Spontánně tak byla založena Zámecká galerie.

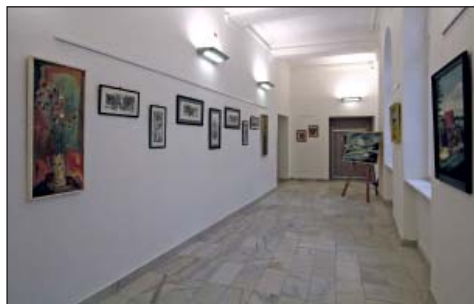

Neutěšený stav interiéru – schodiště v přízemí v r. 2014, foto město Paskov

K ní se v září přidala tzv. Malá výstavní místnost, v níž se jako první uskutečnila výstava modelů dřevěných kostelů Jana Blizňáka. K této výstavě byla městem Paskov vydána doprovodná publikace s texty Romany Rosové a fotografiemi Miroslava Lyška, podle níž byly koncipovány a zhotoveny také informační panely k jednotlivým modelům. O soubor modelů kostelů s doprovodnými panely poté v roce 2015 projevil zájem nejprve Muzeum Těšínska pro svou pobočku Technické muzeum v Petřvaldě, a po něm také Gorolské turistické informační centrum v Mostech u Jablunkova pro výstavní prostory ve svém sídle. Dne 3. května proběhlo na zámku připomenutí 75. výročí osvobození Paskova, spojené s prvním ročníkem akce *Den paskovských spolků*. Na konci prázdnin roku 2015 město uspořádalo pro děti jak na zámku, tak i v zámeckém parku akci pod názvem *Pohádkový zámek*, motivovanou nočními prohlídkami z jiných šlechtických sídel, které doprovázejí hrané výstupy v tomto případě místních amatérských ochotníků. Paskovský zámek se pořádáním této akce zapojil do celostátního projektu *Hradozámecká noc*. Zúčastnilo se jí zde několik stovek zájemců. V sobotu 3. října se stal paskovský zámek poprvé místem pořádání větší regionální akce. S názvem *Den regionu Slezská brána* se jí aktivně účastnilo všech devět obcí náležejících k tomuto území, a to včetně několika desítek drobných řemeslníků, výtvarníků a producentů potravinářských a zemědělských výrobků. Přístupny byly všechny probíhající výstavy. Za slunného počasí se akce zúčastnilo kolem 1 300 návštěvníků.

Výstavu modelů dřevěných kostelů zhlédl 10. prosince 2015 také ostravsko-opavský biskup Mons. František Václav Lobkowicz, O. Praem. Při návštěvě se pozitivně vyjádřil k záměru města vytvořit na základě vystavovaných modelů dřevěných kostelů jejich stálou expozici na paskovském zámku.

Ze stavebních akcí roku 2015 je nezbytné zmínit opravu fasády předzámčí a odborné restaurování portálu s kamenným erbem Stolbergů téhož objektu, které opět provedl sochař a restaurátor Jakub Gajda a finančně na ně přispěl Moravskoslezský kraj. V interiéru hlavní zámecké budovy nechalo město nově vymalovat prostory schodiště do prvního

Prostory Zámecké galerie v prvním patře po úpravách, r. 2016, foto Miroslav Lyšek

patra a prostor před Malou výstavní místností, v němž se odehrávají vernisáže výstav. Rovněž byla opravena fasáda a provedeny některé opravy interiéru tzv. vilky, tj. budovy č. p. 38, která se přibližně v polovině roku stala zázemím dvou regionálních institucí – místní akční skupiny a dobrovolného svazku obcí. Paskov tak učinil jeden z důležitých kroků směrem k naplnění vize přeměny svého zámku v regionální centrum. V tomto roce investoval vlastník do oprav zámeckého areálu kolem 2,2 mil. Kč.

Rok 2016 – založení tradic, systémová propagace výstav, projektování stálých muzejních expozic

Z hlediska kulturního a společenského života v prostorách paskovského zámku proběhly v roce 2016 všechny důležité akce, které se zde pořádaly již o rok dříve. Jarní *Velikonoční jarmark*, *Den paskovských spolků* v květnu nebo *Pohádková prohlídka zámku* na konci prázdnin tak vyšly vstříc výzvě k založení tradice. Opakován byl i podzimní společný den všech obcí Slezské brány. Ten se však v porovnání s rokem 2015 rozrostl o nové členské obce z okolí řek Morávky a Mohelnice a přidal se k němu také dobrovolný svazek obcí Olešná. Do pořádání se tak v tomto roce zapojilo již 16 obcí, které byly prezentovány vystoupeními svých amatérských souborů, propagačními materiály nebo řemeslníky apod. Samostatná část programu byla věnována promítání filmů s regionální tematikou. Zájem veřejnosti, byť nebyl přesně evidován, přesáhl odhadem opět hranici tisícovky návštěvníků.

Předzámčí s věží po opravě fasády, r. 2016, foto Miroslav Lysek

Podstatný pozitivní posun zaznamenalo organizování a propagování výstav. Již v únoru byl sestaven jejich program pro celý rok, rozdělený podle výstavních prostor a podle jednotlivých sezon (jarní, letní a podzimní). Vydání propagačního letáčku s programem v počtu 2 000 kusů a výroba samostatných propagačních bannerů ke každé sezoně se jevily v této situaci již téměř jako samozřejmost. Většina výstav byla prodejních a některé byly v tomto smyslu úspěšné. Vedle výstav maleb, kreseb a fotografií zorganizovalo město výstavu vlastivědného charakteru s názvem *Paskovské panství za hraběte Mitrovského*. Přiblížila zájemcům kolekci historických map z roku 1805, kdy byl Paskov v majetku hraběte Josefa Antonína Mitrovského.

Vedle kulturního dění pokračovaly na zámku a v jeho okolí stavební úpravy. Stále probíhalo odstraňování různých příček nebo podhledů, které místy přinášelo překvapení v odhalení štukové výzdoby stropů, zpřístupnění systému vytápění nebo odhalení velmi různorodé skladby používaných stavebních materiálů.

Významnou proměnou prošel také zámecký park. V té části, která patří městu Paskov (část je stále ve správě FNO), bylo demontováno již dávno nefunkční a pro zámecký park zcela rušivě působící teplovodní potrubí včetně betonových patek, na nichž bylo uloženo. Rozebráno bylo také torzo objektu výměníku. Z přední části parku byly odstraněny náletové dřeviny a suché stromy. Společně s pravidelným sečením travnatých ploch se tak v parku otevřel přístup k řece Olešné, která protéká jeho západním okrajem. Původní podobu břehů Olešné na okraji parku připomínají rovněž zpřístupněné zbytky cihlové ohradní zdi. Dobře přístupné jsou nyní i zbytky obranného rondelu v jižním opevnění zámku. V mezích finančních možností města byla opravena v roce 2016 fasáda hlavní budovy, a to její severní a východní křídlo, která jsou nejvíce vystavena pohledům návštěvníků.

Důležitým krokem vlastníka v roce 2016 bylo zadání odborné studie využitelnosti budov č. p. 1 a č. p. 2, tj. budov zámku a předzámčí. Vedení města si díky tomuto materiálu ujasnilo sjednocení svých původních ideových záměrů s reálnými možnostmi obou budov.

Předpokládá se, že přízemí zámku bude sloužit pro pořádání svatebních obřadů, pro instalaci stálých i dočasných výstav a pro potřeby knihovny. Specifickou funkcí zde bude mít kancelář informačního a vzdělávacího centra, jež by mělo zajišťovat podávání informací, běžný provoz výstav, prodej upomínkových předmětů, popř. organizování vzdělávacích aktivit. V prvním patře pak bude sídlit městský úřad a k dispozici zde bude multifunkční místnost sloužící mimo zasedání zastupitelstva také jako přednáškový a konferenční sál. Prostory objektu předzámčí jsou určeny především pro úřadovnu České pošty, služební místnost městské policie a zázemí organizace poskytující domácí péči. Předpokládá se zde i zřízení provozovny tzv. chráněné dílny. Na základě ujasnění využitelnosti jednotlivých prostor přistoupil vlastník k přípravě obsahu a výtvarného řešení výstavních ploch, zejména pak pro stálou expozici věnovanou minulosti Paskova.

V roce 2016 investovalo město Paskov do areálu zámku okolo 2,7 mil. Kč. Celkem jde od roku 2013, kdy zámek odkoupilo, již o částku okolo 9,5 mil. Kč.

Rok 2017 – zahájení reálného naplňování plánovaných cílů

V letošním roce lze očekávat pokračování v tradici zavedených společenských akcí z let 2015 a 2016. Ty by se alespoň částečně měly konat nikoli v provizorních prostorách, ale již v plnohodnotných podmínkách zrekonstruovaných a vybavených místností. V plánu je otevření stálé výstavy k historii Paskova, kterou podpoří vedle financí z rozpočtu města také dotace Nadace OKD. Pokud se bude pozitivně vyvíjet přeshraniční spolupráce Paskova s polským městem Pština (Pszczyna), je velmi pravděpodobné, že dosavadní stálá expozice erbů držitelů Paskova získá kvalitativně vyšší a reprezentativnější úroveň. Začít by měla také přestavba budovy č. p. 156 na malometrážní byty pro seniory. Významným počinem jsou rovněž dvě plánované expozice zahraničních výtvarných uskupení – výtvarné skupiny Indygo z polského Rybníku (Rybnik) a klubu výtvarníků Genesis ze slovenského Holíče. Pokračovat bude pravděpodobně občasná

Znak Stolbergů nad hlavní bránou po restaurování, r. 2015, foto Miroslav Lysek

spolupráce s obcí Neplachovice na Opavsku, jež se v rámci rozvoje tamějšího zámku potýká s podobnými problémy. Dobrým informačním základem pro další propagaci této památky a v neposlední řadě i pro průvodcovskou službu by měla být odborná monografie Paskova připravovaná k vydání v létě 2017.

Jižní obranná zeď s tzv. rondelem, r. 2014, foto Miroslav Lysek

Zámek na cestě změn

Město Paskov za necelé čtyři roky, po které vlastní zámecký areál, urazilo kus dlouhé cesty k cíli navrátit zámku jeho původní poslání. Za výčtem pozitivních výsledků se však skrývá častá nejistota a různé překážky, které se na této cestě téměř permanentně objevovaly a budou objevovat i nadále. Co se podaří v následujícím období, ukáže teprve čas – a stejně tak čas až s odstupem prověří, co z toho již zrealizovaného bylo trvalejší či méně trvalou hodnotou.

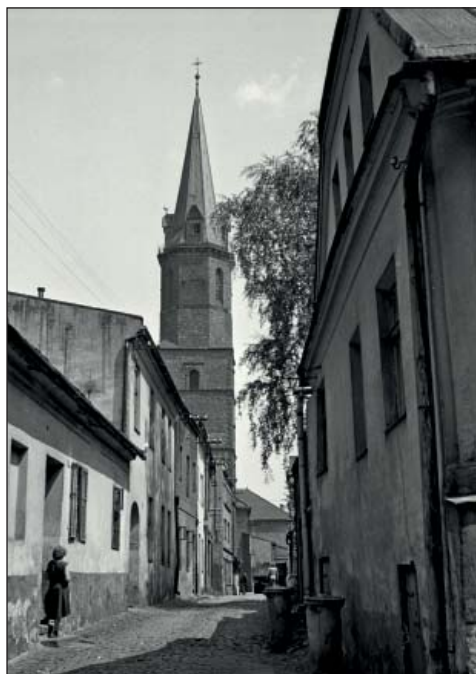
S jistou mírou optimismu však lze předpokládat, že uplynulé čtyři roky úsilí Paskovanů

budou patřit ke šťastnějším kapitolám dějin zdejšího zámku a zároveň že vytvořily nejen materiální, ale především pak sociální „kapitál“ – lidskou energii – k pozitivnímu pokračování již zmíněné dlouhé cesty. Cesty, jejíž cíl se po dosažení promění v pouhý milník, za nímž je třeba pokračovat dál. Péče o několik století budované sídlo nikdy nekončí, stejně jako snaha o vytváření pokud možno pozitivního povědomí o paskovském zámku mezi lidmi v blízkém i širším okolí.

Tento článek by nemohl být napsán bez vstřícného přístupu paskovského starosty Petra Badury. Autor mu tímto směřuje své upřímné poděkování.

Ohlédnutí za pěti sezonami Svatojánské věže ve Frýdku (2011–2015)

Dagmar Čaplyginová – David Pindur

Věž farního kostela sv. Jana Křtitele je staletou dominantou centra Frýdku, pohled z Hluboké ulice do ulice Na Půstkách vedoucí ke kostelu, r. 1965, archiv Davida Pindura

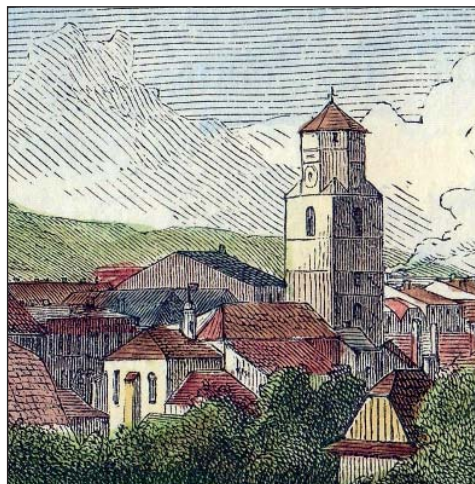
V rámci programu Noci kostelů v pátek 27. května 2011 byla široké veřejnosti poprvé zpřístupněna věž farního kostela sv. Jana Křtitele ve Frýdku. Významnou, staletou dominantu města navštívilo onoho večera od 18 do 24 hodin na 800 osob všech generací. Akce odstartovala projekt Svatojánská věž, který si kladl za cíl nejen zpřístupnit historický objekt a zřídit zde vyhlídkové místo. Zatímco v horní části věže byla vytvořena stálá expozice s názvem *Pohledy do dějin farnosti Frýdek*, dolní část pod zvonici je využita jako galerie současného umění (Galerie Věž). Propojením historické a současné expozice v jedinečném, turisticky velmi atraktivním prostoru je možno návštěvníkům zprostředkovat mnohdy první setkání se současným uměním zcela přirozeně při prohlídce věže. Záměrem tak bylo zpřístupnit tento objekt nejen coby významnou památku, ale prostřednictvím výstavních a dalších doprovodných sezonních aktivit vytvořit místo, které se stane živou a atraktivní součástí kultury města i širšího regionu. Součástí programu Galerie Věž jsou výtvarné projekty, koncerty,

komorní divadelní představení, literárně-hudební večery, performance a další projevy současného uměleckého dění. Svatojánská věž taktéž navazuje na významné a tradiční kulturní akce jako Svatý Jan Session, Noc kostelů a Dny evropského kulturního dědictví. V roce 2012 k nim přibyl mezinárodní projekt Beskydského informačního centra s názvem *Poznávejte Beskydy na obou stranách hranice*.

Projekt Svatojánská věž mohl být realizován na základě finanční podpory Nadace OKD, na kulturní aktivity ve věži pak přispěli Moravskoslezský kraj a Statutární město Frýdek-Místek. Iniciátory projektu byli Miroslav Příkryl ze Sdružení Filip Neri a Zdeněk Skalka. Stálou expozici realizoval tým v personálním složení: Jan Bittner (restaurátor, akademický malíř, realizace instalací), Markéta Březinová (grafička, autorka loga věže), Dagmar Čaplyginová (výtvarnice), Radim Houfek (správce webu), Drahomíra Jurtíková (jazyková editace textů), Tomáš Pelc (správce webu), David Pindur (historik, autor scénáře), Michal Popieluch (fotograf), Miroslav Příkryl (iniciátor a garant projektu, provozovatel věže), Tomáš Rozehnal (technické zázemí, realizace instalací).

Z historie věže

Historie věže je úzce spjata s dějinami Frýdku i farního kostela. Počátky chrámu sv. Jana Křtitele, který je od roku 1958 kulturní památkou, sahají do první poloviny 14. století. Tehdy na kopci nad řekou Ostravicí, jež tvořila zemskou hranici Moravy a Slezska, vznikalo slezské město Frýdek. Existence kostela je spolehlivě doložena až k roku 1447. Jeho součástí byla zřejmě již v 15. století i levá boční kaple sv. Anny, kterou písemné prameny poprvé připomínají k roku 1524. Její stáří dokládá i gotická hvězdová klenba a fragmentárně odkrytá malířská výzdoba. V období baroka se zde konaly populární svatoanenské poutě. Od 50. let do první poloviny 80. let 16. století byla frýdecká fara spravována luterskými duchovními. V roce 1592 utrpěl chrám při požáru značné škody a v rámci obnovy získal novou klenbu. Právě požáry se staly v dalších staletích významným činitelem ve složitém stavebně historickém vývoji objektu, věž nevyjímaje.

Farní kostel ve Frýdku s provizorně zastřešenou věží, výřez z panoramatického pohledu na město směrem od Bruzovské ulice, před r. 1875, archiv Davida Pindura

Původní kostelní věž, resp. zvonice byla postavena pravděpodobně ze dřeva. První konkrétnější údaje o ní se dozvídáme z inventáře farního kostela z roku 1543, kde se mj. píše: *Na zvonici jest velký zvon a druhý prostřední a třetí malý, zvonec na kostele jeden... Hodiny obecní na zvonici při zvonu*. Byla zřejmě poškozena již zmíněným požárem z roku 1592. Od roku 1604 probíhala výstavba kamenné věže, na níž se vedle držitelky frýdeckého panství Anny Bruntálské z Vrbna, roz. Vyškotové z Vodník, a zdejšího faráře Vojtěcha podílel rovněž olomoucký biskup kardinál František z Ditrichštejna. Počátek třicetileté války stavbu zastavil. I přes válečné události pamatovali obyvatelé na farní kostel a jeho věž. S podporou držitele frýdeckého panství, hraběte Jiřího z Oppersdorfu, byla výstavba věže zdárně dokončena a 4. října 1650 na ní slavnostně vyzdvižen kříž.

Dne 12. dubna 1688 byla věž vážně poškozena při požáru města a zůstaly z ní, stejně jako z kostela, pouze obvodové zdi. Obnovitelem chrámu se tehdy stal frýdecký arcikněz a farář Jindřich Samuel Wolf z Března (1659–1705). Společně s manžely Hertschlagerovými, Adamem Karlem a Pavlínou Annou, roz. Kascheviusovou (Kašičkovou), pořídil pro věž tři nové zvony. Posvěcení obnoveného kostela vykonal roku 1699 vratislavský pomocný biskup Jan Brunetti. Již 27. srpna 1702 však chrám znovu vážně poškodil další požár.

Známý frýdecký rodák a výtvarník Josef Lang (vpravo) u největšího ze zvonů farního kostela, r. 1971, archiv Davida Pindura

Současná podoba kostela pochází z 19. století. Již ve 30. letech téhož století probíhala jeho přestavba. Další zamýšlené práce ovlivnilo opět řádění červeného kohouta – 11. dubna 1848. Oprava požárem poškozeného chrámu a jeho další adaptace probíhala až do 70. let 19. století. Požár z roku 1848 připravil věž nejen opakovaně o zvony, ale i o barokní kupoli z roku 1768. Zatímco zvonová stolice byla nově zřízena již v roce 1849 podle projektu těšínského krajského architekta Antonína Gollingera, věž byla zastřešena pouze provizorně ve výšce necelých 35 m. Její dostavby se ujal výbor pro kostelní stavby frýdecké farnosti v čele s předsedou, obchodníkem a *Grossbürgerem* Valentinem Zaarem (původně Žár, také Žaar, 1828–1908). V letech 1875–1876 byla podle projektu vídeňského architekta Fridricha Schmidta (1825–1891) vypracovaného Karlem Schadenem (1843–1914) dostavěna zděná oktogonální část věže se štíhlými novogotickými okny, zastřešená jehlancovitou špicí dosahující výšky necelých 72 m. Projekt realizoval frýdecký

stavitel Ferdinand Heinrich za pomoci vídeňských řemeslníků. Nápomocní byli i místní mistři, zmíníme alespoň frýdeckého tesaře Stanislava Pětroše či kováře Jana Nováka. Akce našla porozumění a podporu u zastupitelstev Frýdku (v čele se starostou Josefem Karlem Preissem), Lískovce a Starého Města, především pak štědrou ruku ze strany patrona, arcivévody Albrechta. Významnou zásluhu o obnovu celého kostela a věže po požáru měl především tehdejší frýdecký arcikněz a farář Karel Findinský (1833–1897), pozdější generální vikář pro rakouskou část vratislavské diecéze.

První světová válka věž připravila o tři zvony zhotovené v letech 1849–1850. V roce 1916 rekvírovala rakousko-uherská armáda zvony „Sv. Václav“ (tzv. klekaňok) a „Sv. Anna“ (tzv. poledňok). Poslední, největší zvon *krásného, mohutného zvuku* „Sv. Jan Křtitel“ o hmotnosti 1 580 kg musel být odevzdán 29. srpna 1917. V současnosti se zde nachází tři ocelové zvony z roku 1918 vyrobené v německé Bochumi. Původně byly určeny pro frýdecký poutní chrám Navštívení Panny Marie, do farního kostela pak byly přemístěny v souvislosti s pořízením nových zvonů pro mariánský chrám v roce 1929. Statika věže byla v 80. letech 20. století vážně narušena v důsledku necitlivých plošných demolí původní městské zástavby v okolí farního kostela. S ohledem na tuto skutečnost bylo nutno v první polovině 90. let přikročit k dlouhodobé a náročné rekonstrukci tohoto objektu.

Stálá expozice

Pohledy do dějin farnosti Frýdek

Expozice instalovaná ve dvou patrech nad zvoníci v horních částech věže seznamuje prostřednictvím obrazového a textového materiálu se základní faktografií týkající se bohatých církevních dějin dříve samostatného města Frýdku a jeho nejbližšího okolí. Informační panely jsou věnovány tematickým okruhům, jako jsou církevní správa Slezska, dějiny farního kostela sv. Jana Křtitele a jeho věže, poutní místa na území farnosti, které reprezentují papežská menší bazilika Navštívení Panny Marie ve Frýdku a dřevěná kape Povýšení sv. Kříže nad pramenem

Zvon „Sv. Barbora“ z r. 1850 v expozici Pohledy do dějin farnosti Frýdek, foto David Pindur

Pavel Korbička / Vertikála I, světelná instalace v krovu věže, šest bílých neonových trubíc, délka 11 m, r. 2011, foto Michal Popieluch

v lískoveckém Hájků, další kostely a sakrální objekty ve Frýdku, Lískovci, Panských Nových Dvorech a Starém Městě.

Součástí expozice je několik trojrozměrných exponátů z depozitáře frýdecké farnosti. Většinou se jedná o dosud nikdy nevystavené předměty, mezi nimiž si pozornost zaslouží např. barokní pískovcová socha sv. Jana Nepomuckého, fragment portálu, srdce zvonů či funkční zvon „Sv. Barbora“ z roku 1850 s reliéfní výzdobou ulitý olomouckým zvonařem Leopoldem Františkem Stankem (1800–1873). Většiny exponátů se může návštěvník dotýkat. Součástí expozice je rovněž restaurovaný funkční stroj věžních hodin.

Autorem scénáře stálé expozice je frýdecký rodák, historik David Pindur, působící v Muzeu Těšínska. Podklady pro stálou expozici byly získány nejen z depozitáře Římskokatolické farnosti Frýdek, ale i ze státních institucí a soukromých sbírek.

Vyhlídky

Návštěvník ze stálé expozice vystoupá po točitém kovovém schodišti do půdního prostoru samotného krovu věže. Od vchodu

do věže vyšlapal po celkem 211 schodech (cihlových, dřevěných i kovových), do výšky 42 m. Odměnou mu je bezesporu pohled na malebné Zámecké náměstí s frýdeckým zámekem, baziliku Navštívení Panny Marie, celé město Frýdek-Místek a především mimořádný výhled do kraje lemovaný horským pásmem Beskyd. Viditelnou je blízká Ostrava a za příznivého počasí také Jeseníky. V tomto nejvyšším bodě prohlídky na návštěvníka čeká překvapení v podobě jedenácti metrů dlouhé vertikály z bílých neonových trubíc spuštěné ze samotné špičky věže. Jedná se o instalaci sochaře Pavla Korbičky, dílo vzniklé v rámci prvního výtvarného projektu Galerie Věž s názvem *Dotknout se místa* z roku 2011.

Galerie Věž

Galerie Věž vznikla jako nedílná součást projektu *Zpřístupnění svatojánské věže*. Má vymezen prostor od prvního dlážděného podlaží (se vstupem na půdu kostela) až po zvonici. Její provoz a aktivity zajišťuje tým v personálním složení: Markéta Brezinová (grafička), Dagmar Čaplyginová (kurátorka,

Pavel Korbička / Vertikála II, rudý neon, světelná instalace v nejvyšším ze zvonů, r. 2011, foto Michal Popieluch

PR), Radim Houfek (správce webu) a Tomáš Rozehnal (kurátor, realizace instalací). Jak již bylo řečeno v úvodu, její program zahrnuje široké spektrum projevů současného umění. Koncepce výtvarných projektů galerie vyplynula přirozeně z charakteru samotného vnitřního prostoru věže i reálných podmínek, které vymezují možnosti instalace. Zastavíme se na okamžik u samotného pojmu instalace, s nímž se můžeme běžně setkat v několika významech, abychom opodstatnili jeho užívání v úzkém sepětí s galerií.

Pojem – médium – instalace – v prostoru věže představuje zcela specifickou uměleckou oblast, jejíž podstatou je multimediální tvorba. Umělec zde uplatňuje nejen svůj výtvarný, ale i dramatický talent, pracuje s prostorem, se světlem, ale také s časem. Instalace, na rozdíl od obrazu či sochy, není věčná, fyzicky začíná i končí s výstavou, ve vymezeném čase probíhá pohyb, vnímání i porozumění diváků, kteří do instalace vstupují. Umělec v ní může pracovat s objektem, se zvuky, hudbou, fotografií, obrazem, videem, pohybem. Instalace je tedy především časoprostorovou metaforou, podobenstvím.

Představíme nyní několik nejzajímavějších instalací typu site specific (umění místa), jež, jak vyplynulo z ohlasů veřejnosti i reakcí osobností v oboru, se staly výjimečnými počiny Galerie Věž.

Pro první instalaci ve Svatojánské věži v roce 2011 oslovila kurátorka galerie Dagmar Čaplyginová trojici umělců, u nichž očekávala přirozenou citlivost pro komunikaci s tímto výjimečným prostorem – jeho atmosférou, geniem loci i smysl pro míru „zásahu“. Ve společném projektu s příznačným názvem *Dotknout se místa* se jim podařilo odkrýt duchovní podstatu věžního prostoru. Brněnský sochař Pavel Korbička se ve své tvorbě zaměřuje na zkoumání světla, jeho přesahů a významů až k zázračnosti okamžiku a místa. Ve věži umístil dvě staticky ukotvená světelná díla z neonových trubec nazvané prostě *Vertikály*. První z nich na čas „nahradila“ původní srdce zvonu a jako rudě svítící přímka osvětlovala prostor uvnitř zvonu i kolem něho. Druhá Vertikála ze šesti bílých neonových trubec, jak již bylo zmíněno výše, se stala trvalou součástí věžního krovu a setkala se s mimořádným ohlasem veřejnosti.

Oldřich Morys (v roce 2011 ještě student ateliéru Socha 2 na brněnské FAVU) vytvořil jakýsi hmotný protipól k vertikálám světelným. Předměty, které všichni důvěrně známe – židle, stůl, talíř a sklenice – pronikaly patry věže po vertikále víceméně skrytě, aby se nám, v závislosti na naší pozornosti, odkrývaly spíše při cestě dolů, na zem jako možné symboly bezpečí, ukotvení, domova, lidské pospolitosti při společném jídle a rozhovoru.

Brněnská hudebnice a improvizátorka Lucie Vítková se dotkla věže v jejím nejcitlivějším bodě. Nahrála zvuky samotného srdce zvonu a skrze jeho tep a rytmus dotvářela a modelovala prostor. Jejím partnerem byl program na bázi celulárního automatu, s nímž společně rozezněla věž ze samotné její podstaty a v souladu s ní. Výsledkem byla dvanáctihodinová skladba, která měnila svůj rytmus v každé hodině a charakterizovala celý cyklus. Tóny a souzvučky, již se k návštěvníkovi „připojily“ při stoupání věží, se tak staly plnohodnotnou součástí projektu. Téměř prázdné vstupní prostory věže představovaly počátek (úpatí) instalace, která až cestou vzhůru postupně gradovala a vyjevovala svůj smysl.

Skutečnost, že jsme zde věnovali prvnímu projektu mnohem větší pozornost než těm následujícím, má své opodstatnění: přiblížit čtenáři na konkrétním příkladu to, co bylo na

Tomáš Sedláček / *Jsoucnó*, interaktivní světelná socha, zářivky ve výšce 12 m, r. 2012, foto Michal Popieluch

Petr Zubek / *Černé na bílém*, instalace, plátno, černá barva, délka 40 m, r. 2012, foto Petr Zubek

začátku tohoto příspěvku vymezeno pouze teoreticky.

Z dalších projektů Galerie Věž zmíníme stručně čtyři instalace, jeden pozoruhodný literárně-hudební projekt a další přesahy do uměleckých oblastí.

Rok 2012 zahájil společný projekt studentů Ateliéru multimédií z FAVU v Brně, ve druhé polovině sezony následovala samostatná výstava vedoucí osobnosti ateliéru Petra Zubka. Studentská instalace ION byla do jisté míry experimentem, nakolik dostačující budou pečlivé přípravy v ateliéru tváří v tvář konkrétním podmínkám věžního prostoru. Studenti měli možnost pracovat ve věži plných šest dnů (od rána do rána) a rozzářili její tři patra třemi interaktivními instalacemi, které pracovaly se vztahem prostor, světlo, zvuk a pohyb s použitím média zářivky. Velkoryse pojatá kresba na plátně Petra Zubka s názvem *Černé na bílém* byla instalována skrze všechna tři patra galerijního prostoru. Kvůli mohutnému průhledu byla dočasně odstraněna i dřevěná podlaha třetího patra. Divák stojící na počátku odvíjeného plátna tak mohl zažít dílo v impozantnosti jeho rozměru 40 m až ke zvonům, nebo se mu postupně, při pohybu věžními patry, kresba

odkrývala v neustálých proměnách jako jakýsi záznam procesu tvorby či deník bez textu.

Ve třetí sezoně 2013 svým způsobem vyvrcholilo zaměření výtvarného umělce na vertikální princip věže. Monumentální křídlová kresba konceptuální umělkyně Karin Šrubařové přímo na vnitřním zdivu s prostým názvem *Věž* opět procházela všemi patry galerijního prostoru. Podobně jako nenápadná instalace Oldřicha Moryse i tato křehká kresba se divákovi odkrývala v závislosti na jeho vnímavosti v prostoru, v němž se ocitl. Stala se tichou, neokázalou poctou věži samé, jakousi *Věží* ve věži. Ve druhé polovině sezony pak první koncepčně ucelený literárně-hudební projekt *Slovo v prostoru* – *prostor ve slovu* zprostředkoval návštěvníkům intenzivní zážitek z mluveného a slyšeného slova v autentických nahrávkách čtyř básníků (Alžběta Luňáčková, Natálie Paterová, Renata Putzlacher a Radmila Vaňková), recitujících svou poezii. Jejich hlasy si bylo možné poslechnout ze sluchátek během procházení věží.

Slovo v prostoru nás inspirovalo k rozvíjení mnoha různých podob literárně-hudebních večerů v dalších letech. Posunulo nás ale také směrem k dalším přesahům mluveného

slova, pohybu, zvuku a obrazu v jedinečných vystoupeních Petra Váši (fyzické básnictví), Marka Pražáka (scénický koncert) nebo již známé tvůrčí dvojice Pavla Korbičky a Lucie Vítkové (akustický obraz) zejména ve čtvrté sezoně 2014.

V malém cyklu přednášek s názvem *Barvy v jazyce* v pátém roce 2015 jsme se ještě hlouběji ponořili do zkoumání obraznosti, rytmu i významů textu. Nelze říci, že tomuto tématu odpovídalo klasické pojetí přednášek: některá byla spíše performancí, jiná poetickým přednesem, další zasvěcenou studií. Pozvání přijali umělci, spojující mnohdy ve své jedinečné osobnosti malíře, filozofa, hudebníka, básníka i performeru.

Pokusili jsme se nastínit pestrost i směřování programu Galerie Věž za posledních pět let její existence, i když v tomto vymezení nelze pojmut všechny další zajímavé akce, včetně pozoruhodné instalace Vladimíra Mertvy z prvohorních kamenů, která se jako dosud jediná vymykala dominující vertikalitě věže.

Svatojánská věž je přístupná zdarma o víkendech vždy od počátku května do konce září. Ve sledovaných letech 2011–2015

ji navštívilo 20 400 osob, přičemž nejvyšší návštěvnosti (4 900 osob) doznala v roce 2012. V letošním roce vychází publikace k 5. výročí zpřístupnění Svatojánské věže Galerie Věž 2011–2015. Redakčně ji připravila a vydala Dagmar Čaplyginová za finanční podpory Statutárního města Frýdek-Místek u příležitosti oslav 750. výročí města. Další doplňující a rozšiřující informace o tomto pozoruhodném projektu nabízí webové stránky www.svatojanskavez.cz.

Objekt náleží k nečetným kostelním věžím na území Moravskoslezského kraje, které byly v uplynulých letech zpřístupněny široké veřejnosti. Zmíníme alespoň chrámy sv. Mikuláše v Bílovci, Povýšení sv. Kříže v Karvině-Fryštátě, sv. Martina v Krnově či sv. Augustina v Sovinci. V samotném Frýdku-Místku bývá veřejnosti alespoň jednou za rok (v rámci akce Noc kostelů) taktéž zpřístupňována věž místeckého kostela sv. Jakuba.

Provozovatelé věže frýdeckého farního kostela si však kladou ještě vyšší cíle. Věřící, že komorní atmosféra tohoto zvenčí mohutného prostoru může být pro návštěvníka inspirací. Vždyť jde o prostor, v němž lze nejen spěchat vzhůru za vyhlídkou, ale je možné se také zastavit, dívat se, naslouchat a vnímat souznění s dimenzemi věže, s jejím „uvnitř“, odkazujícím ke zklidnění, soustředění, ponoření a s jejím „ven“, spojeným s klopotným stoupáním, tahem vzhůru, avšak za jiným úhlem pohledu, za rozhledem a nadhledem.

Patnáct let Dětského folklorního souboru Ondrášek

Monika Kupková

Dětský folklorní soubor Ondrášek z Frýdku-Místku, jehož zakladatelkou je umělecká vedoucí a choreografka Lenka Dujková, oslavil v roce 2016 již 15 let od svého založení. Významné jubileum vyvrcholilo koncertem s názvem *Věčné návraty – Koncert k 15. výročí DFS Ondrášek*, jenž se uskutečnil 26. listopadu

2016 v místeckém kině Vlast. V jeho rámci byla předvedena dvě představení – odpolední a slavnostní večerní koncert.

Intenzivní přípravy na tento koncert soubor nacvičoval v prostorách mateřské školy Beruška ve Frýdku, kde pracuje jako učitelka Lenka Dujková. Snaží se především o autenticitu

Jevištní provedení pásma „Maslo, maslo, kaj si zašlo“ na výročním koncertu v kině Vlast ve Frýdku-Místku 26. listopadu 2016, foto Lucie Michalčíková

projevu a dbá na upřímné vztahy i při zkouškách. Tato skutečnost je kladně hodnocena taktéž odbornými porotami na přehlídkách. V roce 2007 Ondrášek získal své vůbec první ocenění v Celostátní přehlídce dětských folklorních souborů v Jihlavě za pásmo *Maslo, maslo, kaj si zašlo*. Na 21. celostátní přehlídce dětských folklorních souborů v Jihlavě v roce 2009 následovalo ocenění za *spontánní projev všech účinkujících*, a to v pásmu *Čim dal, čim dal, kupíme si cimbal*.

Dětský folklorní soubor Ondrášek o sobě tvrdí: *Jsme generačně různorodá skupina, kterou spojuje nejen společné prožívání folkloru, ale především ryzi lidské vztahy. Kráčíme vlastní cestou do nitra regionu, ze kterého jsme vzešli a ve kterém žijeme. Naše tvorba vychází z vnímání světa dětskýma očima. Materiál pro tvorbu čerpá soubor pečlivým studiem pramenů z etnografické oblasti Lašska a těsně provázané oblasti Kysuc. Na pódiu můžeme vedle sebe vidět nejmladší děti vedle svých starších, zkušenějších tanečníků a tanečnic. Pásmo *Zvonica* (2011) bylo oceněno odbornou porotou za *cít pro obřadnost a nápaditý příběh* nejen na Celostátní přehlídce dětských folklorních souborů, ale přineslo souboru*

také titul Laureát Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici (2011). Na koncertě bylo dále možno zhlédnout pásma *Jak na nebi, tak na zemi* (2013), oceněné za *přirozený a citově bohatý projev* a *Co na vrbě roste* (2015) oceněné za *originální námět a zdařilou scénickou kompozici*. Soubor pracuje také na pěveckém přednesu. Velmi pěkně zazpíval dívčí sbor táhlou píseň *Sivy sokol* pod vedením pěvecké vedoucí Leony Konopáčové. Cimbálová muzika se předvedla číslem v písni s flétnovým sólem *Kedz som išel z vojny*. Na cimbál hrál Karel Plunder, vedoucí muziky, primášem je Ondřej Mokrosch. Na závěr koncertu soubor představil nejnovější pásmo *Už je čas na tyn klas* (2016) seznamující diváky s tématem sklizně. Členové souboru se rozloučili písní *V hajku, v hajku, v hajku*. Po koncertě proběhly gratulace a poděkování umělecké vedoucí a choreografce Lence Dujkové.

Závěrem je možno konstatovat, že Dětský folklorní soubor Ondrášek se snaží o zachování regionální kulturní diverzity v našem kraji a tradičních kulturních hodnot. Za tuto práci souboru děkujeme a přejeme mnoho dalších úspěchů, mj. taktéž při natáčení nového CD s názvem *Věčné návraty*.

Za prof. PhDr. Mečislavem Borákem, CSc.

Rudolf Žáček

Ve věku 72 let zemřel 15. března 2017 profesor Mečislav Borák, historik, muzejník, vysokoškolský učitel, ale také žurnalista a scénárista. Až do konce svého života byl v mnoha ohledech jednou z nejvýraznějších osobností české historiografie v tématech druhé světové války, protinacistického odboje a totalitních perzekucí. Nemalá část jeho vědecké práce se opírala o region Těšínska.

Narodil se 31. ledna 1945 v Růžďce, dětství a mládí prožil v Pobeskydích, ve Frýdku-Místku, kde i maturoval. Následně vystudoval publicistiku na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. Tam jej poznamenaly dramatické události Pražského jara a srpnové okupace v roce 1968. V roce 1969 se vrátil zpět na Ostravsko, kde nastoupil jako psycholog a sociální pracovník v ostravském družstvu Zlatník. K této, pro žurnalistu poněkud kuriózní profesi, se dostal pro neochotu pracovat v médiích ve prospěch nastupující normalizace. Už v době studií jej přitahovala historická problematika. V roce 1972 získal doktorát filozofie za práci z dějin katolického tisku v českých zemích. Dráhu profesionálního historika nastoupil působením v oddělení nejnovějších dějin Slezského muzea v Opavě a následně ve Slezském ústavu Československé akademie věd v Opavě. Tam získal v roce 1987 i vědeckou hodnost kandidáta věd (CSc.).¹

Po listopadu 1989 přednášel na vysokých školách v Ostravě, Olomouci a Opavě. V roce 2001 se habilitoval na Palackého univerzitě v Olomouci. Úzce spolupracoval s řadou institucí zabývajících se problematikou novodobých dějin, mj. s Ústavem pro studium totalitních režimů, s Ústavem pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky a pracoval i v Centru pro dokumentaci majetkových převodů kulturních statků obětí II. světové války, o.p.s.

Zabýval se českými dějinami ve 20. století se zaměřením na Slezsko, situaci polské menšiny a interetnickými vztahy v kontextu česko-slovensko-polských vztahů, jakož i problematikou okupace a protinacistického odboje v Československu za druhé světové války.

Mečislav Borák u pomníku obětí zajateckých táborů v Českém Těšíně během konání mezinárodní vědecké konference „ČAS – MÍSTO – LIDÉ“. Systém nacistických táborů v letech 2. světové války / „CZAS – MIEJSKA – LUDZIE“. Nazistowski system obozowy w latach II wojny światowej, 30. září 2015, foto Petr Gomola

Celoživotním tématem se pro prof. Boráka stal „katyňský zločin“, vražda desítek tisíc polských důstojníků a policistů zajatých sovětskou armádou po přepadení Polska v roce 1939, spáchaný na rozkaz z Kremlu orgány sovětské bezpečnosti v roce 1940. Zaujaly jej zejména osudy obětí původem z českých zemí, především z Těšínska. Výsledky mohl ovšem publikovat teprve po roce 1989 a poté, co se alespoň částečně otevřely i sovětské (ruské) archivy. Ve stejné době se prof. Borák stal jednou z nejvýznamnějších osobností české historiografie ve výzkumu politických represí obyvatelstva v Československu i ve střední a východní Evropě v období od konce 30. do poloviny 50. let 20. století.

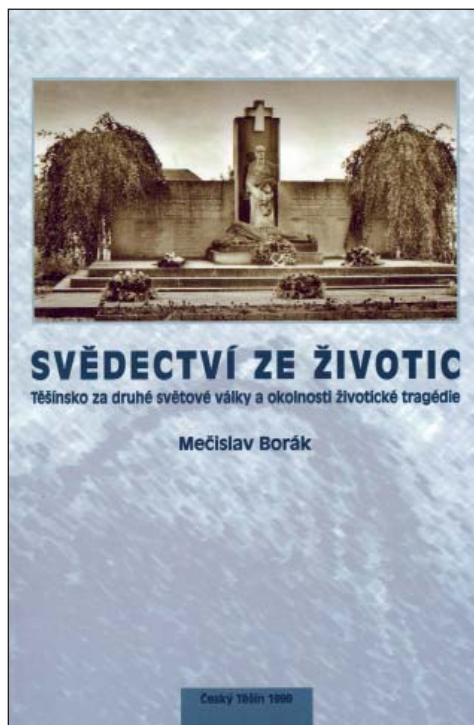
Zvláště významnou byla jeho zakladatelská role při výzkumu politické perzekuce československých občanů v Sovětském svazu v letech 1918–1956. Obdobnou úlohu splnil

i v oblasti výzkumů tzv. retribučního soudnictví. Zcela svébytným okruhem jeho zájmu se stala badání o holocaustu a různých formách perzekuce židovského obyvatelstva a problematika odškodňování.

Pro Borákovu vědeckou a publikační činnost je příznačné zejména její hluboké ukotvení v oblasti českého Slezska, zejména pak historického Těšínska, a to při jeho bezprostředním propojení s problematikou celostátní i mezinárodní. Východiskem mu vždy byly osudy jednotlivců, zpravidla tzv. obyčejných lidí, na jejichž životních příbězích dokázal zajímavě a originálně „vystavět“ i události oněch velkých dějin a zasadit je do obecnějšího rámce. Plně si uvědomoval, že historik by neměl být odtržen od široké veřejnosti a poskytovat výsledky své práce jen úzkému okruhu podobně zaměřených badatelů. Jeho ambicí, již se mu zpravidla dařilo cele naplňovat, bylo napsat o každém tématu popularizační článek, vědeckou studii nebo monografii, připravit scénář muzejní výstavy a natočit televizní film. I proto se k většině svých témat opakovaně vracel, přinášel nová fakta a informace, na jejichž základě často revidoval a dále prohloubil stávající historické poznání. Snad žádný ze svých výzkumů nepokládal za definitivně ukončený. Vždy se opíral o detailní znalost faktografie, široce využíval poznatků získaných z osobního kontaktu s aktéry historických událostí, případně s jejich příbuznými a pozůstalými, snažil se proniknout do jejich soukromého života a poznat hlouběji dopady tzv. velkých dějin na život těch, jichž se bezprostředně dotýkaly.

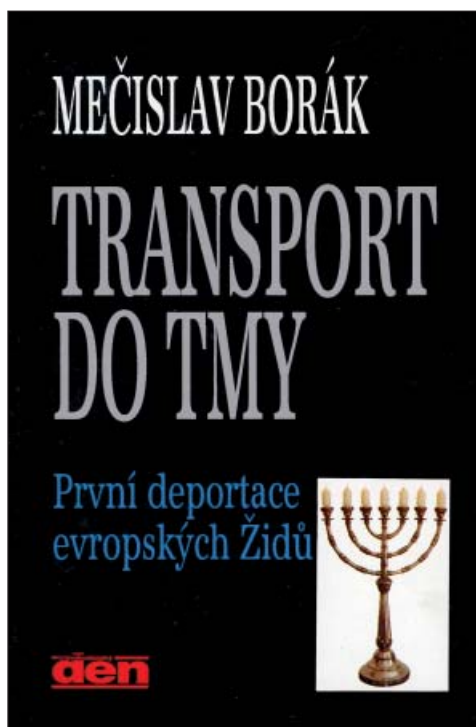
Na počátku Borákovy badatelské práce stál zájem o problematiku druhé světové války, okupace a protinacistického odboje na severní Moravě a ve Slezsku. Tato tematika jej následně přivedla zákonitě k problematice novodobých dějin Těšínska, ale také jej vtáhla do složité sítě mnohdy konfliktních česko-polských vztahů v uvedeném regionu.

Prvním tématem, jímž vstoupil na půdu historických výzkumů Těšínska, byla tzv. životická tragédie. Odvetná akce nacistických orgánů za zabítí tří příslušníků gestapa v přestřelce s polskými partyzány stála život 36 mužů ze Životic a okolních obcí, jejichž jedinou vinou byla jejich polská, resp. česká národnost. Více než dvě desítky dalších přišlo

o život v nacistických koncentračních táborech. Celou událost, její příčiny a důsledky popsal prof. Borák v několika studiích, postupně doplňovaných a rozšiřovaných.²

Obdobně i výzkum protinacistického odboje a nacistických zločinů na Těšínsku a Ostravsku, jimiž se prof. Borák začal intenzivně zabývat na přelomu 70. a 80. let minulého století, pokračoval vlastně po celou dobu jeho vědecké činnosti. Jeho výsledky, založené na podrobném zkoumání regionální historie, zveřejňoval proto mj. také často v publikacích k dějinám obcí.³ V rámci pátrání po osudech jednotlivců se mu podařilo odkrýt řadu příběhů lidí do té doby neznámých. Nikdy nepodléhal nedostatečně ověřeným faktům a interpretacím, zejména tam, kde bylo možno vytušit pod vrstvou konjunkturálních pohledů určité pochybnosti. Snad i proto se mu podařilo vnést nový pohled na činnost a aktivity po určitou dobu velmi „populárního“ Oskara Schindlera, prezentovaného médiu zpravidla jako bojovníka proti nacismu.⁴ Množství neznámých poznatků přinesl naopak o osudech řady skutečných a nepochybnitelných, do té doby bezejmenných, hrdinů.⁵

V této souvislosti se přirozeně nemohl vyhnout podrobnému vyličení okupačních poměrů na Těšínsku a Ostravsku. Vedle souhrnné práce věnované nacistickým válečným zločinům⁶ publikoval řadu studií osvětlujících události na Těšínsku v letech 1939–1945.⁷ Zvláštní pozornost věnoval rovněž problematice táborů nucené práce, tzv. Polenlágů.⁸

S problematikou nacistických válečných zločinů, jež postihly zejména polské obyvatelstvo na Těšínsku, úzce souvisí i tragický osud, jehož se dostalo stovkám těšínských Poláků, důstojníků a policistů, kteří po porážce Polska v roce 1939 upadli do sovětského zajetí a byli na rozkaz z Kremle postřeleni v roce 1940 v SSSR. Katyňský zločin z roku 1940 a jeho oběti původem z českých zemí, zejména Poláci z Těšínska či se vztahem k němu, se stal jedním ze stěžejních témat Borákovy badatelské činnosti. Zajímal se o něj už v období před rokem 1989, kdy patřil k jednoznačně tabuizovaným tématům, možnost skutečného výzkumu mu přineslo až otevření ruských archivů a postupná publikace jmen obětí v Polsku a Rusku. Zaměřil se na vyhledávání obětí z řad obyvatel Československé republiky, kteří

po polském záboru Těšínska působili v polských policejních orgánech a po mobilizaci jako důstojníci polské armády. Navázal úzké kontakty se sdružením pozůstalých a příbuzných obětí Rodina Katyňská, jimž jako první přinesl potvrzení toho, co po léta tušili a sdělil jim, kde našli jejich příbuzní místo posledního odpočinku. Po vydání první české monografie o tomto zločinu i první rozsáhlé práce o obětech Katyně z území České republiky v polštině⁹ pokračoval ve vyhledávání dalších obětí a publikování jejich osudů.¹⁰ Výsledkem byla v roce 2011 vydaná monografie obsahující životopisy téměř 500 osob zastřelených v roce 1940 příslušníky Lidového komisariátu vnitra (NKVD) v Katyni, Charkově, Tveru, v ukrajinské Bykovni a na dalších místech Sovětského svazu.¹¹

Svébytný tematický okruh ve výzkumu nacistických zločinů, přesahující ovšem daleko hranice Těšínska, představoval výzkum holokaustu, projevů antisemitismu a různých forem perzekuce židovského obyvatelstva, včetně první deportace evropských Židů v transportech z Moravské Ostravy do Niska nad Sanem v letech 1939 a 1940.¹² Výsledky svých rozsáhlých výzkumů následně využil v řadě prací týkajících se ztraceného židovského majetku, jeho restitucí a odškodňování obětí teroru a jejich pozůstalých.¹³

Významnou pozornost věnoval prof. Borák vývoji československo-polských vztahů, v nichž Těšínsko a spor o něj znamenal mnohdy v novodobých dějinách jeden z rozhodujících faktorů. Na jeho počátku stál vývoj československo-polských vztahů pod zorným úhlem konfliktu v letech 1918–1920.¹⁴ Speciálně se ale věnoval období let 1938–1939, zejména pak objasnění událostí kolem kontroverzního tématu polského záboru Těšínska v koordinaci s politikou nacistického Německa završenou Mnichovskou dohodou. Nepominul ani problematiku polských nároků na sousední Čadecko a další území severního Slovenska. Pokusil se podat objektivní obraz tehdejších událostí, a to jak o úloze a aktivitách polské irendy, včetně akcí tzv. bojůvek na Těšínsku, tak rovněž o působnosti protipolsky zaměřeného českého, tzv. Slezského odboje.¹⁵

Ve výše uvedených souvislostech se mu podařilo odhalit i řadu v podstatě do té doby

neregistrovaných souvislostí mezi situací na Těšínsku a aktivitami Polska v oblasti Podkarpatské Rusi. Množství dosud neznámých podrobností přinesl i o obraně jejího území jednotkami tehdejší Československé armády v pohnutých březnových dnech roku 1939 a o jeho obětech v řadách československé armády a bezpečnostních orgánů.¹⁶

Po roce 1989 se stal Mečislav Borák průkopníkem bádání o politických represích obyvatelstva v Československu i ve střední a východní Evropě. Pomohl odkrýt celou řadu forem a způsobů politické perzekuce po druhé světové válce, a to zejména prostřednictvím táborové internace.¹⁷ Otevření do té doby nepřístupných archivů mu umožnilo vypracovat metodiku výzkumu o tzv. retribučním soudnictví. Jeho monografie z roku 1998 se stala prvním souhrnným zpracováním retribučního soudnictví v české historiografii.¹⁸ Byla výsledkem mnohaletých výzkumů publikovaných v samostatných studiích a současně otevírala cestu k dalším badatelským pracím.¹⁹

Mečislav Borák byl jedním z prvních českých badatelů, který využil přinejmenším částečného otevření ruských archivů a zahájil rozsáhlý a detailní výzkum politických perzekucí československých občanů v Sovětském svazu v letech 1918–1956. Jak bylo jeho zvykem, pustil se do nesmírně pracného vyhledávání jednotlivců perzekvovaných v různých obdobích bolševickým sovětským režimem, aby mohl na tomto základě podat pokud možno plastický obraz perzekucí československých občanů. I zde se mu podařilo seznámit některé z příbuzných obětí s jejich skutečným osudem, po léta zakrývaným poskytováním záměrně zfalšovaných údajů. Vedle řady monografií a studií²⁰ vznikla jako podkladový materiál rozsáhlá databáze perzekvovaných osob, která je v současnosti uložena v archivu Slezské univerzity v Opavě.

K celoživotním tématům výzkumné činnosti Mečislava Boráka náležela i situace polské menšiny a interetnické vztahy v kontextu československo- či česko-polských vztahů²¹ v historii i v současnosti. Trvalou pozornost věnoval historii a situaci polské menšiny na Těšínsku,²² obecně situaci polské menšiny v Československu a menšinové problematice jako takové.²³

Neoddělitelnou součástí vědecké práce prof. Boráka bylo předávání výsledků výzkumné činnosti nejširší veřejnosti. Zvolil si k tomu v současné době nejučinnější prostředek, kterým je televizní dokumentární film. Jako scenárista i moderátor autorsky zpracoval na půldruhé desítky dokumentárních filmů,²⁴ z nichž měly mimořádný ohlas filmy *Zločin jménem Katyň* z roku 2007, který získal řadu cen na mezinárodních festivalech a přehlídkách, a o dva roky později film nazvaný *Zatajené popravky*, pojednávající o pěti stovkách Čechů a československých občanů popravených v Sovětském svazu v době tzv. velkého teroru.²⁵

Rozsáhlé vědecké a tvůrčí aktivity prof. Boráka dnes zahrnují účast na řešení téměř čtyř desítek výzkumných projektů a úkolů, studijní pobyty a stáže v řadě zemí – zejména v Rusku, na Ukrajině a v Izraeli – i rozsáhlou editorskou, expertní a poradenskou činnost. Jejich organickou součástí byla rovněž publicistická a popularizační činnost. V několika stovkách novinových a časopiseckých článků a ve více než stovce televizních a sedmi desítkách rozhlasových pořadů seznamoval přístupnou formou českou i polskou veřejnost často s tabuizovanými či do té doby zkrlesleně interpretovanými tématy a historickými událostmi.

Vedle vědecké práce, v níž se soustřeďoval na tematiku spojenou zpravidla s tragickými osudy lidí, si prof. Borák našel čas i na odlehčené téma, historii kdysi tak oblíbené „kalendářové“ tvorby. Spolu se svým přítelem, žurnalistou Miroslavem Tyrlikem, připravil a vydal sérii Kratochvilných kalendářů Moravskoslezského kraje, v nichž zachytil vedle různých historických a jiných zajímavostí i atmosféru převratných dob a událostí od závěru 19. až do druhé poloviny 20. století. Úspěch projektu vedl autory poté ještě i k vydání tří dalších, tentokrát již jen Moravskoslezských kalendářů.²⁶

Převážně „sedavé“ zaměstnání historika kompenzoval prof. Borák celoživotní zálibou v turistice, pravidelně vystupoval na nejvyšší vrchol Beskyd – Lysou horu – a pouštěl se i do výstupů na horské vrcholy Alp a jiných velehor. I tuto svou zálibu dokázal propojit se vztahem k historii. Pověstnou se stala tzv. Velká valašská výprava, na které prof. Borák, sám původem z Valašska, spolu s několika přáteli prošel

pěšky s cílem ověřit migrační teorie o původu Valachů trasu o délce více než 1 600 km od Banátu na Dunaji přes Rumunsko, Ukrajinu, Polsko a Slovensko až do Moravskoslezských Beskyd. Výprava byla symbolicky ukončena ve Valašském muzeu v Rožnově. Kromě této, snad nejznámější cesty, absolvoval několik dalších historických expedic a výprav, většinou ve střední a východní Evropě. Prošel některé z tras tzv. Jantarové stezky, od pravěku spojující Baltské a Středozemní moře. Snaha poznat osudy českých vystěhovalců do Mexika, připomínané ostatně v názvech řady restaurací, jej zavedla až do Latinské Ameriky, kde se mu podařilo navázat kontakty s jejich potomky.

Do povědomí širší veřejnosti se zapsal i jako autor dvou desítek výstav a muzejních expozic, na jejichž realizaci se podílel (např. muzejních expozic v Havířově-Žitovicích a v Památníku II. světové války v Hrabyni či výstavy *Katyň – Pamięć Narodu Polskiego / Katyń – pamieć polskiego národa*, instalované mj. v květnu 2011 v Senátu Polské republiky ve Varšavě).

Za svou odbornou a publicistickou činností získal více než dvě desítky různých ocenění u nás i našich severních sousedů, mimo jiné i Zlatý důstojnický kříž Záslužného řádu Polské republiky, udělený mu v červenci 2001 prezidentem Polské republiky.

POZNÁMKY

- 1 BORÁK, Mečislav: *Odboj proti fašismu na odtrženém území Těšínska v letech 1938–1945*. Kandidátská disertační práce, Opava, Slezský ústav ČSAV. Opava 1987.
- 2 Týž: *Životická tragédie*. Karviná 1978 (vyšlo i v polské jazykové mutaci v roce 1979); Týž: *Svědectví o životické tragédii*. Časopis Slezského muzea, série B – vědy historické 28, 1979, č. 1, s. 25–39; Týž: *K 35. výročí životické tragédie*. Těšínsko 22, 1979, č. 1, s. 1–3; Týž: *Dohra životické tragédie*. Vlastivědné listy Severomoravského kraje. Dějiny, umění, příroda a dnešek 5, 1979, č. 1, s. 5–7; Týž: *Zločin v Žitovicích*. Ostrava 1980¹, 1984²; Týž: *Nazistowska akcja likwidacyjna w Żywocicach (6 VIII 1944) i jej sprawcy*. Zaranie Śląskie 54, 1991, nr 1–2, s. 47–64; Týž: *Svědectví ze Žitovic. Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie*. Český Těšín 1999.
- 3 Týž: *K výzkumu problematiky českého a polského národního odboje na odtrženém území Těšínska v letech 1938–1945*. In: Žáček, R. (ed.): *Slezsko v československo-polských vztazích 1918–1947*. Práce Slezského ústavu Československé akademie věd v Opavě, řada A – Dějiny Slezska, sv. 2. Opava

Mnohostranné a rozmanité aktivity Mečislava Boráka fascinují svým rozsahem. Vedle nikdy nekončícího hledání a nalézání historické pravdy a snahy o maximální možnou objektivitu pohledu je to zaměření na člověka-jednotlivce, jenž je jak objektem, tak i subjektem historických událostí. V neznámých a veřejnosti často dávno zapomenutých osudech obětí se snaží nejen připomenout jejich památku a vrátit je tak alespoň symbolicky jejich blízkým a potomkům, ale také nacházet v historické paměti kořeny tehdejších i současných konfliktů a nalézat způsoby, jak jim pokud možno předcházet. V jeho tvorbě je v každé větě vidět zápal zaujatého reportéra. Na „místo činu“ se vždy vydával vyzbrojen podrobnou a detailní znalostí problému, která mu umožnila plně využít schopnosti poutavě prezentovat veřejnosti výsledky studia minulosti.

Dílo prof. Boráka není a ještě dlouho nebude uzavřeno. Obrovské množství poznatků z jeho výzkumů je dnes uloženo v jeho rozsáhlé písemné pozůstalosti v archivu Slezské univerzity, kde bude po archivním zpracování zpřístupněno vědcům i studentům k dalšímu využití. Tímto způsobem bude mít prof. Borák i po ukončení své pozemské životní pouti nadále podíl na dalším historickém bádání v tématech jemu vlastních.

- 1991, s. 50–54; Týž: *Krmelín za druhé republiky, za války a nacistické okupace (1938–1945)*. In: Stibor, J. a kol.: *Dějiny Krmelína*. Brušperk 1997, s. 121–133; Týž: *Orlová v letech 1938–1945*. In: Týž (ed.): *Dějiny Orlové*. Orlová 1993, s. 112–114, 116–122, 129–140; Týž: *Předchůdci Havířova v letech 1938–1945*. In: Tomolová, V. – Žáček, R. (edd.): *Havířov. Havířov 1995*, s. 61–69; Týž: *Události v roce 1938. Suchá v době války a okupace 1939–1945 / Wydarzenia z 1938 roku. Sucha w czasie okupacji i wojny w latach 1939–1945*. In: Horní Suchá 1305–2005. Havířov 2005, s. 22–31; Týž: *Těšín za války a německé okupace*. In: Český Těšín. Válečné a poválečné osudy města. Opava 2011, s. 21–41; Týž: *Úvodem*. In: *Cesty a osudy bohumínských odbojářů 1938–1945*. [Bohumín] 1995, s. 4–6.
- 4 Týž: *Oskar Schindler ve službách abwehru na Ostravsku*. Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska (dále jen Ostrava) 21, 2003, s. 246–262.
- 5 Týž: *Odboj ostravských skautů a jejich zavraždění v dubnu 1945*. In: Ondřeka, Z. – Pindur, D. (edd.): *Ivančena. Kamenné svědectví hrdinství a odvahy*. Český Těšín 2016, s. 25–41; Týž: *Odboj proti*

- nacistickým okupantům na Ostravsku v letech 1939–1945. Ostrava 16, 1991, s. 30–54 (shrnutí problematiky); Týž: *Odboj proti nacistickým okupantům*. In: Jiřík, K. (ed.): *Dějiny Ostravy*. Ostrava 1993, s. 378–388; Týž: *Odras propagandy Kominterny v ilegálním tisku ostravských komunistů na počátku II. světové války (1939–1941)*. In: Kocian, J. – Pažout, J. – Rákosník, J. a kol.: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Svazek VIII. Praha 2011, s. 30–51; Týž: *Po stopách partyzánů v Beskydech*. Ostrava 1984; Týž: *Rozvědčík z Ostravy u Hitlerova „Vlčího doupěte“*. *Neznámé válečné osudy Jana Borovce (1923–1944?)*. Ostrava 26, 2012, s. 50–81 aj. Týž: *Ruské protisovětské středisťko v Ostravě za druhé světové války*. Ostrava 18, 1997, s. 256–258; Týž: *Svědectví o zastřelení anglického a kanadského letce u Moravské Ostravy v roce 1944*. Ostrava 16, 1991, s. 147–156; Týž: *Válečné osudy Karola Šliwky*. Těšínsko 32, 1989, č. 3, s. 17–19; Týž: *Vyústění koncepcí českého a polského národního odboje na Těšínsku*. In: *Válečný rok 1944. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 19.–20. října 1999 v Praze*. Praha 2001, s. 160–164; Týž: *Wilhelm Koszarz i „czeska czwórka“*. *Kalendarz Śląski* 30, 1994, s. 69–77; Týž: *Zapomenutí hrdinové. Osudy letců z Těšínska na západní frontě*. Těšínsko 37, 1994, č. 1, s. 7–14; Týž: *Zavraždění ostravských skautů a jejich přátel v dubnu 1945*. Ostrava 19, 1999, s. 71–108.
- 6 Týž: *Na příkaz gestapa. Nacistické válečné zločiny na Těšínsku*. Ostrava 1990. Monografie vedle podrobné charakteristiky okupačních poměrů přináší i obsáhlý rozbor bezpečnostního a právního systému na okupovaném území Těšínska.
 - 7 Týž: *Atak na tunel. Napad Niemiecki na Przełęcz Jabłonkowską 26. VIII. 1939 r.* *Kalendarz Śląski* 30, 1994, s. 35–41; Týž: *Dwie koncepcie oporu na Śląsku Cieszyńskim (Zaolziu) w latach 1938–1945*. In: Błażek, P. – Jaworski, P. – Kamiński, Ł. (edd.): *Między przymusową przyjaźnią a prawdziwą solidarnością. Czesi – Polaci – Słowacy 1938/1939–1945–1989*. Część I. Konferencje IPN, t. 31. Warszawa 2007, s. 137–143; Týž: *Fenomen německé volkslisty*. In: Pejčoch, I. – Plachý, J. a kol.: *Okupace, kolaborace, retribuice*. Praha 2010, s. 111–119; Týž: *Hrob u jámy Barbora. Svědectví o prvním nacistickém válečném zločinu na Těšínsku*. Těšínsko 32, 1989, č. 3, s. 1–6; Týž: *K některým metodologickým a heuristickým problémům regionálního výzkumu dějin protifašistického odboje (1938–1945) v Severomoravském kraji*. Zpravodaj SÚO ČSAV, Opava, leden–březen 1989, s. 7–9; Týž: *Kolaborace kněží z Těšínska s okupanty v letech 1938–1945 v materiálech poválečných soudů*. In: Malíř, J. – Marek, P. (edd.): *Andros probabilis*. Sborník prací přátel a spolupracovníků historika prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc., k jeho 70. narozeninám. Brno 2005, s. 227–239; Týž: *Losy powstańców śląskich w kampanii wrześniowej 1939 r. na Śląsku Cieszyńskim*. In: Lis, M. – Drożdż, L. (edd.): *Plebiscyt i powstania śląskie 1919–1921 – po 90 latach*. Opole 2012, s. 134–144; Týž: *Nieznane egzekucje Polaków*. *Kalendarz Śląski* 35, 1999, s. 99–102; Týž: *Německá okupace Těšínského Slezska*. In: Kaszper, R. – Małysz, B. (edd.): *Poláci na Těšínsku*. Studijní materiál. Český Těšín 2009, s. 42–59; Týž: *Nucené nasazení Poláků na práce do Říše v letech 1939–1945 (s přihlédnutím k Polákům z Těšínska)*. Slezský sborník (dále jen SLSb) 99, 2001, s. 95–108; Týž: *Odboj na území českého Slezska v letech 1938–1945*. In: Baranová, D. – Tóth, D. (edd.): *Účast křesťanů v protifašistickém odboji v střední Evropě v letech 1933–1945*. Materiály z 1. části mezinárodní konference, která sa uskutocnila 24.–25. októbra 2000 v Múzeu Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici pod názvom *Posoje evanjelických kresťanov k fašizácii a nacizácii spoločenského života v strednej Európe v rokoch 1933–1945*. Liptovský Mikuláš 2001, s. 69–79; Týž: *Odboj ve Slezsku*. In: Rok 1942 v českém odboji. Sborník příspěvků z vědecké konference. Praha 1999, s. 60–62; Týž: *Pierwsze dni okupacji hitlerowskiej na Śląsku Cieszyńskim*. *Pamiętnik Cieszyński* 9, 1994, s. 132–143; Týž: *Polské obyvatelstvo na Těšínsku*. In: Hořák, M. – Jelínek, T. (edd.): *Nacistická perzekuce obyvatel českých zemí*. Studijní materiál pro učitele dějepisu. Praha 2006, s. 33–38; Týž: *Śląsk Cieszyński podczas okupacji niemieckiej*. *Część 1*, 2. Wiarus. Kwartalnik Stowarzyszenia Wojskowej Historii Śląska Cieszyńskiego, 2011, nr 1 (66), marzec 2011, s. 6–7, nr 2 (67), czerwiec 2011, s. 2–3; Týž: *Těšínské Slezsko v rámci okupovaného pohraničí v letech 1938–1945*. In: Radvanovský, Z. (ed.): *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945*. Sv. 11. Ústí nad Labem 2006, s. 83–135; Týž: *Útek z tábora v Dössel*. Těšínsko 29, 1986, č. 1, s. 23–24 (polský překlad *Ucieczka z obozu Dössel*. *Głos Ludu*, 11. 7. 1985, s. 4); Týž: *Válečné matriky z Karvínska*. Těšínsko 39, 1996, č. 2, s. 28 (polský překlad *Wojenne metryki*. *Głos Ludu*, 2. 4. 1996); Týž: *W obcym mundurze*. *Kalendarz Śląski* 30, 1994, s. 52–53.
 - 8 Týž: *„Polenlágry“ – zvláštní druh nacistických koncentračních táborů ve Slezsku*. Těšínsko 37, 1994, č. 4, s. 24–27; Týž: *Relacja z poszukiwania obozu*. *Głos Ziemi Cieszyńskiej* 26, 1986, nr 27, s. 4; Týž: *Tábory pro Poláky ve Slezsku (1939, 1942–1945)*. In: Kokošková, Z. – Kokoška, S. – Pažout, J. (edd.): *Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války*. Sborník ze semináře konaného ve Státním ústředním archivu v Praze dne 2. dubna 2004. Praha 2004, s. 124–137; Týž: *Zapomniany obóz „Polenlager“ nr 83 w Beneszwowie Dolnym*. *Kalendarz Śląski* 29, 1993, s. 67–75.
 - 9 Týž: *Vraždy v Katyňském lese*. Ostrava 1991; Týž: *Symbol Katynia. Zaolziańskie ofiary obozów i więzień w ZSRR*. Z českého orgánu přeložila i připravovala do tisku Otylia Toboła. *Czeski Cieszyn* 1991.
 - 10 Týž: *Dlaczego kłamał Franciszek Hajek? Biuletyn Katyński*, 1997, nr. 42, s. 55–69; Týž: *Echa katyńskie*. *Kalendarz Śląski* 29, 1993, s. 49–52; Týž: *Ewangelicy ze Śląska Cieszyńskiego wśród ofiar Katynia, Ostaszkowa i Miednoje*. In: Czyż, R. – Gójniczek, W. – Spratek, D. (edd.): *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim*. W trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszyńce.

- Cieszyn 2010, s. 226–234; Týž: *Głos historii (Groby w Lesie Katyńskim, Obóz w Ostaszkowie, Obóz w Starobielsku)*. Szkice i Dialog. Kwartalnik społeczno-kulturalny 11, 1990, nr 40, s. 32–40; Týž: *Katyn dans la mémoire des Tchèques et des Polonais de Silésie*. La Nouvelle Alternative. Revue pour les droits et les libertés démocratiques en Europe de l'Est. Paris, Décembre 1993, No 32, p. 28–31; Týž: *Katyń – neznámé souvislosti. Občané z Těšínska obětmi zločinu NKVD*. Těšínsko 34, 1991, č. 3, s. 10–15; Týž: *Katyňský zločin a jeho oběti z Těšínského Slezska*. Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické (dále jen ČSZM-B) 55, 2006, s. 218–250; Týž: *Mrtví od Charkova. Občané z Těšínska v Katyni číslo 2*. Těšínsko 35, 1992, č. 1, s. 16–22; Týž: *Największa zbrodnia w historii Zaolzia. Podróż do Miednoje*. Kalendarz Śląski 37, 2001, s. 106–111; *Obyvatelé Těšínska obětmi táborů a věznic v SSSR (výsledky výzkumu)*. SLSb 90, 1992, s. 108–120; Týž: *Oběti katyňského zločinu z Bystrice. Bystrický případ*. In: Gaura, K.: *Bystrice nad Olší*. Bystrzyca nad Olzą. Od minulosti k přítomnosti jedné z největších obcí na Těšínsku. Bystrice 2007, s. 236–249; Týž: *Ofiary zbrodni katyńskich w Republice Czeskiej w świetle nowych ustaleń*. Łambinowicki Rocznik Muzealny 30, 2007, s. 63–84; Týž: *Ostravští rodáci obětmi zločinu NKVD v Katyni*. Ostrava 17, 1995, s. 152–163; Týž: *Osudy slezských policistů ze Zaolží (1938–1940)*. In: Czajkowski, K. – Zálický, A. (edd.): *Śladami Polaków na czeskim/austriackim Śląsku*. Stopami Polaków v českém/rakouském Slezsku. Częstochowa 2016, s. 338–359; Týž: *Pamięć Katynia po obu stronach Śląska*. In: Chlebik-Turek, J. – Kaczorowska, I. (edd.): *Z pamięcią ku przyszłości (zapis konferencji, Rydułtowy 21–22 września 2007 r.)*. Rydułtowy 2007, s. 107–126; Týž: *Pamięć nie opuszcza żywych*. Zwrot 45, 1993, nr 4, s. 8–15; Týž: *Spisy ofiar zbrodni / Seznamy obět zločinu*. In: Borák, M. – Pilich, J.: *Katyń – Pamięć Narodu*. Publikacja okolicznościowa z okazji 70. rocznicy zbrodni katyńskich / Katyń – Paměť národa. Sborník k 70. výročí katyňského zločinu. Český Těšín 2010, s. 28–47; Týž: *Svědectví ze Slovenska*. Těšínsko 37, 1994, č. 3, s. 18–20; Týž: *Tragédie slezských policistů*. Těšínsko 36, 1993, č. 4, s. 11–19; Týž: *Trzy spowiedzi Franciszka Kozika*. Suplement. Pismo Stowarzyszenia Autorów Polskich w Krakowie, kwiecień 1993, nr 22, s. 3–7; Týž: *Záhada katyňských lebek*. In: Čapská, V. – Čapský, M. (edd.): *Confinia Silesiae (K životnímu jubileu Rudolfa Žáčka)*. Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis 1. Opava 2008, s. 511–532; Týž: *Zaolziańskie ofiary Katynia*. Łambinowicki Rocznik Muzealny 15, 1992, s. 20–27; Týž: *Zbrodnia katyńska i ofiary ze Śląska Cieszyńskiego / Katyňský zločin a oběti z Těšínského Slezska*. In: *Katyń – Pamięć Narodu*, s. 3–20; Týž: *Zločin v Katyni a jeho české a slovenské souvislosti*. In: Šesták, M. – Voráček, E. (edd.): *Evropa mezi Německem a Ruskem*. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty. Praha 2000, s. 505–522.
- 11 Týž: *Ofiary Zbrodni Katyńskiej z obszaru byłej Czechosłowacji*. Opava 2011.
- 12 Týž: *Antisemitismus a židovská otázka ve světle materiálů retribučních soudů*. In: *Fenomén holocaustu. The Holocaust Phenomenon*. Sborník mezinárodní vědecké konference. Praha – Terezín, 6.–8. října 1999. [Praha 1999], s. 103–107 (anglický překlad na s. 108–113); Týž: *Deportace do Niska nad Sanem a jejich místo v historii holocaustu*. Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy 1, 2010, č. 2, s. 150–168; Týž: *Deportace židů na Mauricius (1940–1945)*. Ostrava 29, 2015, s. 125–160; Týž: *Internace cestujících z lodí Alsina v západní Africe v roce 1941 a jejich další osudy*. Ostrava 30, 2016, s. 37–65; Týž: *Ostravský rabín Arnošt Bass (1885–1943) a jeho rodina*. Ostrava 27, 2013, s. 165–183; Týž: *Příprava a průběh niských transportů*. In: *Nisko 1939/1994. Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“*. K 55. výročí první hromadné deportace evropských židů. Mezinárodní vědecká konference. Sborník referátů / Die Aktion Nisko in der Gesamtgeschichte der „Endlösung der Judenfrage“. Die anlässlich des 55. Jahrestages der ersten Massendeportation der europäischen Juden. Die internationale wissenschaftliche Konferenz / The Case Nisko in the History of the „Final Solution of the Jewish Problem“. Incommemoration of the 55th Anniversary of the First Deportation of Jews in Europe. International Academic Conference. Ostrava 1995, s. 100–105; Týž: *Situace židovského obyvatelstva na území českého Slezska v době okupace (1938–1945)*. In: Spyra, J. – Wodziński, M. (edd.): *Židé ve Slezsku*. Studie k dějinám Židů ve Slezsku. Český Těšín 2001, s. 136–146; Týž: *Sytuacja ludności żydowskiej na obszarze czeskiego Śląska w okresie okupacji (1938–1945)*. Śląsk Opolski 11, 2001, nr 2 (44), s. 38–44; Týž: *Šanghaj a záchrana židů z Ostravska za druhé světové války*. Ostrava 23, 2007, s. 98–135; Týž: *The Situation of the Jewish Population in the Territory of Czech Silesia During the Occupation 1938–1945*. In: Spyra, J. – Wodziński, M. (edd.): *Jews in Silesia*. Cracow – [Wrocław – Český Těšín] 2001, s. 181–192; Týž: *Transporty do Niska nad Sanem ve světle literatury a pramenů*. Ostrava 22, 2005, s. 272–294; Týž: *Transport do tmy. První deportace evropských Židů*. Úvodní slovo Václava Havela. Ostrava 1994; druhé, přepracované vydání vyšlo pod názvem *První deportace evropských Židů. Transporty do Niska nad Sanem (1939–1940)*. Ostrava – Šenov u Ostravy 2009; Týž: *The first Deportation of the European Jews. The Transports to Nisko nad Sanem (1939–1940)*. Opava – Šenov u Ostravy 2010; Týž: *Wydarzenia „nocy kryształowej” i ich oddźwięk na terenach Czechosłowacji*. In: Lis, M. – Trzcielińska-Polus, A. (edd.): *Colloquium Opole '98*. 60 rocznica pogromu Żydów w Niemczech. Materiały sesji naukowej odbytej w Opolu w dniach 8–10 listopada 1998 roku. Opole 2000, s. 49–60; Týž: *Změny v postavení židovské městské komunity v Ostravě (1938–1945)*. In: *Česko-slovenská historická ročenka 2001*. Brno 2001, s. 85–91.
- 13 Týž: *Budoucnost ztraceného dědictví. Dokumentace, identifikace a restituce kulturních statků obětí druhé světové války*. Soudobé dějiny 13, 2006, č. 3–4, s. 507–526; Týž: *Klopotná cesta. Odškodňování*

- nacistických obětí v evropských zemích. Soudobé dějiny 16, 2009, č. 1, s. 177–182; Týž: Kulturní statky a problémy vlastnictví. Zkušenosti střední Evropy po roce 1989. Tereziánské listy 32, 2004, s. 85–94. Týž: Některé možnosti muzejní identifikace předmětů patřících obětem holocaustu. In: Týž (ed.): Ztracené dědictví. Příspěvky z „kulatých stolů“ na téma dokumentace, identifikace a restituce kulturních statků obětí II. světové války. [Praha] 2006, s. 76–82; Týž: O restitucích kulturních statků obětí holocaustu. Soudobé dějiny 11, 2004, č. 1–2, s. 282–299; Týž: Mezi Ruskem a Německem. Problém „přemístěných“ kulturních statků ve střední Evropě v letech 2000–2006. Tereziánské listy 35, 2007, s. 151–168; Týž: Soudobé problémy odškodnění obětí druhé světové války v České republice. In: Týž (ed.): Śląsk Opolski i Opawski w Unii Europejskiej. Problemy pierwszych lat członkostwa w stosunku do przemian społecznych (zborník referatů z konferenci w Opawie 10 i 11 listopada 2006 r.) / Opolské a opavské Slezsko v Evropské unii. Problémy prvních let členství se zřetelem na společenské proměny (sborník příspěvků z konference v Opavě 10. a 11. listopadu 2006). Opava 2007, s. 39–49; Týž: The Identification of Works of Art belonging to Holocaust Victims and the Possibility of Restoring them to their Original Owners (Using the Example of the Silesian Regional Museum). In: Schneider, J. – Klepal, J. – Kalhousova, I. (edd.): Holocaust Era Assets. Conference Proceedings. Prague, June 26–30, 2009. Prague [2009], s. 857–864; Týž: The main Features of Occupation Policy in the Protectorate of Bohemia and Moravia and the Rest of the Czech Lands. In: Plundered, But By Whom? Protectorate of Bohemia and Moravia and Occupied Europe in the Light of the Nazi-Art Looting. Proceeding of an international academic conference held in Prague on 21–22 October, 2015. Prague 2015, s. 9–15; Týž: Vespätäte Gerechtigkejt. Die Restitution von enteigneten Kulturgut in Tschechien. Osteuropa 56, 2006, H. 1–2, s. 247–262.
- 14 Týž: Chystaný únos Andreja Hlinku. Tajná akcia polskej výzvednej služby. Historická revue. Časopis o dejinách spoločnosti 9, 1998, č. 7, s. 8–9; Týž: Konflikt o Śląsk Cieszyński: W czechosłowackiej i czechskiej historiografii. In: Bahlcke, J. – Gawrecki, D. – Kaczmarek, R. (edd.): Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu. Gliwice 2011, s. 451–456; Týž: Opožděný „únos“ Andreja Hlinky. Slovanské historické studie 23, 1997, s. 63–67; Týž: Rozmowy Polaków z Beneschem w sprawie polskich transportów wojskowych przez Czechosłowację w lipcu i sierpniu 1920 r. Pamiętnik Cieszyński 14, 1999, s. 110–118; Týž: Spor o Těšínsko a Karel Čapek. Těšínsko 44, 2001, č. 2, s. 26–27; Týž: Únos Andreja Hlinky. Těšínsko 39, 1996, č. 4, s. 7–11 (polský překlad Czy Polacy chcieli porwać Hlinkę? Kalendarz Śląski 33, 1997, s. 141–146); Týž: Wojciech Korfanty a Těšínsko v pamětech Jaroslava Šaldy. Těšínsko 46, 2003, č. 2, s. 19–20; Týž: Zadržování přepravy válečného materiálu přes Československo do Polska v letech 1919–1920. In: Nowak, K. (ed.): Śląsk Cieszyński u zarania polskiej i czechosłowackiej niepodległości 1918–1920. Cieszyń 1999, s. 86–95.
- 15 Týž: Česká diverze na Těšínsku v letech 1938–1939. Slsb 94, 1996, s. 45–53; Týž: Československo-polská „malá válka“ u Čadce 25. listopadu 1938. Historie a vojenství 47, 1998, č. 4, s. 65–90; Týž: Druhá fáze delimitace hranic mezi Československem a Polskem na Těšínsku v listopadu 1938 (výběr dokumentů). ČSZM-B 49, 2000, s. 51–94; Týž: Incident pod Tatrami 27. listopadu 1938 a delimitace hranic mezi Polskem a Česko-Slovenskem. Historie a vojenství 47, 1998, č. 5, s. 3–24; Týž: Joža Vochala a Slezský odboj. Práce a studie Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku – Společenské vědy 8, 1993, s. 28–34; Týž: Koupaliště na hranici. Těšínsko 41, 1998, č. 4, s. 20–21; Týž: Neznámé dokumenty k činnosti tzv. Slezského odboje. Slsb 96, 1998, s. 297–308; Týž: Personální složení jednotek Policie Slezského vojvodství na Těšínsku v letech 1938–1939. ČSZM-B 64, 2015, s. 61–78; Týž: Porwanie Orla białego. Kalendarz Śląski 37, 2001, s. 133–138; Týž: Spor o chatu pod Velkým Polomem. Těšínsko 41, 1998, č. 4, s. 9–10; Týž: Starcie zbrojne polskiego i czechosłowackiego wojska pod Czacą 25 listopada 1938 roku. In: Kowalski, R. (ed.): Od Zaolzia po Jaworzynę – rewindykacje granicze jesienią 1938 roku. Materiały z seminariów naukowych zorganizowanego w 60. rocznicę powrotu Zaolzia i Jaworzyna do Polski. Nowy Targ, 27 listopada 2003. Nowy Targ 2004, s. 69–100; Týž: Struktura a činnost Policie Slezského vojvodství na Těšínsku v letech 1938–1939. ČSZM-B 62, 2013, s. 1–23; Týž: Události v roce 1938. Suchá v době války a okupace; Týž: Únos „bílého orla“. Incident u polského konzulátu v Moravské Ostravě 26. 12. 1939. Ostrava 20, 2001, s. 466–472; Týž: Zábór Těšínska v říjnu 1938 a první fáze delimitace hranic mezi Československem a Polskem: Výběr dokumentů. ČSZM-B 46, 1997, s. 206–248; BORÁK, Mečislav – ŽÁČEK, Rudolf: Role Slezska v zahraničních vztazích ČSR vůči Německu a Polsku v letech 1918–1938. In: Valenta, J. – Voráček, E. – Harna, J. (edd.): Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. Sborník mezinárodní vědecké konference v Praze, 5.–8. října 1998, Valdštejnský palác – Senát Parlamentu České republiky. Praha 1999, s. 566–570; Týž: „Ukradené“ vesnice. Musí Češi platit za 8 slovenských obcí? Ostrava 1993.
- 16 BORÁK, Mečislav: Boje československé armády na Slovensku a Podkarpatské Rusi (říjen 1938 – březen 1939). Sborník Vojenské akademie v Brně, řada C–D, 2, 1999, s. 123–128; Týž: Obrana Podkarpatské Rusi (říjen 1938 – březen 1939). In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. Brno 1997, s. 165–178 (zásadní shrnutí problematiky); Týž: Obrana republiky na Podkarpatské Rusi v letech 1938–1939. In: Balcar, M. (ed.): Vznik ČSR 1918 a Podkarpatská Rus. (Sborník z mezinárodní konference v Praze). Podkarpatská Rus. Edice statí, reportáží, vzpomínek a dokumentů, sv. 21. Praha 1999, s. 87–95; Týž: Šmíerac na poloninach Zakarpacia. Kalendarz Śląski 39, 2003, s. 127–140.
- 17 Týž: Fenomén tzv. vojenských táborů nucené práce v Československu a jeho mezinárodní souvislosti.

- SLsB 98, 2000, s. 78–92; Týž: *Internační tábor „Hanke“ v Moravské Ostravě v roce 1945*. Ostrava 18, 1997, s. 88–124; Týž: *K výsledkům výzkumů Slezského ústavu o perzekucích totalitních režimů*. SLsB 107, 2009, s. 124–134; Týž: *Politická orientace obyvatelstva průmyslových oblastí českých zemí v letech 1945–1946*. SLsB 87, 1989, s. 102–120; Týž: *Tábory nucené práce na Ostravsku*. In: Šimůth, Š. (ed.): *Internáční formy politické perzekuce*. Zborník referátov, reminiscencií a autentických dokumentov z konferencie, konanej 8. 9. 1992 v Poprade. Košice 1992, s. 25–33; Týž: *Výzkum mechanismu mimosoudních perzekucí na Moravě a ve Slezsku v letech 1945–1954*. In: Jenča, A. – Šimůth, Š. (edd.): *Internáční formy politické perzekuce II*. Zborník referátov a utajovaných dokumentov. Košice 2002, s. 43–62; BORÁK, Mečislav – JANÁK, Dušan: *Tábory nucené práce v ČSR 1948–1954*. Šenov u Ostravy 1996; BORÁK, Mečislav – JANÁKOVÁ, Marie: *K činnosti ostravských komisí pro zraňování osob do TNP (1948–1953)*. In: Jirásek, Z. (ed.): *Tábory nucené práce a další projevy perzekuce 1948–1954*. Sborník konference SÚ ČSAV a KH FF SU. Opava 1992, s. 28–54.
- 18 BORÁK, Mečislav: *Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v českých zemích a Mimořádný lidový soud v Ostravě 1945–1948*. Šenov u Ostravy 1998.
- 19 Týž: *Archivní fondy k retribučnímu soudnictví v České republice*. In: *Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945–1955*. Sborník z mezinárodního semináře konaného dne 25. 10. 2000 v Praze. Příloha časopisu *České vězeňství* č. 3/2001. [Praha] 2001, s. 150–175; Týž: *Činnost Mimořádného lidového soudu Moravská Ostrava v letech 1945–1948*. ČSZM-B 44, 1995, s. 64–90; Týž: *Mimořádný lidový soud Moravská Ostrava a projevy antisemitismu v jeho spisech*. In: Týž (ed.): *Poválečná justice a národní podoby antisemitismu*. Postih provinění vůči Židům před soudy a komisemi ONV v českých zemích v letech 1945–1948 a v některých zemích střední Evropy (sborník příspěvků). Praha – Opava 2002, s. 52–78; Týž: *Osoby souzené u retribučních soudů v nepřítomnosti (na příkladech mimořádných lidových soudů Moravská Ostrava, Nový Jičín a Opava)*. Právněhistorické studie 42, 2012, s. 269–284; Týž: *Postih provinění vůči Židům před retribučními soudy a komisemi ONV v českých zemích v letech 1945–1948 (výsledky výzkumu)*. In: *Poválečná justice*, s. 363–373; Týž: *Protektorátní novináři před retribučními soudy v letech 1945–1948 (na příkladu Mimořádného lidového soudu v Ostravě)*. In: Hájek, J. – Kocian, J. – Zitko, M. (edd.): *Fragmenty dějin*. Sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta. Praha 2006, s. 507–528; Týž: *Spisy mimořádných lidových soudů z let 1945–1948 v českých archivech a možnosti zkoumání židovské problematiky*. In: Týž (ed.): *Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu*. Židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945–1948. (Sborník příspěvků). Praha – Opava 2002, s. 31–58. BORÁK, Mečislav – JANÁK, Dušan: *Československé retribuční soudnictví v letech 1945–1948 a postih německého obyvatelstva u mimořádných lidových soudů Moravská Ostrava, Nový Jičín a Opava*. Právněhistorické studie 42, 2012, s. 239–268; TITÍZ: *Die tschechoslowakische Retributionsgerichtsbarkeit und die deutsche Problematik 1945–1948. Die außerordentlichen Volksgerichte in Moravská Ostrava, Opava und Nový Jičín*. In: Brenner, Ch. – Heumos, P. (edd.): *Sozialgeschichtliche Kommunismusforschung. Tschechoslowakei, Polen, Ungarn und DDR 1948–1968. Vorträge der Tagung des Collegium Carolinum in Bad Wiessee vom 22. bis 24. November 2002*. Bad Wiessee Tagungen des Collegium Carolinum, Bd. 27. München 2005, s. 365–422.
- 20 BORÁK, Mečislav: *Czechosłowaccy jeńcy wojenni w ZSRR 1945–1955 (problem weryfikacji narodowości i obywatelstwa w sowieckiej ewidencji)*. In: Łambinowicki Rocznik Muzealny. Jeńcy wojenni w latach II wojny światowej 25, 2002, s. 109–120; Týž: *České stopy v Gulagu. Z výzkumu perzekuce Čechů a občanů ČSR v Sovětském svazu*. Opava 2003; Týž: *Českoslovenští občané z území dnešní České republiky perzekvováni v SSSR*. In: Borák, M. a kol.: *Perzekuce občanů z území dnešní České republiky v SSSR*. Sborník studií. Praha 2003, s. 7–205. Týž: *Českoslovenští Židé – oběti gulagů a popravišť v Sovětském svazu*. In: Macháčová, H. (ed.): *První pražský seminář. Dopady holocaustu na českou a slovenskou společnost ve druhé polovině 20. století*. Příspěvky účastníků semináře konaného 8. listopadu 2007 v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky. Praha 2008, s. 97–110; Týž: *Formy i rozměr represjí wobec Czechów i mieszkalców ziem czeskich w Związku Radzieckim do 1956 r. Stan badań*. In: Rogut, D. – Adamczyk, A. (edd.): *Represje sowieckie wobec narodów Europy 1944–1956*. Żelów 2005, s. 323–341; Týž: *Materiály k perzekuci československých občanů ve 30.–50. letech v SSSR v ruských archivech*. In: Janák, D. (ed.): *Vězeňské systémy v Československu a ve střední Evropě 1945–1955*. Sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 28.–29. 11. 2001 v Praze. Opava 2001, s. 76–86; Týž: *Moskevská pohřebiště. Češi a českoslovenští občané popravení v Moskvě v letech 1922–1953*. Opava 2013; Týž: *O badaniach nad czeskimi ofiarami represji politycznych w byłym Związku Sowietkim*. Prace Komisji Naukowych – Polska Akademia Nauk, Oddział w Katowicach 40, 2016, s. 230–234; Týž: *O výzkumu československých obětí politických represí*. In: Týž (ed.): *Perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918–1956)*. Sborník studií. Část I. – Vězni a popravení. Opava 2007, s. 7–14; Část II. – Zajatci a internovaní. Opava 2007, s. 7–14; Týž: *Oběti „velkého teroru“ v Sovětském svazu v letech 1937–1938 původem z Ostravska*. Ostrava 24, 2009, s. 9–40; Týž: *Politická perzekuce Čechů na Ukrajině v době sovětského režimu*. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd 29, 2015, č. 2, s. 32–45; Týž: *Popravy jako součást politických represí v SSSR a dosud zjištěné oběti z řad Čechů a československých občanů*. In: *Perzekuce československých*

- občanů, I, s. 117–236; Týž: *Prameny k perzekuci české menšiny a československého exilu v bývalém SSSR v ruských archivech*. Acta universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica 31, 2002, s. 383–397; Týž: *Presledovanie čechov i graďdan Ćechoslovakiji v SSSR v 1918–1945 gg*. In: Mišina, I. A. (ed.): *Školnyje uroki po teme „Istorija političeskich repressij i soprotivlenije nesvobode v SSSR“*. Itogi Devjatogo meřregiona-l'nogo konkursu učitelje istorii, obščestvoznanija i literatury, provedennogo v 2010/2011 učebnom godu. Moskva 2012, s. 534–542; Týž: *Výzkum a evidence obětí perzekuce z řad Čechů, československých občanů a obyvatel českých zemí v Sovětském svazu v letech 1918–1956*. In: Týž (ed.): *Výzkum perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918–1956)*. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference, pořádané Ústavem pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, Národním archivem České republiky a Slezským zemským muzeem 30. listopadu 2006 v Praze. Opava 2007, s. 10–40; Týž: *Ruská literatura o politických repre-sích. Z fondů Knihovny Slezského zemského muzea v Opavě*. Opava 2015; Týž: *Z nacistického kon-centračního tábora do sovětských gulagů. (Osudy ostravských Židů z transportů do Niska nad Sanem)*. Ostrava 25, 2011, s. 97–135. Týž: *Zatajené popravy: Češi a českoslovenští občané popravení na sovětské Ukrajině. Z historie Velkého teroru na Volyni a v Podolí*. Opava 2014; Týž: *Zatajené popravy. Oběti „velkého teroru“ z let 1937–1938 v Sovětském svazu původem z Těšínska a případ Józefa Gibiece z Trince*. Těšínsko 56, 2013, č. 4, s. 17–31. BORÁK, Mečislav – JIRÁSEK, Zdeněk: *Spisy dozoru Prokuratury SSSR a československé oběti politických represí*. In: *Perzekuce československých občanů, I*, s. 237–252.
- 21 BORÁK, Mečislav: *Polské aspekty v programu stře-doevropských studií Slezské univerzity v Opavě*. In: Baron, R. – Madecki, R. a kol.: *Česká polonistická studia: tradice a současnost (filologie – historie – politologie – právo)*. Práce Historického ústavu AV ČR / Opera Instituti Historici Pragrae, řada A, Monographia, sv. 56. Praha 2014, s. 240–244; Týž: *Proměny obrazu „toho druhého“ v česko-polských vztazích v pohraničních regionech (předpoklady a možnosti výzkumu)*. In: Kozera, B. – Lis, M. (edd.): *Śląsk Opolski i Opawski w Unii Europejskiej. Postsocialistyczny bagaż i unijne realia / Opolské a opavské Slezsko v Evropské unii. Postsocialistická zátěž a unijní realie*. Opole 2006, s. 98–106 (polský překlad na s. 107–117).
- 22 Týž: *Dvě zprávy o Těšínsku v roce 1945*. Těšínsko 39, 1996, č. 2, s. 29–30; Týž: *Havárie polských letců Żwirka a Wigury v Těrlicku*. Těšínsko 46, 2003, č. 1, s. 15–19; Týž: *Humanitární akce nebo provokace? Polská potravinová pomoc Těšínsku v červnu 1945*. Těšínsko 40, 1997, č. 1, s. 10–14; Týž: *Łotewska afera Pawła Kubisza*. Kalendarz Śląski 36, 2000, s. 110–112; Týž: *Nieudana misja*. Kalendarz Śląski 33, 1997, s. 69–75; Týž: *Očima Poláků. Historie a současnost československo-polských vztahů a polská menšina v Československu v zrcadle polského tisku na Těšínském Slezsku v letech 1989–1992. Komentovaná bibliografie*. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis – Supplementa, sv. 9. Opava 2010; Týž: *Památník letecké tragédie v Těrlicku – symbol proměn česko-polských vztahů na Těšínsku v letech 1932–1938*. ČSZM-B 51, 2002, s. 269–288; Týž: *Stosunki czesko-polskie w świadomości Polaków na Śląsku Cieszyńskim po 1989 roku*. In: Heffner, K. – Drobek, W. (edd.): *Strefa pogranicza Polska-Czechy. Procesy transformacji i rozwoju*. Materiały z konferencji międzynarodowej Opole – Ostrawa 19–21 kwietnia 1995 r. Opole 1996, s. 63–69; Týž: *Umlčené zvony*. Těšínsko 41, 1998, č. 2, s. 25–26; Týž: *Żwirkowisko – przemiany symbolu*. In: Szymeczek, J. (ed.): *Żwirkowisko. Historia i współczesność miejsca pamięci legendarnych lotników polskich Franciszka Żwirki i Stanisława Wigury*. Praca zbiorowa. Czeski Cieszyn 2002, s. 84–114.
- 23 Týž: *Centralizační aspekty v menšinové politice v českých zemích po roce 1945 (na příkladu polské menšiny v Těšínském Slezsku)*. In: Václavíková, A. – Chmelařová, M. a kol.: *Udržitelnost rozvoje společnosti a kvalita života*. Opava 2009, CD-ROM, s. 6–16; Týž: *Les conflits du passé dans la mémoire de la minorité polonaise en République tchèque après 1989*. La Nouvelle Alternative. Revue pour les droits et les libertés démocratiques en Europe de l'Est, Juin 1995, No 38, s. 34–36; Týž: *Odškodňování obětí represí. Rozšířený sylabus a čítanka*. Opava 2006; Týž: *Ochrana menšin. Rozšířený sylabus a čítanka*. Opava 2006; Týž: *Pod opieką policji*. Kalendarz Śląski 34, 1998, s. 138–139; Týž: *Poláci v České republice po roce 1989 a sporná místa česko-polských vztahů*. SISb 93, 1995, s. 67–70; Týž: *Polská menšina v České republice*. In: Gabal, I. a kol.: *Menšiny v ČR a v sousedních zemích z perspektivy integrace ČR do Evropské unie (Menšiny v ČR a v Evropě)*. Praha 1996, s. 105–119; Týž: *Polská menšina v České republice*. In: Gabal, I. a kol.: *Etnické menšiny ve střední Evropě. Konflikt nebo integrace*. Praha 1999, s. 120–127; Týž: *Polské obyvatelstvo na Těšínsku*. In: Hořák, M. – Jelínek, T. (edd.): *Nacistická perzekuce obyvatel českých zemí. Studijní materiál pro učitele dějepisu*. Praha 2006, s. 33–38; Týž: *Problém dvojazyčnosti na Těšínsku po roce 1990. Člověk a společnost*. Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied 3, 2000, č. 1, s. 64–67; Týž: *Problematika menšin ve studijním programu Slezské univerzity v Opavě*. In: *Metody výchovy a vzdělávání ve vztahu k národnostním menšinám*. Mezinárodní konference. 4. setkání národnostních menšin a 23. setkání Hnutí R, 11.–12. listopadu 2004. Praha 2005, s. 27–30; Týž: *Problematika menšinových skupin. Rozšířený sylabus a čítanka*. Opava 2005; Týž: *Problémy menšinových médií na příkladu polské národnostní menšiny v ČR*. In: Týž (ed.): *Śląsk Opolski i Opawski w kierunku standardów europejskich Regiony i procesy integracyjne po wejściu do Unii Europejskiej (zbiór referatów z konferencji w Opawie 26.–27. XI. 2004 r.) / Opavské a opolské Slezsko ve směru evropských standardů. Regiony a integrační procesy po vstupu do Evropské unie (sborník příspěvků z konference v Opavě 26.–27. 11. 2004)*. Opava 2005, s. 127–133;

- Týž: *Problémy polské menšiny v České republice v devadesátých letech*. In: Sokolová, G. – ŠrajEROVÁ, O. (edd.): *Národnostní menšiny a majoritní společnosti v České republice a v zemích střední Evropy v 90. letech XX. století*. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 13. a 14. října 1998 ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě. Opava – Praha 1998, s. 230–241; Týž: *Stav a perspektivy výzkumu dějin polské národnostní menšiny v ČR (ČR)*. In: Szymeczek, J. (ed.): *Polacy na Zaolziu 1920–2000*. Zbiór referatów z konferencji naukowej, która odbyła się 13.–14. 10. 2000 w Czeskim Cieszynie / Poláci na Těšínsku 1920–2000. Sborník příspěvků z vědecké konference konané ve dnech 13.–14. 10. 2000 v Českém Těšíně. Czeski Cieszyn 2002, s. 31–48; Týž: *Vlastenectví Poláků v českých zemích za první a za druhé světové války*. In: Gebhart, J. – Šedivý, I. (edd.): *Česká společnost za velkých válek 20. století (pokus o komparaci)*. Praha 2003, s. 93–102; Týž: *Z historie Poláků v České republice*. In: Sokolová, G. – Hernová, Š. – ŠrajEROVÁ, O. (edd.): *Češi, Slováci a Poláci na Těšínsku a jejich vzájemné vztahy*. Šenov u Ostravy 1997, s. 22–32.
- 24 *Zpráva o zločinu*. Dokumentární film ČT Ostrava, rež. Jaroslav Večeřa, 1984; *Stíny strážních věží*. Dokumentární film ČT Ostrava, rež. Jan Flak, 1988; *Stíny svědomí*. Dokumentární film ČT Ostrava, rež. Jan Flak, 1990; *Válka o tunel*. Dokumentární film ČT Ostrava, rež. Jan Flak, 1992; *Výstřely v Karpatech*. Dokumentární film BANAMI TV pro ČT Ostrava, rež. Jan Flak, 1993; *Transport do neznáma*. Dokumentární film BANAMI TV pro ČT Ostrava, rež. Jan Flak, 1994; *Bílá místa na černé zemi*. Dokumentární film BANAMI TV pro ČT Ostrava, rež. Jan Flak, 1994; *Nedovolené snatky*. Publicistický film ČT Ostrava, rež. Jan Flak, 1996; *Křivda*. Publicistický film ČT Ostrava, rež. Jan Flak, 1997; *Intolerance*. Publicistický film ČT Ostrava, rež. Jan Flak, 1997; *Zatykač na Oskara Schindlera*. Dokumentární film ČT Ostrava, rež. Jan Flak, 1999; *Zločin jménem Katyň*. Dokumentární film ČT Ostrava, rež. Petra Všelichová, 2007; *Lebka*. Dokumentární film ČT Ostrava, rež. Petra Všelichová, 2008; *Zatajené popravky*. Dokumentární film ČT Ostrava, rež. Petra Všelichová, 2009; *Abiturienti*. Dokumentární film ČT Ostrava, rež. Petra Všelichová, vysíláno 2012.
- 25 Dokumentárnímu filmu *Zločin jménem Katyň* byla v roce 2007 udělena cena časopisu *Dějiny a současnost* na mezinárodním festivalu Academia film Olomouc, Grand Prix 2007 na sedmém mezinárodním festivalu v Baru v Černé Hoře a výroční cena na přehlídce Trilobit, v roce 2008 hlavní cena Visegrádská pečeť na třetím festivalu necentrálních studií veřejnoprávních televizí zemí Visegrádské čtyřky a byl přijat na řadu mezinárodních festivalů a přehlídek. Za film *Zatajené popravky* bylo uděleno ostravskému Centru dokumentární tvorby na přehlídce Trilobit Beroun 2009 Čestné uznání Českého filmového a televizního svazu (FITES).
- 26 BORÁK, Mečislav – TYRLÍK, Miroslav (edd.): *Kratochvilný kalendář historický Moravskoslezského dne na obyčejný rok 1994. R. 1. Za císaře pána*. Ostrava 1993; TITÍŽ (edd.): *Kratochvilný kalendář historický Moravskoslezského dne na obyčejný rok 1995. R. 2. Za první republiky*. Ostrava 1994; TITÍŽ (edd.): *Kratochvilný kalendář historický Moravskoslezského dne na přestupný rok 1996. R. 3. Za války a po ní*. Ostrava 1995; TITÍŽ (edd.): *Kratochvilný kalendář historický Moravskoslezského dne na obyčejný rok 1997. R. 4. Za socialismu*. Ostrava 1996; TITÍŽ (edd.): *Moravskoslezský kalendář na přestupný rok 2004*. Ostrava 2003; TITÍŽ (edd.): *Moravskoslezský kalendář na rok 2005*. Ostrava 2004; TITÍŽ (edd.): *Moravskoslezský kalendář na rok 2006*. Ostrava 2005.

Z nové literatury (nejen) o Těšínsku

Acrocephalus (Ostrava). Zpravodaj Slezské ornitologické společnosti, pobočky České společnosti ornitologické v Ostravě. Bulletin of the Silesian Ornithological Society the branch of the Czech Society for Ornithology in Ostrava 30/2015

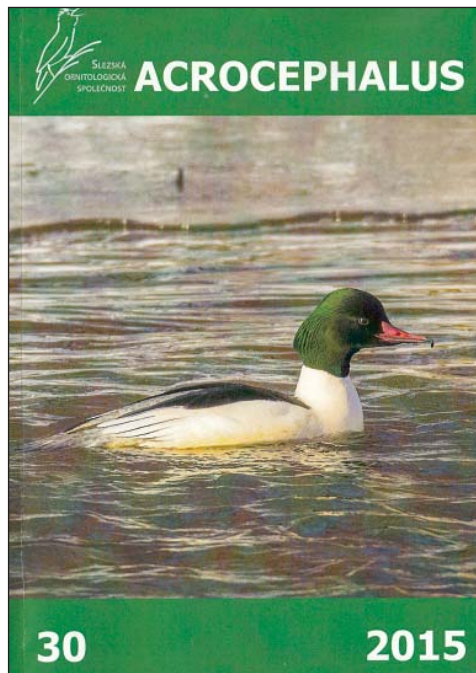
Ostrava: Slezská ornitologická společnost 2016, 85 s.

ISSN 2464-7918

Na konci loňského roku vyšlo očekávané jubilejní 30. číslo Zpravodaje Slezské ornitologické společnosti, pobočky České ornitologické společnosti v Ostravě, číslované jako *Acrocephalus* 30 (2015). Ke svému výročí si nadělilo několik změn, přičemž tou hlavní a nejatraktivnější je bezesporu barevný tisk obálky. Útlá publikace o 85 stranách obsahuje devět článků, které jsou především původními ornitologickými studiemi, včetně jedné zprávy herpetologické. Ačkoliv prezentace výsledků výzkumů a pozorování je pojata spíše vědecky, je text až na výjimky bez problémů „stravitelný“ i pro laickou veřejnost, jež se zajímá o regionální životní prostředí.

Snad v našem regionu nenajdeme přírod milce, který by alespoň jednou do roka navštívil PR Kotvici v CHKO Poodří. Tento skvost mezi mokřady si vzali do hledáčku Martin Mandák s Patrikem Molitorem a provedli zde inventarizační průzkum, jehož výsledkem je souhrnný seznam druhů ptáků zde se vyskytujících. Prozradme alespoň, že jich napočítali 131 druhů, což je vskutku krásné číslo. Studie je doplněna o unikátní minivýzkum zaměřující se na ovlivňování zdejší avifauny leteckým provozem menších letadel spjatých s nedalekým letištěm v Mošnově. Druhý z výše zmíněných autorů je rovněž autorem dalšího článku *Mimohnízdni denzita dravců v zemědělské krajině Hlučínské pahorkatiny v letech 2006–2009*

a dále spolu s Veronikou Zavadilovou ještě spoluautorem práce *Biotopové preference motáka lužního v zemědělské krajině Opavska v roce 2015*. Martin Mandák obohatil toto číslo ještě o výsledky svého pozorování hnízdni populace morčáka velkého na řekách Lubině a Morávce z roku 2015. Jde o druh ptáka, který v ČR začal hnízdit až v 90. letech na řece Olši. Od té doby se jeho areál rozšiřuje a tento příspěvek pomáhá mapovat jeho aktuální výskyt na severní Moravě a ve Slezsku. Potenciál industriální krajiny pro hnízdni příležitosti bahňáků mapovali v roce 2015 Vojtěch Brlík a Marie Hánová. Zaměřili se na hnízdění čejky chocholaté a vodouše rudonohého v Ostravské pánvi. Ve Zpravodaji také nechybí již tradiční příspěvek Marka Haluzíka o ornitologickém průzkumu Karvinských

rybníků, tentokrát z roku 2013. Derniéru si odbývá rubrika *Materiály k avifauně severní Moravy a Slezska*, shrnující zajímavá ornitologická pozorování z konkrétního roku. Důvodem upuštění od této pasáže je skutečnost, že informování o pozorování ptáčích druhů se již plně přemístilo na online databázi <http://birds.cz>, kde profesionální i amatérští ornitologové z celé republiky denně zadávají své „úlovky“ včetně mnoha důležitých doplňujících informací. Krátké zprávy v závěru čísla otevírá opět autorská dvojice Mandák a Molitor, jež přispěla ještě článkem o *Prvním zjištění racka Sabinova na severní Moravě a ve Slezsku*. Doplňujícím, neornitologickým tématem je popis pozorování *Prodloužené podzimní aktivity ještěrky obecné v Bohumíně a v Břeclavi v roce 2015*.

Jak je z tohoto letmého průletu obsahem zpravodaje zřejmé, nabídka jeho témat je v rámci ornitologické problematiky pestrá a jubilejní číslo by tedy nemělo ujít pozornosti žádného přírodovědně založeného čtenáře. Aktuální i starší vydání Zpravodaje je možno objednat na e-mailové adrese sos.cso@seznam.cz nebo si je zakoupit osobně na pravidelné jarní či podzimní schůzi Slezské ornitologické společnosti v Ostravském muzeu. Informace o těchto schůzích stejně jako obsahy starších čísel publikace *Acrocephalus* jsou k dispozici na internetových stránkách <http://www.sos-cso.cz>.

Jana Glombová

Filipová, Kamila a kol.

Příroda a krajina Moravskoslezského kraje

[Ostrava]: Moravskoslezský kraj ve spolupráci s Agenturou ochrany přírody a krajiny České republiky [2013], 201 s.

ISBN 978-80-87503-33-1 (Moravskoslezský kraj)

ISBN 978-80-87457-75-7 (AOPK ČR Praha)

Tuto zajímavou knihu řady autorů v čele s Kamilou Filipovou vydal Moravskoslezský

kraj ve spolupráci s Agenturou ochrany přírody a krajiny České republiky již v roce 2013. Hravým způsobem jsou zde představeny přírodní poměry, s nimiž se lze v rámci Moravskoslezského kraje setkat. Text je proložen nejen fotografiemi krajiny, jednotlivých biotopů či mnoha zástupců zdejší fauny a flóry, ale pomocí ilustrovaných kreseb se snaží oslovit také mladší čtenáře. Zdánlivě odlehčená forma podání však publikaci nijak neubírá na odbornosti. Naopak populárně-vědeckým způsobem se snaží představit regionální přírodu tak, aby uspokojila široké spektrum čtenářů.

Kniha nás v úvodu pro lepší představu seznámí s geografickými a klimatickými poměry jednotlivých oblastí a přiblíží vlastnosti místních půd a vegetace. Velmi stručně a věcně znázorňuje význam člověka v procesu přetváření krajiny v mnoha ohledech. Vzhledem k tomu, že Moravskoslezský kraj je územím značně rozsáhlým a členitým, autoři zde vybrali několik významných oblastí, jimž se v této publikaci věnovali podrobněji. Za zmínku stojí např. Beskydy, u nichž ačkoliv nechybí obecná charakteristika, je vše doplněno emočně zabarveným popisem horských vrcholů od Lysé hory přes Smrk, Kněhyni či Travný, který dává pohlédnout na tuto krajinu očima autorů. Tvůrci často sahají do historie s cílem co nejvíce čtenáři přiblížit veškeré souvislosti.

V další části této knihy je pozornost směřována na jednotlivé biotopy a jejich podtypy, v nichž jsou prezentovány základní či charakteristické druhy fauny a flóry, případně zajímaví zástupci, již jsou ohrožení nebo přímo chráněni zákonem. V každé kapitole je vyčleněno speciální místo věnované konkrétnímu specifiku. Dočteme se zde tak např. o nenápadném

PŘÍRODA A KRAJINA Moravskoslezského kraje

šikoušku zeleném (*Buxbaumia viridis*) – evropsky významném druhu mechorostů v soustavě Natura 2000, o výskytu velkých šelem na území Beskyd, seznámíme se s rybími společenstvy, nebo objevíme evropsky významnou lokalitu Mokřad u Rondelu, která se nachází téměř v centru města Havířov.

V kontrastu k pestré krajině složené z říček protínajících louky, pastviny i horská údolí se autoři této publikace rozhodli představit také neméně zajímavý fenomén Moravskoslezského kraje a dali těmto kapitolám věčný název *Lidská sídla* a *Antropogenní stanoviště*.

Celá kniha je smysuplně zakončena statí *Ochrana přírody*, v níž kromě obecných pojmů a principů nalezneme i mnoho konkrétních příkladů.

Příroda a krajina Moravskoslezského kraje se může na první pohled jevit jako jedna z mnoha dalších publikací představujících přírodu tohoto regionu. Svým odlehčeným způsobem, ve spojení s mnoha atraktivními fotografiemi a ilustracemi však upoutá pozornost nejednoho čtenáře. Tato kniha by zcela jistě neměla chybět v knihovnách všech, kteří se zajímají nejen o naši přírodu, ale i o region jako celek.

Daniela Podstawková

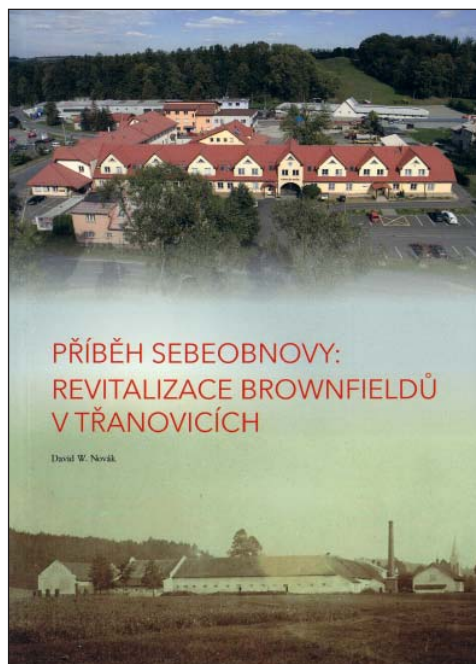
Novák, David W.

Příběh sebeobnovy: Revitalizace brownfieldů v Třanovicích

Třanovice: Obec Třanovice 2015, 74 s.

ISBN 978-80-260-9218-6

Nepřilíši rozsáhlá publikace z pera Davida W. Nováka rozvádí velmi aktuální téma využití brownfieldů – opuštěných ploch, budov a pozemků, které ztratily svůj původní účel a jsou pouze smutnou připomínkou více či méně dávné historie. Chátrající stavby, v minulosti využívané zejména v průmyslu a zemědělství, kazí estetický dojem a představují také značnou

ekonomickou zátěž. V několika kapitolách je obecně charakterizována problematika brownfieldů v celostátním měřítku s důrazem na jejich nejzásadnější problémy, největší pozornost je však kladena na případy konkrétních nevyužívaných objektů a realizování jejich revitalizace v obci Třanovice.

Pro lepší porozumění souvislostí je zde velmi obecně uvedeno základní uložení obce v rámci České republiky spolu s hlavními dopravními tahy i kontrastující vznik urbanizované a industrializované krajiny v podhůří Beskyd. Detailnější pohled do minulosti Třanovic je však soustředěn kolem dnes již rekultivovaného objektu Kapplova dvora. Publikace krůček po krůčku provede čtenáře celým procesem proměny výše zmíněného nevzhledného brownfieldu ve vkusně vypadající a prosperující objekt. Popisuje nejen historii vzniku i zániku původního Kapplova dvora, ale i celou řadu zdánlivě neřešitelných problémů a nesnází, s jakými se museli zástupci obce Třanovice i jejich realizační partneři potýkat. Tato dlouhá a spleťtá cesta, jejímž cílem byla podpora rozvoje podnikání a zaměstnanosti, se nakonec ukázala jako krok správným směrem. Neméně zajímavou kapitolu představuje přehled osobních vzpomínek a důvěrných pohledů osob zapojených do realizace projektu i zástupců místních firem a společností.

Ačkoliv se „Příběh sebeobnovy“ soustředí na revitalizaci Kapplova dvora, opomenuty nejsou ani ostatní aktivity obce, např. rekonstrukce křižovatky v centru na kruhový objezd, výstavba autobusové zastávky i točny autobusů, rekonstrukce základní a mateřské školy či založení a rozvoj školy obnovy venkova.

Publikace shrnuje základní proměny obce Třanovice po roce 1990, tvorbu infrastruktury i revitalizaci chátrajících objektů, což dokládá množstvím dobové i současné ikonografie. Průkopnickým způsobem ukazuje možnosti inovativního rozvoje sídelní lokality využitím místních brownfieldů, které k danému místu neodmyslitelně patří, neboť jsou součástí jeho historie.

Daniela Podstawková

Baránek, Daniel

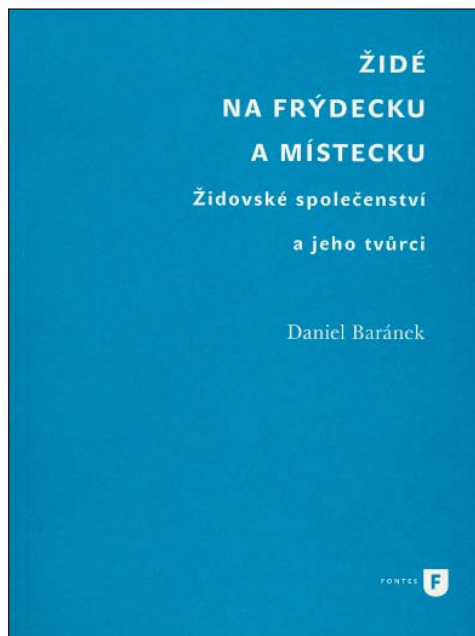
Židé na Frýdecku a Místecku. Židovské společnosti a jeho tvůrci

Fontes, sv. 15

Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2015, 202 s.

ISBN 978-80-7308-561-2

Jako 15. svazek ediční řady *Fontes* vyšla v roce 2015 publikace mladého badatele specializujícího se na výzkum jednoho z nejzajímavějšího židovského společenství působícího na pohraničí Těšínska a Moravy, konkrétně ve Frýdku a Místku (které teprve od roku 1943 tvoří jedno město Frýdek-Místek). Téměř po celou dobu své činnosti se museli vyznavači judaismu potýkat s problémy vyplývajícími z existence administrativních hranic, stejně tak jako s omezujícími právními bariérami, jež např. v Rakouském Slezsku formálně platily až do roku 1848. Kniha Daniela Baránka přibližuje vývoj osídlení tohoto území z počátku jen jednotlivci Mojžíšova vyznání jakožto nájemci různých zdrojů příjmů místních

feudálních pánů, kterých teprve na přelomu 18. a 19. století bylo tolik, že mohli zorganizovat stálý minjan neboli modlitební společenství skládající se minimálně z deseti dospělých Židů (kap. Život mimo ghetto: od jednotlivců k minjanu). Následující kapitola popisuje další početní nárůst vyznavačů judaismu usedlých ve Frýdku, Místku, Koloredově a v nejbližším okolí a proces utváření různých forem jejich společného působení od rodinných minjanů přes formální náboženský spolek po židovskou náboženskou obec, která zahájila svou činnost v roce 1893. Nebylo by to možné bez náboženského zrovnoprávnění Židů v rakouské (rakousko-uherské) monarchii uskutečněného na základě patentů vydaných v letech 1848 a 1867 (Cestou zrovnoprávnění: židovské náboženské spolky). Přehled fungování frýdecko-místecké židovské náboženské obce v nejdůležitějších oblastech přináší třetí kapitola (Vrchol společenského náboženského života: židovská obec). Poslední, čtvrtá kapitola popisuje historii frýdeckých a místeckých vyznavačů judaismu v meziválečném období, jež začíná rozpadem monarchie, v níž nakonec Židé našli své místo, a končí jejich vyhlazením nacisty během druhé světové války, po které rovněž místní židovská náboženská obec přestala existovat (Dvě války: od přirozeného úpadku k násilné likvidaci).

Kniha Daniela Baránka je dobrým úvodem do problematiky dějin židovského obyvatelstva frýdecko-místeckého pomezí. Autoři, zabývající se tímto tématem, se nachází v poměrně příznivé situaci, neboť značná část dokumentace náboženské obce se dochovala ve sbírkách Židovského muzea v Praze – mezi nimi se mj. nachází meziválečná kronika židovské náboženské obce ve Frýdku-Místku sepsaná Bernhardem Krausem, dlouholetým učitelem a ředitelem židovské školy ve Frýdku, na níž se Daniel Baránek často odvolává. Autor mohl také čerpat z dnes již dosti bohaté literatury věnované jednak Židům na Moravě a v Rakouském Slezsku, tak i frýdecko-místeckému židovskému společenství (jmenujme mj. Milana Myšku, Jaromíra Poláška a Janusze Spyru). Je nutné upozornit, že autor užívá záměnně pojetí termínu „židovská obec“ a „židovská náboženská obec“. Je to neoprávněné, protože prvně zmiňovaná (židovské obce zpravidla utvářely společenství v dávnějších dobách) organizovala život významněji judaismu ve všech jeho oblastech, kdežto činnost židovské náboženské obce se omezovala pouze na záležitosti kultu. Nic to však nemění na skutečnosti, že práce Daniela Baránka je cenným příspěvkem k tématu.

Janusz Spyra
(z polštiny přeložil Radim Jež)

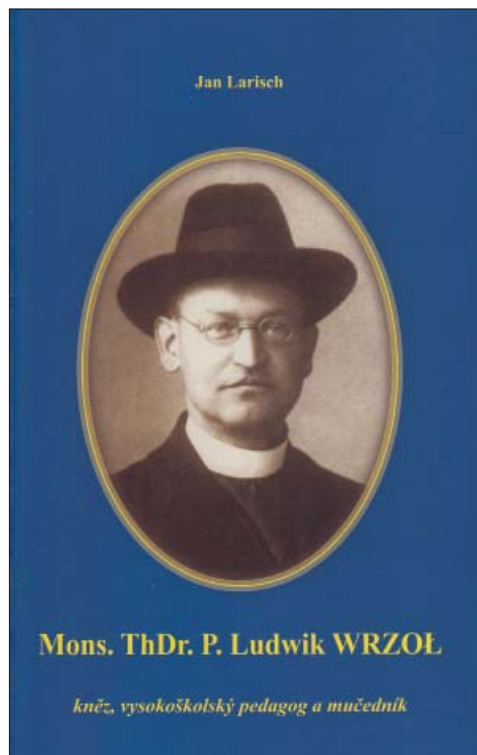
Larisch, Jan

Mons. ThDr. P. Ludwik Wrzoł. Kněz, vysokoškolský pedagog a mučedník

Ostrava: Biskupství ostravsko-opavské 2016, 44 s.

ISBN 978-80-906220-3-6

V závěru loňského roku obohatil edici *Osobnosti ostravsko-opavské diecéze* vydávanou Biskupstvím ostravsko-opavským další titul z pera zkušeného autora v oblasti prosopografického výzkumu duchovenstva našeho regionu

první poloviny 20. století ThLic. Jana Larische, Th.D., duchovního správce Římskokatolické farnosti Ostrava-Svinov.¹ Široké veřejnosti tentokrát představil dosud nepříliš známého rodáka z Těšínska, významného katolického duchovního, intelektuála, dlouholetého pedagoga a posléze i ředitele bohosloveckého učiliště a kněžského semináře ve Vidnavě a v neposlední řadě upřímného polského vlastence a martyra druhé světové války, Mons. ThDr. Ludwika Wrzoła. Ačkoliv v Polsku se Wrzołovy osudy již dočkaly přiměřené publikační i společenské reflexe², a od roku 2009 tento kněz dokonce náleží ke kandidátům na blahověčení, českému čtenáři jsou naplno představeny až zásluhou Jana Larische,³ pokud ovšem odhlédneme od osobních vzpomínek dnes již nežijící generace katolických duchovních, někdejších Wrzołových studentů z Vidnavy.⁴

Životní příběh Ludwika Wrzoła se začal odvíjet 27. prosince 1881, kdy se narodil jako pátý z devíti potomků rolníka Michała Wrzoła a jeho manželky Jadwigy, roz. Żmij, v Zábřehu (p. Zabrzeg) nedaleko Biłska (dnes součást města Bielsko-Biala). Vliv na formování chlapcovy osobnosti měl vedle života v rodině a religiozity

zábřežské farnosti bezesporu i správce zdejší školy a spiritus agens i movens polského kulturního a společenského dění v této části Těšínska Józef Londzin (1836–1906), otec stejnojmenného a neméně agilního kněze. Mladý Ludwik již na německém gymnáziu v nedalekém Bílsku proslul jako polský vlastenec. Rozhodnutí pro kněžství ho přivedlo, stejně jako o několik let později jeho mladšího bratra Józefa (1884–1974), do bohosloveckého učiliště a kněžského semináře ve Vidnavě, kde se na své životní poslání připravovali mladí muži z rakouské části vratislavské diecéze všech tří zdejších národností – české, polské a německé. Tehdy ještě netušil, že s touto vysokoškolskou institucí spojí většinu svého života.

Autor v další kapitole přibližuje poslání i průběh studia ve vidnavském učilišti i každodenní život seminaristů. Další části publikace jsou věnovány zdejšímu Wrzołovu studiu. Ludwik stál v letech 1902–1904 v čele vidnavského kroužku polských bohoslovců a vedl rovněž zdejší polskou knihovnu. Po přijetí kněžského svěcení a slavné primici v roce 1904 ho čekalo první působiště v duchovní správě. Tím se stala farnost Vidnava, brzy byl však z kooperátorské pozice přeložen na místa středoškolského katechety, nejprve ve Vidnavě, později v Bílsku. Vratislavský biskup, kardinál Georg Kopp, tím otevřel nadanému a bystrému novoknězi cestu ke zvyšování kvalifikace. Wrzołovo postgraduální studium na teologické fakultě univerzity ve Vídni v letech 1908–1910 bylo korunováno doktorátem a především ho předurčilo k dalšímu působení coby vyučujícího filozofie na bohosloveckém učilišti ve Vidnavě (od 1. října 1910).

Jan Larisch v dalších kapitolách sleduje Wrzołovo dlouhodobé blahodárné působení ve škole, jeho další úkoly v rámci vratislavské (arci)diecéze, kde působil mj. jako člen diecézního soudu či cenzor náboženské literatury a v neposlední řadě rovněž jeho bohatou vědeckou a publikační činností. Mezi ceněná Wrzołova díla patří zpracování textů Jana Kasiána. Dobrá jazyková výbava stála za jeho aktivní pomocí s překladem biblických textů pro polskojazyčné perikopy na každý den církevního roku, které v roce 1930 vydal tiskem v Těšíně jiný polský kněz, ropický rodák Rudolf Tomanek (1879–1941), rovněž pozdější oběť nacistického režimu. Samostatné pojednání je pak věnováno

Wrzołovu působení v čele vidnavského semináře v letech 1933–1938. V této nejednoduché pozici potvrdil ThDr. Wrzoł (od roku 1937 monsignore) svou dosavadní pověst vynikajícího pedagoga a zároveň obstal jako schopný organizátor a spravedlivý nadřízený. Národnostní stratifikaci studentů i kolegů vždy nadřazoval jejich duchovní poslání. Jednoznačně odsoudil nástup nacismu v Německu a po mnichovských událostech roku 1938, které bouřlivě rezonovaly i ve Vidnavě, rozhodně potíral známky sympatizování s nacismem ze strany bohoslovců německé národnosti. Neudržitelnost situace ho vedla počátkem prosince 1938 k rezignaci na funkci ředitele vidnavského semináře. Vrátil se na Těšínsko, 7. listopadu 1939 byl ustaven farářem ve Lhotě nedaleko rodného Zábřehu. Blahodárné působení oblíbeného kněze a jeho zřetelné antinacistické postoje však neunikly hledáčku nových mocipánů. Coby příslušník nepohodlné polské inteligence byl v květnu 1940 zatčen gestapem. Brzy byl deportován do koncentračního tábora v Dachau a o několik týdnů později do Mauthausenu-Gusenu. Naprosté fyzické vyčerpání v důsledku tvrdé práce a následná onemocnění, bití ze strany dozorců a další utrpení vedlo k předčasnému Wrzołovu úmrtí (30. září 1940). Jeho ostatky byly spáleny v krematoriu v Mauthausenu a urna s popelem byla na žádost příbuzných převezena do rodiště, kde proběhl neveřejný pohřeb pod přísným dohledem nacistických represivních složek.

Poslední kapitoly pojednání o duchovním, jehož jméno se snažili nacisté vymazat ze světa, věnoval Jan Larisch stručnému zmapování poválečných snah o zveřejnění jeho životního příběhu a mučednické smrti v Polsku a také o reflexi na tohoto dlouholetého pedagoga a intelektuála v Německu a Československu, resp. České republice. V roce 2008 byla z podnětu tehdejšího biskupa bílsko-živěcké diecéze, kam dnes z hlediska církevní správy náleží Wrzołova rodná farnost Zábřeh, zahájena informační část možného procesu blahořečení. O rok později byly příslušné materiály zaslány na Kongregaci pro svatořečení a blahořečení do Vatikánu. Společně s Ludwikiem Wrzołem patří mezi kandidáty na blahořečení rovněž jiní kněží z Těšínska, martyrové nacistického režimu – již zmíněný Tomanek, dále Jan Sznurówacki (1883–1941),

rodák z Hnojníku, a jezuita Franciszek Kałuža (1877–1941), rodák z Kovalů u Skočova.

Závěr Larischovy publikace patří stručnému představení hlavních mezníků Wrzołova života a seznamu použitých pramenů a literatury. Je více než potěšitelné, že autor čerpal z dostupných archivních pramenů uložených v různých paměťových institucích nejen v České republice, ale i Polsku a Rakousku a prokázal výbornou znalost polské a německé literatury k tématu. Brožura je doplněna o přílohu s nečetnou, avšak vhodně vybranou ikonografií.

Představované publikaci lze vytknout pouze několik drobností. Z faktografického hlediska nelze souhlasit s nepřesným tvrzením, že Těšínsko bylo rozděleno v roce 1920 po sedmidenní válce (poznámka č. 1). Dále se zde vyskytují určité marginálie redakčního rázu, především nejednotnost v užívání konkordance místních názvů z dnešní polské části Těšínska či v psaní názvu Těšínské Slezsko apod. Tyto skutečnosti však nemají vliv na obsah a poselství předkládané Wrzołovy biografie. Nezbyvá než souhlasit se závěrečným autorovým hodnocením: *tento katolický kněz svým intelektuálním přehledem, svými morálními vlastnostmi a také pevným – svědeckým krve doloženým – protinacistickým postojem patří mezi největší osobnosti duchovní sféry rakouského a později českého Slezska před rokem 1945.*

Publikace se stává významným příspěvkem k dějinám římskokatolické církve Těšínska a Jesenicka v první polovině minulého století, stejně jako k minulosti zaniklého vidnavského bohosloveckého učiliště.

David Pindur

POZNÁMKY

- 1 Jen v rámci této ediční řady dosud vydal tituly P. Ferdinand Chýlek. *Vůdčí osobnost katolického hnutí na střední Moravě v letech 1919–1939*. Kozlovice 2011; Mons. ThDr. Rudolf Nejezchleba. *Zakladatel charitního díla na Ostravsku v první polovině 20. století*. Ostrava 2012; P. Rudolf Schikora, CSsR. *Apoštol Ostravska v první polovině 20. století*. Ostrava 2013; P. Paul Alois Heider OT. *Miloval církev, národ a vlast*. Ostrava 2014; *Pronásledování katolické církve v době nacistické okupace na území ostravsko-opavské diecéze*. Ostrava 2015; P. Stanislav Dubina. *Dobrý a věrný služebník Boží*. Ostrava 2016.
- 2 Nejnověji SAMSEL, Robert: *Ks. Ludwik Wrzoł. Świadectwo życia*. Bielsko-Biala 2016. Wrzołovo jméno dnes figuruje již na třech pamětních deskách – v Těšíně, Katovicích a Lhotě u Bilska.

- 3 LARISCH, J.: *Pronásledování*, s. 34–35; Týž: *Vlastenec Mons. ThDr. P. Ludwik Wrzoł. Osobnost víry*. Okno do života ostravsko-opavské diecéze, 2017, č. 1, s. 19.
- 4 Některé z nich zachytil ve své disertační práci ThDr. Milan Adámek, viz ADÁMEK, Milan: *Filosoficko-teologické učiliště a kněžský seminář ve Vidnavě (1899–1945)*. Dizertační práce Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Litoměřicích. Litoměřice 1982.

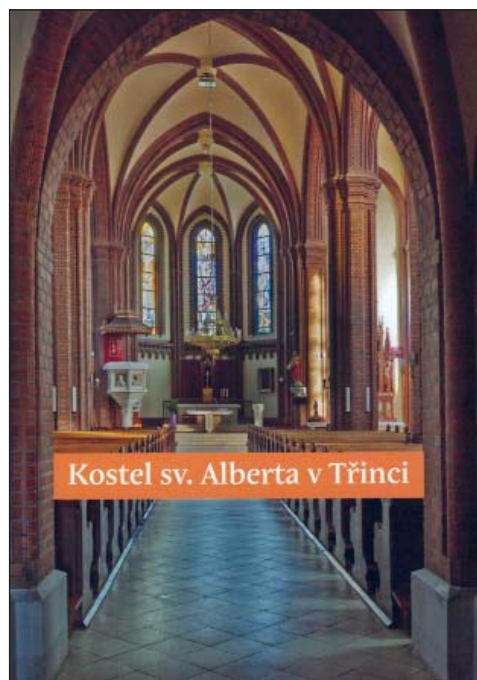
Mezihoráková, Klára

Kostel sv. Alberta v Třinci

Monumenta Bohemiae et Moraviae 3

Praha: Ústav dějin umění AV ČR, v.v.i. v nakladatelství Artefactum 2016, 51 s.
ISBN 978-80-86890-87-6

V roce 2014 založená ediční řada *Monumenta Bohemiae et Moraviae* kontinuovala v uplynulém roce již třetím svazkem. Sympatický vydavatelský počín Ústavu dějin umění AV ČR, v.v.i., realizovaný prostřednictvím nakladatelství

Artefactum si klade za cíl formou nepříliš rozsáhlých brožur o formátu A6 popularizovat známé i opomíjené architektonické kulturní dědictví českých zemí (lze se jen pozastavit nad absencí Slezska v názvu ediční řady). Po prvních dvou svazcích z pera Pavla Vlčka věnovaných dvěma významným barokním objektům v Čechách¹ přišlo na řadu pojednání o farním kostele sv. Alberta (Albrechta) v Třinci. Jeho autorka, historička umění Klára Mezihoráková, touto cestou navázala na svůj zájem o třinecké sakrální objekty.² I přes skutečnost, že třineckému katolickému kostelu věnoval před necelými dvěma desítkami let pozornost Pavel Šopák,³ máme zde co do činění s pokusem o syntetizující uchopení tématu především optikou dějin umění a památkové péče.

Text publikace je strukturován do několika logicky řazených kapitol. Otevírají je stručné dějiny objektu, jenž byl postaven s podporou držitele Těšínské komory, arcivévody Albrechta Habsburského v rámci emancipačních snah Třince. Ty byly aktivovány prudkým demografickým růstem obyvatelstva v souvislosti s provozem a rozvojem místní hutě. Dříve bezvýznamná zemědělská vesnice Třinec byla od svých počátků součástí farnosti Horní Líštná. Farní kostel sv. Martina v Horní Líštné (se sídlem duchovního správce a hřbitovem) byl však od poloviny 19. století populačně rostoucího Třince nejen geograficky vzdálen, ale již také kapacitně nedostačující.

Stavební historie sledovaného objektu je spojena s realizací projektu těšínského stavebního rady Albína Teodora Prokopa (1838–1916) z roku 1881. Stavba chrámu probíhala mezi lety 1882–1885 a byla korunována slavnostním posvěcením 27. září 1885. Autorka zde zmiňuje rovněž výstavbu dalších objektů v areálu kostela, fary a domu zvoníka s hospodářskými budovami. Zdůrazňuje skutečnost, že původně jednodušší projekt kostela byl s ohledem na osobu svého stavebníka, arcivévodu Albrechta, *posunut směrem k větší náročnosti a velkorysosti*. Měl reflektovat bouřlivý průmyslový rozvoj Třince, který byl však povýšen na město až v roce 1931. Tato skutečnost stála za výběrem volby světců, ochránců hutníků a horníků, pro sochařskou výzdobu bočních oltářů. Další kapitola je koncipována jako uměleckohistorické zhodnocení chrámu, resp. celého areálu v rámci kulturní

mapy Třince, regionu i samotné Prokopovy tvorby. Jen připomeňme, že mezi jeho realizace z oblasti sakrálních staveb patří také dřevěný kostel Povýšení sv. Kříže v nedaleké Bystřici.

Velká část publikace je věnována popisu stavby a jejímu dodnes intaktnímu historizujícímu zařízení z doby vzniku. Jednotlivé části mobiliáře (hlavní oltář, kazatelna, křtitelnice, zpovědnice a varhany) přitom autorka neváhá konfrontovat s dochovanými Prokopovými návrhy těchto objektů. Pozornost je taktéž věnována i barokním obrazům pocházejícím ze zaniklého farního kostela Všech svatých v Konské, jež jsou dnes součástí výzdoby třineckého chrámu. Je více než chvályhodné, že autorka reflektovala i drobné artefakty epigrafické povahy. Hlavní text končí popisem a zhodnocením objektů doplňujícím v jednotném duchu areál kostela (fara, dům pro zvoníka, hospodářské objekty, kašna, kamenný kříž). Neschází rovněž informace o použitých archívních pramenech a literatuře.

Drobná publikace je přímo nabitá ikonografií, kterou je možno právem označit za její přidanou hodnotu. Čtenářovo oko jistě potěší širší veřejnosti dosud neznámá kolekce dobových plánů popisovaných objektů (včetně různých detailů jako např. Prokopův návrh kování dveří hlavního vstupu do kostela či nákres erbovního znamení arcivévody Albrechta pro svorník klenby v presbytáři) ze Zemského archivu v Opavě. Lze jen zalitovat, že formát této ediční řady v několika případech znemožňuje jejich lepší publikování. Autorem současných působivých fotografií exteriéru i interiéru je autorčin kolega Petr Zinke.

Závěrem je možno říci, že anotovanou publikaci se dostává důstojného zhodnocení jedné z nečetných historických dominant a duchovního srdce „ocelového města“, kterým kostel sv. Alberta bezesporu je. Sumarizuje základní poznatky a koncepcí obsahu se stává i praktickým průvodcem po této stavbě a jejím okolí (areál kostela je od roku 2010 kulturní památkou). V neposlední řadě může posloužit jako odrazový můstek k budoucímu zpracování podrobnějších dějin kostela i novodobého náboženského života Třince.

Je více než potěšitelné, že odborný zájem Ústavu dějin umění AV ČR, v.v.i., o region Těšínska stoupá, jak dosvědčuje vedle řady

studií⁴ rovněž obsáhla kolektivní monografie věnovaná památkám někdejšího Těšínského knížectví, iniciovaná a vydaná právě touto institucí.⁵

David Pindur

POZNÁMKY

- 1 VLČEK, Pavel: *Kostel sv. Vavřince v Jablonném v Podještědí*. Monumenta Bohemiae et Moraviae 1 (dále jen MBM). Praha 2014; Týž: *Colloredo-Mansfeldský palác na Starém Městě pražském*. MBM 2. Praha 2015.
- 2 MEZIHORÁKOVÁ, Klára: *Evangelický kostel v Třinci*. Časopis Slezského zemského muzea – série B 65, 2016, č. 1, s. 13–22.
- 3 ŠOPÁK, Pavel: *Kostel sv. Albrechta v Třinci a dílo architekta Albína Theodora Prokopa*. Těšínsko 41, 1998, č. 2, s. 16–21.
- 4 Z nejnovějších např. HŮRKOVÁ, Ludmila – MEZIHORÁKOVÁ, Klára: *Ropice a její proměny v 19. a v první polovině 20. století*. Těšínsko 59, 2016, č. 2, s. 51–62.
- 5 MEZIHORÁKOVÁ, Klára (ed.): *Památky Těšínského knížectví*. Praha 2016.

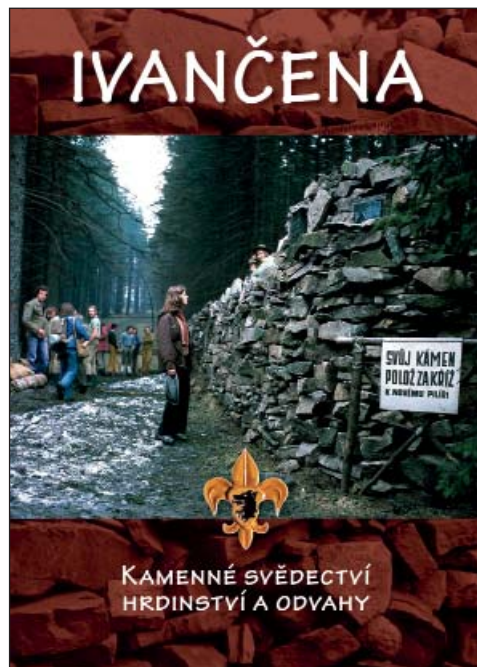
ONDŘEKA, Zbyšek – PINDUR, David (red.)
Ivančena. Kamenné svědectví hrdinství a odvahy

Český Těšín: Muzeum Těšínska 2016, 80 s.
ISBN 978-80-86696-43-0

Muzeum Těšínska přistoupilo v roce 2016 k vydání publikace věnované připomínce památky padlých skautů a dalších odbojářů, jejichž čestná mohyla vyrostla před 70 lety na Ivančeně. Vydání brožury bylo jen jednou částí ze široké palety aktivit kolem kulatého výročí organizovaných především Krajskou radou Junáka Moravskoslezského kraje. V rámci Trojsetkání českých, polských a slovenských oldskautů mezi 6. a 9. říjnem minulého roku se uskutečnila v obci Malenovice konference o Ivančeně, byl prezentován dokumentární film a také putovní výstava. Téma bylo medializováno např. na programu ČT2 a dostalo se

k široké veřejnosti. V zásadě ovšem nejdůležitějším počinem *Roku Ivančeny* byla přestavba mohyly samotné.

Pokud se zaměříme na publikaci jako takovou, hodnotím ji velice kladně. Vítám, že je určena širšímu okruhu čtenářů z řad skautů, trampů, turistů, stejně tak neorganizovaným návštěvníkům, milovníkům přírody a místním občanům. Přestože byla zvolena forma populárně naučné brožury bez poznámkového aparátu, seznam použité literatury a pramenů svědčí o ucelené a historicky dobře řemeslně zvládnuté práci kolektivu autorů. Vzhledem ke skutečnosti, že v poměrně nedávné době vyšla monotematická publikace Jitky Radkovičové *Stopy vedou k Ivančeně. Odboj slezských skautů 1938–45* (Praha 2011), se chopil autorský kolektiv kolem českotěšínské muzejní instituce tématu v odlišném pojetí. Zhruba osmdesátistránková brožura je rozdělena do pěti kapitol. První z nich pochází z pera ředitele muzea Zbyška Ondřeje a je věnována geografickým a klimatickým poměrům místa, v závěru podává vhled do územně správních proměn dotýkajících se lokality. Na ni navazuje velice zdařilá kapitola o dějinách původní beskydské polany, ve které historik David Pindur objasňuje původ názvu Ivančena a rekonstruuje její vlastníky od 17. století do meziválečné éry.

Týž autor se chopil dokumentace ostravského a slezského skautingu a jeho fungování na tábořišti U Chladné vody. Mé oči potěšily výřezy z indikační skici Malenovic, turistická mapa z roku 1939 i cenné historické fotografie.

Další dvě kapitoly tvoří páteř publikace. Dvacetistránkový příspěvek Odboj ostravských skautů a jejich zavraždění v dubnu 1945 od prof. Mečislava Boráka obsahuje sumu informací, kvůli níž se domnívám, že si brožuru pořídí i poučení laici. Navazuje na autorovy odborné publikace, přičemž přináší ucelený vhled do odbojové činnosti skupiny i do průběhu tragického skonu mladíků. Závěrečné kapitole Tomáše Foldyny věnované mementu Ivančeny se pak dostalo největšího prostoru. Autor dokázal doplnit knihu Jitky Radkovičové o další informace, vynikající jsou použité fotografie a další obrazové přílohy, informační přínos kapitoly je nesporný. Trampskému tématu však mohl věnovat více řádků. Optikou svého dospívání ovlivněného ostravským skautingem a ještě o něco více zdejším trampingem vnímám také nedělní trampský výšlap „na Ivanu“ jako svébytný a zdomácnělý fenomén celého regionu. Že výstupy na Ivančenu patřily k pasivní rezistenci proti normalizačnímu režimu, dokládá vedle trampských kronik také známý časopis *Tramp* (např. *Mohyla na Ivančenu*, *Tramp*, č. 2, duben 1968, s. 4–5, 17; *Ivančena* 1968, zvláštní příloha *Trampa*, květen 1968). Nostalgicky promlouvá i videozáznam *Ivančena 1972 – nejstarší pohyblivé záběry mohyly* z archivu T. O. Woodcrafter z Karviné. Také v porevoluční edici *Trampa* se dozvídáme, jak to zde fungovalo na sklonku 80. a 90. let. To by však měla napravit další publikace věnovaná mohyle od Kryštofa Hyvnara – Kolumba, místopředsedy Krajské rady Junáka Moravskoslezského kraje. Závěrem bych ráda popřála autorům, aby se jejich publikace dostala do povědomí co nejširšímu spektru čtenářů, oslovila především mladou generaci, a poděkovala jim za její fundované zpracování.

Hana Prymusová

Cinciała, Andrzej

Dziennik 1846–1853

Wydała Marzena Bogus

Bibliotheca Tessinensis VII. Series Polonica 4.

Cieszyn: Książnica Cieszyńska 2015, 927 s.

ISBN 978-83-940832-3-6 (całość)

ISBN 978-83-940832-1-2 (część I)

ISBN 978-83-940832-2-9 (część II)

Wszędzie znajdzie łachów ludzi.

Kto się z ludziami ostud[zi].

Chociaż ludzi wiele wiele,

Rzadko znajdziesz przyjaciela!

(Andrzej Cinciała, *Dziennik*, s. 439)

Ediční řada *Bibliotheca Tessinensis* zpřístupňuje zájemcům o dějiny (nejen) Těšínska prameny v tištěné, ucelené a odborné podobě. Vyšla tak třeba známá *Kronika města Těšína* Aloise Kaufmanna (ve třech svazcích), ale i diplomatické a politické zprávy, či dokonce tajné šifry z let po druhé světové válce. V roce 2015 byl v rámci této edice vydán rovněž deník jedné z nejvýznamnějších osobností polského národního hnutí na Těšínsku Andrzeje Cinciały (1825–1898), vlastně postavy stojící u samých počátků tohoto hnutí. Cinciała zde zachytil své působení v Těšíně v advokátní kanceláři dr. Ludvíka Kluckého a od roku 1848 v Krakově na univerzitě. Deník sice zahrnuje období jen sedmi a půl let, od počátku roku 1846 zhruba do poloviny roku 1853, i tak je nesmírně rozsáhlý a obsahuje poměrně důležité informace z hodně zajímavé doby z mnoha ohledů. Je jen škoda, že zápisky z předchozích let se nedochovaly.

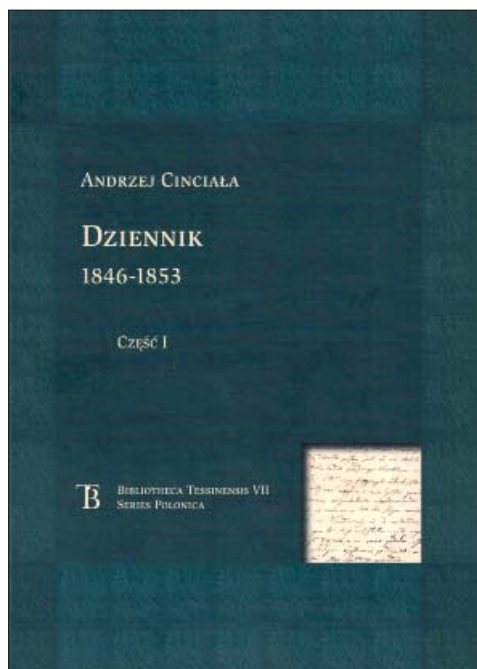
Edice textu byla postavena na zásadách přijatých v ediční řadě *Bibliotheca Tessinensis*, transliteraci provedl Michael Morys-Twarowski s doplněním Marzenou Bogus a Januszem Spyrou a ediční práci podstoupila Marzena Bogus. Přepis originálu rozhodně nebyl jednoduchý, k čemuž se vyslovili už v prvních publikačních pokusech ze 70. let objevitelé deníku Irena Homola a Andělín Wadowski. Tehdy vydali jen nevelkou část textu z roku 1846. Andrzej Cinciała sice psal latinkou, na rozdíl od soudobého kurentu („švabachu“) používaného při psaní německých a českých textů, ale měl velmi osobité písmo a neuměl ještě polsky tak, jak by si sám přál. Například pro polštinu typické nosové samohlásky značil

charakteristickými háčky ve spodní části písmene velmi nepravidelně, podobně nepravidelně přeskrtával souhlásku „l“, přičemž někdy nepoužil příčný dřík u souhlásky „t“, takže vypadala jako „l“, někdy si vypomohl dlouhou čárkou nad samohláskami, např. „é“, jako v současné češtině, což přitom nebylo pravidlem ani v tehdejší češtině, zvláště ne v její „moravské“ podobě. Jelikož *Bibliotheca Tessinensis* chce zachovávat specifikum místního jazyka, ponechává texty transliterovány i s těmito nedostatky, a proto si každý čtenář může vyzkoušet, jak obtížné je někdy porozumění takovým větám. Přitom díky velmi pečlivé editorské práci je to v tomto tisku nesmírně ulehčeno.

Jazykem deníku byla polština, ale Cinciała s ní zejména zpočátku hodně zápasil, prokládal ji dialektem, hlavně vkládal výrazy, jež ještě polsky neuměl, nebo na ně nebyl zvyklý, hojně využíval českých slov, protože čeština zastupovala spolu s němčinou úřední jazyk, a čas od času si vypomohl i jinými jazyky, jako to bylo obvyklé v tehdejší vzdělanější společnosti, tzn. latinou, němčinou, francouzštinou. Samozřejmě se jednalo spíše o ustálená rčení. Pro všechny zmíněné důvody a řadu dalších bylo do úvodu edice zahrnuto odborné pojednání na téma použití tohoto jazyka, jehož autorem je Zbigniew Greń

(kapitola *Język „Dziennika“ Andrzeja Cinciały jako przykład dziewiętnastowiecznej polszczyzny regionalnej Śląska Cieszyńskiego*). Zbigniew Greń se delší dobu touto otázkou zabývá a kapitola pěkně uvádí do problematiky. Pro čtenáře z Těšínska je jazyk textu samozřejmě zajímavý, někdy dokonce nebudou potřebovat ani ediční poznámky, které slovíčka překládají do polštiny nebo vysvětlují. Typickými příklady mohou být slůvka jako „kiery“, „rachować“, „kopno“, jež se dodnes v dialektu běžně používají.

Přes tyto nedostatky a vlastní pochybnosti byla Cinciałova polština jednou z nejlepších na celém Těšínsku. Ve svém deníku píše, že u obou těšínských advokátů, Kluckého a Demla, nebyl kromě něho nikdo, kdo by se polštinou zabíral. Deml ho o nic prosit nechtěl, proto raději posílal věci k překladu do Haliče (s. 138). Znamená to, že nemohl na Těšínsku najít nikoho vhodného? Klucký pak o Cinciałovi řekl, že velmi dobře mluví a píše polsky (s. 139), i když Cinciała se sebou vůbec spokojený nebyl. Jak asi mohli o své polštině smýšlet ostatní obyvatelé, kdyby je to vůbec zajímalo? Pro čtenáře bude jistě rovněž zajímavé, že Klucký pocházel z Hranic, působil jako soudní zástupce v Hukvaldech, vzal si za ženu dceru místeckého představeného Habrnala, ale stal se v podstatě předním podporovatelem polštiny na Těšínsku a kupoval polské knihy a časopisy, jež si půjčoval i Cinciała. Pochvalu o Cinciałově polštině sdělil Klucký Janu Winklerovi, jenž byl evangelickým pastorem v Návsí, pocházel ale ze Vsetínska, takže byl dalším Moravcem mezi těšínskými slavjanofily. Prý spolu Klucký a Winkler mluvili „w polszczyźnie“ (s. 139). Oba tedy celkem bez problému podporovali rozvoj polského národního hnutí na Těšínsku, protože pro ně byla podstatnější myšlenka slovanství a boje s germanizací (s. 64) než prosazování češtiny. Bylo to logické, vřdyť české národní hnutí se tehdy omezovalo jen na Prahu, popř. Čechy, a jak se říkalo, kdyby se všichni čeští obrozenci sešli v jedné místnosti a spadl by strop, bylo by po českém národním obrození. Cinciała se nevyhýbal českým knihám, učil se česky a překládal české básně a písně do polštiny. Dokonce zmínil, že si s kolegy chtěli zazpívat „gdzież jest dom mój od Winklera“ (s. 155), což nebylo nic jiného, než Tylova a Škroupova píseň Kde domov můj. Její text v polštině si Cinciała opsal pod podtitulem „Pieśń ślązka narodowa“ (s. 855).

Cinciała pocházel z evangelické rodiny, což mělo pro jeho zájem o polštinu velký význam. Naprostá většina polských národních činitelů na Těšínsku se rekrutovala z evangelického prostředí, což zřejmě souviselo s vedením protestantské liturgie a komunikace v mluveném jazyce, aby věřící rozuměli. Katolická církev si držela latinu, proto bylo pro věřící její poselství méně srozumitelné. Zatímco v katolických triviálních školách se často učilo česky (moravsky), v evangelických polsky. Znalost novodobé spisovné polštiny však byla i v evangelickém prostředí ojedinělá, jak ukazuje příklad Andrzeje Cinciały. Fakticky se pod označením „polština“ skrývaly podoby místního dialektu. Jak píše editorka: [...] *polski, a raczej cieszyńska gwara wywodząca się ze staropolszczyzny, był mową biedoty i chłopów. Mozolna „kampania” językowa Andrzeja Cinciały sprowadzała się więc do przekonywania osob wykształconych, że polski ma swoją własną, bogatą i chwalebłą historię, że jest językiem, którego nie trzeba się wstydić ani się go wyrzekać*. Spisovná čeština na rozdíl od „chwalebne“ historie polštiny byla zatím v plenkách, hlavně díky usilovné práci několika jedinců, např. Josefa Jungmanna. Není bez významu, že pro češtinu v oblasti Moravy a Slezska máme tendenci používat přesnější označení „moravština“, zatímco pro polštinu nic takového neexistuje.

Cinciałův deník je však zajímavý z mnoha dalších ohledů, možná by se dokonce dalo říct, že jazyková stránka je ve skutečnosti podružná. Především je to osobní svědectví o určité době, v níž ještě národnostní otázky viditelně nehrály až tak velkou roli. Cinciała se sice chopil mozolné práce za používání a zlepšování polštiny, ale většina lidí o to nejevila zájem. Ani jeho kolegové, kteří povětšinou vystudovali těšínské evangelické gymnázium, si polštinu nevzali původně za svou. Rolníci měli v té době úplně jiné starosti, protože od 40. let 19. stol. se pravidelně objevovaly neúrody, hniloby brambor a obilí a s tím související nedostatek potravin. Katastrofální situace nastala v letech 1847–1848, kdy bylo Těšínsko zasaženo velkou hladovou krizí, epidemiemi různých střevních nemocí a vysokou úmrtností. Ani v první polovině 50. let nebyl epidemiologický vývoj zrovna příznivý. Politicky bylo celé období rovněž nabitó událostmi. Už v prvním roce zápisů (1846) se odehrálo povstání haličských rolníků proti vrchnosti a Cinciała to samozřejmě

bedlivě sledoval. V letech 1848–1849 probíhala revoluce v mnoha zemích Evropy a habsburská monarchie nebyla výjimkou. Výsledkem byl nástup neoabsolutismu Františka Josefa, tzv. Bachova absolutismu, který pro univerzitu v Krakově znamenal postupnou germanizaci.

Jedním z největších přínosů Cinciałova deníku jsou informace o každodennosti – osobních ambicích, pocitech, problémech, obecném dění ve městě Těšíně, později v Krakově, kulturním životě, nebo třeba počasí. Cinciała vyjadřoval pochybnosti o vlastních schopnostech, litoval nemožnosti zdokonalovat se ve hře na flétnu a klavír, nesměl chybět při žádném pěveckém nebo hudebním vystoupení, na kterém být mohl (např. při postupu vojsk do Haliče na konci zimy 1846 se v Těšíně předváděly vojenské kapely), bojoval s vlastní národní (etnickou) identitou, s náklonností k dívkám a vědění apod. Ženské pohlaví jako mladý muž někdy velebil, někdy zatracoval, např. na s. 253 si ulevil, že není ženou: *O kobiety, kobiety jakoście też to marne!* Jako pouhý úředník v advokátní kanceláři s nepravdělnou a nízkou odměnou nemohl děvčatům nabídnout žádnou perspektivu, ale jejich společnost rád vyhledával a pak si zlořečil, že mohl raději věnovat čas studiu a četbě. Svému deníku se někdy svěřoval velmi otevřeně a později se snažil slova nebo i celé věty zaškrtávat. Editorce se podařilo něco z toho odkrýt, ale v některých případech už to není možné. Dlužno dodat bohužel, protože by se nám otevřely možná překvapivé skutečnosti, které si jinak můžeme jen domýšlet.

Cinciała toužil po dalším vzdělávání, v roce 1848 získal stipendium a na podzim toho roku začal studovat filozofii a posléze práva v Krakově. Pro zájemce o dějiny Těšínska už to není tak lákavé čtení, navíc Cinciała postupně pro zaneprázdnění svůj deník zanedbával (vlastně už od nástupu na těšínské gymnázium) a zápisky byly řidší, přesto se stále jedná o zajímavý pohled na tehdejší dobu. Cinciała totiž pokračoval ve svých předchozích, etnografických snahách, sbíral písně, navštěvoval zajímavá místa a samozřejmě se vracel na Těšínsko. Značnou část deníku z roku 1852 zabírá popis výprav do Pienin a Tater. Po návratu ze studií do Těšína v roce 1853 autor své deníkové záznamy ukončil.

Edice tohoto rozsáhlého díla je nesmírně pečlivá a musela být velmi pracná. Pramen a jeho zpracování jsou důkladně popsány v rozsáhlém

úvodu, kde jsou vloženy i dvě fotografie deníkových záznamů. Editorka se postupně věnuje vnějšímu popisu deníkových listů, všeobecné charakteristice obsahu, což je pro pochopení díla velmi důležité, přínosu deníku pro historii, vztahu autora k polskému národnímu hnutí, věrohodnosti pramene ve srovnání s Cinciaľovým „Pamiętnikiem“ z konce 19. století a pochopitelně redakčním a editorským zásadám. Kromě toho požádala Zbigniewa Greně o jazykové zhodnocení, jak bylo již výše zmíněno. Editovaný text je protkáán poznámkami, jež vysvětlují cizí a nářeční výrazy, přibližují určité události a záležitosti běžnému čtenáři, např. vývoj měny (pojmy jako konvenční měna, vídeňské číslo, šajny atd.), odkazují na Cinciaľou čtená vydání a časopisy apod. Velmi si cením editorčiny snahy dohledat informace k osobám, s nimiž Cinciaľa přicházel do styku. On je bral jako samozřejmost, takže o nich většinou nic podrobnějšího nezmiňoval. Editorka si tedy dala nelehký úkol o nich alespoň něco málo najít. O osobnostech jako Klucký, Deml, Mickiewicz, Dzieduszycki apod. to nebyl problém, ale často šlo o Cinciaľovy kolegy ze studií, korespondenty, či dokonce obyčejné obyvatele měst.

Drobné chybičky by se jistě najít daly, ale to je zcela pochopitelné při tak obsáhlém díle, vlastně se lze spíš divit, že je jich tak málo. Někdy „utekly“ odkazy na vysvětlivky, tzn. horní index „a“ v textu odpovídá vysvětlivce „b“. Na s. 124 je trochu obtížně pochopitelné vysvětlení správnosti výpočtu, protože odměna pradelny nečinila 50 zlatých, nýbrž 50 krejcarů – prostě jen chybné zařazení do sloupce. Je to vlastně logické, protože kdyby pradelna vydělávala za praní pro jednoho člověka 50 zlatých, patřila by k nejvyšším vrstvám tehdejší společnosti. Ve vysvětlivce č. 2 je pak uveden ustálený poměr konvenční míry k vídeňskému číslu 420 : 1000, což je podle mně nesprávné. Jednodušší a přesnější poměr činí 1 : 2,5. Přepočítávané hodnoty pak vycházejí přesně. Matoucí chybek je však v celé práci velmi poskrovnu a s málem ostatních si čtenáři hravě poradí. Kdo kdy měl co do činění s takovou prací, musí smeknout před její precizností.

I běžný čtenář si může v deníku najít spoustu zajímavých informací a myšlenek. Autor zmínil existenci jakéhosi českého sdružení v Těšíně (Złączenie Czeskie) a trochu stabilnější polskou obdobu, studium evangeliků v Prešpurku (dnes

Bratislavě), léčbu vlastní venerické choroby, četbu v polštině, češtině, němčině, drobnosti jako licitaci oděvů po zesnulém studentu Ostruszkovi, pití „půlek“, což je krásné vysvětlení, odkud pochází název „półka“, jídlo v krčmě na vesnici atd. Jelikož se jako mladý člověk té doby intenzivně zajímal o poezii a měl pro ni cit, prokládal své zápisky verši, vlastními i cizími. Jeho poezie byla prostá, ale podle mého názoru milá a pěkná. Každý čtenář si může najít v těchto zápiscích své, a proto zakončím recenzi myšlenkou, která se mi obzvláště zalíbila, protože vyjadřuje každou dobu: *Tak często w tym świecie umiejętny, zdolny i pobożny często (!) cierpi nędzę, podczas głupi, ignorant i bezbożny buja wrozoskoszy (!), depcząc często szczęście, które jego kroki liczy i wszędzie go prześladowa* (s. 276).

Radek Lipovskí

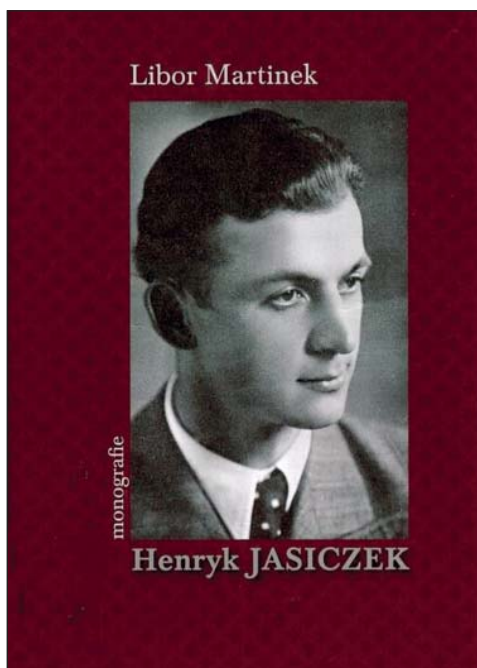

Martinek, Libor

**Henryk Jasiczek. Monografie
Spisovatelé Těšínska, sv. 2**

Opava: Libor Martinek – Vydavatelství a nakladatelství Literature & Sciences 2016, 270 s.
ISBN 978-80-904126-6-8

Přestože může být Henryk Jasiczek (1919–1971) s ohledem na obsáhlost a mnohostrannost své tvorby považován za předního reprezentanta Parnasu polské literatury z českého Těšínska, který na norwidovský způsob spojoval lásku ke své malé i velké vlasti s univerzalizmem („první univerzalista vůči tlaku tradice v regionu“ – K. Kaszper), monografie se dočkal jako básník a historická osobnost teprve v roce 2016. Paradoxně je autorem obsáhlého díla věnovaného věstci tak zasloužilému o polské záležitosti na českém Těšínsku Čech, významný znalec polské literatury a literárních tradic Těšínska, Libor Martinek, docent Slezské univerzity v Opavě a mimořádný profesor Vratislavské univerzity v Polsku.

Henryk Jasiczek po sobě zanechal ve svém literárním dědictví řadu forem slovesného materiálu – byl básníkem, novinářem, autorem humoresek, pohádek, divadelních her pro děti, reportáží z blízkých i vzdálených cest, textů k hudebním dílům, překladatelem či scénáristou rozhlasových pořadů. Zanechal po sobě díla ve spisovné polštině, ale také v těšínském nářečí nebo i v češtině. Neklidná doba a nekompromisní charakter spisovatele měly za následek, že po dobu dvou dekád tzv. normalizace bylo jeho jména a tvorba umlčována. Jasiczek se po roce 1968 dostal na index komunistické cenzury a vzpomínalo se na něj pouze epizodicky v textech více či méně nezávislých spisovatelů (např. v článkách Tadeusze Kijonky). Po roce 1989 se o něm psalo mj. v opavském časopise *Alternativa* a ve vzpomínkách básníků a žurnalistů Władysława Sikory, Kazimierze Kaszpera nebo v článkách těšínského polonisty Edmunda Rosnera, aby byl nakonec dostatečně vyčerpávajícím způsobem exponován v Martinkově práci.

Paradoxy dějin utvářející Jasiczkovu myšlenkovou identitu a nedostatek módního experimentování s literárními formami (autor byl spojován s pozdněstaffovským proudem polské poezie) se zcela jistě nepříčinily k větší popularitě tohoto tvůrce a jeho díla. Přestože byl osobou

všeobecně známou a angažovanou v mnoha sférách veřejného života na českém Těšínsku (kromě oficiálních stranických a státních funkcí působil především jako spoluzakladatel a první redaktor novin *Głos Ludu* vycházejících v současné době v Českém Těšíně, byl spolupracovníkem Polské scény Těšínského divadla v Českém Těšíně a polského vysílání Ostravského rozhlasu, než byl vyřazen ze všech sfér veřejného života na českém Těšínsku), za husákovské normalizace v Československu nesměl tisknout u nás ani v Polsku.

Současné generaci čtenářů se může Jasiczkův životopis jevit jako protikladný, když tento tvůrce, jenž byl především horlivým pěvcem a obráncem polskosti na českém Těšínsku, se vlivem své účasti v komunistickém podzemním hnutí odporu během války spojil rovněž s jeho českými strukturami. Vždy projevoval pozitivní vztah k Čechům a jejich kultuře, ostatně vyrůstal mezi nimi během svých učňovských let v Chrudimi a jeho manželkou byla Češka Marie Doláková, dcera účastníka komunistického hnutí odporu na Třinecku, jenž zahynul v Osvětimi. Jako polský patriot poukazoval na odlišnost polské identity na českém Těšínsku, avšak pohrdal oportunistickou tradicí „specifické nezávislosti“ reprezentovanou postoji tzv. Šlonzákovců. V éře stalinismu přijal postulaty socialistického realismu, avšak díky vazbě na folklor překračoval jeho těsné ideové a formální příhrádky. Nepochybně by se v jeho rámci jinak nenacházely četné sakrální motivy, které reprezentovaly autentičnost ducha regionální kultury a vlastní básnickovy reflexe. Libor Martinek, jenž je také znalcem literárních religiózních tradic zejména ve Slezsku, zařadil v tomto kontextu Jasiczkovu tvorbu do tematické sféry křesťanské poezie, přičemž zdůraznil, že těšínský věstec nebyl nositelem „církevního fideismu“, ale jeho myšlení bylo naplněno existenciálními dilematy a skeptickými akcenty.

Jasiczek se při hledání své cesty v ideologii „socialismu s lidskou tváří“ stal nepřijatelným jak v Praze, tak ve Varšavě, byť se snažil prodírat s těšínskou tematikou k vyšším českým a polským instancím. Za svou upřímnost a zásadovost zaplatil dvakrát, nejprve jako novinář za podporu reformátorských tendencí Władysława Gomułky, poté byl zcela eliminován z oficiální kultury za veřejný protest v ostravských médiích vůči vstupu

armád Varšavské smlouvy do Československa v roce 1968 (v roce 1970 našel práci jako korektor v tiskárně v Českém Těšíně).

Přes četné ideové a historické obsahy v Jasiczkově tvorbě stojí na prvním místě jeho milované Beskydy, jejich příroda a obyvatelé. Autor obsáhlé monografie sice poukazuje na vývoj tematiky Jasiczкова díla od dramatismu válečných vzpomínek přes prvotní nadšení ranou fází socialismu, ale v naší paměti básník zůstává tvůrcem záznamů smutku a samoty zejména v poslední fázi své existence – na cestách, kde nepotkává nikoho. V básni „Co mi zůstalo“ (*Co mi zostało*) píše o zbořených cestách a mostech. V parafrázi známé básně Jana Kubisze (na něhož často navazoval tematicky i formálně) „Plyneś Olzo“ (*Plyniesz Olzo*) píše o kraji, ve kterém se otravují srdce řekám i básníkům a odebírají se jim jejich vlastní jména.

Nakonec však láska k horám a jejich sakrální rozměr – v eliadovské teofanii spojující sacrum se samotnou existencí v ontofanii –, jak si Martinek všímá ve svých filozoficko-literárních analýzách, zůstává ve své ústřední pozici nenarušena. V „Tzv. poslední básni“ (*Tzw. Wiersz ostatni*) Jasiczek píše: „Hory... kam dohlédneš – / hory, roztahují se lokty, / stojí na špičkách, / tak je tu těsno, / že bys čakan neprostrčil, / natahují vrcholky, / aby Pánu Bohu nakoukly na pavlač, / až se z vlněné houně barev / kouří jako z dýmky. / Ej, vy tam, kopce, kopečky, / jděte nám z cesty, / hrneme se do nebe / na krmáš, / čekany švihneme blesky, / čarták hromu vytesáme. / [Netrap se, Pánbíčku, / to my jenom tak – / kvůli počasí.] / Zvedají na plecích trávnice lněných mraků, / ve kterých nesou / zlatý talíř ranního slunce / přetékající pryskyřicí.“ Spojení sacrum s beskydskou přírodou, které je zkondenzováno v básni Při návratu se zastavíš (*Tu wracając przystaniesz*), v níž si smrk obleče zelený ornát a z kazatelny přečte zlatý a zelený žalm, zůstává prvoplánovým obsahem poezie.

Čtenář monografie bude také jejímu autorovi vděčný za reprezentativní výbor Jasiczkových básní, jenž doplňuje text knihy, a tím osvětluje základní tematické prvky jeho tvorby.

Jak už bývá zvykem v případě literárně-vědných prací Libora Martinka, zejména jeho cenných biografii (připomeňme např. jeho monografii o o něco mladším těšínském básníkovi Władysławu Sikorovi z roku 2015),

autor podrobně analyzuje otázky úzce spojené s tematikou slovesné materie zkoumaného autora a historicko-kulturním kontextem jeho tvorby. V Jasiczkově biografii nepomíjí složité problémy pro oba národy, které měly vliv na vývoj sebeuvědomění spisovatele, když dokonce čerpá z autorových soukromých zápisů a vzpomínek (v kapitole Poměr sebeidentity ke skupinové identitě v pamětech Henryka Jasiczka). Opavský badatel, využívající Jasiczkovy zápisníky, popisuje rovněž krizi sebevědomí v jeho díle, kupříkladu jeho religiозní dilemata a obtížné dětství (vědomí existence jako nemanželského dítěte navíc vzdáleného od matky a vychovávaného u příbuzných z matčiny strany – viz v kapitole Ke krizi sebeidentity v díle Henryka Jasiczka).

Další předností Martinkovy monografie jsou dosud neznámé ukázky korespondence Jasiczka se znamenitou polskou spisovatelkou Annou Kamieńskou z Varšavy (badatel zkoumal tuto korespondenci v Literárním muzeu Czechowicze v Lublinu) nebo s lidovou básnířkou Ewou Milerskou z Nýdku, která v obtížných normalizačních dobách poskytovala básníkovi duchovní azyl v srdci beskydské přírody.

Textologickou analýzu obohacuje Martinkova rozprava na téma Jasiczkových básnických dedikací a parafrází, tvorby pro děti, humoristických povídek v nářečí, literárních překladů nebo kulturněhistorický komentář k autorovým cestopisným reportážím ze Sovětského svazu, Kuby, Indie nebo Blízkého východu, jež prozrazují i po letech značný pozorovatelský talent autora.

I přes dekádu neexistence Henryka Jasiczka v oficiální literární sféře našlo jeho dílo podle názorů komentátorů své místo v dějinách polské i české literatury. Jak uvedl E. Rosner, „Jasiczek v sobě nosil zárodky ideje středověchodní Evropy, teprve mnohem později jasněji vyslovené“ (*Jasiczek nosił w sobie zalążki idei Europy Środkowo – Wschodniej znacznie później wyartykułowane*). Libor Martinek v monografii ukázal Jasiczkovu místo v úhrnu literatury Těšínského Slezska, a tímto způsobem tento český akademik splnil výzvu svého mistra E. Rosnera, u něhož absolvoval doktorskou stáž v těšínské pobožce Slezské univerzity v Katovicích v roce 1996, aby vznikla ucelená publikace o životě a díle tohoto zajímavého těšínského autora.

Szymon Broda

CONTENTS

Volume 60 • 2017 • Number 1

ARTICLES & STUDIES

- 1 **The Siege of the Paskov Fortress in 1484**
Beneš and Dobeš Černožský of Boskovice struggling to gain the Fief of Paskov Manor
Jan Saheb
- 15 **Women and Social Democracy in the Ostrava and Karviná Regions before 1907**
Hana Prymusová
- 31 **About the WWI Persecution of ethnic Czech Mining Managers in Těšín Silesia**
Ondřej Kolář – Tomáš Rusek
- 45 **Realgymnasium in Místek and its Students in 1918–1938**
Lukáš Lisník
- 61 **The fugacious Days of Piotr Horzyk**
Libor Martinek

MATERIALS

- 67 **Use of Migration Corridors by large Mammals Outside Jablunkov in 2011–2014**
Tomáš Krajča

VARIOUS

- 85 Museum of Těšín Silesia in 2016 | Annual Report | *Zbyšek Ondřeka*
- 96 Monuments to Masaryk in Bohumín | *Petra Blažejová*
- 103 Four Years of Changes in the Paskov Castle Compound | *Miroslav Lysek*
- 110 Retrospective of Five Seasons of St. John's Tower in Frýdek (2011–2015) | *Dagmar Čaplyginová – David Pindur*
- 116 Fifteen Years of the Children's folklore Ensemble Ondrášek | *Monika Kupková*
- 118 About prof. PhDr. Mečislav Borák, CSc. | *Rudolf Žáček*

FROM THE NEW LITERATURE OF (not only) TĚŠÍN SILESIA

- 129 Acrocephalus (Ostrava). Zpravodaj Slezské ornitologické společnosti, pobočky České společnosti ornitologické v Ostravě. Bulletin of the Silesian Ornithological Society the branch of the Czech Society for Ornithology in Ostrava 30/2015
- 130 Filipová, Kamila a kol.: Příroda a krajina Moravskoslezského kraje
- 131 Novák, David W.: Příběh sebeobnovy: Revitalizace brownfieldů v Třanovicích
- 132 Baránek, Daniel: Židé na Frýdecku a Místecku. Židovské společenství a jeho tvůrci
- 133 Larisch, Jan: Mons. ThDr. P. Ludwik Wrzoł. Kněz, vysokoškolský pedagog a mučedník
- 135 Mezihoráková, Klára: Kostel sv. Alberta v Třinci
- 137 Ondřeka, Zbyšek – Pindur, David (red.): Ivančena. Kamenné svědectví hrdinství a odvahy
- 138 Cinciała, Andrzej: Dziennik 1846–1853 (ed. Marzena Bogus)
- 141 Martinek, Libor: Henryk Jasiczek. Monografie

REDAKČNÍ RADA

PhDr. Karel Bogar
† prof. PhDr. Mečislav Borák, CSc.
prof. PhDr. Dan Gawrecki, CSc.
doc. PhDr. Blažena Gracová, CSc.
doc. PhDr. Dušan Janák, Ph.D.
prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc.
PhDr. Jaromír Kalus
prof. PhDr. Irena Korbelářová, Dr.
doc. PhDr. Pavel Kouřil, CSc.
PhDr. Karel Müller
doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D.
Mgr. Jiřina Veselská

REDAKCE

Odpovědný redaktor: PaedDr. Zbyšek Ondřeka
Výkonný redaktor: prof. PhDr. Rudolf Žáček, Dr.
Tajemník redakce: PhDr. Radim Jež, Ph.D.
Redaktor: PhDr. David Pindur, Ph.D.
Jazyková editace: Mgr. Lenka Ježová Bichlerová
Překlad resumé do anglického jazyka: Mgr. Lenka Mandryšová
Grafický návrh: Petr Kwašný, UPGRADE CZ s.r.o., Ostrava
Odevzdáno do tisku: 15. 6. 2017
Vyšlo: 17. 7. 2017
Tisk: PRINTO, spol. s r.o., Ostrava

ADRESA REDAKCE

Muzeum Těšínska, p. o., Masarykovy sady 103/19, 737 01 Český Těšín
tel.: 558 761 216, fax: 558 761 223
e-mail: radim.jez@muzeumct.cz

Články v tomto periodiku jsou recenzovány nezávislými recenzenty.

Časopis je evidován v Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice.

Nevyžádané rukopisy, fotografie a kresby se nevracejí. Za obsahy článků zodpovídají autoři.

Při úpravě rukopisu je nutno řídit se pravidly zveřejněnými na adrese: http://www.muzeumct.cz/pokyny_pro_autory/.

Časopis lze zakoupit v pobočkách Muzea Těšínska: ve Výstavní síni v Českém Těšíně, ve Výstavní síni Musaion v Havířově, v Památníku životické tragédie v Havířově-Žitovicích, v Kotulově dřevěnce v Havířově-Bludovicích, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Jablunkově, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Karviné-Fryštátě, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Orlové-Lutyni, v Technickém muzeu v Petřvaldě, v Archeoparku v Chotěbuzi-Podoboře a dalších partnerských institucích.

Rozšiřuje vydavatel. Předplatné nebo jednotlivá čísla si lze objednat na výše uvedené adrese či tel. č. 558 761 225.

Vychází dvakrát ročně, cena jednoho výtisku je 100 Kč, celoroční předplatné činí 200 Kč + poštovné.

Členové Klubu Muzea Těšínska získávají časopis v rámci ročního předplatného 250 Kč.

Na obálce: Hornická úřednická slavnostní šavle z Karviné – detail rukojeti se zlaceným košem s hornickou symbolikou a nápisem *Glück Auf*, druhá polovina 19. století, celková délka šavle: 97 cm, Muzeum Těšínska

Identifikační číslo: ISSN 0139-7605

Evidenční číslo MK ČR: E 11319

Podávání novinových zásilek povoleno Oblastní poštou v Ostravě

č. j. 2726/92-P/1 ze dne 30. 11. 1992.

Vydává Muzeum Těšínska, příspěvková organizace zřizovaná Moravskoslezským krajem.

